B 5
5
581
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

Buonamici

Google

T. LIVII OPERA,

QUÆ SUPERSUNT,

Obſcuriorum locorum interpretationibus, & ſelectis adnotationibus illuſtrata.

Cum Supplementis in poſtremos libros ex recenſione

ARN. DRAKENBORKII.

EDITIO POSTREMA

In ſex Tomos diſtributa:

TOMUS III.

NAZIONALE CENTRO
REPUBBLICA ITALIANA
FIRENZE

PATAVII, Typis Seminarii. MDCCLI.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

Digitized by Google

Bº 5, 5, 581

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI Hiſtoriarum ab Urbe condita

LIBER XXVII.

CAPUT I.

Cn. Fulvius Proconſul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam cæditur: meliore eventu a Claudio Marcello Coſ. adverſus eundem apud Numiſtronem pugnatur: inde Annibalem, noctu recedentem, Marcellus inſequutus, atque adeptus, levia prælia proſpere committit.

HIc ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In I.
Italia autem conſul Marcellus, Salapia per deditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ pręſidii cauſa relicta erant, oppreſſa, prędę aliquantum. uſui militi conceſſa. tritici quoque CCXL millia modium, & CX millia hordei inventa. Cęterum nequaquam inde tantum gaudii fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt haud procul Herdonea urbe. Caſtra ibi (1) Cn. Fulvius proconſul habebat, ſpe recipiundę Herdoneę, quę poſt Cannenſem cladem ab Romanis defecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec pręſidiis firmata. Negligentiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quod labare (2) iis adverſus Pę-num

(1) *Centumalus, alius ab Cn. Fulvio Flacco Prætore, biennio ante in iiſdem locis victo.*
(2) *Herdoneæ civibus.*

num fidem ſenſerat, poſtquam, Salapia amiſſa, exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, ſimul curam ſociȩ retinendȩ urbis, & ſpem fecere incautum hoſtem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam quoque prȩveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. &, quo plus terroris hoſti objiceret, acie inſtructa acceſſit. Pari audacia Romanus, conſilio & viribus impar, copiis raptim eductis, conflixit. quinta legio, & ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal, ſigno equitibus dato, ut, cum pedeſtres acies occupaſſent præſenti certamine oculos animoſque, circumvecti, pars caſtra hoſtium, pars terga oppugnantium invaderent: ipſe Cn. Fulvii ſimilitudinem nominis, quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iiſdem devicerat locis, increpans, ſimilem eventum pugnæ fore affirmabat. Neque ea ſpes vana fuit. nam cum cominus acie & peditum certamine multi Romanorum cecidiſſent, ſtarent tamen ordines, ſignaque; equeſtris tumultus a tergo, ſimul a caſtris clamor hoſtilis auditus, ſextam ante legionem, quæ in ſecunda acie poſita, prior ab Numidis turbata eſt; quintam deinde, atque eos, qui ad prima ſigna erant, avertit. Pars in fugam effuſi, pars in medio cæſi: ubi & ipſe Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum, ſociorumque quot cæſa in eo prælio millia ſint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, alibi haud plus, quam ſeptem, inveniam? Caſtris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuiſſe ad Romanos comperit, nec manſuram in fide, ſi inde abſceſſiſſet, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, peremti. Romani, qui ex tanta clade evaſerant, diverſis itineribus ſemiermes ad Marcellum conſulem in
2. Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad ſena-

natum de duce, & exercitu ad Herdoneam amiſſo ſcribit. Cæterum *eundem ſe, qui poſt Cannenſem pugnam ferocem victoria Annibalem contudiſſet, ire adverſus eum, brevem illi lætitiam, qua exultet, facturum*. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum, erat. Conſul ex Samnio in Lucanos transgreſſus ad Numiſtronem, in conſpectu Annibalis, loco plano, cum Pœnus collem teneret, poſuit caſtra. addidit & aliam fidentis ſpeciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Annibal, ut ſigna (1) portis efferri vidit. Ita tamen aciem inſtruxerunt, ut Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani ſiniſtrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendiſſent, feſſæque pugnando primæ acies eſſent, ab Romanis prima legio, & dextera ala, ab Annibale Hiſpani milites, & funditores Baleares, elephanti quoque, commiſſo jam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata ſtetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ ſiniſtra ſubit. & apud hoſtes integri a feſſis pugnam accepere. Novum atque atrox prælium ex tam ſegni repente exarſit, recentibus animis corporibuſque. ſed nox incerta victoria diremit pugnantes. Poſtero die Romani ab ſole orto in multum diem ſtetere in acie: ubi nemo hoſtium adverſus prodiit, ſpolia per otium legere, & congeſtos in unum locum cremavere ſuos. Nocte inſequenti Annibal ſilentio movit caſtra, & in Apuliam abiit. Marcellus, ubi lux fugam hoſtium aperuit, ſauciis cum præſidio modico Numiſtrone relictis, præpoſitoque his L. Furio Purpureone tribuno militum, (2) veſtigiis inſtitit ſequi. Ad Venuſiam adeptus eum eſt. Ibi per dies aliquot cum ab ſtationibus procurſaretur, miſta equitum peditumque tumultoſa magis prælia, quam magna, & ferme omnia Romanis ſecunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus ſine ullo memorando certamine, cum Ani-

 ni-

(1) *caſtrorum*. (2) *inhærens*.

nibal nocte ſigna moveret, locum inſidiis quærens; Marcellus, niſi certa luce, & explorato ante, non ſequeretur.

CAPUT II.

Aliquot Campanorum de incendendis tectis Romani exercitus, qui ad Capuam erat, conjurant: detecti, atque comprehenſi ſupplicio a Q. Fulvio afficiuntur.

3. CApuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locavit autem (1) omne frumentum) tempus terit, ne deeſſet materia (2) in Capuanos ſæviendi, novum in occulto gliſcens per indicium protractum eſt facinus. milites ædificiis emotôs, ſimul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur: ſimul metuens, ne ſuum quoque exercitum, ſicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret, in portis muriſque ſibimetipſos tecta militariter coegerat ędificare. erant autem pleraque ex cratibus, aut tabulis facta, alia arundine texta, ſtramento intecta omnia, velut de induſtria alimentis ignis. Hęc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Capuani, principibus fratribus Bloſiis, conjuraverant. indicio ejus rei ex (3) familia Bloſiorum facto, portis repente juſſu proconſulis clauſis, cum ad arma ſigno dato, milites concurriſſent, comprehenſi omnes, qui in noxa erant, & quęſtione acriter habita, damnati, necatique. indicibus libertas, & ęris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes, ubi habitarent, non eſſe, Acerris ex parte incenſis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad ſenatum miſit. Acerranis permiſſum, ut ędificarent, quę incenſa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare juſſis, traducti.

C A-

(1) *alii*: omnem frumento. *ſcil. agrum*, *ut certam frumenti copiam conductores penderent*.
(2) *alii:* Campanos. (3) *ſervis*.

CAPUT III.

Præſidium cum frumento in arcem Tarentinam mittitur. jam inſtante comitiorum conſularium tempore, ad ea habenda revocatur Romam ex Sicilia Lævinus Coſ.

INter multas magnaſque res, quę nunc ſecundę, nunc adverſę occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinę quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquillius in Ætoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, (1) par numerus Romanorum, ſociorumque eodem in pręſidium cum frumento miſſi ſunt. Jam ęſtas in exitu erat: co- 4.
mitiorumque (2) conſularium inſtabat tempus. ſed literę Marcelli negantis e Repub. eſſe, veſtigium abſcedi ab Annibale, cui cedenti, certamenque abnuenti, gravius ipſe inſtaret, curam injecerant, ne aut conſulem tum maxime res agentem a bello avocarent, aut in annum conſules deeſſent. Optimum viſum eſt, quanquam extra Italiam eſſet, Valerium potius conſulem ex Sicilia revocare. Ad eum literæ juſſu ſenatus ab L. Manlio, prætore urbano, miſſæ cum literis conſulis M. Marcelli: ut ex iis noſceret, quæ cauſa patribus eum potius, quam collegam, revocandi ex provincia eſſet.

(1) *quingenti Romani, totidem ſocii.*
(2) *habebantur ea comitia hoc tempore ſub finem Julii.*

CAPUT IV.

Cum legati regis Syphacis ad petendam amicitiam Romam veniſſent, Senatus & ipſe legatos cum donis ad regem mittit: cum Ptolemæo quoque rege Alexandriæ, & Cleopatra amicitia renovatur. Nunciata prodigia procurantur.

EO fere tempore legati ab (1) rege Syphace Romam venerunt, quæ is proſpera prælia cum Carthaginienſibus feciſſet, memorantes. *Regem nec inimiciorem ulli populo, quam Carthaginienſi, nec amiciorem, quam Romano* affirmabant *eſſe. miſiſſe eum antea legatos in Hiſpaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Romanos. nunc ab ipſo velut fonte petere Romanam amicitiam voluiſſe*. Senatus non legatis modo benigne reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genutium, P. Pœtelium, P. Popillium. Dona tulere togam, & tunicam purpuream, ſellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ Regulos juſſi adire. iis quoque, quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad (2) Ptolemæum Cleopatramque Reges M. Atilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renovandamque amicitiam miſſi dona tulere, Regi togam, & tunicam purpuream cum ſella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa ea æſtate, qua hæc facta ſunt, ex propinquis urbibus agriſque nuntiata ſunt prodigia. Tuſculi agnum cum ubere lactanti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum. Iiſdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem ſine ullo ignis alimento arſiſſe, & aves ad (3) compitum Anagninum in luco Dia-

(1) *Maſſæſylorum*. (2) *Epiphanem, qui paulo ante Cleopatram duxerat Antiochi magni filiam*.
(3) *nomen loci in Hernicis. hodie* Oſteria d'Anagni.

Dianæ nidos in arboribus reliquiſſe. Tarracinæ in mari, haud procul portu, angues magnitudinis miræ laſcivientium piſcium more exultaſſe: Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IV ſigna ſanguine multo diem, ac noctem ſudaſſe. Hæc prodigia hoſtiis majoribus procurata decreto pontificum: & ſupplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum, indicta.

CAPUT V.

M. Valerius Levinus Coſ. cum literis accitus Romam perveniſſet, res ab ſe geſtas in ſenatu exponit: commemoratis eorum meritis, quorum opera in Sicilia debellaſſet, cum omnibus a ſenatu habiti honores eſſent, Mutines etiam civis Romanus fit.

M. Valerius conſul literis excitus, provincia 5.
exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Meſſalla præfecto claſſis cum parte navium in Africam prædatum ſimul, ſpeculatumque, quæ populus Carthaginienſis ageret, parataretque, miſſo, ipſe X navibus Romam profectus cum proſpere perveniſſet, ſenatum extemplo habuit: ubi de ſuis rebus geſtis commemoravit. *Cum annos prope LX in Sicilia terra marique ſæpe magnis cladibus bellatum eſſet, ſe eam provinciam confeciſſe. neminem Carthaginienſem in Sicilia eſſe. neminem Siculum, qui metu inde fugati abſuerint, non eſſe. omnes in urbes, agroſque ſuos reductos, arare, ſerere: deſertam recoli tandem terram. frugiferam ipſis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidiſſimum annonæ ſubſidium.* Exin Mutine, & ſi quorum aliorum merita erga populum Rom. erant, in ſenatum introductis, honores omnibus ad exſolvendam fidem conſulis habiti. Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribuno pleb. ex auctoritate patrum ad plebem lata.

CAPUT VI.

Reverſus in Siciliam ex Africa, quo prædatum profectus fuerat, M. Valerius Meſſalla, de ingenti Carthaginienſium apparatu literas ad Coſ. Lævinum Romam mittit: Dictatorem extemplo habendis comitiis cum dici placeret, teneretque diſceptatio, quod Lævinus extra agrum Romanum diceret M. Valerium Meſſallam, tandem a Marcello Coſ. Q. Fulvius, qui ad Capuam erat, Dictator dicitur.

Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Meſſalla L navibus cum ante lucem ad Africam acceſſiſſet, improviſo in agrum Ticenſem excurſionem fecit, eumque late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit, atque Siciliam tranſmiſit: tertiodecimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis, quæſtione habita, hæc comperta, conſulique Lævino omnia ordine perſcripta, ut ſciret, in quo ſtatu res Africæ eſſent. *Quinque millia Numidarum cum* (1) *Maſaniſſa Galæ filio, acerrimo juvene, Carthagine eſſe. & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hiſpaniam ad Aſdrubalem trajicerentur, ut is quammaximo exercitu primo quoque tempore in Italiam tranſgreſſus jungeret ſe Annibali. in eo poſitam victoriam credere Carthaginienſes. claſſem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque ſe credere brevi trajecturam.* Hæc, recitata a conſule, ita movere ſenatum, ut non exſpectanda comitia conſulis cenſeret, ſed, dictatore comitiorum habendorum cauſa dicto, extemplo in provinciam redeundum. Illa diſceptatio tenebat, quod conſul in Sicilia ſe M. Valerium Meſſallam, qui tum claſſi præeſſet, dictatorem dicturum eſſe ajebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici

(1) *Numidarum Maſſylorum Rex.*

dici poſſe. M. Lucretius tribunus pl. cum de ea re conſuleret, ita decrevit ſenatus, *ut conſul prius, quam ab urbe diſcederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque, quem populus juſſiſſet, dictatorem diceret. ſi conſul noluiſſet, prætor urbanus populum rogaret. ſi ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent.* Cum conſul ſe populum rogaturum negaſſet, quod (1) ſuæ poteſtatis eſſet, prætoremque vetuiſſet rogare: tribuni plebis rogarunt, plebeſque ſcivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, conſul clam nocte in Siciliam abiit, deſtitutique patres literas ad M. Claudium mittendas cenſuerunt, ut deſertæ ab collega Reip. ſubveniret, diceretque, quem populus juſſiſſet, dictatorem. Ita a M. Claudio conſule Q. Fulvius dictator dictus. & ex eodem plebiſcito a Q. Fulvio dictatore P. Licinius Craſſus pontifex maximus magiſter equitum dictus.

CAPUT VII.

Comitia creandis Conſulibus habente Q. Fulvio Dictatore, ipſe quartum poſt magnum certamen, & Q. Fabius Maximus quintum Conſules creantur.

Dictator, poſteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæſum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum miſit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem, ut Capuæ, exercituique ſuo præeſſet, literis excivit. ipſe comitia, in quem diem primum potuit, edixit: quæ, certamine inter tribunos dictatoremque injecto, perfici non poterant. (2) Galeria juniorum, quæ ſorte prærogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium conſules 6.

(1) *Senatus quidem creari Dictatorem a Conſ. jubebat, ſed quem vellet Dictatorem Conſul dicebat.*
(2) *Tribus, & Centuriæ nomen.*

ſules dixerat. eodemque (1) jure vocatæ inclinaſſent, ni tribuni pl. C. & L. (2) Ariani ſe interpoſuiſſent: qui neque magiſtratum continuari ſatis civile eſſe ajebant, & multo fœdioris exempli, eum ipſum creari, qui comitia haberet. itaque ſi ſuum nomen dictator (3) acciperet, ſe comitiis interceſſuros. ſi aliorum, præterquam ipſius, ratio haberetur, comitiis ſe moram non facere. Dictator cauſam comitiorum auctoritate ſenatus, plebiſcito, exempliſque tutabatur. Nam Cn. Servilio Conſ. cum C. Flaminius alter conſul ad Traſymenum cecidiſſet, ex auctoritate patrum ad plebem latum, plebemque ſciviſſe, ut, quoad bellum in Italia eſſet, ex iis, qui conſules fuiſſent, quos, & quoties vellet, reficiendi conſules populo jus eſſet. exemplaque ea in re ſe habere, (4) vetus L. Poſtumii Megelli, qui interrex iis comitiis, quæ ipſe habuiſſet, conſul cum Cn. Junio Bubulco creatus eſſet: recens Q. Fabii, qui ſibi continuari conſulatum, niſi id bono publico fieret, profecto nunquam ſiviſſet. His orationibus cum diu certatum eſſet, poſtremo ita inter dictatorem, ac tribunos convenit, ut eo, quod cenſuiſſet ſenatus, ſtaretur. Patribus id tempus Reip. viſum eſt, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores Reſp. gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati conſules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores creati L. Veturius Philo, T. Quinctius Criſpinus, C. Hoſtilius Tubulus, C. Aurunculejus. Magiſtratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura ſe abdicavit.

CA-

(1) *omnes Centuriæ in prærogativas, & jure vocatas, dividebantur*. prærogativa *erat*, *quæ prout ſors tulerat*, *primo loco rogabatur*. jure vocatæ; *quæ ſuo quæque ordine ad ſuffragia poſtea vocabantur*.

(2) *alii:* Arennii. (3) *qui comitia habebat*, *candidatorum nomina recipiebat*, *eaque populo proponebat*. (4) *an. U. C.* 462.

CAPUT VIII.

Claſſis Punica ex Sardinia cum præda in Africam redit: Romæ mortuis aliquot ſacerdotibus novi ſufficiuntur: creati Cenſores nihil memorabile agunt: ab Ædilibus curulibus, & plebejis ludi fiunt: nuntius expugnatæ a P. Scipione Carthaginis Novæ C. Lælius Romam pervenit.

EXtremo æſtatis hujus claſſis Punica navium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta, (1) Olbienſem primo, dein, poſtquam ibi P. Manlius Vulſo prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum inſulæ latus, Caralitanum agrum vaſtavit, & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot ſuffectique. C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Craſſi. Decemvir item ſacris faciundis in locum T. Sempronii T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus ſuffectus. M. Marcius, rex ſacrorum, mortuus eſt, & M. Æmilius Papus maximus curio: neque in eorum locum ſacerdotes eo anno ſuffecti. Et cenſores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Craſſum, pontificem maximum. Craſſus Licinius nec conſul, nec prętor ante fuerat, quam cenſor eſt factus. ex ædilitate (2) gradum ad cenſuram fecit. Sed hi cenſores neque ſenatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturii. inde & Licinius cenſura ſe abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum inſtaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinus ex mulctaticio argento ſigna ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis hujus copia magnifici apparatus fe-

(1) *Olbia, Sardiniæ oppidum.*
(2) *gradatim deferri ſolebant honores. ſed Pontificatus max. huic Licinio pro conſulatu, aut prætura gradus ad cenſuram fuit.*

7. fecerunt . Exitu anni hujus , die IV & XXX , quam ab Tarracone profectus erat, Lælius Romam venit . iſque cum agmine captivorum ingreſſus urbem, magnum concurſum hominum fecit. Poſtero die in ſenatum introductus captam Carthaginem, caput Hiſpaniæ, uno die, receptaſque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novaſque in ſocietatem aſcitas, expoſuit. Ex captivis comperta his fere congruentia , quæ in literis fuerant M. Valerii Meſſallæ. Maxime movit patres Aſdrubalis tranſitus in Italiam, vix Annibali atque ejus armis obſiſtentem. Productus in concionem Lælius eadem diſſeruit. Senatus ob res feliciter a Pub. Scipione geſtas ſupplicationem in unum diem decrevit . C. Lælium primo quoque tempore , cum quibus venerat navibus , redire in Hiſpaniam juſſit . Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli , multis auctoribus , haud neſcius quoſdam eſſe , qui anno inſequenti captam tradiderint. ſed mihi minus ſimile veri viſum eſt, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hiſpania conſumpſiſſe.

CAPUT IX.

Romanorum exercituum, & provinciarum partitio.

U.C. 541. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum conſulibus (1) Idibus Martiis, quo die magiſtratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum , Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret . M. Claudio prorogatum in annum imperium . Prætores ſortiti provincias : C. Hoſtilius Tubulus urbanam : L. Veturius Philo peregrinam cum (2) Gallia: T. Quinctius Criſpinus Capuam : C. Aurun-

(1) *hoc tempore hic ſolennis ineundorum magiſtratuum dies.*

(2) *Galliam quoque provinciam ſortitus eſt , quia pauci peregrini per hæc bella Romæ erant.*

runculejus Sardiniam. Exercitus ita per provincias diviſi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet. Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præeſſet: exercitus urbanus ut in Etruriam ſuccederet, C. Calpurnius eidem præeſſet provinciæ, exercituique. Capuam, exercitumque, quem Q. Fulvius habuiſſet, T. Quinctius obtineret: C. Hoſtilius ab C. Lætorio pro prætore provinciam, exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus conſul rem geſſerat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus: eumque ſupplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii ſupereſſent, juſſi. Conquiſitos eos conſules in Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eo ab ſenatu fuerant. C. Aurunculejo eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulſo eam provinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademque claſſe Macedoniam obtinere juſſo, prorogatum in annum imperium. XXX quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti juſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam aut ipſum M. Valerium Lævinum trajicere, aut mittere ſeu L. Cincium, ſeu M. Valerium Meſſallam vellet. Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annum Scipioni, Silanoque, ſed donec revocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt. ita provinciæ, exercituſque in eum annum partita imperia.

CA-

CAPUT X.

Primus ex plebe C. Mamilius Vitulus creatur maximus Curio : C. Flaccus, ut captus cura ſacrorum vitioſos mores exuat, invitus inauguratur Flamen Dialis : hic, repente mutato vitæ genere, vetuſtum jus ſacerdotii jam intermiſſum repetens, in ſenatum, maxime propter ſanctitatis opinionem, introducitur.

8. INter majorum rerum curas (1) comitia maximi curionis, cum in locum M. Æmilii ſacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen, patriciis negantibus C. Mamilii Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe, quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad ſenatum rejecerunt. ſenatus populo poteſtatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem Dialem (2) invitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. decemvir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mutii Scævolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem, luxurioſamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatiſque aliis ob eadem vitia inviſus. Is, ut animum ejus cura ſacrorum, & cæremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus patrum, ſuis pariter, alieniſque eſſet. Hujus famæ conſenſu elatus ad juſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repeti-

(1) *quæ habita ſunt cauſa creandi ſacerdotis, qui cæteris curionibus præeſſet.*

(2) *ut juvenis nobiliſſimus a vitiis ad virtutem pudore ſacerdotii traduceretur.*

tivit, ut in ſenatum introiret. Ingreſſum eum curiam, cum P. Licinius prætor inde duxiſſet, tribunos plebis appellavit flamen. Vetuſtum jus ſacerdotii repetebat: datum id cum toga prætexta, & ſella curuli (1) C. Flaminio eſſe. Prætor non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare jus, ſed recentiſſimæ cujuſque conſuetudinis uſu volebat. nec patrum, nec avorum memoria Dialem quenquam id jus uſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebiſque flaminem in ſenatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ, quam ſacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuiſſe.

CAPUT XI.

Conſules, quæ ad bellum opus ſunt, expediunt: deductis ex Sicilia duabus legionibus, & triginta quinqueremibus, nihilominus vires ibi egregie ſupplet M. Valerius proconſul; qui ſumma cura omnia tutando, atque inſpiciendo, Inſulæ agrorum culturam reſtituit.

CONſules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones in ſupplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, ſcripſerunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius conſul C. Fulvio Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Etruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exercitus Fulviani conquiſitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVI) Q. Maximum filium ducere in Sici-

(1) *alii:* & flaminio. *h. e. ſacerdotio. contendebat Flaccus, Numam Regem, qui flaminem Dialem inſtituit, ſimul cum toga prætexta, & ſella curuli hoc jus flaminio dediſſe, ut flamen ſenatum intraret. hoc erat* jus vetuſtum.

ciliam ad M. Valerium proconſulem juſſit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil eductæ ex inſula legiones minuerunt nec viribus, nec ſpecie ejus provinciæ præſidium. nam cum, præter egregie ſuppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet: Siculos quoque, qui in exercitu Epicidis, aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites ſcripſit. Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adjunxiſſet, duorum ſpeciem exercituum ſervavit. altero L. Cincium partem inſulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri juſſit, altero ipſe cæteram inſulam tuebatur, (1) diviſam quondam Romani, Punicique imperii finibus. Claſſis quoque navium LXX parata, ut omni ambitu litorum (2) præſidio oræ maritimæ eſſent. Ipſe cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viſeret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, caſtigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æſtiva acturus eſſet, poſſet præberi.

CAPUT XII.

Propter tranſportatos in Siciliam Cannenſes milites, quorum major pars Latini nominis erat, inter populi Romani colonias fremitus oritur; quarum duodecim, miſſis Romam legatis, munera militiæ detrectant.

9. CÆterum tranſportati milites in Siciliam, (& erat major pars Latini nominis, ſociorumque) prope magni motus cauſa fuere. adeo ex parvis ſępe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, ſociosque in conciliis ortus. *Decimum annum delectibus, & ſtipen-*

(1) *Himera fere interfluente.*
(2) *ut naves præſidio eſſent. alii*: pręſidia.

pendiis exhauſtos eſſe. quotannis ferme clade magna pugnare. alios in acie occidi, alios morbo abſumi. magis perire ſibi civem, qui ab Romano miles lectus ſit, quam qui a Pœno captus. quippe ab hoſte gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam, ablegari. Octavum jam ibi annum ſeneſcere Cannenſem militem, moriturum ante, quam Italia hoſtis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. ſi veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem ſuperfuturum. Itaque quod propediem res ipſa negatura ſit, prius, quam ad ultimam ſolitudinem, atque egeſtatem perveniant, negandum populo Romano eſſe. ſi conſentientes in hoc ſocios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginienſibus jungenda cogitaturos. aliter nunquam, vivo Annibale, ſine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. (1) Triginta tum coloniæ populi Romani erant. ex iis XII, cum omnium legationes Romæ eſſent, negaverunt conſulibus, eſſe unde milites, pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re conſules icti, cum abſterrere eos a tam deteſtabili conſilio vellent, caſtigando increpandoque plus, quam leniter agendo, profecturos rati, *eos auſos eſſe conſulibus dicere* ajebant, *quod conſules in ſenatu ut pronuntiarent, in animum inducere non poſſent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, ſed apertam defectionem a populo Romano eſſe. Redirent itaque propere in colonias, &, tanquam integra re, locuti magis, quam auſi tantum nefas, cum ſuis conſulerent: admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos eſſe, ſed Romanos. inde oriundos, inde in colonias, atque in agrum bello captum ſtirpis augendæ cauſa miſſos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, ſi ulla pietas, ſi memoria antiquæ patriæ eſſet. Conſulerent igitur de integro.*

(1) *plures quidem fuerant; ſed aliæ interierant, aliæ in hoſtium poteſtate erant.*

nam tum quidem, quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali victoriæ eſſe. Cum alternis hæc conſules * demonſtraſſent, nihil moti legati, neque ſe quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque ſenatum ſuum, quid novi conſuleret: ubi nec miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ daretur in ſtipendium, eſſet. Cum obſtinatos eos viderent conſules, rem ad ſenatum detulerunt. ubi tantus pavor animis hominum eſt injectus, ut magna pars actum de

* al. diu jactaſſent.

10. imperio dicerent. idem alias colonias facturas, idem ſocios conſenſiſſe omnes ad prodendam Annibali urbem Romam. Conſules hortari, & conſolari ſenatum: & dicere, alias colonias in fide, atque officio priſtino fore, eas quoque ipſas, quæ officio deceſſerint, ſi legati circa eas colonias mittantur, qui caſtigent, non qui precentur, verecundiam imperii habituras eſſe. Permiſſum ab ſenatu iis cum eſſet, agerent, facerentque, ut e Repub. ducerent, pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos: quæſiveruntque ab iis, ecquid milites ex (1) formula paratos haberent? Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus reſpondit, & milites ex formula paratos eſſe: &, ſi pluribus opus eſſet, plures daturos: & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixe facturos. ad id ſibi neque opes deeſſe, animum etiam ſupereſſe. Conſules ſibi parum videri prętati pro merito eorum, ſua voce collaudari eos, niſi univerſi patres in curia gratias egiſſent, ſequi in ſenatum juſſerunt. Senatus quam poterat honoratiſſimo decreto allocutus eos, mandat conſulibus, ut ad populum quoque eos producerent & inter multa alia præclara, quæ ipſis, majoribuſque ſuis præſtitiſſet, recens etiam meritum eorum in Remp. commemorarent. Ne nunc quidem poſt tot ſæcula ſileantur, fraudenturve laude ſua. Signini fuere, & Norbani, Siticulanique,

(1) *tot, & quales unaquæque colonia ex veteri lege, ac more deberet.*

que, & Brunduſini, & Fregellani, & Lucerini, & Venuſini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenſes, & ab altero mari, Pontiani, & Pæſtani, & Coſſani : & mediterranei, Beneventani, & Æſernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio tum imperium populi Rom. ſtetit. iiſque gratiæ & in ſenatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectaverunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt : neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari a conſulibus. Ea tacita caſtigatio maxime ex dignitate populi Rom. viſa eſt.

CAPUT XIII.

Ultima jam Reipublicæ neceſſitate cogente, aurum viceſimarium e ſanctiore ærario promitur. : prodigia quoque procurantur.

CÆtera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus, aurum viceſimarium, quod
in (1) ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data (2)
conſulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio procoſs. & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam ſortitus erat. additumque Fabio conſuli C
pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero uſi ſunt ad veſtimenta
præſenti pecunia (3) locanda exercitui, qui in Hiſpania bellum ſecunda ſua fama, ducíſque gerebat. Prodigia quoque prius, quam ab urbe con- 11.
ſules proficiſcerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, ſignum Jovis, arborque templo propinqua, & Oſtiæ lacus, & Ca-

(1) *in penetralibus ærarii ſervabatur aurum, redactum ex vectigali viceſimæ.* Cn. Manlius Coſ. legem de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. *ſupra l. 7. c. 10. viceſima pars eſt quinta in centum.* (2) *ſingulis.* (3) *facienda.*

Capuæ murus, Fortunæque ædes, Sinueſſæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite (1) ſignum, quod in corona erat, in manus ſponte ſua prolapſum. Et Priverni ſatis conſtabat, bovem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam devolaſſe. Et Sinueſſæ natum ambiguo inter marem ac fœminam ſexu infantem, quos androgynos vulgus, (2) ut pleraque faciliore ad duplicanda verba Greco ſermone, appellat: & lacte pluiſſe, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hoſtiis majoribus procurata, & ſupplicatio circa omnia pulvinaria, & obſecratio in unum diem indicta. & decretum, ut C. Hoſtilius prætor ludos Apollini, ſicut his annis voti, factique erant, voveret faceretque.

CAPUT XIV.

Creati cenſores Q. Fabium Maximum poſt longum certamen principem ſenatus legunt: alio lecto ſenatu, ad mores corrigendos ſe convertunt.

PEr eos dies & cenſoribus creandis Q. Fulvius conſul comitia habuit. Creati cenſores, ambo, qui nondum conſules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi cenſores ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem eſt, plebeſque ſcivit. Senatus lectionem contentio inter cenſores de principe legendo (3) tenuit. Sempronii lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum a patribus ſequendum ajebat, ut qui primus cenſor ex iis, qui viverent, fuiſſet, eum principem legerent. (is T. Manlius Torquatus erat) Sempronius, cui dii ſortem legendi dediſſent,

(1) *ſignum . . . a capite Fortunæ prolapſum in manus.*
(2) *ut faciliore ad duplicanda pleraque.*
(3) *moram fecit ad legendum Senatum.*

ſent, ei jus liberum eoſdem dediſſe deos. ſe id ſuo arbitrio facturum: lecturumque Q. Fabium maximum, quem tum principem Romanæ civitatis eſſe, vel Annibale judice, victurus eſſet. Cum diu certatum eſſet verbis, concedente collega, lectus a Sempronio princeps in ſenatu Q. Fabius Maximus conſul. Inde (1) alius lectus ſenatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deſerendæ Italiæ poſt Cannenſem cladem. In equeſtribus quoque notis (2) eadem ſervata cauſa. ſed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannenſium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis, qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquiſiverunt, qui equo merere deberent: atque ex iis, qui, principio ejus belli, ſeptem & decem (3) annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda, quæ circa forum (4) incendio conſumpta erant, VII tabernas, macellum, atrium regium.

CAPUT XV.

Proficiſcentibus ad bellum Conſulibus, Marcellus, ut Annibalem, dum a Fabio Tarentum oppugnatur, bello detineat, cedentem inſequitur: prælio commiſſo, Annibal, orta ab Romanis fuga, ſuperior eſt.

TRanſactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, conſules ad bellum profecti. prior Fulvius prægreſſus Capuam. poſt paucos dies conſecutus Fabius. qui & collegam coram obteſtatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret 12.

(1) *reliquus*. (2) *ratio ejuſdem conſilii deſerendæ Italiæ habita in equitum recenſione, & remotione*.
(3) *hoc legitimum militiæ tempus*. (4) *v. l.26. c.21.*

neret Annibalem, dum ipſe Tarentum oppugnaret; ea urbe adempta, hoſti undique pulſo, nec, ubi conſiſteret, nec quid fidum reſpiceret, habenti, ne remorandi quidem cauſam in Italia fore. Rhegium etiam nuntium mittit ad præfectum præſidii, quod ab Lævino Coſ. adverſus Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum; pars maxima ab Agathirna (ſicut ante dictum eſt) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum aſſuetorum. additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, & audacia, & ad audendum omnia neceſſitatibus (1) pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci juſſit: inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre ſolum, ſed etiam avide exſecuti, direptis fugatiſque cultoribus agri, ſumma vi urbem oppugnabant. Marcellus conſulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali, quam ſe, eſſe: ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canuſium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Canuſinos Pœnus. cæterum, ut appropinquare Marcellum audivit, caſtra inde movit. Aperta erat regio ſine ullis ad inſidias latebris: itaque in loca ſaltuoſa cedere inde cœpit. Marcellus veſtigiis inſtabat, caſtraque caſtris (2) conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque jaculatores levia certamina ferens, caſum univerſæ pugnæ non neceſſarium ducebat. tractus eſt tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægreſſum eum aſſequitur locis planis ac patentibus Marcellus. caſtra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita ſigna collata, pugnatumque totis copiis, & cum jam nox inſtaret, Marte æquo diſceſſum eſt. caſtra exiguo diſtantia ſpatio raptim ante noctem permunita. Poſtero die luce prima Mar-

(1) *pares Siculis ex Agathyrna.*
(2) *locabat juxta caſtra Annibalis.*

Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, *ut memores Traſymeni, Cannarumque, contunderent ferociam hoſtis. urgere, atque inſtare eum: (1) non iter quietos facere, non caſtra ponere pati, non reſpirare, aut circumſpicere: quotidie ſimul orientem ſolem, & Romanam aciem in campis videndam eſſe. ſi uno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde trenquilliuſque eum bellaturum.* His irritati adhortationibus, ſimulque tædio ferociæ hoſtium quotidie inſtantium laceſſentiumque, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextera ala, & (2) extraordinarii cępere. quod ubi Marcellus vidit, duodeviceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt: dein prorſus fuſa, &, vincente pudorem metu, terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & ſeptingenti civium, ſociorumque, in his quatuor Romani centuriones fuere, duo tribuni militum, M. Licinius, & M. Fulvius. ſigna militaria quatuor de ala prima, quæ fugit, duo de legione, quæ cedentibus ſociis ſucceſſerat, amiſſa.

CAPUT XVI.

Acriter propter fugam increpiti a Marcello milites, pugnam ad dedecus abolendum ultro poſcunt; cum poſtero die illos in aciem Marcellus eduxiſſet, Annibalem ſuperat.

MArcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, 13.
concionem adeo ſęvam atque acerbam apud milites habuit, ut, pręlio per diem totum infeliciter tolerato, triſtior iis irati ducis oratio eſ-

 ſet.

(1) non pati quietos facere iter.

(2) *ii dicebantur, qui aſſidui Imperatori in via, in caſtris, in pugna aderant. de his multa Lipſ.* 2. *de mil.* R. 7. & 4. 8.

ſet. *Diis immortalibus, ut in tali re, laudes grateſque*, inquit, *ago, quod victor hoſtis, cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portaſque, non in ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pavor hic? qui terror?* (1) *quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? nempe iidem ſunt ii hoſtes, quos vincendo, & victos ſequendo priorem æſtatem abſumpſiſtis: quibus dies, noctesque fugientibus per hos dies inſtitiſtis, quos levibus præliis fatigaſtis: quos heſterno die nec iter facere, nec caſtra ponere paſſi eſtis. Omitto ea, quibus gloriari poteſtis: cujus & ipſius pudere, ac pœnitere vos* (2) *oportet. nempe æquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abſtulit? veſtræ* (3) *his copiæ imminutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum, atque arma eadem ſunt. an ſi eoſdem animos habuiſſetis, terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo, aut cohorti abſtuliſſet?* (4) *Non adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die primum fugati exercitus dediſtis decus*. Clamor inde ortus, ut veniam ejus diei daret: ubi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos. *Ego vero experiar*, inquit, *milites, & vos craſtina die in aciem educam, ut victores potius, quam victi, veniam impetretis, quam petitis*. Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, (5) hordeum dari juſſit: centurioneſque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis (6) di-

(1) *quomodo obliti eſtis, qui ſitis vos? &c.*
(2) *alii:* oportet, referam.
(3) *nocte, ac die.*
(4) *expungunt alii* τὸ non, *& interrogationem, ut ſenſus ſit: cecidit antehac Annibal aliquot locis legiones Romanas, nunquam fugavit integras. hoc nunc primum fecit.*
(5) *pro frumento; pœna militaris in ignavos.*
(6) *cinctu ablato ad ignominiam. Val. Max.* 2. 7. *de* Cal-

diſcinctos deſtituit: & ut poſtero die omnes pedites, equiteſque armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa fatentium jure ac merito ſeſe increpitos, neque illo die virum quenquam in acie Romana fuiſſe, pręter unum ducem: cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregia victoria eſſet. Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatque, *a quibus orta pridie fuga eſſet, coborteſque, quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum. edicere jam ſeſe, omnibus pugnandum, ac vincendum eſſe: & adnitendum ſingulis, univerſiſque, ne prius heſternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ, fama Romam perveniat.* Inde cibo corpora firmare juſſit, ut, ſi longior eſſet pugna, viribus ſufficerent. Ubi omnia dicta, factaque ſunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali 14
nuntiatum eſt, *cum eo nimirum*, inquit, *hoſte res eſt, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam poteſt. ſeu vicit, ferociter inſtat victis: ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus certamen*. Signa inde canere juſſit, & copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto, quam pridie, acrius eſt, Pœnis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. (1) Siniſtra ala ab Romanis, & cohortes, quę amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio (2) viceſima ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus pręerant: Marcellus mediam aciem hortator, teſtiſque pręſens firmabat. Ab Annibale Hiſpani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna eſſet, Annibal elephantos in primam aciem induci juſ-

Calpurnio Piſone; juſſit, Titium toga, laciniis abſciſſis amictum, diſtinctaque tunica indutum a mane in noctem uſque ad principia adeſſe. (1) *alii*: ſiniſtro. *ſcil. cornu*.

(2) ***ergo duodeviceſima in lævum cornu rejecta. an hic legendum*** **duodeviceſima?** ***atque ita.*** **in primam aciem inducta.**

ſit, ſi quem injicere ea res tumultum, ac pavo-
rem poſſet. Et primo turbarunt ſigna ordineſ-
que, &, partim conculcatis, partim diſſipatis
terrore, qui circa erant, nudaverant una parte
aciem. latiuſque fuga manaſſet, ni C. Decimius
Flavus tribunus militum ſigno arrepto primi ha-
ſtati manipulum ejus ſigni ſe ſequi juſſiſſet. du-
xit, ubi maxime tumultum conglobatę belluę
faciebant: pilaque in eas conjici juſſit. Hęſere
omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta
corpora ictu, & tam conferta turba. ſed ut non
omnes vulnerati ſunt: ita in quorum tergis in-
fixa ſtetere pila, ut eſt genus anceps, in fugam
verſi etiam integros avertere. Tum jam non u-
nus manipulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui
modo aſſequi agmen fugientium elephantorum
poterat, pila conjicere, eo magis ruere in ſuos
belluę: tantoque majorem ſtragem edere, quam
inter hoſtes ediderant, quanto acrius pavor con-
ſternatas agit, quam inſidentis magiſtri imperio
reguntur. In perturbatam tranſcurſu belluarum
aciem ſigna inferunt Romani pedites: & haud
magno certamine diſſipatos trepidanteſque aver-
tunt. Tum in fugientes equitatum immittit
Marcellus. nec ante finis ſequendi eſt factus,
quam in caſtra paventes compulſi ſunt. nam ſu-
per alia, quę terrorem trepidationemque face-
rent, elephanti forte duo in ipſa porta corrue-
rant, coactique erant milites per foſſam vallum-
que ruere in caſtra. ibi maxima hoſtium cędes
facta. Cęſa ad octo millia hominum, quinque e-
lephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit.
mille ferme & ſeptingenti de duabus legionibus,
& ſociorum ſupra M & CCC occiſi: vulnerati
permulti civium, ſociorumque. Annibal nocte
proxima caſtra movit. Cupientem inſequi Mar-
25. cellum prohibuit multitudo ſauciorum. Specula-
tores, qui ſequerentur agmen, miſſi, poſtero die
retulerunt, Bruttios Annibalem petere.

CA-

CAPUT XVII.

Ad Q. Fulvium Coſ. aliquot populi, traditis Annibalis præſidiis, quæ in urbibus habebant, deſciſcunt: Q. Fabius ejus collega, Manduria in Sallentinis vi capta, Tarentum profectus, eo per proditionem potitur.

Iſdem ferme diebus & ad Q. Fulvium conſulem Hirpini, & Lucani, & Volſcentes, traditis pręſidiis Annibalis, quę in urbibus habebant, dediderunt ſeſe: clementerque a conſule cum verborum tantum caſtigatione ob errorem pręteritum accepti. Et Bruttiis ſimilis ſpes venię facta, cum ab iis Vibius, & Pactius fratres, longe nobiliſſimi gentis ejus, eandem, quę data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes veniſſent. Q. Fabius conſul oppidum in Sallentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipſis faucibus portus poſuit caſtra. naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum: partim tormentis & ſaxis, omnique miſſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoque, non eas ſolum, quæ remis agerentur: ut alii machinas, ſcalaſque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves, ab aperto mari ut urbem aggrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. In Bruttiis interim Cauloniæ oppugnatores ſub adventum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum a præſenti impetu tutum, ad cætera inopem, conceſſere. Fabium Tarentum obſidentem (1) leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præſidium Bruttiorum da-

(1) *res levis momenti.*

tum ab Annibale Tarentini habebant. ejus prę-ſidii pręfectus deperibat amore muliercule, cujus frater in exercitu Fabii conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de nova conſuetudine advenę locupletis, atque inter populares (1) tam honorati, ſpem nactus, per ſororem quolibet impelli amantem poſſe, quid ſperaret, ad conſulem detulit. Quę cum haud vana cogitatio viſa eſſet, perfuga juſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem pręfecto conciliatus, primo occulte animum ejus tentando, dein ſatis explorata levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad proditionem cuſtodię loci, cui prępoſitus erat. Ubi & ratio agendę rei, & tempus convenit, miles nocte per intervalla ſtationum clam ex urbe emiſſus, ea, quę acta erant, quęque ut agerentur convenerant, ad conſulem refert. Fabius, vigilia prima, dato ſigno iis, qui in arce erant, quique cuſtodiam portus habebant, ipſe circuito portu ab regione urbis in Orientem verſa occultus conſedit. Canere inde tubę ſimul ab arce, & a portu, & a navibus, quę aperto mari adpulſę erant: clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos. Igitur Democrates, qui pręfectus antea claſſis fuerat, forte illi loco prępoſitus, poſtquam quieta omnia circa ſe vidit, alias partes eo tumultu perſonare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem ſuam conſul aliquam vim faceret, ac ſigna inferret, præſidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat ſonus, traducit. Fabius cum ex temporis ſpatio, & ex ſilentio ipſo (quod, ubi paulo ante ſtrepebant excitantes vocanteſque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas cuſtodias ſenſiſſet, ferri ſcalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præſidium (2) agitare

(1) *cujuſmodi erat ille præfectus.*
(2) *agere; eſſe ad præſidium ejus loci.*

re proditionis conciliator (1) pronuntiaverat, jubet. Ea primum captus eſt murus, adjuvantibus recipientibuſque Bruttiis, & tranſcenſum in urbem eſt. deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine ſigna inferrentur. Tum, clamore ſublato, ſub ortum ferme lucis nullo obvio armato in forum perveniunt: omneſque undique, qui ad arcem, portumque pugnabant, in ſe converterunt. Prælium in aditu fori majori impetu, 16.
quam perſeverantia, commiſſum eſt. non animo, non armis, non arte belli, non vigore, aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum conjectis, prius pœne, quam conſererent manus, terga dederunt, dilapſique per nota urbis itinera in ſuas amicorumque domos. Duo ex ducibus, Nico, & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenus, qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat, cum citato equo ex prælio avectus eſſet, vacuus paulo poſt equus, erranſque per urbem cognitus, corpus nuſquam inventum eſt. creditum vulgo eſt, in puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonem autem præfectum Punici præſidii, cum commemoratione paterni hoſpitii poſitis armis venientem ad conſulem, miles obvius obtruncat. Alii alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermeſque cædunt, Carthaginienſes, Tarentinoſque pariter. Bruttii quoque multi paſſim interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito (2) odio, ſeu ad proditionis famam, ut vi potius, atque armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum a cæde ad diripiendam urbem diſcurſum. Triginta millia ſervilium capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti, ſignatique, auri LXXXIII millia pondo, ſigna, tabulæque, prope ut Syracuſarum ornamenta æquarent. Sed majore animo generis ejus præda abſti-

(1) *alii:* nuntiaverat.

(2) *quod primi ad Annibalem deſciverunt. inde, devictis Pœnis, ignominiæ cauſa lictores, tortoreſque Bruttiani. v. Gell. l.* 10. 3.

ſtinuit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti ſcribæ, quid fieri de ſignis vellet (ingentis magnitudinis dii ſunt, ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) *deos iratos Tarentinis relinqui* juſſit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus eſt, ac disjectus.

CAPUT XVIII.

Paratæ ab Annibale apud Metapontum inſidiæ ad capiendum Fabium Coſ. non ſuccedunt.

DUm hæc Tarenti aguntur, Annibal iis, qui Cauloniam obſidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque curſim agmine acto cum, feſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet: *& Romani*, inquit, *ſuum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amiſimus.* Ne tamen fugientis modo convertiſſe agmen videretur, quo conſtiterat loco, quinque millia ferme ab urbe, poſuit caſtra. ibi paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab conſule accepturos, impunita iis priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius vera, quæ afferrent, eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit: literaſque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enimvero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo invictus eſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicanti prius, quam egrederetur ab Tarento, aves ſemel, atque iterum non addixerunt. hoſtia quoque cæſa conſulenti deos, aruſpex, cavendum a fraude hoſtili, & ab inſidiis, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, emiſſi, ut cunctantem hortarentur, repente comprehenſi, metu gravioris quæſtionis, detegunt inſidias.

CA-

CAPUT XIX.

In Hiſpania Scipio, auctis per reconciliatorum principum tranſitionem ſuis copiis, ad Bæculam cum Aſdrubale Amilcaris confligit, & vincit.

ÆStatis ejus principio, qua hæc agebantur, 17.
P. Scipio in Hiſpania cum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remiſſione obſidum captivorumque abſumpſiſſet, Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erant conjux, liberique ejus apud Romanos. ſed, præter eam cauſam, etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hiſpaniam omnem averterat ad Romanum a Punico imperio, traxit eum. Eadem cauſa Indibili, Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni popularium manu, relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal, cum hoſtium res tacitis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore, ut, niſi audendo aliquid moveret, qua cœpiſſent, * ruerent: dimicare quamprimum ſtatuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, cum a ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat; tum quod prius, quam jungerentur hoſtium exercitus, cum uno dimicare duce, exercituque, quam ſimul cum univerſis, malebat. Cæterum etiamſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum eſſe navium uſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis navibus Tarraconem, navales ſocios terreſtribus copiis addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero (1) incluſo. Cum iis Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil

* alfluerent.

(1) *in illius urbis officinis.*

hil majoris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujuſque populi fines tranſiret, proſequentibus, excipientibuſque ſociis, Indibilis, & Mandonius cum ſuis copiis occurrerunt. Indibilis, pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus ſtolide incauteque, ſed potius cum verecunda gravitate, propiorque excuſanti tranſitionem ut neceſſariam, quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta. *Scire enim ſe transfugæ nomen exſecrabile veteribus ſociis, novis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum*, (1) *ſi tamen anceps odium cauſa, non nomen faciat*. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemoravit. avaritiam contra eorum, ſuperbiamque, & omnis generis injurias in ſe, atque populares. *Itaque corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe: animum jampridem ibi eſſe, ubi jus ac fas crederet coli. ad Deos quoque confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim, atque Injurias pati. ſe id Scipionem orare, ut tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit. quales ex ea die experiundo cognoverit, perinde operæ eorum pretium faciat*. Ita prorſus reſpondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatem ratam, ubi nec divini quicquam, nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum ejus conjuges liberique lacrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hoſpitium adducti. Poſtero die fœdere accepta fides, (2) dimiſſique ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris (3) tendebant, donec ducibus iis ad hoſtem perventum eſt.

28. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope urbem Bæculam erat. (4) pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites, anteſignanique, & qui primi agminis

---

(1) *cauſa tranſitionis, non nomen transfugæ, faciat odium anceps, h. e. impendens ab utriſque ſociis.*

(2) *juſſi ducere exercitum.*

(3) *conjunctis cum Scipione copiis, in ipſius caſtris tentoria habebant.*

(4) *ante caſtra.*

nis erant, advenientes ex itinere, prius quam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaque Romana portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, caſtra Romani poſuerunt. Nocte Aſdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in ſummo patentem: fluvius ab tergo, ante, circaque velut ripa præceps oram (1) ejus omnem cingebat. ſuberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris hoſtium aciem vidit, equites Numidas, leviumque armorum Baleares, & Afros demiſit. Scipio circumvectus ordines ſignaque, oſtendebat, hoſtem, *prædamnata ſpe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis, aut armorum, ſtare in conſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, quæ tranſcendiſſet miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem armis obſtitiſſe ſuis. (2) ad id fore altitudines, quas cepiſſent, hoſtibus, ut per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent: eam quoque ſe illis fugam clauſuram*. Cohorteſque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, jubet: alteram viam inſidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, (3) ad levem armaturam infimo ſtantem ſupercilio ducit. Per aſpreta primum nihil aliud, quam via, impediti iere. deinde ut ſub jactum venerunt telorum: primo, omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos. ipſi contra (4) ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim omnia ferme miſſilia præbet, ingerere: non milites ſolum, ſed etiam turba calonum immiſta armatis. Cæterum quanquam aſcen-

(1) *campi*. (2) *hoc effecturas, ut &c.*
(3) *contra*.
(4) *ea erant miſſilia, quæ locus ſuppeditabat*.

aſcenſus difficilis erat, & prope obruebantur te-
lis ſaxiſque, aſſuetudine tamen ſuccedendi mu-
ros, & pertinacia animi ſubierunt (1) primi.
Qui, ſimul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo
conſiſterent gradu, (2) levem & concurſatorem
hoſtem, atque intervallo tutum, cum procul miſ-
ſilibus pugna eluditur, inſtabilem eundem ad
cominus conferendas manus, expulerunt loco:
& cæde magna in aciem altiori ſuperſtantem tu-
mulo impegere. Inde Scipio, juſſis adverſus me-
diam evadere aciem victoribus, cæteras copias
cum Lælio dividit: atque eum parte dextra tu-
muli circumire, donec mollioris aſcenſus viam
inveniret, jubet. ipſe ab lęva, circuitu haud
magno, in tranſverſos hoſtes incurrit. Inde primo
turbata acies eſt, dum ad circumſonantem undi-
que clamorem flectere cornua, & obvertere or-
dines volunt. Hoc tumultu & Lælius ſubiit.
&, dum pedem referunt, ne ab tergo vulnera-
rentur, laxata prima acies, locuſque ad evaden-
dum & mediis datus eſt: qui per tam iniquum
locum, ſtantibus integris ordinibus, elephantiſ-
que ante ſigna locatis, nunquam evaſiſſent. Cum
ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui lævo cor-
nu in dextrum incurrerat, maxime in nuda ho-
ſtium latera pugnabat. Et jam ne fugæ quidem
patebat locus. nam & ſtationes utrinque Roma-
næ, dextra, lævaque inſederant vias: & portam
caſtrorum ducis principumque fuga clauſerat, ad-
dita trepidatione elephantorum, quos territos æ-
19. que atque hoſtes timebant. Cæſa igitur ad octo
millia hominum. Aſdrubal, jam antequam dimi-
caret, pecunia rapta, elephantiſque præmiſſis,
quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter
* Tagum flumen ad Pyrenæum tendit.

* al. Tecum.

CA-

(1) *qui proximi hoſtibus erant, aſcenderunt.*
(2) expulerunt hoſtem levem & concurſatorem.

CAPUT XX.

Scipio propter animi magnitudinem Rex ab Hiſpanorum multitudine appellatus, nomen averſatur: captum inter alia proximo prælio puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Maſaniſſam cum donis dimittit.

Scipio caſtris hoſtium potitus, cum, præter libera capita, omnem prædam militibus conceſſiſſet, in recenſendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. ex iis Hiſpanos ſine pretio omnes domum dimiſit: Afros vendere quæſtorem juſſit. Circumfuſa inde multitudo Hiſpanorum, & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti conſenſu appellavit. Tum Scipio, ſilentio per præconem facto, *ſibi maximum nomen imperatoris eſſe* dixit, *quo ſe milites ſui appellaſſent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum eſſe. regalem animum in ſe eſſe. ſi id in hominis ingenio ampliſſimum ducerent, taciti judicarent, vocis uſurpatione abſtinerent.* Senſere etiam barbari magnitudinem animi, cujus miraculo nominis alii mortales ſtuperent, id ex tam (1) alto faſtigio aſpernantis. Dona inde regulis principibuſque Hiſpanorum diviſa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem juſſit. Cum Afros venderet juſſu imperatoris quæſtor, puerum adultum inter eos forma inſigni, cum audiſſet regii generis eſſe, ad Scipionem miſit. Quem cum percunctaretur Scipio, *quis*, *& cujas*, *& cur id ætatis in caſtris fuiſſet*, *Numidam ſe lacrymans eſſe* ait. *Maſſivam populares vocare. orbum a patre relictum, apud maternum avum Galam Regem Numidarum educatum. cum avunculo Maſaniſſa, qui nuper cum equitatu ſubſidio Carthaginienſibus veniſſet, in Hiſpaniam trajeciſſe. prohibitum propter ætatem a Maſaniſſa, nunquam ante prælium iniiſſe.*

eo

(1) *tanquam Rege major Scipio eſſet.*

eo die ſe, *quo pugnatum cum Romanis eſſet*, *inſcio avunculo*, *clam armis*, *equoque ſumpto*, *in aciem exiſſe*. *ibi prolapſo equo effuſum in præceps captum ab Romanis eſſe*. Scipio, cum aſſervari Numidam juſſiſſet, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum ſe in prætorium recepiſſet, vocatum eum interrogat, *velletne ad Maſaniſſam reverti?* Cum effuſis gaudio lacrymis cupere vero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hiſpano ſagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: juſſiſque proſequi quoad vellet equitibus, dimiſit. De bello inde con-
20. ſilium habitum. & auctoribus quibuſdam, ut confeſtim Aſdrubalem perſequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Aſdrubal cum eo jungerent copias, præſidio tantum ad (1) inſidendum Pyrenæum miſſo, ipſe reliquum æſtatis recipiendis in fidem Hiſpaniæ populis abſumpſit.

CAPUT XXI.

Duces Carthaginienſes poſt rem ad Bæculam male geſtam de bello conſultant: decernitur inter cætera, ut Aſdrubal Amilcaris in Italiam tranſeat.

PAucis poſt prælium factum ad Bæculam diebus, cum Scipio rediens Tarraconem ſaltu Caſtulonenſi jam exceſſiſſet; Aſdrubal Giſgonis filius, & Mago imperatores ex ulteriore Hiſpania ad Aſdrubalem venere, ſerum poſt male geſtam rem auxilium, conſilio in cætera exſequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cujuſque provinciæ regione animorum Hiſpanis eſſet, unus Aſdrubal Giſgonis ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum eſſe, eoque Carthaginienſibus ſatis fidam cenſebat. Inter Aſdrubalem alterum, & Magonem conſtabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice*, *privatimque eſſe*: *nec tranſitionis finem ante fore*, *quam omnes*

(1) *ne victus Aſdrubal in Galliam poſſet tranſire*.

omnes Hiſpani milites aut in ultima Hiſpania amoti, aut traducti in Galliam forent. itaque etiamſi (1) *ſenatus Carthaginienſium non cenſuiſſet, eundum tamen Aſdrubali fuiſſe in Italiam, ubi belli caput, & rerum ſumma eſſet, ſimul ut* (2) *Hiſpanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hiſpania abduceret. exercitum ejus cum tranſitionibus, tum adverſo prælio imminutum, Hiſpanis repleri militibus. Et Magonem, Aſdrubali Giſgonis filio tradito exercitu, ipſum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere. Aſdrubalem Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniam abire: nec cum Romano manus conſerere. Maſaniſſæ ex omni equitatu quod roboris eſſet, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hiſpaniam ſociis opem ferre, hoſtium oppida, atque agros populari.* His decretis, ad exſequenda, quæ ſtatuerant, duces digreſſi.

CAPUT XXII.

Cum propter acerbas conciones C. Poblicii Bibuli tribuni plebis ageretur de abrogando Marcelli imperio, is Romam rediens, cum ſemet egregie purgaſſet, antiquata rogatione, Conſul præterea creatur; additur illi collega T. Quinctius Criſpinus: exorto interim in Etruria ab Arretinis motu, eo mittitur ad rem inſpiciendam Marcellus.

HÆc eo anno in Hiſpania acta. Romæ fama Scipionis in dies creſcere. Fabio Tarentum captum aſtu magis, quam virtute, gloriæ tamen eſſe. Fulvii ſeneſcere fama. Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, (3) ſuper quam quod primo male pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale, media æſtate Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Inimicus erat ei C. Poblicius Bibulus tribunus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adverſa fuerat, aſſiduis concionibus infamem, in-

(1) *v. l. 23. c. 19.* (2) *qui militabant in caſtris Carthaginienſium.* (3) *præter.*

inviſumque plebi Claudium fecerat: & jam de
imperio abrogando ejus agebat. tum tamen ne-
ceſſarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venuſiæ
* al. rediret. legato, Marcellus Romam * veniret ad purganda
ea, quæ inimici * objicerent, nec de imperio
* al. decernerent. ejus abrogando, abſente ipſo, ageretur. Forte ſub
idem tempus & Marcellus ad deprecandam igno-
miniam, & Q. Fulvius conſul comitiorum cauſa
Romam venit. Actum de imperio Marcelli in
21. circo Flaminio eſt, ingenti concurſu plebiſque,
& omnium ordinum: accuſavit tribunus plebis
non Marcellum modo, ſed omnem nobilitatem:
*Fraude eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal de-
cimum jam annum Italiam provinciam habeat, diu-
tius ibi, quam Carthagine, vixerit. habere fructum
imperii prorogati Marcello populum Romanum. bis
cęſum exercitum ejus æſtiva Venuſiæ ſub tectis agere.*
Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus com-
memoratione rerum ſuarum, ut non rogatio ſo-
lum de imperio ejus abrogando antiquaretur, ſed
poſtero die conſulem eum ingenti conſenſu cen-
turiæ omnes crearent. Additur collega T. Quin-
ctius Criſpinus, qui tum prætor erat. Poſtero
die prætores creati P. Licinius Craſſus Dives,
pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Ju-
lius Cæſar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum
ipſorum diebus ſolicita civitas de Etruriæ defe-
ctione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis
fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provin-
ciam pro prætore obtinebat. Itaque confeſtim eo
miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem in-
ſpiceret, ac, ſi digna videretur, exercitu accito,
bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo
metu compreſſi Etruſci quieverunt. Tarentino-
rum legatis pacem petentibus cum libertate, ac
legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt, ut redi-
rent, cum Fabius conſul Romam veniſſet. Ludi
& Romani, & Plebeji eo anno in (1) ſingulos
dies inſtaurati. Ædiles (2) curules fuere L. Cor-
ne-

(1) *per unum diem ſinguli.*
(2) *hi ludos Romanos inſtaurarunt.*

nelius Caudinus, & Ser. Sulpitius Galba : (1) Plebeji, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuiſſe, aut ædilem eſſe, quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occiſum a Bojis circa Mutinam eſſe, (2) opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hoſtium (3) poteſtate eſſe, ſatis conſtabat.

CAPUT XXIII.

Inito conſulatu a M. Marcello quintum, & T. Quinctio Criſpino, provinciæ, & exercitus decernuntur: cum ſine litatione cæſæ a Conſulibus hoſtiæ eſſent, nuntiata prodigia procurantur: cauſa peſtilentiæ ludi Apollinares in perpetuum voventur.

UNdecimo anno Punici belli conſulatum inierunt M. Marcellus quintum, (ut numere- 22. U.C.
tur conſulatus, quem vitio creatus non geſſit) 542.
& T. Quinctius Criſpinus. Utrique conſulum Italia decreta (4) provincia eſt, & duo conſulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venuſiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerent duos, quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum, & Sallentini provincia eveniſſet. Cæteræ provinciæ ita diviſæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, (5) & quo ſenatus cenſuiſſet: Sex. Julio Cæſari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum eſt Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quinctii prætoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Hoſtilio Tubulo eſt, ut pro prætore in Etruriam

(1) *hi plebeji ædiles ludos plebejos.*
(2) *opinio fuerat, eum occiſum eſſe, ſed conſtabat vivere.*
(3) *filius captivi non poterat honores gerere.*
(4) *hic ſignificat officium. nam provinciæ extra Italiam.* (5) *& quod aliud munus.*

riam ad duas legiones ſuccederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut pro prætore Galliam eandem provinciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculejo decretum ab ſenatu, latumque de prorogando imperio ad populum eſt, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præſidium provinciæ quinquaginta longæ naves, quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni, & M. Silano ſuæ Hiſpaniæ, ſuique exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta navibus, quas aut ſecum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam tranſmittere juſſus: quia fama erat, magnum navalem apparatum eo anno Carthagine eſſe: CC navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque, ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diviſa res eſt. Sex. Cæſari exercitus Cannenſis eſt datus: M. Valerius Lævinus (ei quoque enim in annum prorogatum imperium eſt) claſſem, quæ ad Siciliam erat, navium LXX obtineret, adderetque eo XXX naves, quę ad Tarentum priore anno fuerant: cum ea centum navium claſſe, ſi videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpitio, ut eadem claſſe Macedoniam, Gręciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium eſt. De duabus, quę ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus eſſet, ut ſcriberent, conſulibus permiſſum. Una & viginti legionibus eo anno defenſum imperium Romanum eſt. Et P. Licinio Varo prętori urbano negotium datum, *ut naves longas XXX veteres reficeret, quæ Oſtiæ erant, & viginti novas naves ſociis navalibus compleret, ut quinquaginta navium claſſe oram maris vicinam urbi Romæ tueri poſſet*. C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum, niſi cum ſucceſſor veniſſet. Idem & Tubulo imperatum, ut inde pręcipue caveret, ne qua nova conſilia orirentur. Prętores in provincias profecti. Conſules religio te-

23. ne-

nebat, quod, prodigiis aliquot nuntiatis, (1) non facile litabant. Et ex Campania nuntiata erant, Capuę duas ędes, Fortunę, & Martis, & ſepulcra aliquot de cœlo tacta: cum iis, (adeo minimis etiam rebus prava religio inſerit deos) mures in ęde Jovis aurum roſiſſe: Caſſini examen apum ingens in foro conſediſſe: & Oſtię murum, portamque de cœlo tactam: Cęre vulturium volaſſe in ędem Jovis: Vulſiniis ſanguine lacum manaſſe. Horum prodigiorum cauſa diem unum ſupplicatio fuit. Per dies aliquot hoſtię majores ſine (2) litatione cæſę, diuque non impetrata pax deum. in capita conſulum, Rep. incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio Coſs. a P. Cornelio Sulla, pretore urbano, primum facti erant: inde omnes deinceps pretores urbani fecerant: ſed in (3) unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno peſtilentia gravis incidit in urbem, agroſque, quę tamen magis in longos morbos, quam in perniciales, evaſit. Ejus peſtilentię cauſa & ſupplicatum per compita tota urbe eſt, & P. Licinius Varus, pretor urbanus, legem ferre ad populum juſſus, ut hi ludi in perpetuum in ſtatam diem voverentur. Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque (4) ante diem III Nonas Quintiles. is dies deinde ſolennis ſervatus.

(1) *quia ſigna propitiati numinis non apparebant.*
(2) *ſacrificia quidem fiebant, at propitiatio numinum non apparebat.*
(3) *ut una vice per annum fierent ludi.*
(4) *h.e. die tertia ante Nonas.*

CAPUT XXIV.

Creſcente fama de Arretinorum motu, acceptis inde per C. Hoſtilium obſidibus, C. Terentius Varro eo præſidii cauſa cum legione mittitur. De Tarentinis cum variatum in ſenatu ſententiis eſſet, in aliud tempus conſultatio differtur: de M. quoque Livio, præfecto arcis Tarentinæ, magna contentione in ſenatu agitur.

24. DE Arretinis, & fama in dies gravior, & cura creſcere patribus. itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret obſides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio miſſus: qui ut advenit, extemplo Hoſtilius legionem unam, quę ante urbem caſtra habebat, ſigna in urbem ferre juſſit, pręſidiaque locis idoneis diſpoſuit. tum in foro citatis ſenatoribus obſides imperavit. Cum ſenatus biduum ad conſiderandum peteret tempus, aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omnes liberos ſumpturum, edixit. inde portas cuſtodire juſſit tribunos militum, pręfectoſque ſocium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id ſegnius, negligentiuſque factum. ſeptem principes ſenatus, prius, quam cuſtodię in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaſerunt. Poſtero die luce prima cum ſenatus in forum citari cęptus eſſet, (1) deſiderati, bonaque eorum venierunt. a cęteris ſenatoribus CXX obſides, liberi ipſorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia ſuſpectiora, quam ante fuerant, in ſenatu fecit. Itaque tanquam imminente Etruſco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere juſſus ipſe C. Terentius, eamque habere in pręſidio urbis. C. Hoſtilium cum cętero exercitu placuit totam provinciam peragrare, & cavere, ne qua occaſio novare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Are-

re-

(1) *illi ſeptem deerant.*

retium cum legione venit, claves portarum cum
magiſtratus popoſciſſet, negantibus iis comparere,
fraude amotas magis ratus, quam negligentia in-
tercidiſſe, ipſe alias claves omnibus portis impo-
ſuit: cavitque cum cura, ut omnia in poteſtate
ſua eſſent. Hoſtilium intenſius monuit, ut in eo
ſpem, non moturos quicquam Etruſcos, poneret,
ſi, ne quid movere poſſent, pręcaviſſet. De Ta- 25.
rentinis inde magna contentione in ſenatu actum
coram Fabio, defendente ipſo, (1) quos ceperat
armis, aliis infenſis, & pleriſque ęquantibus eos
Campanorum noxę, pęnęque. S. C. in ſenten-
tiam M. Acilii factum eſt, ut oppidum pręſidio
cuſtodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia
continerentur: res integra poſtea referretur, cum
tranquillior ſtatus Italię eſſet. Et de M. Livio
pręfecto arcis Tarentinę, haud minore certamine
actum eſt, aliis * ſententiis S. C. (2) notantibus
pręfectum, quod ejus ſocordia Tarentum prodi-
tum hoſti eſſet: aliis præmia decernentibus, quod
per quinquennium arcem tutatus eſſet, maxime-
que unius ejus opera receptum Tarentum foret:
mediis ad cenſores, non ad ſenatum, cognitio-
nem de eo pertinere, dicentibus. cujus ſenten-
tiæ & Fabius fuit. adjecit tamen, fateri, ſe o-
pera Livii Tarentum receptum, quod amici ejus
vulgo in ſenatu jactaſſent. neque enim recipien-
dum fuiſſe, niſi (3) amiſſum foret.

* al. ſenatuſconſulto

(1) *victores urbium ſolebant eſſe earum patroni.*
(2) *notandum cenſentibus.*
(3) *Cic. idem ſcribit in Catone c. 4. fallitur tamen in eo; quod hunc* M. Livium Salinatorem *vocat. v. etiam 2. de Orat. 67.*

CAPUT XXV.

Profecto ab Urbe Criſpino Conſule, Marcellus collega religionibus tenetur, quibus procuratis, cum Venuſiam duxiſſet exercitum, illi Criſpinus, omiſſa Locrorum oppugnatione, ſe conjungit: ambo deinde Conſules ſpeculandi cauſa e caſtris egreſſi, inſidiis ab Annibale circumveniuntur: Marcello occiſo, Criſpinus vulneratus fugit.

CONſulum alter T. Quinctius Criſpinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum ſupplemento in Lucanos eſt profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello (1) Gallico ad Claſtidium ædem Honori & Virtuti voviſſet, dedicatio ejus a pontificibus impediebatur: quod negabant, unam cellam amplius, quam (2) uni Deo, rite dedicari: quia ſi de cœlo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum eſſet, difficilis procuratio foret: quod, utri deo divina res fieret, ſciri non poſſet: neque enim duobus, niſi (3) certis deis, rite una hoſtia fieri. Ita (4) addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipſo ædes eæ dedicatæ ſunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venuſiæ reliquerat, cum ſupplemento proficiſcitur. Locros in Bruttiis Criſpinus oppugnare conatus, quia magnam famam attuliſſe Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia arceſſierat: & naves indidem accitæ erant, quę vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia Lacinium Annibal admoverat copias: &, collegam eduxiſſe jam a Venuſia exerci-

(1) *v. Epit.* 20. *Polyb.* 6. 2. 34. *Plut. in Marc. pag.* 300. *de his autem ædibus, p.* 314.
(2) *v. Val. Max. l.* 1. *c.* 1. (3) *exempli cauſa cella Junonis cum cella Jovis in Templo Capitolino conjuncta.* (4) *proxima Honoris ædi.*

citum, fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venuſiam, Bantiamque minus trium millium paſſuum intervallo conſules binis caſtris conſederant. In eandem regionem & Annibal rediit, averſo ab Locris bello. Ibi conſules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire, haud dubia ſpe, ſi duobus exercitibus conſularibus junctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe. Annibal, quia cum Marcello bis priore anno congreſſus vicerat, victuſque erat: ut, cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem, nec metum ex vano haberet: ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem futurum credebat. itaque totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quærebat. Levia tamen prælia inter bina caſtra vario eventu fiebant. quibus cum extrahi æſtatem poſſe, conſules crederent, nihilominus oppugnari Locros poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum claſſe trajiceret, ſcribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia poſſent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præſidio erat, duci eo juſſerunt. Ea ita futura per quoſdam Thurinos comperta Annibali cum eſſent, mittit ad inſidendam ab Tarento viam. Ibi ſub tumulo Peteliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidiſſent, ad duo millia armatorum cæſa. & mille & CC ferme vivi capti. alii diſſipati fuga per agros ſaltuſque, Tarentum rediere. Tumulus erat ſilveſtris inter Punica & Romana caſtra, ab neutris primo occupatus: quia Romani, qualis pars ejus, quæ vergeret ad hoſtium caſtra, eſſet, ignorabant. Annibal inſidiis, quam caſtris, aptiorem eum crediderat. itaque nocte ad id miſſas aliquot Numidarum turmas medio in ſaltu condiderat, quorum interdiu nemo ab ſtatione movebatur, ne aut arma, aut ipſi procul conſpicerentur. Fremebant vulgo in caſtris Romanis, occupandum eum tumulum eſſe, & caſtello firmandum: ne, ſi occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus haberent ho-

(margin: 16. beside "ctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe. An-")

ſtem. Movit ea res Marcellum. & collegæ, *quin imus*, inquit, *ipſi cum equitibus paucis exploratum? ſubjecta res oculis certius dabit conſilium*. Adſentiente Criſpino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL Fregellani, cęteri Etruſci erant, proficiſcuntur. Secuti M. Marcellus, conſulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, ſimul & duo præfecti ſocium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolaſſe eo die, quidam prodidere memorię, Coſ. Marcellum: & prima hoſtia cęſa, jecur ſine (1) capite inventum: in ſecunda omnia comparuiſſe, quę aſſolent. (2) Auctum etiam viſum in capite: nec id ſane aruſpici placuiſſe, quod ſecundum (3) trunca & turpia,
27. exta nimis lęta apparuiſſent. Cęterum conſulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam ſatis caſtra caſtris collata duceret. Tum quoque vallo egrediens ſignum dedit, ut ad locum miles eſſet paratus: ſi collis, in quem ſpeculatum irent, placuiſſet, vaſa colligerent, ac ſequerentur. Exiguum campi ante ea caſtra erat, inde in collem aperta undique, & conſpecta ferebat via. Numidis ſpeculator nequaquam in ſpem tantę rei poſitus, ſed ſi quos vagos pabuli, aut lignorum cauſa longius a caſtris progreſſos poſſent excipere, ſignum dat, ut pariter ab ſuis quiſque latebris exorirentur. Non ante apparuere, (4) quibus obviis ab jugo ipſo conſurgendum erat, quam circumiere, qui ab tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore ſublato impetum fecere. Cum in ea valle conſules eſſent, ut neque evaderent in jugum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumventi haberent: extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pavorem cęteris injeciſſet. Non tamen omiſe-

---

(1) *in jecore duo capita conſtituebant aruſpices*. *v. Val. Max.* 1. 6. 9. (2) *majus ſolito*. *ſimile extiſpicium deſcribit Lucanus l.* 1. *v.* 626.

(3) *ſine capite*. (4) *illi, qui conſurgere debebant a vertice, ut obvii fierent hoſtibus*.

ſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam vulneratos ambos conſules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum videre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus jaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſaucio & ipſo, effugerunt. (1) Interfecti A. Manlius tribunus militum: & ex duobus pręfectis ſocium M. Aulius occiſus: L. Arennius captus. & lictores conſulum quinque vivi in hoſtium poteſtatem venerunt. cęteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt: equites tres & XL aut in prelio, aut in fuga ceciderunt: duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in caſtris fuerat, ut conſulibus irent ſubſidio, cum conſulem, & filium alterius conſulis ſaucios, exiguaſque infelicis expeditionis reliquias ad caſtra venientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miſerabilis fuit: tum quod nec pro ętate, (major jam enim LX annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvide ſe, collegamque, & prope totam Remp. in pręceps dederat. Multos circa unam rem (2) ambitus fecerim, ſi quę de Marcelli morte variant auctores, omina exſequi velim. Ut omittam alios, L. Cœlius triplicem geſtę rei ordinem edit, (3) unam traditam fama: alteram ſcripta laudatione filii, qui rei geſtę interfuerit: tertiam, quam ipſe pro inquiſita, ac ſibi comperta affert. Cęterum ita fama variat, ut tamen plerique loci ſpeculandi cauſa caſtris egreſſum, omnes inſidiis circumventum tradant.

(1) *alii:* interfectus. *aut expungendum poſtea τὸ* occiſus.

(2) *circuitus verborum.*

(3) *refer ad rem geſtam.*

CAPUT XXVI.

Annibal, Marcelli nomine, cujus annulo potitus fuerat, compoſitis litteris, Salapiam tentat: cum Salapiani fraudem ſenſiſſent, ad urbem accedentem fraude capiunt: inde Locros profectus, fugato ad naves L. Cincio, qui eos ſumma vi oppugnabat, obſidionem ſolvit.

28. Annibal magnum terrorem hoſtibus morte conſulis unius, vulnere alterius, injectum eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inventum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus & morte collegæ, & ſuo vulnere territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, quos proximos nactus eſt montes, in iis loco alto & tuto undique caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli ſimul cùm corpore Annibal potitus erat. ejus ſigni errore ne qui dolus necteretur a Pœno, metuens Criſpinus, circa civitates proximas miſerat nuntios, occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compoſitis. Paulo ante hic nuntius conſulis Salapiam venerat, quam literæ ab Annibale allatæ ſunt, Marcelli nomine compoſitæ: ſe nocte, quæ diem illum ſecutura eſſet, Salapiam venturum. parati milites eſſent, qui in præſidio erant, ſi quo opera eorum opus eſſet. Senſere Salapiani fraudem, & ab ira non (1) defectionis modo, ſed etiam equitum interfectorum rati occaſionem ſupplicii peti, remiſſo retro nuntio, (perfuga autem Romanus erat) ut ſine arbitro milites, quæ vellent, agerent, oppidanos per muros urbiſque opportuna loca in ſtationibus diſpo-

(1) *non ſolum defecerunt Salapiani ab Annibale, ſed etiam præſidium Romanis prodiderunt. ſupra l. 26. c. 30.*

ponunt: cuſtodias, vigiliaſque in eam noctem intentius inſtruunt: circa portam, qua venturum hoſtem rebantur, quod roboris in præſidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem acceſſit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ii, ubi ad portam eſt ventum, latine omnes loquentes, excitant vigiles, aperirique portam jubent. conſulem adeſſe. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta, cataracta dejecta, clauſa erat. eam partim vectibus levant: partim funibus ſubducunt in tantum altitudinis, ut ſubire recti poſſent. Vixdum ſatis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam. cum ſexcenti ferme intraſſent, remiſſo fune, quo ſuſpenſa erat, cataracta magno ſonitu cecidit. Salapiani, alii perfugas negligenter ex itinere ſuſpenſa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii e turribus portæ muriſque ſaxis, ſudibus, pilis abſterrent hoſtem. Ita inde Annibal ſuamet ipſe fraude captus abiit, profectuſque ad Locrorum ſolvendam obſidionem, quam L. Cincius ſumma vi, operibus, tormentorumque omni genere ex Sicilia advecto oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, retenturum defenſurumque ſe urbem, prima ſpes morte nuntiata Marcelli affulſit: ſecutus inde nuntius, (1) Annibalem, Numidarum equitatu præmiſſo, ipſum, quantum accelerare poſſet, cum peditum agmine ſequi. Itaque ubi primum Numidas edito e ſpeculis ſigno adventare ſenſit, & ipſe patefacta repente porta ferox in hoſtes erumpit. Et primo, magis quia improviſo id fecerat, quam quod par viribus eſſet, anceps certamen erat. deinde ut ſupervenere Numidæ, tantus pavor Romanis eſt injectus, ut paſſim ad mare ac naves fugerent, relictis operibus, machiniſque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis ſoluta Locrorum obſidio eſt.

(1) *ipſum.*

CAPUT XXVII.

Literæ Criſpini Coſ. de morte Marcelli collegæ, deque diſcrimine ipſius magnum luctum, & metum Romæ faciunt: M. Valerius in Africam cum trajeciſſet, proſpere apud Clupeam commiſſa pugna, in Siciliam cum præda revertitur.

29. CRiſpinus, poſtquam in Bruttios profectum Annibalem ſenſit, exercitum, cui collega præfuerat, M. (1) Marcellum tribunum militum Venuſiam abducere juſſit. ipſe cum legionibus ſuis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ ſcripſit, quantoque ipſe in diſcrimine eſſet. *Se comitiorum cauſa non poſſe Romam venire: quia nec viæ laborem paſſurus videretur, & de Tarento ſolicitus eſſet, ne ex Bruttiis Annibal eo converteret agmen. legatos opus eſſe ad ſe mitti, viros prudentes, cum quibus quæ vellet, de Rep. loqueretur.* Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius conſulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venuſianum miſerunt: & ad conſulem tres legati miſſi, Sex. Julius Cæſar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, cum paucis ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nuntiare conſuli juſſi, ut ſi ad comitia ipſe Romam venire non poſſet, dictatorem in (2) agro Romano diceret comitiorum cauſa. ſi conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde (3) abducere

re

(1) *Conſulis filium.*

(2) *tametſi Romæ dici Dictator ſoleret. quamquam non raro extra Romam Dictator dictus eſt. nam l. 8. in Samnio. l. 9. in Etruria l. 25. in Lucanis, & alibi. Quinctius autem erat in agro Romano, in Italia cum eſſet. nam ſupra c. 6.* ager Romanus *dicitur* Italia terminari.

(3) *abducere Tarento in aliam regionem.*

re legiones, in qua plurimas ſociorum urbes tueri poſſet. Eadem ęſtate M. Valerius cum claſſe centum navium ex Sicilia in Africam tranſmiſit: & ad Clupeam urbem exſcenſione facta, agrum late nullo ferme obvio armato vaſtabat. inde ad naves raptim prędatores recepti, quia repente fama accidit, claſſem Punicam adventare. LXXX erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. Decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terreſtri navalique pręda Lilybęum rediit.

CAPUT XXVIII.

Res adverſus Philippum & Achæos a P. Sulpitio geſtæ.

Eadem ęſtate & Philippus implorantibus Achęis auxilium tulit, quos (1) Machanidas Tyrannus Lacedęmoniorum finitimo bello urebat: & Ætoli navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit, (Rhion incolę vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque Regem Aſię, quia Ætoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum. Ob hæc Philippo in Græciam deſcendenti 30.
ad Lamiam urbem Ætoli duce (2) Phyſia, qui prætor in eum annum cum abſente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum, & mille ferme ex Romana claſſe a P. Sulpitio miſſos. Adverſus hunc ducem, atque has copias Philippus bis proſpero eventu pugnavit: multos admodum hoſtium utraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu compulſi Lamiæ urbis mœnibus tenerent ſeſe, Philippus ad (3) Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco ſinu is locus eſt, quondam frequenter habita-

(1) *qui poſt Lycurgum, Regiæ ſtirpis ultimum, Lacedęmonum regnum invaſerat.* (2) *alii:* Pyrrhia. (3) *alii:* Phalara, *numero multitudinis.*

tatus propter egregium portum, tutaſque circa ſtationes, & aliam opportunitatem maritimam, terreſtremque. Eo legati ab Rege Ægypti (1) Ptolemæo, Rhodiiſque, & Athenienſibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum, atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander Rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gentis, quam ne Philippus regnumque ejus grave libertati futurum, rebus Græciæ immiſceretur. De pace dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde Rex per Theſſaliam Bęotiamque, (2) Chalcidem Eubęæ venit, ut Attalum, quem claſſe Eubęam petiturum audierat, portubus, & litorum appulſu arceret. Inde pręſidio relicto adverſus Attalum, ſi forte interim trajeciſſet, profectus ipſe cum paucis equitum, leviſque armaturæ Argos venit. Ibi curatione (3) Hereorum, Nemeorumque ſuffragiis populi ad eum delata, quia ſe Macedonum Reges ex ea civitate (4) oriundos referunt, Herę̨is peractis, ab ipſo ludicro extemplo Rhium profectus eſt ad indictum multo ante ſociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne cauſa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam eſſet. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere; poſtquam & Attalum Æginam veniſſe, & Romanam claſſem ſtare ad Naupactum audivere. vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primum queſti ſunt quæ-

(1) *Philopatore. tertius is eſt a primo Ptolemæo Lagi.* (2) *aliæ ſunt eo nomine urbes. ſcil. in Ætolia, & in Syria.*

(3) *ludorum. hæc tamen certamina non erant ejuſdem celebritatis, qua Nemea.*

(4) *Caranus ex Heraclidarum Argolidis Regum ſanguine, primus Macedonum Rex.*

quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: poſtremo negarunt, dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi Pylum redderent. (1) Sationis reſtitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero indignum ratus Philippus, victos victori ſibi ultro conditiones ferre, *ne antea quidem ſe aut de pace audiſſe, aut inducias pepigiſſe*, dixit, *ſpem ullam habentem quieturos Ætolos: ſed ut omnes ſocios teſtes haberet, ſe pacis, illos belli cauſam quæſiſſe*. Ita, infecta pace, concilium dimiſit, quatuor millibus armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. quas (2) ſi adjeciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bithynia ab Rege Pruſia venientibus navibus, ſtatuerat navali prçlio laceſſere Romanos, jamdiu in ea regione potentes maris. ipſe ab eo concilio Argos regreſſus. jam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præſentia ſua. Occupato Rege appa- 31.
ratu ludorum, & per dies feſtos licentius, quam inter belli tempora, remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus claſſem appulit inter Sicyonem, & Corinthum, agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effuſe vaſtavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit: raptimque cum equitatu profectus, ſe ſubſequi peditibus juſſis, palatos paſſim per agros, graveſque præda, ut qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naves. Claſſis Romana haudquaquam lçta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque, qui reliqui erant, celebritatem (3) quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati feſti dies, eo magis etiam, quod, populariter dempto capitis (4) inſigni, purpura, atque alio regio

(1) *alii*. Romanis reſtitueretur Atintania; Scerdilædo, & Pleurato Ardyæi. *Scerdilædus*, & *Pleuratus erant Reguli*. (2) *ubi*.
(3) *qualiſcunque ea victoria eſſet*, *magna erat*, *quia de Romanis*. (4) *diademate*.

gio habitu, æquaverat cæteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt civitatibus liberis. Præbuiſſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intoleranda libidine fœda, ac deformia effeciſſet. vagabatur enim cum uno, aut altero comite per maritas domos dies noctesque: & ſubmittendo ſe in (1) privatum faſtigium, quo minus conſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem cum aliis vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. neque enim omnia emebat, aut eblandiebatur, ſed vim flagitiis adhibebat: periculoſumque & viris, & parentibus erat, moram incommoda ſeveritate libidini regiæ feciſſe. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolemni Nemeorum peracto, pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum, acceptumque in (2) urbem erat, ejiciendum. Cycliadas, (penes eum ſumma imperii erat) Achęique ad Dymas Regi occurrere, & Eleorum accenſi odio, quod a cæteris Achæis diſſentirent: & infenſi Ætolis, quos Romanum quoque adverſus ſe moviſſe bellum credebant. Profecti a Dymis conjuncto exercitu, tranſeunt Lariſſum amnem, qui Eleum agrum a Dymæo dirimit. Primum diem, quo fines hoſtium ingreſſi
32. ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad urbem acceſſerunt, præmiſſis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent Ætolorum. Ignorabant, Sulpitium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenem trajeciſſe: &, expoſitis in terram quatuor millibus armatorum ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intraſſe Elim. Itaque improviſa res ingentem injecit terrorem: poſtquam inter Ætolos, Eleoſque Romana ſigna, atque arma cognovere. Et primo recipere ſuos vo-

(1) *privatum quidem agebat, retinebat tamen quodammodo faſtigium regium.* (2) *Elim.*

voluerat Rex : dein contracto jam inter Ætolos,
& Trallos (Illyriorum id eſt genus) certami-
ne, cum urgeri videret ſuos , & ipſe Rex cum
equitatu in cohortem Romanam incurrit . Ibi e-
quus pilo trajectus cum prolapſum per caput Re-
gem effudiſſet, atrox pugna utrinque accenſa eſt,
& ab Romanis impetu in Regem facto, & pro-
tegentibus regiis . Inſignis & ipſius pugna fuit,
cum pedes inter equites coactus eſſet prælium
inire . deinde cum jam impar certamen eſſet, ca-
derentque circa eum multi , & vulnerarentur ,
raptus ab ſuis, atque alteri equo injectus fugit.
Eo die caſtra V millia paſſuum ab urbe Eleorum
poſuit. poſtero die omnes copias ad propinquum
Eleorum caſtellum, (Pyrgum vocant,) duxit,
quo agreſtium multitudinem cum pecoribus me-
tu populationum compulſam audierat . eam in-
conditam, inermemque multitudinem primo ſta-
tim terrore adveniens cepit : compenſaveratque
ea præda , quod ignominiæ ad Elim acceptum
fuerat. Dividenti prædam, captivoſque (fuerunt
autem quatuor millia hominum, pecorumque o-
mnis generis ad viginti millia) nuntius ex Ma-
cedonia venit, Europum quendam, corrupto ar-
cis præſidiique præfecto, Lychnidum cepiſſe : te-
nere Daſſaritiorum quoſdam vicos, & Dardanos
etiam concire. Omiſſo igitur Achaico, atque Æ-
tolico bello , relictis tamen duobus millibus &
quingentis omnis generis armatorum, cum Me-
nippo & Polyphante ducibus ad præſidium ſo-
ciorum profectus ab Dymis per Achajam , Bœo-
tiamque, & (1) Bebœidem, decimis caſtris De-
metriadem in Theſſaliam pervenit . Ibi alii ma- 33.
jorem afferentes tumultum nuntii occurrunt : Dar-
danos in Macedoniam effuſos Oreſtidem jam te-
nere, ac deſcendiſſe in (2) Ægeſtæum campum :
famamque inter barbaros celebrem eſſe , Philip-
pum occiſum . Expeditione ea , qua cum popu-
latoribus agri ad Sicyonem pugnavit , in arbo-
rem illatus impetu equi , ad eminentem ramum
(1)

(1) *alii:* Eubœam. (2) *alii:* Argeſtæum.

(1) cornu alterum galeæ perfregit . id inventum ab Ætolo quodam , perlatumque in Ætoliam ad Scerdiletum, cui notum erat inſigne galeæ, famam interfecti Regis vulgavit . Poſt profectionem ex Achaja Philippi, Sulpitius Æginam claſſe profectus cum Attalo ſeſe conjunxit . Achæi cum Ætolis , Eleiſque haud procul Meſſene proſperam pugnam fecerunt . Attalus Rex , & P. Sulpitius Æginæ hibernarunt.

CAPUT XXIX.

T. Quinctius Criſpinus Coſ., dicto cauſa comitiorum, & ludorum Dictatore L. Manlio Torquato , ex vulnere moritur : cum pro temporum neceſſitate egregium par Cônſulum fore videretur, ſi Claudio Neroni M. Livius fuiſſet adjunctus, is, quod indigne multis ante annis a populo damnatus eſſet, delatum honorem primum recuſat : inſtantibus deinde Patribus, cum Claudio Nerone Conſul creatur.

Exitu hujus anni T. Quinctius Criſpinus conſul , dictatore comitiorum ludorumque faciendorum cauſa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur . Alii Tarenti , alii in Campania mortuum tradunt . Id quod nullo ante bello acciderat , duo conſules ſine memorando prælio interfecti velut orbam Remp. reliquerant. Dictator Manlius magiſtrum equitum C. Servilium, qui tum ædilis curulis erat, dixit . Senatus quo die primum eſt habitus , ludos magnos facere dictatorem juſſit: quos M. Æmilius, prætor urbanus, C. Flaminio , Cn. Servilio conſulibus fecerat, & in quinquennium voverat . Tum dicta-

(1) *Alexander* M. bicornis *cognominatus eſt, quia cum credi vellet Jove Ammone , ſub arietis ſpecie coli ſolito , genitus cornibus inſignem effigiem amabat . ceterum cornua inter inſignia ſucceſſorum Alexandri illuſtravit Spanhem. de præſt. & uſu num. diſſ. 7. p. 387. galeas autem cornutas p. 399.*

ſtator & ludos fecit, & in ſequens luſtrum vovit. Cæterum cum duo conſulares exercitus tam prope hoſtem ſine ducibus eſſent: omnibus aliis omiſſis, una præcipua cura patres, populumque inceſſit, conſules primo quoque tempore creandi: ut eos potiſſimum crearent, quorum virtus ſatis tuta a fraude Punica eſſet. *Cum toto eo bello damnoſa præpropera ac fervida ingenia imperatorum fuiſſe: tum eo ipſo anno conſules nimia cupiditate conſerendi cum hoſte manum, in nec opinatam fraudem lapſos eſſe. cæterum deos immortales, miſertos nominis Romani, peperciſſe innoxiis exercitibus: temeritatem conſulum ipſorum capitibus damnaſſe.* Cum circumſpicerent patres, quoſnam conſules facerent, longe ante alios eminebat C. 34
Claudius Nero, ei collega quærebatur. & virum quidem eum egregium ducebant: ſed promptiorem, acrioremque, quam tempora belli poſtularent, aut hoſtis Annibal. temperandum acre ejus ingenium moderato, & prudenti viro adjuncto collega cenſebant. M. Livius erat, multis ante annis ex conſulatu populi judicio (1) damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migrarit, & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominum. octavo ferme poſt damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Lævinus conſules reduxerant eum in urbem. ſed erat veſte obſoleta, capilloque & barba promiſſa, præferens in vultu habituque inſignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius cenſores eum tondere, & ſqualorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt. ſed tum quoque aut verbo aſſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat: donec cognati hominis eum (2) cauſa M. Livii (3) Macati, cum de fama ejus

(1) *quod prædam Illyricam maligne diviſiſſe argueretur. hic fuit Livius Salinator.*

(2) cauſa ... coegit eum.

(3) *an hic eſt Livius paulo ante ob omiſſum Tarentum in Senatu accuſatus?*

ejus ageretur, ſtantem coegit in ſenatu ſententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in ſe: cauſamque ſermonibus præbuit, *indigno injuriam a populo factam: magnoque in damno fuiſſe, quod tam gravi bello nec opera, nec conſilio talis viri uſa Reſp. eſſet. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Lævinum dari collegas poſſe: quia duos* (1) *patritios creari non liceret. eandem cauſam in T. Manlio eſſe, præterquam quod recuſaſſet delatum conſulatum, recuſaturuſque eſſet. egregium pars conſulum fore, ſi M. Livium C. Claudio collegam adjunxiſſent.* Nec populus mentionem ejus rei ortam a patribus eſt aſpernatus. Unus eam rem in civitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat, levitatem civitatis accuſans. *Sordidati rei non miſertos, candidam togam invito offerre: eodem honores, pœnaſque congeri. ſi bonum virum ducerent, quid ita pro malo, ac noxio damnaſſent? ſi noxium comperiſſent, quid, ita male credito priore conſulatu, alterum crederent?* Hæc, taliaque arguentem, & querentem caſtigabant patres: *& M. Furium* memorantes, *revocatum de exilio, patriam* (2) *pulſam ſede ſua reſtituiſſe. ut parentum ſævitiam, ſic patriæ, patiendo ac ferendo, leniendam eſſe.* Adnixi omnes cum C. Claudio M. Livium conſulem fecerunt. Poſt diem tertium ejus diei prætorum
35. comitia habita. Prætores creati L. Portius Licinius, C. Mamilius, A. & C. Hoſtilii Catones.

CA-

(1) *plebeji tamen duo Coſſ. conjuncti fuerunt, Gracchus, & Marcellus.*
(2) *cives pulſos a Gallis.*

CAPUT XXX.

Habitis comitiis, C. Terentius Varro in Etruriam mittitur: per L. Manlium Siculi & Tarentini, qui aut bello profugi, aut pulſi ab Annibale ſeſe in Græciam receperant, revocantur: ut a Conſulibus Claudio Nerone, & M. Livio communi animo Reſpub. adminiſtretur, veteres inter eos ſimultates auctoritate ſenatus reconciliantur: ſacta ab iiſdem provinciarum ſortitione, Neroni Annibal, Livio Aſdrubal, jam in Italiam adventans, hoſtis evenit.

Comitiis perfectis, ludiſque factis, dictator, & magiſter equitum magiſtratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam pro prætore miſſus: ut ex ea provincia C. Hoſtilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius conſul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viſeretque, quæ res ibi gererentur: ſimul, quod Olympiæ ludicrum ea æſtate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut ſi tuto per hoſtem poſſet, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale eſſent, domos redirent: ſcirentque ſua omnia, quæ ante bellum habuiſſent, reddere populum Romanum. Quia periculoſiſſimus annus imminere videbatur, neque conſules in Repub. erant: in conſules deſignatos omnes verſi, quamprimum eos ſortiri provincias, & præſcire quam quiſque eorum provinciam, quem hoſtem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ (1) eorum in ſenatu actum eſt, principio facto a Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ (2) ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, (3) indignioreſque Livio ſua calamitas fecerat, quod

(1) *Conſulum.*
(2) *alii*: autem. *de his inimicitiis, & reditu in gratiam Val.* 4. 2. & 7. 2.
(3) *quæ majorem indignationis cauſam præbuerant.*

quod ſpretum ſe in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus eſſe reconciliatione ajebat. acrius & intentius omnia geſturos, timentes, ne creſcendi ex ſe inimico collegæ poteſtas fieret. vidit tamen auctoritas ſenatus: ut, poſitis ſimultatibus, communi animo conſilioque adminiſtrarent rempublicam. Provinciæ iis non permiſtæ regionibus, ſicut ſuperioribus annis, ſed diverſæ extremis Italiæ finibus, alteri adverſus Annibalem Bruttii, Lucani: alteri Gallia adverſus Aſdrubalem, quem jam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex (1) duobus, qui in Galliam, quique in Etruria eſſent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam eſſet ſortitus. Cui Bruttii provincia eveniſſet, novis legionibus urbanis ſcriptis, utrius mallet conſulum prioris anni exercitum ſumeret. Relictum autem a conſule exercitum Q. Fulvius pro conſule acciperet: eique in annum imperium eſſet, & C. Hoſtilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. legio una data, cui Fulvius proximo anno præ-
36. fuerat. De Aſdrubalis adventu in Italiam cura in dies creſcebat. Maſſilienſium primum legati nuntiaverant, eum in Galliam tranſgreſſum: erectoſque adventu ejus, quia magnum pondus auri attuliſſe diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. miſſi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antiſtius, & M. Retius ad rem inſpiciendam, retulerant, miſiſſe ſe cum Maſſilienſibus ducibus, qui per hoſpites eorum, principes Gallorum, omnia explorata referrent. pro comperto habere, Aſdrubalem ingenti jam coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, niſi quod clauſæ hieme Alpes eſſent. In locum M. Marcelli L. Ælius Pætus augur creatus, inauguratuſque. Et Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratus eſt in locum M. Martii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & luſtrum condi-

(1) *quorum alter in Gallia, alter in Etruria.*

ditum eſt a cenſoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: cenſa civium capita CXXXVII millia, C & VIII: minor aliquanto numerus, quam qui ante bellum fuerat. (1) Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam veniſſet, Comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt: & ludos Romanos ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Servilio, & plebejis ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria ſigna ad Cereris (2) ædem dederunt. & Jovis epulum fuit, ludorum cauſa.

CAPUT XXXI.

Sortitis etiam Prætoribus provincias, Conſules, priuſquam proficiſcantur, propter nuntiata prodigia Deos rite placant.

Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum, qui, quia jam deſignati provincias ſortiti erant, prætores ſortiri juſſerunt. C. Hoſtilio urbana juriſdictio evenit, addita & peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Portio Gallia evenit. Summa legionum trium & XX ita per provincias diviſa; ut binæ conſulum eſſent: quatuor Hiſpania haberet; tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia; & Gallia; duas C. Terentius in Etruria; duas Q. Fulvius in Bruttiis; duas Q. Claudius circa Tarentum, & Sallentinos; unam C. Hoſtilius Tubulus U.C. 542.

(1) *hæc verba*, eo anno p. e. q. A. i. J. v. *non minus otioſa ſunt, quam ſi dixiſſet* poſt cladem ad Cannas, poſt cladem Scipionum, *aut quidvis ſimile. quare videtur aliquid deeſſe. illa verba non male ad* luſtrum conditum *referas. licet enim ter Cenſores creati ſunt, ex quo Annibal in Italiam venerat, tamen nunc primum conditum luſtrum eſt. hic vero ſupplendum*, hoc eodem anno & comitium &c.

(2) *alii:* iidem dederunt. *h. e. poſuerunt*.

bulus Capuæ; duæ urbanæ ut ſcriberentur. primis (1) quatuor legionibus populus tribunos
37. creavit: in cæteras conſules miſerunt. Prius, quam conſules proficiſcerentur, novendiale ſacrum fuit, quia Vejis de cęlo lapidaverat. Sub unius prodigii, ut fit, mentionem, alia quoque nuntiata. Minturnis ædem Jovis, & lucum (2) Maricæ: item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam; Minturnenſes, terribilius quod eſſet, adjiciebant, ſanguinis rivum in porta fluxiſſe. Et Capuæ lupus nocte portam ingreſſus vigilem laniaverat. Hæc procurata hoſtiis majoribus prodigia: & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum; inde iterum novendiale inſtauratum, quod in (3) Armiluſtro lapidibus viſum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rurſus nuntiatum, Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinueſſæ biennio ante, incertus, mas, an fœmina eſſet, natus erat. Id vero aruſpices ex Etruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano, procul terræ contactu, alto mergendum. vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines (4) ter novenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Jovis Statoris æde diſcerent conditum ab (5) Livio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruſpices cum reſpondiſſent, donoque divam placandam eſſe, ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ,

(1) *Legionibus Conſulum Tribunos militum populus creavit. cæteris autem Legionibus Conſules Tribunos crearunt. olim ad Coſſ. vel Imperatores tantum pertinebat Tribunos omnes creare.*

(2) *Marica Nympha, ſeu Dea Minturnenſium.*

(3) *vicus Armiluſtri in Aventino; ubi fiebat Armiluſtrium, feſtum, quo res divinas armati faciebant.* (4) *tribus ordinibus.*

(5) *Andronico, liberto M. Livii Salinatoris.*

catæ, quibus in urbe Roma, intraque decimum lapidem ab urbe domicilia eſſent, ipſæ inter ſe quinque & XX delegerunt, ad quas ex (1) dotibus ſtipem conferrent. inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque, & caſte a matronis ſacrificatum. Confeſtim ad aliud ſacrificium eidem divæ ab decemviris edicta dies, cujus ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boves fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. poſt eas duo ſigna cupreſſea Junonis Reginæ portabantur. tum ſeptem & viginti virgines longam indutæ veſtem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur (2) decemviri coronati laurea, prætextatique, a porta Jugario vico in forum venere. in foro pompa conſtitit. & per manus reſte data, virgines ſonum vocis pulſu pedum modulantes inceſſerunt. inde vico Tuſco, Velabroque per Boarium forum in clivum publicum, atque ædem Junonis Reginæ perrectum. ibi duæ hoſtiæ ab decemviris immolatæ, & ſimulacra cupreſſea in ædem illata.

CAPUT XXXII.

Cum intentius, quam unquam antea, delectus a Coſs. haberetur, M. Livius inter cætera auxilia, volones quoque in exercitus ſupplementum conſcribit.

DIis rite placatis, delectum conſules habebant acrius intentiuſque, quam prioribus 38.
annis quiſquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus novi hoſtis in Italiam adventu: & minus juventutis erat, unde ſcriberent milites. itaque colonos etiam maritimos, qui (1)

(1) *conſentientibus maritis. maritus enim conſtante matrimonio civile habet dotis dominium.*

(2) *ſacrorum.*

(1) ſacroſanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recuſantibus, edixere in diem certam, ut, quo quiſque jure vacationem haberet, ad ſenatum deferret. Ea die hi populi ad ſenatum venerunt: Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinueſſanus, & a ſupero mari Senenſis. Cum vacationes ſuas quiſque populus recitaret, nullius, cum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiatem, Oſtienſemque, vacatio obſervata eſt. & (2) earum coloniarum juniores jurejurando adacti, ſupra quadraginta non pernoctaturos ſe extra mœnia coloniæ ſuæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Cum omnes cenſerent, primo quoque tempore conſulibus eundum ad bellum, (nam & Aſdrubali occurrendum eſſe deſcendenti ab Alpibus, ne Gallos Ciſalpinos, neve Etruriam erectam in ſpem rerum novarum ſolicitaret: & Annibalem ſuo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Bruttiis, atque obviam fratri ire poſſet) Livius cunctabatur, parum fidens ſuarum provinciarum exercitibus: collegam ex duobus conſularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præeſſet, electionem habere. intuleratque mentionem de volonibus revocandis ad ſigna. Senatus liberam poteſtatem conſulibus fecit & ſupplendi, unde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus, quos vellent, permutandique, & ex provinciis, quos e Rep. cenſerent eſſe, traducendi. Ea omnia cum ſumma concordia conſulum acta. Volones in undeviceſimam & viceſimam legiones ſcripti. magni roboris auxilia ex Hiſpania quoque a P. Scipione Livio miſſa quidam ad bellum auctores ſunt, octo millia Hiſpanorum, Gallorumque, & duo millia de legionibus (3) mili-

(1) *h. e. jurejurando firmatam, ut inviti dare milites cogi non poſſent; id eo factum, ut tuerentur littus adverſus piratarum, & hoſtium incurſus.*

(2) *harum duarum, quæ vacationem habere judicatæ ſunt.* (3) *peditum Romanorum.*

litum, equitum ad mille octingentos, (1) miſtos Numidas, Hiſpanoſque. M. Lucretium has copias navibus advexiſſe, & ſagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Mamilium miſiſſe.

CAPUT XXXIII.

Conſules, audito Aſdrubalis in Italiam adventu, ab Urbe in provincias proficiſcuntur; eos proficiſcentes anxii curis homines proſequuntur.

AUxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia miſſæ ab L. Portio prætore: *Aſdrubalem moviſſe ex hibernis, & jam Alpes tranſire: octo millia Ligurum conſcripta, armataque, conjuncturaque ſe tranſgreſſo in Italiam eſſe, niſi mitteretur in Ligures, qui eos bello occuparet. ſe cum invalido exercitu, quod tutum putaret, progreſſurum.* Hæ literæ conſules, raptim confecto delectu, maturius, quam conſtituerant, exire in provincias coegerunt, ea mente, ut uterque hoſtem ſua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit opinio Annibalis: quod etſi ea æſtate tranſiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipſe in tranſitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menſes exhauſiſſet, haudquaquam tam facilem maturumque tranſitum exſpectabat, ea tardius movendi ex hibernis cauſa fuit. Cæterum Aſdrubali & ſua, & aliorum ſpe omnia celeriora, atque expeditiora fuere: non enim receperunt modo Arverni eum, deinceps que aliæ Gallicæ, atque Alpinæ gentes, ſed etiam ſecutæ ſunt ad bellum. & cum per (2) munita pleraque tranſitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat: tum etiam, duodecim annorum aſſuetudine perviis Alpibus factis, inter (3) mitiora jam ho-

39.

(1) *partim.* (2) *explanata.*
(3) *mitiores factos homines.*

hominum tranſibat ingenia. (1) inuſitati namque ante alienigenis, nec videre ipſi advenam in ſua terra aſſueti, omni generi humano inſociabiles erant, & primo ignari, quo Pœnus pergeret, ſuas rupes, ſuaque caſtella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, ſatis edocuerat, viam tantum Alpes eſſe: duas prævalidas urbes, magno inter ſe maris terrarumque ſpatio diſcretas, de imperio, & opibus certare. Hæ cauſæ aperuerant Alpes Aſdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum fruſtra obſidet magis, quam oppugnat, corrupit. Crediderat campeſtris oppidi facilem expugnationem eſſe, & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum ſe excidio ejus urbis terrorem cæteris injecturum. Non ipſe ſe ſolum ea oppugnatione impediit, ſed Annibalem poſt famam tranſitus ejus tanto ſpe ſua celeriorem, jam moventem ex hibernis, continuerat, quippe reputantem non ſolum, quam lenta urbium oppugnatio eſſet, ſed etiam, quam ipſe fruſtra eandem illam coloniam
40. ab Trebia victor regreſſus tentaſſet. Conſules diverſis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella diſtenderant curas hominum, ſimul recordantium, quas primus adventus Annibalis intuliſſet Italiæ clades: ſimul cum illa angeret cura, *quos tam propitios urbi atque imperio fore deos, ut eodem tempore utrobique Reſp. proſpere gereretur. adverſa ſecundis penſando, rem ad id tempus extractam eſſe. cum in Italia ad Traſimenum, & Cannas præcipitaſſet Reſpublica, proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. poſtea cum in Hiſpania alia ſuper aliam clades, duobus egregiis ducibus amiſſis, duos exercitus ex parte deleſſet, multa ſecunda in Italia Siciliaque geſta quaſſatam Remp. excepiſſe: & ipſum intervallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, ſpatium dediſſe ad reſpirandum. nunc duo bella in Italiam accepta,*

duos

(1) *alii:* inviſitati.

duos celeberrimi nominis duces circumſtare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuiſſe. qui eorum prior viciſſet, intra paucos dies caſtra cum altero juncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum conſulum funeribus. His anxii curis (1) homines, digredientes in provincias conſules (2) proſecuti ſunt. Memoriæ proditum eſt, plenum adhuc ira in cives M. Livium ad bellum proficiſcentem, monenti Q. Fabio, ne prius, quam genus hoſtium cognoſſet, temere manum conſereret, reſpondiſſe, ubi primum hoſtium agmen conſpexiſſet, pugnaturum. cum quæreretur, quæ cauſa feſtinandi eſſet: *aut ex hoſte egregiam gloriam*, inquit, *aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etſi non honeſtum, capiam.*

CAPUT XXXIV.

C. Hoſtilius Tubulus abeuntem in Sallentinos Annibalem cum cæde adoritur: Claudius quoque Nero Coſ. adverſus illum contendens, in Lucanis primum, deinde in Apulia rem proſpere gerit.

PRius quam Claudius conſul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hoſtilius Tubulus, incompoſito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, novem ſigna militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hoſtis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini caſtra diſpoſita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus ſimul confligeret Annibal, nocte caſtra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios conceſſit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hoſtilius Capuam petens, obvius ad Venuſiam fit conſuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, qui-

(1) *qui Romæ remanſerant.*
(2) *ſollicitudine, non itinere ad bellum.*

quibus conſul adverſus Annibalem rem gereret.
reliquas copias Hoſtilius Capuam ducere juſſus,
41. ut Q. Fulvio proconſuli traderet. Annibal, un-
dique contracto exercitu, quem in hibernis, aut
in præſidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos
ad Grumentum venit, ſpe recipiendi oppida,
quæ per metum ad Romanos defeciſſent. eodem
a Venuſia conſul Romanus exploratis itineribus
contendit, & mille fere & quingentos paſſus ca-
ſtra ab hoſte locat. Grumenti mœnibus prope
junctum videbatur Pœnorum vallum. quingen-
ti paſſus erant inter caſtra Punica, ac Romana.
interjacebat campus: colles imminebant nudi,
ſiniſtro lateri Carthaginienſium, dextro Roma-
norum, neutri ſuſpecti, quod nihil ſilvæ, ne-
que ad inſidias latebrarum habebant. In medio
campo, ab ſtationibus procurſantes, certamina
haud ſatis digna dictu ferebant. id modo Ro-
manum quærere apparebat, ne abire hoſtem pa-
teretur. Annibal inde evadere cupiens, totis vi-
ribus in aciem deſcendebat. Tum conſul inge-
nio hoſtis uſus, quo minus in tam apertis col-
libus timeri inſidiæ poterant, quinque (1) co-
hortes, additis quinque (2) manipulis, nocte
jugum ſuperare, & in averſis vallibus conſidere
jubet: tempus exſurgendi ex inſidiis, & aggre-
diendi hoſtem, T. Claudium Aſellum, tribunum
militum, & P. Claudium, præfectum ſocium, e-
docet: quos cum iis mittebat. Ipſe luce prima
copias omnes peditum equitumque in aciem e-
duxit. Paulo poſt & ab Annibale ſignum pugnæ
propoſitum eſt: clamorque in caſtris ad arma diſ-
currentium eſt ſublatus. inde eques, pedeſque
certatim portis ruere, ac palati per campum pro-
perare ad hoſtes. Quos ubi effuſos conſul videt:
tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculejo
imperat, ut equites legionis, quanto maximo
impetu poſſit, in hoſtem emittat. ita pecorum
modo incompoſitos toto paſſim campo ſe (3) fu-
diſ-

(1) *ſociorum*. (2) *Romanorum*.
(3) *dicebat Conſul*.

diſſe, ut ſterni, opprimique, prius quam inſtruantur, poſſint. Nondum Annibal e caſtris exierat, 42.
cum pugnantium clamorem audivit. itaque excitus tumultu raptim ad hoſtem copias agit. Jam primos occupaverat equeſtris terror. (1) peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompoſiti hoſtes, ut quenque aut pediti, aut equiti caſus obtulit, ita conſerunt manus. creſcit pugna ſubſidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnanteſque (quod niſi in vetere exercitu, & duce vetere haud facile eſt) inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum, ne intercluderentur a caſtris, injeciſſet. Inde pavor incuſſus: & fuga paſſim fieri cœpta eſt. minorque cædes fuit, quia propinquitas caſtrorum breviorem fugam perculſis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in tranſverſa latera invaſerant cohortes, ſecundis collibus via nuda ac facili decurrentes. tamen ſupra octo millia hominum occiſa: ſupra ſeptingentos capti: ſigna militaria novem adempta. elephanti etiam, quorum nullus uſus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occiſi, duo capti. Romanorum, ſociorumque ducenti ceciderunt. Poſtero die Pœnus quievit. Romanus, in aciem copiis eductis, poſteaquam neminem ſigna contra efferre vidit: ſpolia legi cæſorum hoſtium, & ſuorum corpora collata in unum ſepeliri juſſit. inde inſequentibus continuis diebus aliquot, ita inſtitit portis, ut prope inferre ſigna videretur: donec Annibal tertia vigilia, crebris ignibus tabernaculiſque, (2) quæ pars caſtrorum ad hoſtes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portiſque ſe oſtenderent, relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Ubi illuxit, ſucceſſit vallo Romana acies: & Numidæ ex compoſito pauliſper in portis ſe, valloque oſtentavere:

(1) *quem intulerant equites R.*
(2) *ea parte caſtrorum, quæ.*

re: fruſtratique aliquandiu hoſtem, citatis equis agmen ſuorum aſſequuntur. conſul, ubi ſilentium in caſtris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat: duobus equitibus ſpeculatum in caſtra præmiſſis, poſteaquam ſatis tuta omnia eſſe exploratum eſt, inferri ſigna juſſit. tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam diſcurrunt, receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Poſtero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & veſtigia agminis ſequens, haud procul Venuſia hoſtem aſſequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. ſupra duo millia Pœnorum cæſa. Inde nocturnis, montaniſque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Anno inde (is enim præſidio ejus loci præfuerat) in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum miſſus. Annibal, copiis ejus ad ſuas additis, Venuſiam, retro, quibus venerat itineribus, repetit, atque inde Canuſium procedit. Nunquam Nero veſtigiis hoſtis abſtiterat: & Q. Fulvium, cum Metapontum ipſe proficiſceretur, in Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet, arceſſierat.

CAPUT XXXV.

Claudius Nero Coſ. cum ſtatuiſſet Aſdrubali occurrere, antequam ſe fratri Annibali conjungeret, conſilium ſuum per literas ſenatui aperit: cum novus ab Urbe exercitus miſſus petenti fuiſſet, cum delecto militum robore, relicto in Apulia Q. Catio legato, qui caſtris præeſſet, ad collegam M. Livium, Annibalem fallens, maxima celeritate contendit: ex hoc tam audaci conſilio ingens Romæ terror exoritur.

43. INter hæc ab Aſdrubale, poſtquam a Placentiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem miſſi, cum per medios hoſtes totam ferme longitudinem Ita-

Italiæ emenſi eſſent: dum Metapontum (1) cedentem Annibalem ſequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros populatoribus Romanis ad Q. Claudium pro prætore deducuntur. Eum primo incertis implicantes reſponſis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt, literas ſe ab Aſdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis literis, ſicut erant, ſignatis, L. Virginio, tribuno mil. ducendi ad Claudium conſulem traduntur. duæ ſimul turmæ Samnitium præſidii cauſa miſſæ. Qui ubi ad conſulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem ſunt, & ex captivis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus eſſe Reip. ratus, quo conſiliis ordinariis provinciæ ſuæ quiſque (2) finibus per exercitus ſuos cum hoſte deſtinato ab ſenatu bellum gereret: audendum, ac novandum aliquid improviſum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quam hoſtes, terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Aſdrubalis Romam ad ſenatum miſſis, ſimul & ipſe patres conſcriptos, quid paret, edocet: ut, cum in Umbria ſe occurſurum Aſdrubal fratri ſcribat, legionem a Capua Romam arceſſant, delectum Romæ habeant, exercitum urbanum ad Narniam hoſti opponant. Hæc ſenatui ſcripta. Præmiſſi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibuſque commeatus paratos militi ad veſcendum in viam deferrent, equos, jumentaque alia producerent, ut vehiculorum feſſis copia eſſet. ipſe de toto exercitu civium, ſociorumque, quod roboris erat, delegit, ſex millia peditum, mille equites pronuntiat, oc-

(1) *recedentem Metapontum verſus.*

(2) *Poſthumio Conſuli a quibuſdam negatum fuiſſe triumphum, quod* injuſſu Senatus ex Samnio (*provincia ſua*) in Etruriam tranſiſſet; *refert Livius l. 10. c. 26. id tamen magis uſu, quam legibus, prohibitum adhuc fuiſſe apparet.*

occupare ſe in Lucanis proximam urbem, Punicumque in ea præſidium velle, ut ad iter parati omnes eſſent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et conſul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Catio legato, qui caſtris præeſſet. Romæ
44. haud minus terroris, ac tumultus erat, quam fuerat (1) biennio ante, cum caſtra Punica objecta Romanis mœnibus, portiſque fuerant. neque ſatis conſtabat animis, tam audax iter conſulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius eſt) ex eventu famam habiturum. *Caſtra prope Annibalem hoſtem relicta ſine duce, cum exercitu, cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerit: & conſulem in Lucanos oſtendiſſe iter, cum Picenum, & Galliam peteret, caſtra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hoſtis, qui ducem inde, atque exercitus partem abiſſe ignoraret. Quid futurum, ſi id palam fiat? & aut inſequi Neronem cum ſex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit; aut caſtra invadere prædæ relicta, ſine viribus, ſine* (2) *imperio, ſine auſpicio? Veteres ejus belli clades, duo conſules proximo anno interfecti, terrebant. & ea omnia accidiſſe, cum unus imperator, unus exercitus hoſtium in Italia eſſet. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia eſſe. quippe & Aſdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hiſpania annos Romano exercitum bello, gemina* (3) *victoria inſignem, duobus exercitibus cum clariſſimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hiſpania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis, quam Annibalem ipſum, gloriari poſſe. quippe in iis locis hunc coegiſſe exercitum, quibus ille majorem partem militum fame, frigore, quæ miſerrima mortis genera ſint, amiſiſſet.* Adjiciebant et-

---

(1) *alii:* quadriennio.
(2) *quia imperium, auſpiciumque penes Magiſtratum erat. Conſul autem abſceſſerat.*
(3) *de duobus Scipionibus fratribus.*

etiam periti rerum Hiſpaniæ, *haud cum ignoto duce C. Nerone congreſſurum, ſed quem in ſaltu impedito deprehenſus forte, haud ſecus, quam puerum, conſcribendis fallacibus conditionibus pacis fruſtratus* (1) *eluſiſſet*. Omnia majora etiam vero præſidia hoſtium, minora ſua, metu interprete ſemper in deteriora inclinato, ducebant. Nero poſtquam 45.
jam tantum intervalli ab hoſte fecerat, ut detegi conſilium ſatis tutum eſſet, paucis milites alloquitur. *Negat ullius conſilium imperatoris in ſpeciem audacius, re ipſa tutius fuiſſe, quam ſuum. Ad certam eos ſe victoriam ducere. quippe* (2) *ad quod bellum collega non antequam ad ſatietatem ipſius peditum atque equitum datæ ab ſenatu copiæ fuiſſent, majores inſtructioreſque, quam ſi adverſus ipſum Annibalem iret, profectus ſit: eo ipſos, quantumcunque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum* (3) *modo in acie, (nam ne ante audiatur, daturum operam) alterum conſulem, & alterum exercitum adveniſſe, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in ſpem metumque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene geſta partæ fructum prope omnem ipſos laturos. Semper, quod poſtremum adjectum ſit, id rem totam videri traxiſſe. Cernere ipſos, quo concurſu, qua admiratione, quo favore hominum iter ſuum celebretur.* Et Hercule per inſtructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effuſorum, inter vota, ac preces, & laudes ibant. illos præſidia reipublicæ, vindices urbis Romæ imperiique appellabant. in illorum armis, dextriſque ſuam, liberorumque ſuorum ſalutem ac libertatem repoſitam eſſe. deos omnes, deaſque precabantur, ut illis fauſtum iter, felixque pugna, matura ex hoſtibus victoria eſſet, damnarenturque ipſi votorum, quæ pro iis ſuſcepiſſent: ut quemadmodum nunc

(1) *v. l. 26. c. 13.* (2) quantuncumque momentum virium addiderint ad id bellum, ad quod collega non ante profectus ſit, quam &c. *v. ſupra. c. 32.* (3) *hoc tantum.*

ſoliciti proſequerentur eos, ita paucos poſt dies læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare inde pro ſe quiſque, & offerre, & fatigare precibus, ut, quæ ipſis, jumentiſque uſui eſſent, ab ſe potiſſimum ſumerent, benigne omnia cumulata dare. Modeſtia certare milites, ne quid ultra uſum neceſſarium ſumerent. nihil morari, nec ab ſignis abſiſtere. cibum capientes diem ac noctem ire. vix quod ſatis ad naturale deſiderium corporum eſſet, quieti dare. Et ad collegam præmiſſi erant, qui nuntiarent adventum: percunctarenturque, clam, an palam, interdiu, an noctu venire ſeſe vellet, iiſdem, an aliis conſidere caſtris. Nocte clam ingredi melius viſum
46. eſt. Teſſera per caſtra ab Livio conſule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari caſtra opus eſſe, ne hoſtis adventum alterius conſulis ſentiret: & coarctatio plurium in anguſto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, ſecum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipſo itinere auctum voluntariis agmen erat: offerentibus ſeſe ultro & veteribus militibus, perſunctis jam militia, & juvenibus: quos certatim nomina dantes, ſi quorum corporis ſpecies, roburque virium aptum militiæ videbatur, conſcripſerat.

CAPUT XXXVI.

Claudius Nero Coſ. cum ad collegam M. Livium perveniſſet, caſtra cum illo conjungit. Aſdrubalem, quod id ſenſiſſet, abeuntem, ambo inſequuti, ad Metaurum aſſequuntur: ibi prælio commiſſo, illum ingenti clade ſuperant: quinquaginta ſex millia hoſtium cum ipſo duce Aſdrubale interficiuntur.

AD Senam caſtra alterius conſulis erant: & quingentos inde ferme paſſus Aſdrubal aberat. Itaque cum jam appropinquaret, tectus

mon-

montibus ſubſtitit Nero, ne ante noctem caſtra ingrederetur. Silentio ingreſſi, ab ſui quiſque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum ſumma omnium lætitia hoſpitaliter excipiuntur. Poſtero die concilium habitum, cui & L. Portius Licinus prætor affuit. Caſtra juncta conſulum caſtris habebat: & ante adventum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo inſideret anguſtos ſaltus, ut tranſitum clauderet: modo ab latere, aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hoſtem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant ſententiæ, ut dum feſſum via ac vigiliis reficeret militem Nero, ſimul & ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non ſuadere modo, ſed ſumma ope orare inſtitit, *ne conſilium ſuum, quod tutum celeritas feciſſet, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus eſſet, velut torpentem Annibalem, nec caſtra ſua ſine duce relicta aggredi, nec ad ſequendum ſe iter intendiſſe. antequam ſe moveat, delere exercitum Aſdrubalis poſse, redireque in Apuliam. Qui prolatando ſpatium hoſti det, eum & illa caſtra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, ut per otium, ubi velit, Aſdrubali conjungatur. Extemplo ſignum dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hoſtium abſentium, præſentiumque: dum neque illi ſciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem eſse.* Concilio dimiſſo, ſignum pugnæ proponitur, confeſtimque in aciem procedunt. Jam hoſtes ante caſtra inſtructi ſtabant. Moram pugnæ attulit, quod Aſdrubal provectus ante ſigna cum paucis equitibus ſcuta vetera hoſtium notavit, quæ ante non viderat, & ſtrigoſiores equos. multitudo quoque major ſolita viſa eſt. Suſpicatus id, quod erat, receptui propere cecinit, ac miſit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui poſſent, & notari oculis, ſi qui forte aduſtioris coloris, ut ex recenti via, eſſent. ſimul circumvehi procul caſtra jubet, ſpecularique, num au-

47.

ctum aliqua parte ſit vallum: & attendant, ſemel, biſne ſignum canat in caſtris. Ea cum ordine omnia relata eſſent, caſtra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, ſicut ante adventum conſulis alterius fuerant, una M. Livii, altera L. Portii. neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem, aſſuetumque Romano hoſti movit, quod ſemel in prætoriis caſtris ſignum, bis in conſularibus referebant ceciniſſe. duos profecto conſules eſſe: & quonam modo alter ab Annibale abſceſſiſſet, cura angebat. minime id, quod erat, ſuſpicari poterat, tantæ rei fruſtratione Annibalem eluſum: ut, ubi dux, ubi exercitus eſſet, cum quo caſtra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade abſterritum, inſequi non auſum: magnopere vereri, ne perditis rebus ſerum ipſe auxilium veniſſet, Romaniſque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hiſpania eſſet. interdum, literas ſuas ad eum non perveniſſe, credere: interceptiſque iis, conſulem ad ſeſe opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato ſigno, ut taciti vaſa colligerent, ſigna ferri juſſit. In trepidatione, & nocturno tumultu (1) duces parum intente aſſervati, alter in deſtinatis jam inde ante animo latebris ſubſedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit. Ita deſertum a ducibus agmen primo per agros palatur: feſſique aliquot ſomno ac vigiliis ſternunt corpora paſſim, atque infrequentia relinquunt ſigna. Aſdrubal, dum lux viam oſtenderet, (2) ripa fluminis ſigna ferri jubet. & per tortuoſi amnis ſinus, flexuſque cum errore (3) obiens haud multum proceſſiſſet, & ubi prima lux tranſitum opportunum oſtendiſſet, tranſiturus erat: ſed cum, quantum a mari abſcedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inveniret vada,

(1) *itineris*. (2) *ſecundum ripam*.
(3) circumiens. *alii:* flexuſque errorem volvens haud multum proceſſit.

da, diem terendo, ſpatium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti. Nero primum cum omni equitatu advenit. L. Portius deinde aſſecutus cum levi armatura. Qui cum feſſum agmen carperent ab omni parte, incurſarentque, & jam omiſſo itinere, quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam vellet: advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineri modo, ſed ad conferendum extemplo prælium inſtructis, armatiſque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies eſt, Claudius dextro in cornu, Livius ab ſiniſtro pugnam inſtruit; media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal, omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum vidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat, circa eos lævo in cornu adverſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum. cornu adverſus M. Livium ſibi, atque Hiſpanis, (ibi maxime in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti. ſed longior, quam latior, acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut a fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Livium, Aſdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars major peditum, equitumque Romanorum, ibi Hiſpani, vetus miles, perituſque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem verſi elephanti, qui primo impetu turbaverant anteſignanos; & jam ſigna moverant loco: deinde, creſcente certamine, & clamore, (1) impotentius jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent, haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, *quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus?* clamitans 48.

(1) *non poterant amplius regi.*

tans militibus, cum in adverſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe, cohortes aliquot ſubductas a dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem, quam pugnam, futuram cernebat, poſt aciem circumducit: & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut cum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga depugnarent, ita ut ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo trucidarentur Hiſpani, Ligureſque. Et ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis feſſi, intolerantiſſima laboris corpora, vix arma humeris gerebant. Et jam diei medium erat, ſitiſque, & calor hiantes cæden-
49. dos, capiendoſque affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus, quam ab hoſte, interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant. id, ubi ſævire belluæ, ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerrima via mortis in tantę molis bellua inventa erat, ubi regendi ſpem (1) viciſſent. primuſque id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe alias memorabilis, tum illa pręcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteſque tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando, accendit: ille fugientes revocavit, omiſſamque pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo cum haud dubia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuum nomen ſecuto eſſet, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium in-

(1) *ademerant magiſtris ſpem fore, ut regere belluas poſſent.*

interfectum eſt : redditaque æqua Cannenſi clades vel ducis, vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa ; capta quinque millia & quadringenti , præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. civium etiam Romanorum , qui capti apud hoſtes erant , ſupra quatuor millia capitum recepta. id ſolatii fuit pro amiſſis eo prælio militibus . nam haudquaquam incruenta victoria fuit . octe ferme millia Romanorum , ſociorumque occiſa . Adeoque etiam victores ſanguinis, cædiſque ceperat ſatietas , ut poſtero die , cum eſſet nuntiatum Livio conſuli , Gallos Ciſalpinos, Ligureſque, qui aut prælio non affuiſſent, aut inter cædem effugiſſent , uno agmine abire ſine certo duce , ſine ſignis , ſine ordine ullo , aut imperio , poſſe , ſi una equitum ala mittatur, omnes deleri : *Superſint*, inquit, *aliqui nuntii & hoſtium cladis*, *& noſtræ virtutis*.

CAPUT XXXVII.

Conſulum Livii , & Neronis de Aſdrubale victoria ingenti lætitia Romæ celebratur . Nero regreſſus in caſtra majore , quam inde venerat , celeritate, caput Aſdrubalis ante vallum Annibalis projicit.

NEro ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore, quam inde venerat, agmine, die ſexta ad ſtativa ſua , atque ad hoſtem pervenit. 50. Iter ejus frequentia minore , (nemo enim præceſſerat nuntius) lætitia vero tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio eſſent , celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici narrarique poteſt, nec quo incerta exſpectatione eventus civitas fuerit , nec quo victoriæ famam acceperit . Nunquam per omnes dies , ex quo Claudium conſulem profectum fama attulit , ab orto ſole ad occidentem , aut ſenator quiſquam a curia, atque ab magiſtratibus abſceſſit, aut populus e foro. Matronæ, quia nihil in ipſis opis

erat,

erat, in preces, obteſtationeſque verſæ, per omnia delubra vagæ, ſuppliciis, votiſque fatigavere deos. Tam ſolicitæ ac ſuſpenſæ civitati fama incerta primo accidit, duos Narnienſes equites in caſtra, quæ in faucibus Umbriæ oppoſita erant, veniſſe ex prælio, nuntiantes, cæſos hoſtes. & primo magis auribus, quam animis, id acceptum erat, ut majus, lætiuſque, quam quod mente capere, aut ſatis credere poſſent. & ipſa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino miſſæ ex (1) caſtris afferuntur de Narnienſium equitum adventu. Eæ literæ per forum ad tribunal prætoris latæ ſenatum curia exciverunt, tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire nuntius non poſſet, trahereturque a percunctantibus, vociferantibuſque, ut in roſtris prius, quam in ſenatu, literæ recitarentur. tandem ſummoti, & coerciti a magiſtratibus: vixque ſervari lætitia inter impotentes ejus animos potuit. in ſenatu primum, deinde in concione literæ recitatæ ſunt: & pro cujuſque ingenio, aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos conſulum, vel literas audiſſent. Ipſos
51. deinde appropinquare legatos allatum eſt. Tum enimvero omnis ætas currere obviam, primus quiſque oculis, auribuſque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Milvium uſque (2) pontem continens agmen pervenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circumfuſi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt, cum alii ipſos, alii comites eorum, quæ acta eſſent, percunctarentur: & ut quiſque audierat, exercitum hoſtium, imperatoremque occiſum, legiones Romanas incolumes, ſalvos conſules eſſe, extemplo aliis porro impertiebant gaudium ſuum. Cum ægre in curiam perventum eſſet, multo ægrius ſum-

(1) *quæ in Umbria.* (2) *altero ab urbe lapide impoſitum Tiberi. hodie* Ponte molle.

ſummota turba, ne patribus miſceretur, literæ in ſenatu recitatæ ſunt. inde producti in concionem legati. L. Veturius, literis recitatis, planius omnia, quæ acta erant, expoſuit cum ingenti aſſenſu, poſtremo etiam clamore univerſæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Diſcurſum inde ab aliis circa templa deum, ut grates agerent: ab aliis domos, ut conjugibus, liberiſque tam lætum nuntium impertirent. Senatus, quod M. Livius, & C. Claudius conſules, incolumi exercitu, ducem hoſtium, legioneſque occidiſſent, ſupplicationem in triduum decrevit. Eam ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione edixit: celebrata a viris, fœminiſque eſt. omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: cum matronæ ampliſſima veſte cum liberis, perinde ac ſi debellatum foret, omni ſolutæ metu, deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit, ut jam inde haud ſecus, quam in pace, res inter ſe contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando argentum, creditumque ſolvendo, auderent. C. Claudius conſul cum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſervatum cum cura attulerat, projici ante hoſtium ſtationes, captivoſque Afros vinctos, ut erant, oſtendi, duos etiam ex iis ſolutos ire ad Annibalem, & expromere, quæ acta eſſent, juſſit. Annibal tanto ſimul publico familiarique ictus luctu, *agnoſcere ſe fortunam Carthaginis* fertur dixiſſe: caſtriſque inde motis, omnia auxilia, quę diffuſa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum, Bruttios contrahit: & Metapontinos, civitatem univerſam, excitos ſedibus ſuis, & Lucanorum, qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

LIBER XXVIII.

CAPUT I.

In Hiſpania res proſpere geritur a Silano Scipionis legato adverſus imperatores Carthaginienſes Annonem, & Magonem: Anno vivus capitur.

1. Cum tranſitu Aſdrubalis, quantum in Italiam inclinaverat belli, tantum levatæ Hiſpaniæ viderentur: renatum ibi ſubito par priori bellum eſt. Et Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant. Romani, Pœnique. Aſdrubal Giſgonis filius ad Oceanum penitus, Gadeſque conceſſerat. (1) Noſtri maris ora, omniſque ferme Hiſpania, qua in Orientem vergit, Scipionis, ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Anno in locum Barchini Aſdrubalis novo cum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magonique junctus, cum in Celtiberia, quæ media inter (2) duo maria eſt, brevi magnum hominum numerum armaſſet, Scipio adverſus eum M. Silanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis miſit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpaniæ ſunt, incluſæ) tamen non ſolum nuntios, ſed etiam famam adventus ſui prægreſſus, (3) ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hoſtem pervenit. Eiſdem auctoribus compertum eſt, cum decem circiter millia ab hoſte abeſſent, bina caſtra circa viam, qua irent, eſſe: læva Celtiberos, novum exercitum ſupra novem millia hominum, dextra Punica tenere caſtra. Hæc ſtationibus, vigiliis, omni juſta

(1) *regiones ad mare Mediterraneum ſitæ.*
(2) *Ibericum, quod Mediterranei, & Cantabricum, quod Oceani pars.* (3) *itineris.*

ſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaque, ut barbarorum, & tironum, & minus timentium, quod in ſua terra eſſent. Ea prius aggredienda ratus Silanus, ſigna quam maxime ad lęvam jubebat ferri, necunde ab ſtationibus Punicis conſpiceretur. ipſe, præmiſſis ſpeculatoribus, citato agmine ad hoſtem pergit. Tria millia ferme aberat, cum hauddum 2.
quiſquam hoſtium ſenſerat. confragoſa loca, & obſita virgultis tenebant colles. ibi in cava valle, atque ob id occulta, conſidere militem, & cibum capere jubet. interim ſpeculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum ſarcinis in medium conjectis, arma Romani capiunt, acieque juſta in pugnam vadunt. Mille paſſuum aberant, cum ab hoſte conſpecti ſunt. trepidarique repente cœptum. Mago ex caſtris citato equo ad primum clamorem, & tumultum advehitur. Erant in Celtiberorum exercitu IIII millia ſcutatorum, & CC equites. hanc juſtam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, levem armaturam, in ſubſidiis poſuit. Cum ita inſtructos educeret e caſtris, vixdum in egreſſos vallo Romani pila conjecerunt. Subſidunt Hiſpani adverſus emiſſa tela ab hoſte. inde ad remittenda ipſi conſurgunt. quæ cum Romani conferti, ut ſolent, denſatis excepiſſent ſcutis; tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta eſt. Cæterum aſperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio concurſare mos eſt) velocitatem inutilem faciebat; & haud iniqua eadem erat Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis: niſi quod anguſtiæ, & internata virgulta ordines dirimebant: & ſinguli, binique velut cum paribus conſerere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos velut vinctos præbebat. Et jam ferme omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginienſes, qui ex alteris caſtris ſubſidio venerant, perculſi cædebantur. haud amplius tria millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone ef-

fuge-

fugerunt. Anno, alter imperator, cum eis, qui poſtremi jam profligato prælio advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, ſecuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Aſdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapſi ſilvas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, ſi licuiſſet, Celtiberorum gente excita, & alios ad arma ſolicitare populos, (1) oppreſſerat. Itaque collaudato benigne Silano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil jam ipſe cunctando moratus eſſet, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hiſpaniam adverſus Aſdrubalem pergit. Pœnus cum caſtra ſua forte in Bætica ad ſociorum animos continendos in fide haberet: ſignis repente ſublatis, fugæ magis, quam itineris modo, penitus ad Oceanum, & Gades ducit. Cæterum (2) quoad continuiſſet exercitum, propoſitum fore ſe bello ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem paſſim in civitates diviſit: ut & muris ſe ipſi, & armis muros tutarentur.

CAPUT II.

L. Scipio Publii frater Oringin urbem Hiſpaniæ opulentiſſimam expugnat: M. quoque Valerius Lævinus in Africam claſſe tranſgreſſus, dum redit cum magna præda, occurrentem claſſem Punicam ſuperat.

3. SCipio ubi animadvertit, diſſipatum paſſim bellum: & circumferre ad ſingulas urbes arma, diutini magis, quam magni, eſſe operis: retro vertit

(1) *alii:* oppreſſa erat. *& ſenſus eſt; majus emolumentum erat ex oppreſſa materia belli, quam ex ingenti ipſo bello extincto.*

(2) *ratus fore, ut tanquam ſcopus bello peteretur, quandiu copias conjunctas haberet.*

tit iter. ne tamen hoſtibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentiſſimam in iis locis urbem (Oringin barbari appellant) mittit. Sita in Meleſſum finibus eſt, Hiſpanæ gentis: ager frugifer: argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Aſdrubali ad excurſiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio, caſtris prope urbem poſitis, prius, quam circumvallaret urbem, miſit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent, ſuaderentque, ut amicitiam potius, quam vim, experirentur Romanam. Ubi nihil pacati reſpondebatur, foſſa, duplicique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una ſemper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare eſt, atrox ſane, & anceps prælium fuit. non ſubire, non ſcalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & jam qui erexerant ad murum ſcalas, alii furcis ad idipſum factis detrudebantur: in alios (1) lupi ſuperne ferrei injecti, ut in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraherentur. Quod ubi animadvertit Scipio, nimia paucitate ſuorum exæquatum certamen eſſe; & jam eo ſuperare hoſtem, quod ex muro pugnaret: duabus ſimul partibus, prima recepta, urbem eſt aggreſſus. Quæ res tantum pavoris injecit feſſis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentina fuga deſererent, & Punicum præſidium metu, ne prodita urbs eſſet, relictis ſtationibus, in unum locum ſe colligeret. Timor inde oppidanos inceſſit, ne, ſi hoſtis urbem intraſſet, ſine diſcrimine, Pœnus, an Hiſpanus eſſet, obvii paſſim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido ſeſe ejecerunt, ſcuta præ ſe tenentes, ne tela procul conjicerentur, dextras nudas oſtentantes, ut gladios abjeciſſe appareret. Id utrum parum ex intervallo ſit conſpe-

(1) *de lupis v. Lipſ. dial.* 5. *Turneb.* 11. *adv.* 2[illegible]. *Cœl. Rhod.* 21. 24.

ſpectum, an dolus aliquis ſuſpectus fuerit, incompertum eſt. Impetus hoſtilis in transfugas factus: nec ſecus, quam adverſa acies, cæſi: eademque porta ſigna infeſta urbi illata. & aliis partibus ſecuribus, dolabriſque cædebantur & refringebantur portæ. & ut quiſque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præſidium. legionarii cæteram partem urbis pervadunt, direptione, & cęde obviorum, niſi qui armis ſe tuebantur. (1) Carthaginienſes omnes in cuſtodiam dati ſunt: oppidanorum quoque CCC ferme, qui clauſerant portas: cæteris traditum oppidum, ſuæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus oppugnatione hoſtium
4. duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læta & ipſis, qui rem geſſere, urbis ejus expugnatio fuit: & imperatori, cæteroque exercitui ſpecioſum adventum ſuum, ingentem turbam captivorum præ ſe agentes, fecerunt. Scipio, collaudato fratre, cum, quanto poterat verborum honore, Carthagini ab ſe captæ, captam ab eo Oringin æquaſſet: quia & hiems inſtabat, ut nec tentare Gades, nec disjectum paſſim per provinciam exercitum Aſdrubalis conſectari poſſet: in citeriorem Hiſpaniam recipit exercitum: dimiſſiſque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam miſſo, & Annone hoſtium imperatore, cæteriſque nobilibus captivis, ipſe Tarraconem conceſſit. Eodem anno claſſis Romana cum M. Valerio Lævino pro conſule ex Sicilia in Africam tranſmiſſa, in Uticenſi, Carthaginienſique agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginienſium, circa ipſa mœnia Uticæ prędæ actæ ſunt. Repetentibus Siciliam claſſis Punica (LXX erant longæ naves) occurrit. decem & ſeptem naves ex iis captæ ſunt: quatuor in alto merſæ: cætera fuſa, ac fugata claſſis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis ge-

(1) *alii addunt*, abſtinuerunt, *vel*, abſtinentes.

generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulſis hoſtium navibus, magni commeatus frumenti Romam ſubvecti.

CAPUT III.

Res in Græcia P. Sulpitii proconſulis, & Attali regis pro Ætolis adverſus Philippum.

Principio æſtatis ejus, qua hæc ſunt geſta, P. 5.
Sulpitius pro conſule, & Attalus Rex, cum Æginæ (ſicut ante dictum eſt) hibernaſſent; Lemnum inde claſſe juncta, Romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & (1) XX, tranſmiſerunt. Et Philippus, ut, ſeu terra, ſeu mari obviam eundum hoſti foret, paratus ad omnes conatus eſſet, ipſe Demetriadem ad mare deſcendit: Lariſſam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab ſociis legationes Demetriadem ad famam Regis convenerunt. Suſtulerant enim animos Ætoli, cum ab Romana ſocietate, tum poſt Attali adventum, finitimoſque depopulabantur. nec Acarnanes ſolum, Bœotiique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: ſed Achæi quoque, quos ſuper Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argivorum fine poſitis caſtris terrebat. Hi omnes, ſuis quiſque urbibus, quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipſius tranquillæ nuntiabantur res: & Scerdiletum, Pleuratumque motos eſſe, & Thracum maxime Medos, ſi quod longinquum bellum Regem occupaſſet, proxima Macedoniæ incurſuros. Bœotii quidem ipſi, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum ſaltus, ubi anguſtæ fauces coarctant iter, foſſa, valloque intercludi ab Ætolis, nuntiarant, ne tranſitum ad ſociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel ſegnem ducem tot excitare tumultus circumfuſi poterant. Legatio-

(1) *alii:* & xxx.

tiones dimittit, pollicitus, prout tempus, ac res
ſineret, omnibus laturum auxilium. in præſentia,
quæ maxime urgebant, res pararent. Tum (1)
Peparethum prȩſidium urbi mittit, unde allatum
erat, Attalum ab Lemno claſſe tranſmiſſa, o-
mnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphan-
tem cum modica manu in Bœotiam, Menippum
item quendam ex regiis ducibus cum mille pel-
tatis (pelta cetræ haud diſſimilis eſt) Chalci-
dem mittit. additi quingenti (2) Agrianum:
ut omnes inſulæ partes tueri poſſent. ipſe Sco-
tuſam eſt profectus: eodemque ab Lariſſa Mace-
donum copias traduci juſſit. Eo nuntiatum eſt,
concilium Ætolis Heracleam indictum: regem-
que Attalum ad conſultandum de ſumma belli
venturum. Hunc conventum ut turbaret ſubito
adventu, magnis itineribus Heracleam duxit: &
concilio quidem dimiſſo jam venit; ſegetibus
tamen, quæ jam prope maturitatem erant, ma-
xime in ſinu Aniano evaſtatis, Scotuſam copias
reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte
regia Demetriadem ſeſe recipit. Inde ut ad o-
mnes hoſtium motus poſſet occurrere, etiam in
Phocidem atque Eubœam & Peparethum mittit,
qui loca alta eligerent, unde editi ignes appare-
rent. ipſe in Tiſæo (mons eſt in altitudinem
ingentem cacuminis editi) ſpeculam poſuit: ut,
ignibus procul ſublatis, ſignum, ubi quid mo-
lirentur hoſtes, momento temporis acciperet.
Romanus imperator, & Attalus rex a Peparetho
Nicæam trajecerunt. inde claſſem in Eubœam
ad urbem Oreum tranſmittunt: quæ ab Deme-
triaco ſinu Chalcidem, & Euripum petenti ad
lævam prima urbium Eubœæ poſita eſt. Ita in-
ter Attalum ac Sulpitium convenit, ut Romani
6. a mari, regii a terra oppugnarent. Quatriduo
poſtquam appulſa claſſis eſt, urbem aggreſſi ſunt.
Id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo
præ-

(1) *ea inſula maris Ægei habet urbem ejuſdem nominis.* (2) *Agrianes Pœoniæ populi, ut vult Stephanus, vel Thraciæ, ut vult Strabo.*

præpoſitus urbi erat, colloquiis abſumptum eſt. Duas arces urbs habet: unam imminentem mari: altera urbis medio eſt: cuniculo inde via ad mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrociſſimum contractum eſt certamen, & turre inſtructa omni genere telorum, & tormentis, machiniſque ad oppugnandam eam ex navibus expoſitis. Cum omnium animos oculoſque id certamen avertiſſet, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata eſt. Oppidani pulſi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi poſiti erant, qui fores portæ objicerent. ita excluſi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præſidium conglobatum ſub arcis muro ſtetit, nec fuga effuſe petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator, venia a Sulpitio impetrata, in naves impoſitos ad Demetrium Phthiotidis expoſuit: ipſe ad Attalum ſe recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum ſucceſſu elatus, Chalcidem inde protinus victrici claſſe petit. ubi haudquaquam ad ſpem eventus reſpondit. Ex patenti utrinque coactum in anguſtias mare, ut ſpeciem intuenti primo gemini portus in ora duo verſi præbuerit: ſed haud facile alia infeſtior claſſi ſtatio eſt. nam & venti ab utriuſque terræ prealtis montibus ſubiti ac procelloſi ſe dejiciunt: & fretum ipſum Euripi non ſepties in die, ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat: ſed temere in (1) modum venti nunc huc, nunc illuc verſo mari, velut monte præcipiti devolutus torrens, rapitur. ita nec nocte, nec die quies navibus datur. Cum claſſem tam infeſta ſtatio accepit; tum & oppidum alia parte clauſum mari, alia a terra egregie munitum, præſidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, ſtabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit: quod, circumſpectis dif-

(1) *prout ventus flat.*

difficultatibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incœpto: claſſemque inde ad Cynum Locridis (emporium id eſt Opuntiorum urbis mille
7. paſſuum a mari ſitæ) trajecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſerius Platoris fraude e ſpecula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus. Ita res per cunctationem omiſſa. Ad Chalcidis auxilium, ubi ſignum accepit, impigre eſt motus. nam & ipſa Chalcis, quanquam ejuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto interſcinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terra aditum faciliorem, quam mari, habeat. igitur Philippus dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, cum ab Demetriade Scotuſam, inde tertia vigilia profectus trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX contendit. Eodem ferme die ab Attalo Rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. conceſſerat eam prędam Regi Sulpitius, quia paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Romana claſſis Oreum ſeſe receperat, & Attalus ignarus adventus Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus. adeoque improviſa res fuit, ut, niſi Cretenſium quidam forte pabulatum ab urbe longius progreſſi agmen hoſtium procul conſpexiſſent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompoſitus, curſu effuſo mare ac naves petit. & molientibus ab terra naves Philippus supervenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, deos, hominesque accuſans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod, cum trahere obſidionem in adventum ſuum potuiſſent, viſo ſtatim hoſte prope in voluntariam deditionem conceſſiſſent. Compoſitis circa Opuntem rebus, Thronium eſt profectus. Et Attalus primo Oreum ſe recepit. inde cum fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ Regem in fines regni ſui tranſgreſſum, omiſſis Romanis rebus, atque Ætolico

bel-

bello, in Aſiam trajecit. Et Sulpitius Æginam claſſem recipit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine, quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Thronium cepit. Incolebant eam urbem profugi ab Thebis Phthioticis. urbe ſua capta a Philippo, cum in fidem Ætolorum perveniſſent, ſedem eis Ætoli eam dederant, urbis vaſtæ, ac deſertæ priore ejuſdem Philippi bello. Tum ab Thronio, ſicut paulo ante dictum eſt, recepta profectus, Tritonon, & Orumias, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, juſſis ibi ſe opperiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. ubi cum de finiendo Ætolico bello ageretur, (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuntius affertur, Machanidam Olympiorum ſolenne ludicrum parantes Eleos aggredi ſtatuiſſe. Prævertendum id ratus, legatis cum benigno reſponſo dimiſſis, ſe neque cauſam ejus belli fuiſſe, nec moram, ſi modo æqua & honeſta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megaram, atque inde Corinthum deſcendit. unde commeatibus ſumptis, Phliunta, Pheneumque petit. & jam cum Heræam veniſſet, audito Machanidam fama adventus ſui territum refugiſſe Lacedæmonem, Ægium ſe ad concilium Achæorum recepit: ſimul claſſem Punicam, ut mari quoque aliquid poſſet, accitam, ibi ratus ſe inventurum. Paucis ante diebus in Phoceas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanoſque audiſſent, veriti, ne in ſe iretur, & intra Rhium (fauces eæ ſunt Corinthii ſinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem, & angebatur, 8.
cum ad omnia ipſe raptim iſſet, nulli tamen ſe rei in tempore occurriſſe, & rapientem omnia ex oculis eluſiſſe celeritatem ſuam fortunam. In concilio tamen, diſſimulans ægritudinem, elato animo diſſeruit: teſtatus deos, hominesque, *ſe nulli loco, nec tempori defuiſſe, quin ubi hoſtium arma concrepuiſſent, eo, quanta maxima poſſet cele-*

ritate, contenderet. ſed vix rationem iniri poſſe, utrum ab ſe audacius, an fugacius ab hoſtibus, geratur bellum. ſic ab Opunte Attalum, ſic Sulpitium a Chalcide, ſic his ipſis diebus Machanidam e manibus ſuis elapſum. Sed non ſemper felicem eſſe fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, ſi modo congreſſus cum hoſte ſis, viceris. quod primum eſſet, confeſſionem ſe hoſtium habere, nequaquam pares eſſe eos. brevi & victoriam haud dubiam habiturum: nec meliore eventu eos ſecum, quam ſpe, pugnaturos. Læti Regem ſocii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam, & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod ſuorum jus eſſe finium ſatis probabant, reſtituit. inde navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram trajecit. inde quinqueremibus ſeptem, & lembis viginti amplius, quos ut adjungeret Carthaginienſium claſſi, miſerat in Corinthium ſinum, profectus, ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium ſunt, exſcenſionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis caſtellis Potidaniæ, ac Apolloniæ fuit, in ſilvas, monteſque refugit. Pecora, quæ inter feſtinationem abigi nequiverant, ſunt direpta, & in naves compulſa. Cum his, ceteraque præda Nicia prætore Achæorum Ægium miſſo, cum Corinthum petiſſet, pedeſtres inde copias per Bœotiam terra duci juſſit. ipſe a Cenchreis præter Atticen ſuper Sunium navigans, inter medias prope hoſtium claſſes Chalcidem pervenit. inde collaudata fide, ac virtute, quod neque timor, neque ſpes flexiſſent eorum animos, hortatuſque in poſterum, ut eadem conſtantia permanerent in ſocietate, ſi ſuam, quam Oritanorum, atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum navigat. principumque iis, qui fugere capta urbe, quam ſe Romanis tradere, maluerant, ſumma rerum, & cuſtodia urbis permiſſa, ipſe Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam ſociis profectus erat, trajecit. Caſſandreæ deinde centum navium longarum cari-

ri-

rinis poſitis, contractaque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus ſociis latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, ut Dardanis bellum inferret.

CAPUT IV.

M. Livio, & Claudio Neroni propter egregiam de Aſdrubale victoriam triumphus decernitur: Livius, qui in provincia ſua rem geſſerat, quadrigis Urbem invehitur; Nero, qui in collegæ provinciam venerat, equo ſequitur: & in hoc habitu plus gloriæ, & reverentiæ, quia plus in bello, quam collega, fecerat, habet.

EXtremo æſtatis ejus, qua hæc in Græcia ſunt gesta, cum Q. Fabius Maximus, pater, legatus ab M. Livio conſule Romam ad ſenatum miſſus, nuntiaſſet, conſulem ſatis præſidii Galliæ provinciæ credere L. Portium cum ſuis legionibus eſſe, decedere ſe inde, ac deduci exercitum conſularem poſſe: patres non M. Livium tantum redire ad urbem, ſed collegam quoque ejus C. Claudium juſſerunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppoſitas manere in provincia juſſerunt. Inter conſules ita per literas convenit, ut quemadmodum uno animo rem geſſiſſent, ita, quanquam ex diverſis regionibus convenirent, uno quoque tempore ad urbem accederent. Præneſte qui prior veniſſet, collegam ibi opperiri juſſus. Forte ita evenit, ut eodem die ambo Præneſte venirent. inde præmiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad ædem Bellonæ adeſſet, omni multitudine obviam effuſa ad urbem acceſſere. Non ſalutabant modo univerſi circumfuſi, ſed contingere pro ſe quiſque victrices dextras conſulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incolumis Reſp. eſſet. In ſenatu cum, 9.

E 3 mo-

more omnium imperatorum expoſitis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſent, ut pro Rep. fortiter fideliterque adminiſtrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus urbem inire liceret: ſe vero ea, quæ poſtularent, decernere patres merito deorum primum, dein ſecundum deos conſulum, reſponderunt, & ſupplicationem amborum nomine, & triumphum utrique decreverunt. Inter ipſos, ne, cum bellum communi animo geſſiſſent, triumphum ſepararent, ita convenit: *quoniam & in provincia M. Livii res geſta eſſet, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auſpicium fuiſſet; exercitus Livianus deductus Romam veniſſet, Neronis de provincia deduci* (1) *non potuiſſet: ut M. Livium quadrigis urbem ineuntem milites ſequerentur, C. Claudius equo ſine militibus inveheretur*. Ita conſociatus triumphus, cum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ ceſſerat, gloriam auxit. *Illum equitem* ajebant *ſex dierum ſpatio tranſcurriſſe longitudinem Italiæ: & eo die cum Aſdrubale in* (2) *Gallia ſignis collatis pugnaſſe, quo eum caſtra adverſus ſeſe in Apulia poſita habere Annibal crediďiſſet. ita unum conſulem pro utraque parte Italiæ adverſus duos duces, duos imperatores, hinc conſilium ſuum, hinc corpus oppoſuiſſe. nomen Neronis ſatis fuiſſe ad continendum caſtris Annibalem: Aſdrubalem vero qua alia re, quam adventu ejus obrutum, atque extinctum eſſe? Itaque iret alter conſul ſublimis curru multijugis, ſi vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiam ſi pedes incedat, vel parta eo bello, vel ſpreta eo triumpho gloria, memorabilem fore*. Hi ſermones ſpectantium Neronem uſque in Capitolium proſecuti ſunt. Pecuniam in ærarium tulerunt (3) ſeſtertium tricies, octuaginta mil-

(1) *ut decerneretur triumphus ex more, neceſſe erat, ut deduceretur exercitus victor*.

(2) *in Umbria, quam Galli occupaverant*.

(3) *in hoc triumpho primum Livius* ſeſtertios *nomi-*

millia æris . militibus M. Livius quinquagenos ſenos aſſes diviſit . tantundem C. Claudius abſentibus militibus ſuis eſt pollicitus , cum ad exercitum rediſſet . Notatum eo die plura carmina militaribus jocis in C. Cláudium , quam in conſulem ſuum , jactata . equites L. Veturium , & Q. Cæcilium legatos magnis tuliſſe laudibus : hortatoſque eſſe plebem, ut eos conſules in proximum annum crearent . adjeciſſe equitum (1) prærogativæ auctoritatem conſules , poſtero die in concione , quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent, commemorantes .

CAPUT V.

Habitis comitiis per Dictatorem M. Livium, creantur Coſs. L. Veturius, & Q. Cæcilius: facta provinciarum, & exercituum ſortitione, prodigia procurantur.

10. CUm comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuiſſet, C. Claudius conſul M. Livium collegam dictatorem dixit, Livius Q. Cæcilium magiſtrum equitum. A M. Livio dictatore creati conſules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipſe, qui tum erat magiſter equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Aſellus, Q. Mamilius Turrinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magiſtratu abdicato, dimiſſoque exercitu, in Etruriam provinciam ex S. C. eſt profectus ad quæſtiones habendas, qui Etruſcorum, Umbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Aſdruba-

minat; in eoque major ſumma argenti, quam æris eſt, quia uſus argenti præ ære in commerciis jam invaleſcere cœperat. tricies *intellige* centena millia.

(1) *id quidem ſuffragium non fuit, ſed commendatio, quæ pro prærogativa valeret.*

balem ſub adventum ejus conſilia agitaſſent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliqua juviſſent. Hæc eo anno domi, militiæque geſta. Ludi Romani ter (1) toti inſtaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi Plebeji ſemel toti
U.C. 544. inſtaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Turrino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello conſulibus, Bruttii ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde ſortiti ſunt, M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diviſi; conſulum alteri, quem C. Claudius prioris anni conſul; alteri quem Q. Claudius pro prætore (eæ binæ legiones erant) habuiſſet exercitum: in Etruria duas volonum legiones a C. Terentio pro prætore M. Livius pro conſule, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Mamilio, ut, collegæ juriſdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius pro prætore præfuerat, obtineret, decretum eſt; juſſuſque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos ſub adventum Aſdrubalis defeciſſent. C. Servilio cum Cannenſibus duabus legionibus, ſicut C. Manilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hoſtilius præfuerat, deportatus. novam legionem, quam T. Claudius trajiceret ſecum, conſules conſcripſerunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hoſtilio Tubulo, ut Capuam provinciam haberet, prorogatum in annum imperium eſt. M. Valerius pro conſule, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX navibus C. Servilio traditis, cum cætera omni
11. claſſe redire ad urbem juſſus. In civitate tanto diſcrimine belli ſolicita, cum omnium ſecundorum adverſorumque cauſas in deos verterent, multa prodigia nuntiabantur: Tarracinæ Jovis ædem,

(1) *nulla parte rituum omiſſa.*

dem, Satrici Matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Jovis foribus ipſis duo prolapſi angues. Ab Antio nuntiatum eſt, cruentas ſpicas metentibus viſas eſſe. Cære porcus biceps, & agnus mas, idemque fœmina natus erat. Et Albæ duos ſoles viſos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia conſules hoſtiis majoribus procurare juſſi, & ſupplicationem in unum diem habere. Ea ex ſenatus conſulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut viſis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ extinctus. ob quam cauſam cæſa flagris eſt Veſtalis virgo, cujus cuſtodia noctis ejus fuerat, juſſu P. Licinii pontificis. Id quanquam, nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana, acciderat, tamen & hoſtiis majoribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit.

CAPUT VI.

Summoto ab Urbe Roma jam bello, plebs in agrum, quem propter metum deſeruerat, per Conſules compellitur: Cremonam quoque atque Placentiam coloni, qui propter Gallorum incurſiones dilapſi inde fuerant, reducuntur: profecti deinde ad bellum Coſs., in agrum Conſentinum, inde in Lucanos exercitus ducunt.

PRius quam proficiſcerentur conſules ad bellum, admoniti ab ſenatu ſunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. deum benignitate ſummotum bellum ab urbe Roma & Latio eſſe: & poſſe ſine metu in agris habitari: minime convenire, Siciliæ, quam Italiæ, colendæ majorem curam eſſe.* Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello abſumptis, & inopia ſervitiorum, & pecore direpto, villiſque dirutis,

aut incenſis: magna tamen pars auctoritate conſulum compulſa in agros remigravit. Moverant autem hujuſce rei mentionem Placentinorum & Cremonenſium legati, querentes, agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari, ac vaſtari: magnamque partem colonorum ſuorum dilapſam eſſe: & infrequentes ſe urbes, agrum vaſtatum ac deſertum habere. Manilio prætori mandatum, ut colonias ab hoſte tueretur. conſules ex S. C. edixerunt, ut qui cives Cremonenſes, aut Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cæcilius conſul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio pro prætore accepit, noviſque militibus, quos ipſe conſcripſerat, ſupplevit. In Conſentinum agrum conſules exercitum eduxerunt, paſſimque depopulati, cum agmen jam grave præda eſſet, in ſaltu anguſto a Bruttiis jaculatoribus turbati ſunt: ita ut non preda tantum, ſed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quam pugna, fuit: & præmiſſa præda, incolumes legiones in loca tuta evaſere. inde in Lucanos profecti. Ea ſine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

CAPUT VII.

Annibal in utraque fortuna mirabilis.

12. CUm Annibale nihil eo anno rei geſtum eſt. nam neque ipſe ſe obtulit in tam recenti (1) vulnere publico, privatoque, neque laceſſierunt quietum Romani. tantam ineſſe vim, etſi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce cenſebant. Ac neſcio, an mirabilior fuerit adverſis, quam ſecundis rebus: quippe qui cum & in hoſtium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non ſuo

(1) *vulnus publicum cædes Pœnorum; privatum nex Aſdrubalis fratris.*

ſuo civili, ſed miſto ex (1) colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus, alia veſtis, alia arma, alii ritus, alia ſacra, alii prope dii eſſent: ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipſos, nec adverſus ducem ſeditio extiterit, cum & pecunia ſæpe in ſtipendium, & commeatus in hoſtium agro deeſſent: quorum inopia priore Punico bello multa (2) infanda inter duces militeſque commiſſa fuerant. Poſt Aſdrubalis vero exercitum cum ducẽ, in quibus ſpes omnis repoſita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cætera Italia conceſſum, cui non videatur mirabile, nullum motum in caſtris factum? nam ad cætera id quoque acceſſerat, ut ne alendi quidem exercitus, niſi ex Bruttio agro, ſpes eſſet. qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abſtractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & mos vitio etiam inſitus genti inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania retinenda (3) ſolicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent.

CAPUT VIII.

P. *Scipio in Hiſpania, excluſis in totum poſſeſſione ejus Pœnis hoſtibus, debellat.*

IN Hiſpania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe diſparem habebant: eandem, quod prælio victi Carthaginienſes duce amiſſo in ultimam Hiſpaniæ oram uſque ad Oceanum compulſi erant: diſparem autem, quod (4) Hiſpania non, quam Italia modo, ſed quam

 ul-

(1) *Afrorum, Hiſpanorum, Gallorum, Italorum, Græcorum, præter Pœnos. ex Polyb. l. 2.*
(2) *Annibal ſenior in Sicilia, Anno ejus frater patruelis in Sardinia a ſuis acti in crucem fuerant.*
(3) *Carthaginienſibus.*
(4) non modo aptior erat.

ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum, hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem (1) continentis ſint, poſtrema omnium noſtra demum ætate ductu, auſpicioque (2) Auguſti Cæſaris perdomita eſt. Ibi tum Aſdrubal Giſgonis filius, maximus clariſſimuſque eo bello ſecundum (3) Barchinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adjuvante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hiſpaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equeſtribus copiis ferme inter auctores convenit. peditum LXX millia quidam adducta ad (4) Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen,

FIRENZE

13. conſederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata eſſet, neque Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini (5) ratus, ut non in ſpeciem ſaltem opponerentur barbarorum auxilia: neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis cauſa fuiſſet patri, patruoque, magnum (6) momentum facerent: præmiſſo Silano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites pediteſque ab eo, quos ſe per hiemem conſcripturum pollicitus erat, acciperet: ipſe a Tarracone profectus, protinus ab ſociis, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Caſtulonem pervenit. Eo adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Bæculam urbem proceſſum cum omni exercitu civium, ſociorum, peditum equitumque V & XL millibus.

---

(1) *Sardinia quidem & Sicilia prius in provincias redactæ ſunt, ſed illæ extra continentem.*

(2) *ad ejus uſque tempora Aſtures, & Cantabri priſtinam libertatem retinuerant.*

(3) *ex qua familia Annibal.*

(4) *ignotum Geographis nomen.*

(5) *neque ratus ita ſe parem fore, ut poſſet omittere auxilia &c.* (6) *incommodum afferrent.*

bus. Caſtra ponentes eos Mago, & Maſaniſſa cum omni equitatu aggreſſi ſunt. turbaſſentque munientes, ni abditi poſt tumulum, opportune ad id poſiti ab Scipione equites improviſo in effuſos incurriſſent. Hi promptiſſimum quenque, & proxime vallum, atque in ipſos munitores primum invectum vixdum prælio inito ſuderunt. cum cæteris, qui ſub ſignis atque ordine agminis inceſſerant, longior, & diu ambigua pugna fuit. ſed cum ab ſtationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere juſſi plures & uſque integri feſſis ſubirent, magnumque jam agmen armatorum a caſtris in prælium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni, Numidæque. Et primo turmatim abibant, nihil propter pavorem feſtinationemve confuſis ordinibus: dein poſtquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri impetus poterat, nihil jam ordinum memores, paſſim, qua cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hoſtibus animi erant: tamen nunquam per aliquot inſequentes dies ab excurſionibus equitum, leviſque armaturæ ceſſatum eſt. Ubi ſatis tentatæ per hæc levia certamina vires ſunt, prior Aſdrubal in aciem copias 14.
eduxit: deinde & Romani proceſſere. ſed utraque acies pro vallo ſtetit inſtructa. & cum ab neutris pugna cœpta eſſet, jam die ad occaſum inclinante, a Pœno prius, deinde ab Romano, in caſtra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior ſemper Pœnus copias caſtris educebat, prior feſſis ſtando ſignum receptui dabat. ab neutra parte procurſum, telumve miſſum, aut vox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienſes miſti Afris, cornua ſocii tenebant. erant autem utrinque Hiſpani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti caſtellorum procul ſpeciem præbebant. Jam hoc in utriſque caſtris ſermonis erat, ita, ut inſtructi ſtetiſſent, pugnaturos: medias acies, Romanum Pœnumque, quos inter belli cauſa eſſet, pari robore animo-

rum

rum armorumque concurſuras. Scipio, ubi hæc obſtinate credita animadvertit, omnia de induſtria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Teſſeram veſperi per caſtra dedit, ut ante lucem viri equique pranſi eſſent, armatus eques frenatos ſtratoſque teneret equos. Vixdum ſatis certa luce equitatum omnem cum levi armatura in ſtationes Punicas immiſit. inde confeſtim ipſe cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem (1) deſtinatam ſuorum hoſtiumque, Romano milite cornibus firmatis, ſociis in mediam aciem acceptis. Aſdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo proſiluit, tumultumque ante vallum, & trepidationem ſuorum, & procul ſigna legionum fulgentia, plenoſque hoſtium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipſe cum peditum agmine caſtris egreditur: nec ex ordine ſolito quicquam acie inſtruenda mutat. Equitum jamdiu anceps pugna erat, nec ipſa per ſe decerni poterat, quia pulſis (quod prope invicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: ſed ubi jam haud plus quingentos paſſus acies inter ſeſe aberant, ſigno receptui dato, Scipio, patefactiſque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam, diviſamque in partes duas, in ſubſidiis poſt cornua locat. inde ubi incipiendæ jam pugnæ tempus erat, Hiſpanos (ea (2) media acies fuit) (3) preſſo gradu incedere jubet. ipſe e dextro cornu (ibi nanque præerat) nuntium ad Silanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem a dextra vidiſſent, & cum (4) expeditis peditum, equitumque prius pugnam conſererent cum hoſte, quam (5) coire inter ſe mediæ acies poſſent. Ita diductis cornibus, cum ter-

(1) *certa animi deſtinatione conceptam.*
(2) *in media acie Hiſpani cohibiti utrinque, ne facile fidem mutarent.* (3) *lento.*
(4) *qui prius inito certamini immixti non fuerant.*
(5) *cominus pugnare.*

ternis peditum cohortibus, terniſque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hoſtem ducebant, ſequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia ſegnius Hiſpanorum ſigna incedebant. & jam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hoſtium erat, Pœni veterani, Afrique nondum ad teli conjectum veniſſent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, diſcurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverſo hoſti. (1) Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leviſque armatura, & velites circumductis alis in latera incurrebant, cohortes a fronte urgebant, ut abrumperent cornua a cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum, quod turba (2) lixarum, tironumque Hiſpanorum Romano Latinoque militi objecta erat. Et procedente jam die vires etiam deficere Aſdrubalis exercitum cœperant, oppreſſos matutino tumultu, coactoſque prius, quam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id ſedulo diem extraxerat Scipio, ut ſera pugna eſſet. nam ab ſeptima demum hora peditum ſigna cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto ſerius pervenit pugna, ita ut prius æſtus a meridiano ſole, laborque ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitiſque corpora afficerent, quam manus cum hoſte conſererent. itaque ſteterunt ſcutis innixi. nam ſuper cætera elephanti etiam tumultuoſo genere pugnæ equitum velitumque, & levis armaturæ conſternati e cornibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animiſque retulere pedem, ordines tamen ſervantes haud ſecus, quam ſi imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipſo acrius, ubi inclinatam ſenſere, victores ſe undique inveherent, nec facile impetus ſuſtineri poſſet: quanquam retinebat, obſiſtebatque cedentibus Aſdrubal, ab tergo eſſe colles, tutumque receptum,

(1) *Carthaginienſium*.
(2) *alii*: Balearium.

ſi (1) modice ſe reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quiſque hoſtem (2) cęderet, terga extemplo data, atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac revocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in adverſum collem erigere aciem Romanis. deinde ut inferri impigre ſigna viderunt, integrata fuga in caſtra pavidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat. cepiſſetque tanto impetu caſtra, ni ſe ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in caſtra ſua receperit ſe victor; quoſdam etiam religio ceperit, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginienſes, quanquam feſſos labore, ac vulneribus nox, imberque ad neceſſariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis undique circa ex propinquis vallibus congeſtis augent vallum, munimento ſeſe, quando in armis parum præſidii foret, defenſuri. Sed tranſitio ſociorum, fuga ut tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane, regulo Turdetanorum, factum eſt. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præſidiis tradita a præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis ſemel ad defectionem animis, ſerperet res, ſilentio proximæ noctis Aſdrubal caſtra movet. Scipio, ut prima luce, qui in ſtationibus erant, retulerunt profectos hoſtes, præmiſſo equitatu ſigna ferri jubet. adeoque citato agmine ducti ſunt, ut, ſi via recta veſtigia ſequentes iſſent, haud dubie aſſecuturi fuerint. ducibus eſt creditum, brevius aliud eſſe iter ad Bætim fluvium, ut tranſeuntes aggrederentur. Aſdrubal clauſo tranſitu fluminis ad Oceanum flectit. & jam inde fugientium modo effuſi abibant, idque aliquantum ab legionibus Ro-

16.

(1) *paulatim.* (2) *alii:* cederet. *h. e. qui proximi erant Romanis, cedebant.*

Romanis intervalli fecit. eques, leviſque armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque. ſed cum ad crebros tumultus ſigna conſiſterent, & nunc equeſtria, nunc cum velitibus, auxiliiſque peditum prælia conſererent, ſupervenerunt legiones. Inde non jam pugna, ſed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipſe dux fugæ auctor in proximos colles cum ſeptem millibus ferme ſemiermium evaſit. cæteri cæſi captique. caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo editiſſimo communierunt. atque inde cum hoſtes nequicquam ſubire iniquo aſcenſu conati eſſent, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. ſed obſidio in loco nudo, atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaque tranſitiones ad hoſtem fiebant. poſtremo ipſe dux navibus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gades perfugit. Scipio, fuga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad caſtrorum obſidionem. ipſe cum cæteris copiis, ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſis regulorum civitatumque cognoſcendis, ut præmia ad veram meritorum æſtimationem tribui poſſent, Tarraconem rediit. Poſt profectionem ejus Maſaniſſa cum Silano clam congreſſus, ut ad nova conſilia gentem quoque ſuam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam trajecit, non tam evidenti eo tempore ſubitæ mutationis cauſa, quam (1) documento poſt id tempus conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam fidei, ne tum quidem eum ſine probabili cauſa feciſſe. Mago inde remiſſis ab Aſdrubale navibus, Gades petit. Cæteri deſerti ab ducibus, pars tranſitione, pars fuga diſſipati per proximas civitates ſunt, nulla manus numero, aut viribus inſignis. Hoc maxime modo, ductu atque auſpicio P. Scipionis, pulſi Hiſpania Carthaginienſes ſunt, * duodecimo anno poſt bellum initum, quinto poſtquam P. Scipio provinciam & exercitum accepit.

* al. tertiodecimo.

C A-

(1) *experimento fidei docuit &c.*

CAPUT IX.

P. Scipio ab Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum cum duobus navigiis tranſvectus, fœdus cum eo jungit: invitatus ab rege ad epulas, cum Aſdrubale Giſgonis in eodem lecto accumbit.

17. HAud multo poſt Silanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuntius receptæ Hiſpaniæ Romam eſt miſſus. Et cum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, unus, qui geſſerat, inexplebilis virtutis veræque laudis, parvum inſtar eorum, quæ ſpe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat. jam Africam magnamque Carthaginem, & in ſuum decus nomenque velut conſummatam ejus belli gloriam ſpectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus jam res, conciliandoſque regum gentiumque animos, Syphacem primum Regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is Rex erat. Maſæſyli, gens affinis Mauris, regionem Hiſpaniæ, maxime qua ſita Nova Carthago eſt, ſpectant. Fœdus ea tempeſtate Regi cum Carthaginienſibus erat. quod haud gravius ei ſanctiusque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum proſperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adverſæ, in Hiſpania nullæ jam erant, amicitiam ſe Romanorum accipere annuit. firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, niſi cum ipſo coram duce Romano. Ita Lælius, in id modo fide ab Rege accepta, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentiſſimus ejus terræ Rex, bello jam expertus ipſos Carthaginienſes, finibus etiam regni apte ad Hiſpaniam, quod freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaque rem

Sci-

Scipio ratus, quæ quoniam non aliter poſſet, magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, M. Silano Carthagine Nova, quo (1) pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præſidium Hiſpaniæ relictis, ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni juvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipſo tempore Aſdrubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum invectus, anchoris poſitis terræ applicaret naves; cum conſpectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam (2) dubio, quin hoſtium eſſent, opprimique a pluribus, prius quam portum intrarent, poſſent, nihil aliud, quam tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaque & naves expedientium, fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Aſdrubal, mox Scipio, & Lælius egreſſi
ad Regem pergunt. Magnificumque id Syphaci 18.
(nec erat aliter) viſum, duorum opulentiſſimorum ea tempeſtate duces populorum uno die ſuam pacem amicitiamque petentes veniſſe. Utrunque in hoſpitium invitat. & quoniam fors eos ſub uno tecto eſſe, atque ad eoſdem penates voluiſſet, contrahere in colloquium dirimendarum ſimultatum cauſa eſt conatus: Scipione abnuente aut privatim ſibi ullum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret: aut de Rep. ſe quicquam cum hoſte agere injuſſu Senatus poſſe. Illud magnopere contendente Rege, ne alter hoſpitum excluſus menſa videretur, ut in animum induceret ad eaſdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumque ſimul apud Regem eſt. eodem etiam lecto Scipio, atque Aſdrubal, quia ita cordi erat Regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia natura-

(1) *terreſtri via.* (2) *cum dubium nemini eſſet.*

talis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, inſuetumque moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum facunde alloquendo ſibi conciliarit. *mirabilioremque ſibi eum congreſſo coram viſum* præ ſe ferebat, *quam bello rebus geſtis. nec dubitare, quin Syphax, regnumque ejus jam in Romanorum eſſet poteſtate. eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe. Itaque non quo modo Hiſpania amiſſa ſit, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe, quam, quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta provincia novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajeciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam, ſed potiundæ Africæ ſpem affectantem. hoc eum jampridem volutare in animo, hoc palam* (1) *fremere, quod non, quemadmodum* (2) *Annibal in Italia, ſic Scipio in Africa bellum gereret.*

CAPUT X.

Scipio, icto in Africa cum Syphace fœdere, in Hiſpaniam reverſus, ad oppugnandas urbes Illiturgin, & Caſtulonem, quæ ad Pœnos defecerant, ducit exercitum: altera cum magna cæde expugnata, alteram per proditionem capit.

SCipio, fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiiſque & plerunque ſævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit. Hiſpaniæ ſicut a bello Punico quietæ erant, ita quaſdam civitates, propter conſcientiam culpæ, metu magis, quam fide, quietas eſſe apparebat: quarum maxime inſignes & magnitudine & noxa Illiturgi, & Caſtulo erant. Caſtulonenſes cum proſperis rebus ſocii fuiſſent, poſt cæſos cum exercitibus Scipio-

(1) *anxie quærere.* (2) *is enim crudeliter, & avare. aut quia omiſit opportunitatem victoriæ.*

piones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani, prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendiſque, ſcelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, cum dubiæ Hiſpaniæ eſſent, merito magis, quam utiliter, ſævitum foret: tunc jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur veniſſe, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Caſtulonem oppugnandum mittit. ipſe cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgin caſtris pervenit. Clauſæ erant portæ, omniaque inſtructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conſcientia, quid ſe meritos ſcirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orſus eſt: *Ipſos, claudendo portas, indicaſſe Hiſpanos, quid, ut timerent, meriti eſſent. itaque multo infeſtioribus animis cum eis, quam cum Carthaginienſibus, bellum gerendum eſſe. quippe cum illis prope ſine ira de imperio, & gloria certari: ab iis perfidiæ, & crudelitatis, & ſceleris pœnas expetendas eſſe. veniſſe tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in ſemetipſos, ſi eodem fuga delati forent, inſtructam fraudem ulciſcerentur: & in omne tempus gravi documento ſancirent, ne quis unquam Romanum civem, militemve in ulla fortuna opportunum injuriæ duceret.* Ab hac exhortatione ducis incitati ſcalas electis per manipulos viris dividunt: partito exercitu, ita ut parti alteri Lælius præeſſet legatus, duobus ſimul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alii alios, *ſupplicium ex ſe, non victoriam, peti: ubi quiſque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna, & in acie, ubi Mars communis & victum ſæpe erigeret, & affligeret victorem: an poſtmodum, cremata & diruta urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque inter verbera & vincula, omnia fœda atque indigna paſſi exſpirarent.* Igitur non militaris modo

ætas,

ætas , aut viri tantum , ſed fœminæ quoque, puerique ſupra animi corporiſque vires adſunt, propugnantibus tela miniſtrant , ſaxa in muros munientibus gerunt . non libertas ſolum agebatur , quæ virorum fortium tantum pectora acuit : ſed ultima (1) omnibus ſupplicia, & fœda mors ob oculos erat . accendebantur animi & certamine laboris, ac periculi, atque ipſo inter ſe conſpectu . Itaque tanto ardore certamen initum eſt, ut domitor ille totius Hiſpaniæ exercitus ab unius oppidi juventute ſæpe repulſus a muris, haud ſatis decoro prælio trepidarit . Id ubi vidit Scipio , veritus, ne, vanis conatibus ſuorum, hoſtibus creſceret animus, & ſegnior miles fieret : ſibimet conandum ac partem periculi capeſſendam eſſe ratus, increpita ignavia militum, ferri ſcalas jubet : ſeipſum, ſi cæteri cunctentur, aſcenſurum minatur . Jam ſubierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor undique ab ſolicitis vicem imperatoris militibus ſublatus , ſcalæque multis ſimul partibus erigi cœptæ . Et ex altera parte Lælius inſtitit . Tum victa oppidanorum vis, dejectiſque propugnatoribus occupantur muri . arx etiam ab ea parte, quæ inexpugnabilis videbatur , inter tumultum
20. capta eſt . Transfugæ Afri , qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda , unde periculum videbatur, verſis , & Romanis ſubeuntibus, qua adire poterant , conſpexerunt editiſſimam urbis partem, quia rupe prælta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defenſoribus vacuam . levium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clavos ſecum ferreos portantes , qua per inæqualiter eminentia rupis poterant , ſcandunt . ſicubi nimis arduum , & (2) leve ſaxum occurrebat , clavos per modica intervalla figentes , cum velut gradus feciſſent : primi inſequentes extrahentes manu, poſtremi ſublevantes eos, qui præ ſe irent, in

(1) *alii:* omnium . *h. e. cognatorum* , *amicorum &c.* (2) *producta priore ſyllaba. aut* læve.

in ſummum evadunt . inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab Romanis . Tum vero apparuit ab ira , & ab odio urbem oppugnatam eſſe. nemo capiendi vivos , nemo, patentibus ad direptionem omnibus , prædæ memor eſt . trucidant inermes juxta , atque armatos , fœminas pariter , ac viros : uſque ad infantium cædem ira crudelis pervenit. ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt, quæ incendio abſumi nequeunt . adeo veſtigia quoque urbis extinguere , ac delere memoriam hoſtium ſedis cordi eſt . Caſtulonem inde Scipio exercitum ducit . quam urbem non Hiſpani modo convenæ, ſed Punici etiam exercitus e diſſipata paſſim fuga reliquiæ tutabantur . ſed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Illiturgitanorum : terrorque inde ac deſperatio invaſerat omnes . & in diverſis cauſis cum ſibi quiſque conſultum ſine alteris reſpectu vellet , primo tacita ſuſpicio, deinde aperta diſcordia ſeceſſionem inter Carthaginienſes , atque Hiſpanos fecit . His Cerdubellus propalam deditionis auctor , Himilco Punicis auxiliaribus præerat : quos , urbemque clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit . Mitior ea victoria fuit, nec tantundem (1) noxæ admiſſum erat , & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio.

CAPUT XI.

Scipio Carthagine Nova in honorem patris, & patrui munus gladiatorium edit , non ex gladiatoribus tamen, ſed ex iis , qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen deſcendunt: in eo reguli fratres patrueles de principatu ferro contendunt.

MArtius inde in barbaros, ſi qui nondum perdomiti erant , ſub jus ditionemque redigendos miſſus . Scipio Carthaginem ad vota ſolven- 21.

---

(1) *nam Caſtulonenſes defecerant quidem, non tamen Romanos profugos occiderant.*

venda diis, munuſque (1) gladiatorium, quod mortis cauſa patris, patruique paraverat, edendum rediit. Gladiatorum ſpectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſervorum delectu, ac (2) libertorum, qui venalem ſanguinem habent. voluntaria omnis, & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimen inſitæ genti virtutis oſtendendum, alii ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio, & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas diſceptando controverſias finire nequiverant, aut noluerant, pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur, ferro decreverunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari illuſtreſque, Corbis, & Orſua, patrueles fratres, de principatu civitatis, quam (3) Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Corbis major erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat a fratre majore poſt mortem ejus principatu accepto. Cum verbis diſceptare Scipio vellet, ac ſedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martem, ſe judicem habituros eſſe. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam ut alter alterius imperio ſubjiceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, inſigne ſpectaculum exercitui præbuere, documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales eſſet. Major uſu armorum, & aſtu facile ſtolidas vires minoris ſuperavit. Huic gladiatorum ſpectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali, & caſtrenſi apparatu.

C A-

(1) *primus hic Scipio patris manibus parentavit commiſſis gladiatoribus.*

(2) *alii:* liberorum. *non enim ſolum liberti, ſed etiam ingenui, immundæ iſti ſaginæ addicebantur. immo ſe vendere in ludum, & venalem ſanguinem habere, niſi qui liber eſſet, nemo poterat.*

(3) *an* Lacibem?

CAPUT XII.

Dum ab Romanis in Hiſpania Aſtapa urbs oppugnatur, oppidani conſcientia ſcelerum, liberis, atque conjugibus trucidatis, cum eorum corporibus ſe quoque poſtremo in ſuccenſum in foro rogum conjiciunt.

RES interim nihilominus ab (1) legatis gerebantur. Martius, ſuperato Bæte amni, quem incolæ Circen appellant, duas opulentas civitates ſine certamine in deditionem accipit. Aſtapa urbs erat, Carthaginienſium ſemper partis: neque id tam dignum ira erat, quam quod extra neceſſitates belli præcipuum in Romanos (2) gerebant odium. nec urbem aut ſitu, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret. ſed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excurſiones in finitimum agrum ſociorum populi Romani facerent, (3) impulerant, & vagos milites Romanos, lixaſque, aut mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum (4) tutum fuerat, tranſgredientem fines, poſitis inſidiis circumventum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus eſſet, oppidani conſcientia ſcelerum, quia nec deditio tuta ad tam infeſtos videbatur, nec ſpes mœnibus, aut armis tuendæ ſalutis erat, facinus in ſe, ac ſuos fœdum, ac ferum conſciſcunt. Locum in foro deſtinant, quo pretioſiſſima rerum ſuarum congererent. ſuper eum cumulum conjuges, ac liberos conſidere cum juſſiſſent, ligna circa exſtruunt, faceſque virgultorum conjiciunt. quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, *ut donec incertus eventus pugnæ eſſet, præſidium eo loco fortunarum ſuarum,* cor- 22.

(1) *hinc colligendum, Martio adjunctos fuiſſe legatos*. (2) *Aſtapenſes*. (3) *intellige*, ipſos incolas. (4) *multi ſe mercatores aliique conjunxerant, quia paucis non erat tutum iter facere.*

corporumque, quæ cariora fortunis eſſent, ſervarent. ſi rem inclinatam viderent, atque in eo jam eſſe, ut urbs caperetur, ſcirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipſa pugna obituros. illos ſe per deos ſuperos, inferoſque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honeſta, aut ſervitute infami finienda eſſet, nihil relinquerent, in quod ſævire iratus hoſtis poſſet. ferrum, ignemque in manibus eſſe. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura forent, abſumerent manus, quam inſultarent ſuperbo ludibrio hoſtes. His adhortationibus exſecratio dira adjecta, ſi quem a propoſito ſpes mollitiave animi flexiſſet. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat ulla ſatis firma ſtatio oppoſita; quia nihil minus, quam ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leviſque armatura repente e caſtris ad idipſum emiſſa occurrit. Acrior impetu atque animis, quam compoſitior ordine ullo, pugna fuit. Itaque pulſus eques, qui primum hoſti ſe obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ. pugnatumque ſub ipſo vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad inſtruendum dato tempore, aciem direxiſſet. Ibi quoque trepidatum parumper circa ſigna eſt; cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. dein vetus miles adverſus temerarios impetus pertinax, cæde primorum inſequentes ſuppreſſit. conatus paulo poſt ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atque obſtinatos mori in veſtigio quenque ſuo vidit: patefacta acie, quod ut facere poſſet, multitudo armatorum facile ſuppeditabat, cornua hoſtium amplexus in orbem pugnantes ad unum
23. omnes occidit. Atque hæc tamen hoſtium iratorum, ac tum maxime dimicantium jure belli in armatos repugnanteſque edebantur. fœdior alia in urbe trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumque imbellem inermemque cives ſui cæderent, & in ſuccenſum rogum ſemianima pleraque injicerent corpora, rivique ſanguinis flammam orientem reſtinguerent: poſtremo ipſi cæde mi-

miſeranda ſuorum fatigati, cum armis medio incendio ſe injecerunt. Jam cædi perpetratæ victores Romani ſupervenerunt. ac primo conſpectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obſtupuerunt. Dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens aviditate ingenii humani rapere ex igne vellent, correpti alii flamma ſunt, alii ambuſti afflatu vaporis: cum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba non eſſet. Ita Aſtapa ſine præda militum ferro igniqne ambſumpta eſt. Martius, cæteris regionis ejus metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit.

CAPUT XIII.

Facta ſpe a perfugis recipiendi proditione Gades, eo mittuntur a Scipione Martius cum terreſtribus copiis, & Lelius cum navalibus. Scipione interim gravi morbo implicito, cum vani rumores de vita ejus afferrentur, & Hiſpani ſocii rebellant, & in caſtris Romanis, quæ ad Sucronem erant, ingens civilis ſeditio excitatur: mox certo de ejus valetudine nuntio, uterque tumultus tranquillatur.

PEr eos ipſos dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes, urbem, Punicumque præſidium, quod in ea eſſet, & imperatorem præſidii cum claſſe prodituros eſſe. Mago ibi ex fuga ſubſtiterat: navibuſque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hiſpaniæ locis per Annonem præfectum coegerat. Fide accepta dataque perfugis, & Martius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum ſeptem triremibus, & quinqueremi una eſt miſſus, ut terra marique communi conſilio rem gererent. Scipio ipſe gravi morbo 24.
implicitus, graviore tamen fama, cum ad id quiſque, quod audierat, inſita hominibus libidine alendi de induſtria rumores, adjiceret aliquid, provinciam omnem, ac maxime longinqua ejus turbavit, apparuitque, quantam excitatura

molem vera fuiſſet clades, cum vanus rumor tantas procellas exciviſſet. non ſocii in fide, non exercitus in officio manſit. Mandonius, & Indibilis, quibus, quia regnum ſibi Hiſpaniæ, pulſis inde Carthaginienſibus, deſtinarant animis, nihil pro ſpe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excita, agrum Sueſſetanum, Sedetanumque ſociorum populi Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Civilis alius furor in caſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præſidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impoſitum. Motæ autem eorum mentes ſunt non tum, cum primum de vita imperatoris dubii rumores allati ſunt, ſed jam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & nonnihil, quod in hoſtico laxius rapto ſuetis vivere, arctiores in pace res erant. Ac primo ſermones tantum occulti ferebantur. *ſi bellum in provincia eſſet, quid ſeſe inter pacatos facere? ſi debellatum jam, & confecta provincia eſſet, cur in Italiam non revehi?* Flagitatum quoque ſtipendium procacius, quam ex more, & modeſtia militari erat, & a cuſtodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: poſtremo interdiu, ac propalam ſine (1) commeatu ab ſignis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil inſtituto, ac diſciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum caſtrorum conſtabat una ea ſpe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes ſeditionis defectioniſque rati fore, & jura reddere in (2) principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes, ac vigilias ordine ibant, & ut vim imperii abſtulerant, ita ſpeciem dicto parentium ultro ipſi imperantes ſervabant. Erupit deinde ſeditio, poſtquam reprehendere, atque

(1) *ſine licentia diſcedendi.*

(2) *principia in caſtris locus erat, ubi Principes, & Duces exercitus, & ubi jus reddebatur.*

que improbare tribunos ea , quæ fierent , & co-
nari obviam ire , & propalam abnuere furoris eo-
rum ſe futuros ſocios , ſenſerunt . Fugatis itaque
ex principiis , ac paulo poſt e caſtris tribunis ,
ad principes ſeditionis , gregarios milites , C.
Albium Calenum , & C. Atrium Umbrum , de-
latum omnium conſenſu imperium eſt . qui ne-
quaquam tribuniciis contenti ornamentis , inſi-
gnia etiam ſummi imperii , faſces ſecureſque at-
trectare auſi . neque iis venit in mentem , ſuis
tergis , ſuis cervicibus virgas illas , ſecureſque
imminere , quas ad metum aliorum præferrent .
Mors Scipionis falſo credita occæcabat animos :
ſub cujus vulgatam jam famam , non dubitabant ,
totam Hiſpaniam arſuram bello . in eo tumultu
& ſociis pecunias imperari , & diripi propin-
quas urbes poſſe , & turbatis rebus , cum omnia
omnes auderent , minus inſignia fore , quæ ipſi
feciſſent . Cum alios ſubinde recentes nuntios 25.
non mortis modo , ſed etiam funeris exſpecta-
rent , neque ſuperveniret quiſquam , evaneſceret-
que temere ortus rumor : tum primi auctores re-
quiri cępti . & (1) ſubiraſcentes quoque , ut
credidiſſe potius temere , quam finxiſſe rem ta-
lem , videri poſſent : deſtituti duces jam ſua ipſi
inſignia , & pro vana imagine imperii , quod ge-
rerent , veram , juſtamque mox in ſe verſuram
poteſtatem exhorrebant . Stupenti ita ſeditioni
cum vivere primo , mox etiam valere Scipionem ,
certi auctores afferrent : tribuni militum ſeptem
ab ipſo Scipione miſſi ſupervenerunt . Ad quo-
rum primum adventum exaſperati animi : mox
ipſis placido ſermone permulcentibus notos , cum
quibus congreſſi erant , leniti ſunt . circumeun-
tes enim tentoria primo , deinde in principiis ,
prætorioque , ubi ſermones inter ſe ſerentium
circulos vidiſſent , alloquebantur , percunctantes
magis , quæ cauſa iræ conſternationiſque ſubitæ
foret , quam factum , accuſantes . Vulgo ſtipen-
F 3 dium

(1) *alii:* ſubtrahente ſe quoque . *h. e. unoquo-
que . ita poſt : pro* poſſent , poſſet .

dium non datum ad diem jactabatur, & cum eodem tempore, quo (1) ſcelus Illiturgitanum extitiſſet, poſt duorum imperatorum, duorumque exercituum ſtragem ſua virtute defenſum nomen Romanum, ac retenta provincia eſſet, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere: ſuis recte factis gratiam qui exſolvat, non eſſe. Talia querentes æqua orare, ſeque ea relaturos ad imperatorem reſpondebant: lætari, quod nihil triſtius, nec inſanabilius eſſet: & P. Scipionem deum benignitate, & Rempub. (2) eſſe gratiæ referendæ. Scipionem bellis aſſuetum ad ſeditionum procellas rudem, ſollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipſe puniendo modum excederet. in præſentia, ut cœpiſſet, leniter agi placuit; & miſſis circa ſtipendiarias civitates exactoribus, ſtipendii ſpem propinquam facere. Edictum ſubinde propoſitum, ut ad ſtipendium petendum convenirent Carthaginem, ſeu carptim partes, ſeu univerſi mallent. Tranquillam ſeditionem jam per ſe langueſcentem repentina quies rebellantium Hiſpanorum fecit. redierant enim in fines omiſſo incœpto Mandonius, & Indibilis, poſtquam vivere Scipionem allatum eſt. (3) nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem ſuum conſociarent. omnia circumſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant præter * vulgatiſſimum a malis conſiliis receptum, ut imperatoris vel juſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignoviſſe, cum quibus ferro dimicaſſet. ſuam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem, nec atroci pœna dignam: ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæne cohortes, an univerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinavit eo ſententia, quod tutius cenſebant, univerſos ire.

* al. unſi tutiſſimū.

CA-

(1) *proditio in Romanos.* (2) *ſufficere.*
(3) *hæc iterum ad ſeditioſos Romanos milites referuntur.*

CAPUT XIV.

Scipio, ſimulatione expeditionis contra rebellantes Hiſpaniæ principes accito Carthaginem exercitu, qui ad Sucronem in officio non manſerat, vehementi oratione caſtigata multitudine, in auctores ſeditionis ſupplicio animadvertit.

PEr eoſdem dies, quibus hæc illi conſultabant, conſilium de iis Carthagine erat: certaba- 26.
turque ſententiis, utrum in auctores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud plus, quam V & XXX) animadverteretur, an plurium ſupplicio vindicandâ tam fœdi exempli defectio magis, quam ſeditio, eſſet. Vicit ſententia lenior, ut, unde orta culpa eſſet, ibi pęna conſiſteret. ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, ut id actum videretur, expeditio adverſus Mandonium, Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obviam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, ut eos per idoneos homines benigno vultu, ac ſermone in hoſpitium invitatos, ſopitoſque vino vincirent. Haud procul jam Carthagine aberant, cum ex obviis auditum, poſtero die omnem exercitum cum Lælio Silanoque in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni, qui tacitus inſidebat animis, liberavit eos, ſed lætitiam ingentem fecit, quod, magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate ejus eſſent. Sub occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonibus de induſtria compoſitis, lætum opportunumque adventum eorum imperatori eſſe, quod ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent, corpora curant. a tribunis ſine ullo tumultu auctores ſeditionis per idoneos homines perducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt.

Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere. ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodeſque circa omnes portas miſſi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri ſucclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conſcendit, & reducti armati a portis inermi ſe concioni ab tergo circumfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (ut poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur & (1) color imperatoris, quem affectum viſuros crediderant, vultuſque, qualem ne in acie quidem ajebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, donec nuntiatum eſt, deductos in forum auctores
27. ſeditionis, & parata jam omnia eſſe. Tum, ſilentio per præconem facto, ita cœpit. *Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba unquam potius, quam res, exercuerim, ſed quia prope a pueritia in caſtris habitus, aſſueveram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec conſilium, nec oratio ſuppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeam, ſcio. cives? qui a patria veſtra deſciviſtis. an milites? qui imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum civium agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos, niſi quod Illergetes, & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris ſecuti ſunt: vos auſpicium, & imperium ad Umbrum (2) Atrium, & Calenum Albium detuliſtis. Negate vos, id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe, milites: paucorum eum furorem atque amentiam eſſe. libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in omnem exercitum* ſine

(1) *a valetudine receptus*.

(2) Atrium *ex Umbria*, Albium *Calibus in Campania natum*.

ſine piaculis ingentibus expiari poſſint. invitus ea, tanquam vulnera, attingo: ſed, niſi tacta, tractataque ſanari non poſſunt. Equidem, pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota provincia, nullos homines credebam eſſe, ubi vita inviſa eſſet mea. ſic me non ſolum adverſus ſocios geſſeram, ſed etiam adverſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio feſellit) fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam ſperata eſt. non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos veſtros morerer: nec me vita juvaret inviſa civibus, & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut natura maris, per ſe immobilis eſt: (1) ut venti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. & cauſa in vobis, atque origo omnis furoris penes auctores eſt. vos contagione inſaniſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſſi ſitis, quid facinoris in me, quid in patriam, parenteſque ac liberos veſtros, quid in deos, ſacramenti teſtes, quid adverſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid adverſus morem militiæ, diſciplinamque majorum, quid adverſus ſummi imperii majeſtatem auſi ſitis. De me ipſo taceo. temere potius, quam avide, credideritis: is denique ego ſim, cujus imperii tædere exercitum, minime mirandum ſit: patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio, & Indibili conſociando conſilia, prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatum ab tribunis ſuffragio populi creatis, ad homines privatos detuliſtis? cum, eo ipſo non contenti, ſi pro tribunis illos haberetis, faſces imperatoris veſtri ad eos, quibus ſervus, cui imperarent, nunquam fuerat, Romanus exercitus detuliſtis. In prætorio tetenderunt Albius, & Atrius: claſſicum apud eos cecinit: ſignum ab iis petitum eſt: ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis: lictor apparuit: ſubmo-

F 5

(1) *alii:* venti, & auræ cient; ita aut tranquillum, aut procellæ in vobis ſunt. *h. e. natura maris per ſe immobilis eſt; venti, & auræ id commovent. ita &c.*

movente eo inceſſerunt: faſces cum ſecuribus prælati ſunt. Lapides pluere, & fulmina jaci de cęlo, & inſuetos fœtus animalia edere, vos portenta eſſe putatis? hoc eſt portentum, quod nullis hoſtiis, nullis ſupplicationibus ſine ſanguine eorum, qui tantum
28. *facinus auſi ſunt, expiari poſſit. Atque ego, quanquam nullum ſcelus rationem habet: tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod conſilium veſtrum fuerit, ſcire velim.* (1) *Rhegium quondam in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt. Sed illi primum non Atrium Umbrum ſemilixam,* (2) *nominis etiam abominandi ducem, ſed D. Jubellium, tribunum militum, ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus, aut Lucanis, hoſtibus populi Romani, ſe conjunxerant. vos cum Mandonio, atque Indibili & conſilia* (3) *communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut* (4) *Campani Capuam Tuſcis veteribus cultoribus ademptam,* (5) *Mamertini in Sicilia Meſſanam, ſic Rhegium habituri perpetuam ſedem erant: nec populum Romanum, nec ſocios populi Romani ultro laceſſituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? ubi ſi vos decedens confecta provincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad conjuges liberoſque veſtros. ſed horum quoque memoriam, ſicut patriæ meique, ejeceratis ex animis veſtris. Viam conſilii ſcelerati, ſed non ad ultimum dementis* (6) *exſequi volo. Me ne vivo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego*

(1) *v. Epit. l.* 12. *Val. Max. l.* 1. c. 7.

(2) *atrum pro funeſto; ut* atri dies, *alluſio eſt ad* Atrium.

(3) *communia erant quodammodo conſilia, quia eodem ſpectabant.*

(4) *poſt ea quidem Campani dicti, ſed illi Samnites fuerunt. v. l.* 4. *c.* 19. *fin.*

(5) *ea de re Polyb. l.* 1.

(6) *expendere, aut oratione proſequi.*

ego die una Carthaginem cepi: cum quo (1) *quatuor im-
peratores, quatuor exercitus Carthaginienſium fudi, fu-
gavi, Hiſpania expuli: vos octo millia hominum,* * * al.
majoris certe omnes pretii, quam Albius, & Atrius ſunt, minoris.
*quibus vos ſubjeciſtis, Hiſpaniam provinciam populo
Romano erepturi eratis? Amolior, & amoveo nomen
meum: nihil ultra facile creditam mortem meam a
vobis violatus ſim: quid? ſi ego morerer, mecum
exſpiratura reſpublica, mecum caſurum imperium
populi Romani erat? ne iſtud Jupiter Optimus Ma-
ximus* (2) *ſierit, urbem auſpicato diis auctoribus
in æternum conditam, fragili huic, & mortali cor-
pori æqualem eſſe. Flaminio, Paulo, Graccho, Po-
ſtumio Albino, M. Marcello, T. Criſpino, Cn. Ful-
vio, Scipionibus meis, tot, tam claris imperatoribus,
uno bello abſumptis, ſuperſtes eſt populus Romanus,
eritque mille aliis nunc ferro, nunc morbo morien-
tibus: meo unius funere elata eſſet Pop. Rom. reſ-
publica? Vos ipſi hic in Hiſpania patre, & patruo
meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimum
Martium ducem vobis adverſus exultantes recenti vi-
ctoria Pœnos delegiſtis. & ſic loquor, tanquam ſine
duce Hiſpaniæ futuræ fuerint. M. Silanus eodem
jure, eodem imperio mecum in provinciam miſſus,
L. Scipio, frater meus, & C. Lælius legati, vin-
dices majeſtatis imperii deeſſent? utrum exercitus ex-
ercitui, an duces ducibus, an dignitas, an cauſa
comparari poterat? quibus ſi omnibus ſuperiores eſ-
ſetis, arma tamen Pœnis contra patriam, contra ci-
ves veſtros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem
urbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam pa-
triæ? Coriolanum quondam damnatio injuſta, mi-* 29.
*ſerum & indignum exilium, ut iret ad oppugnan-
dam patriam impulit, revocavit tamen a publico
parricidio* (3) *privata pietas. vos qui dolor, quæ
ira incitavit? ſtipendiumne diebus paucis imperatore
ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur
patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes deſciſce-*

F 6 *retis*

(1) *Aſdrubalem, & Magonem Annibalis fratres, Aſdrubalem Giſgonis, & Annonem.*
(2) *ſiverit.* (3) *charitas in matrem.*

retis a populo Romano? cur nihil divinarum, humanarumve rerum inviolatum vobis eſſet? inſaniſtis profecto, milites: nec major in corpus meum vis morbi, quam in veſtras mentes, invaſit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid ſperaverint, quid optaverint. auferat omnia irrita oblivio iſta, ſi poteſt. ſi non, utcunque ſilentium tegat. Non negaverim, triſtem, atrocemque vobis viſam orationem. quanto creditis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta mea? & me ea, quae feciſtis, pati aequum cenſetis: vos ne dici quidem omnia aequo animo feretis? ſed ne ea quidem ipſa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile vos obliviſcamini eorum, quam ego obliviſcar. Itaque quod ad vos univerſos attinet, ſi erroris penitet, ſatis ſuperque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & ceteri nefariae ſeditionis auctores ſanguine luent, quod admiſerunt. Vobis ſupplicii eorum ſpectaculum non modo non acerbum, ſed laetum etiam, ſi ſana mens rediit, debet eſſe. de nullis enim, quam de vobis, infeſtius, aut iniquius conſuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato ſimul omnium rerum terror oculis auribuſque eſt offuſus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad ſcuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſupplicii expromebatur. deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modo ferocior vox adverſus atrocitatem pęnæ, ſed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurarunt, ſtipendiumque ad nomen ſingulis perſolutum. Hunc finem exitumque ſeditio militum cępta apud Sucronem habuit.

CA-

CAPUT XV.

In ultimam Hiſpaniam cum ſpe Gades proditione recipiendi profecti Martius, & Lelius, alter terra adverſus Annonem, alter mari adverſus Adherbalem, qui patefactæ conjurationis auctores Carthaginem in Africam devehebat, rem feliciter gerunt: ad irritum redacta ſpe Gadibus per proditionem potiundi, ad Scipionem revertuntur.

PEr idem tempus ad Bætim fluvium Anno præfectus a Magone miſſus a Gadibus cum parva manu Afrorum, mercede Hiſpanos ſolicitando, ad IV millia juvenum armavit. caſtris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum caſtrorum, quibuſdam etiam in fuga amiſſis, palatos perſequente equite, cum paucis ipſe effugit. Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum evectus ad Cartejam claſſe acceſſit. Urbs ea in ora Oceani ſita eſt, ubi primum e faucibus anguſtis panditur mare. Gades ſine certamine per proditionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in caſtra Romana venientibus, ſpes (ſicut ante dictum eſt) fuerat. ſed patefacta immatura proditio eſt, comprehenſoſque omnes Mago Adherbali prętori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal, conjuratis in quinqueremem impoſitis, præmiſſaque ea, quia tardior, quam triremis erat, ipſe cum octo triremibus modico intervallo ſequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, cum Lęlius & ipſe in quinqueremi e portu Cartejæ ſequentibus ſeptem triremibus evectus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem ſatis credens deprehenſam rapido in freto in adverſum æſtum reciprocari non poſſe. Pœnus in re ſubita parumper incertus trepidavit, utrum quinqueremem ſequeretur, an in hoſtes roſtra converteret. ipſa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. jam enim ſub ictu teli erant, & undique inſtabant

bant hoſtes. æſtus quoque arbitrium moderandi naves ademerat. neque erat navali * pugnæ ſimilis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis, aut conſilii eſſet. una natura freti, æſtuſque, totius certaminis potens, (1) ſuis, alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat: ut fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe avertentem. Jam in ipſa pugna hęc cum infeſto roſtro peteret hoſtium navem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat: illa cum tranſverſa objiceretur hoſti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes, fortuna regente, anceps prælium miſceretur, quinqueremis Romana, ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes (2) ſuppreſſit, unius (3) prælata impetu lateris alterius remos deterſit. cæteraſque, quas indepta eſſet, multaſſet, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam tranſmiſiſſet.

* al. pugna.

31. Lælius victor Cartejam revectus, auditis, quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, conjuratoſque miſſos Carthaginem: ſpem in irritum redactam, qua veniſſent: nuntiis ad L. Martium miſſis, niſi terere fruſtra tempus ſedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem eſſe: aſſentiente Martio, paucos poſt dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum diſceſſum non reſpiravit modo Mago, cum terra marique ancipiti metu urgeretur: ſed etiam, audita rebellione Illergetum, ſpem recuperandæ Hiſpaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad ſenatum: qui ſimul ſeditionem civilem in caſtris Romanis, ſimul defectionem ſociorum in majus verbis extollentes hortarentur, ut auxilia mitterent,

(1) *modo impingebant in ſuas naves, modo in naves hoſtium.* (2) *demerſit.*
(3) *prætervecta impetu confregit remos alterius lateris unius triremis Punicæ.*

terent, quibus traditum a patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet.

CAPUT XVI.

Scipio rebellantes Hiſpaniæ principes, Mandonium & Indibilem, bello perſequutus, cogit in deditionem venire.

MAndonius, & Indibilis in fines regreſſi, paulisper, dum quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieverunt: ſi civium errori ignoſceretur, non diffidentes, ſibi quoque ignoſci poſſe. poſtquam vulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœna æſtimatam rati, vocatis rurſus ad arma popularibus, contractiſque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtativa habuerant, cum XX millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis tranſcendetunt. Scipio cum fide ſolvendi pariter omnibus 32.
noxiis innoxiiſque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, prius quam caſtra a Carthagine moveret, concione advocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, *nequaquam eodem animo ſe ire profeſſus eſt ad vindicandum id ſcelus, quo civilem errorem nuper ſanaverit. Tum ſe haud ſecus, quam viſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lacrymis quinque & triginta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu imprudentiam, ſeu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec ulla ſecum ſocietate junctos eſſe. eam, quæ ſola fuerit, fidem, atque amicitiam ipſos per ſcelus rupiſſe. in exercitu ſuo ſe, præterquam quod omnes cives, aut ſocios, Latinique nominis videat, etiam eo moveri, quod nemo fere ſit miles, qui non aut a patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit, aut a patre conſule, aut a ſe ſit ex Italia advectus. Scipionum nomini auſpiciiſque omnes aſſuetos, quos ſecum*

cum in patriam ad meritum triumphum deducere velit, quos conſulatum petenti, velut ſi omnium communis agatur honos, aſſuturos ſperet. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ inſtet, immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui (1) id bellum ducat. Magonis hercle ſibi, qui extra orbem terrarum in circumfuſam Oceano inſulam cum paucis perfugerit navibus, majorem curam eſſe, quam Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginienſem, & quantuncunque Punicum præſidium eſſe; hic latrones, latronumque duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis ſit, ita in acie, ac ſignis collatis nullam eſſe. magis velocitate ad fugam, quam armis fretos, pugnaturos eſſe. Itaque non, quod ullum inde periculum, aut ſemen majoris belli videat, ideo ſe, prius quam provincia decedat, opprimendos Illergetes duxiſſe: ſed primum, ne impunita tam ſcelerata defectio eſſet: deinde, ne quis in provincia ſimul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hoſtis dici poſſet. Proinde deis bene juvantibus ſequerentur non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoſte certamen eſſe) quam ad expetendas ab hominibus ſceleſtis pœnas.

33. Ab hac oratione dimiſſos, ad iter ſe comparare in diem poſterum jubet: profectuſque decimis caſtris pervenit ad Iberum flumen: inde ſuperato amni, die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. Campus autem montibus circumſeptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipſorum hoſtium agris propelli ad irritandam feritatem barbarorum juſſiſſet, velites ſubſidio miſit. a quibus ubi per procurſationem commiſſa pugna eſſet, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere jubet. mons opportune prominens equitum inſidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta eſt. Hiſpani in conſpecta procul pecora, velites in Hiſpanos præda occupatos incurrere. primo miſſilibus territavere, dein-

(1) *eam expeditionem pro bello habeat, eum eſſe oblitum rerum, quas ipſe in Hiſpania geſſerit.*

deinde emiſſis levibus telis, quæ irritare magis, quam decernere, pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri eſt: ancepſque pedeſtre certamen erat, ni equites ſuperveniſſent. neque ex adverſo tantum illati obvios obtrivere, ſed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo ſe, ut pleroſque intercluderent, objecere. majorque cædes fuit, quam quantam edere levia per excurſiones prælia ſolent. Ira magis accenſa adverſo prælio barbaris eſt, quam imminuti animi. itaque ne perculſi viderentur, prima luce poſtero die in aciem proceſſere. Non capiebat omnes copias anguſta, ſicut ante dictum eſt, vallis. duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem deſcendit: quod reliquum peditum erat, obliquo conſtiterunt colle. Scipio pro ſe eſſe loci anguſtias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior, quam Hiſpano militi, futura videbatur: & quod in eum locum detracta hoſtium acies eſſet, qui non omnem multitudinem eorum caperet: novo etiam conſilio adjecit animum, equitem nec poſſe circundare cornibus in tam anguſto ſpatio: & hoſti, (1) quem cum pedite eduxiſſet, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultiſſimo itinere circumducat equites: ſegregetque, quantum poſſit, equeſtrem a pedeſtri pugna. Ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit, quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latius pandere aciem non poterat, moram pugnandi nullam fecit, ut ipſo certamine averteret a conſpectu tranſeuntium per colles equitum. neque ante circumductos ſenſere, quam tumultum equeſtris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diverſa prælia erant, duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi, (quia miſceri ex genere utroque prælium anguſtiæ non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum cum neque pedes equiti, neque eques pediti auxilio eſſet: pedes fiducia equitis temere commiſſus campo

(1) *equitem*.

po cæderetur: eques circumventus nec peditem a fronte, (jam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret: & ipſi cum diu in orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad unum omnes cæſi ſunt: nec quiſquam peditum equitumve ſuperfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad ſpectaculum magis tutum, quam ad partem pugnæ capeſſendam ſteterat, & locum, & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipſi fugerunt, prius quam tota circumveniretur acies, 34. inter tumultum elapſi. Caſtra eodem die Hiſpanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani ſociique ad mille CC eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiore campo, & ad fugam capeſſendam facili, foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli conſiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, (1) Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui advolutus genibus *fatalem rabiem temporis ejus* accuſat, *cum velut contagione quadam peſtifera non Illergetes modo & Lacetani, ſed caſtra quoque Romana inſanierint. ſuam quidem, & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem eſſe, ut aut, ſi ita videatur, reddant ſpiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut ſervati, bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoveant. antea in* (2) *cauſa ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum experta clementia ejus: nunc contra, nullam in cauſa, omnem in miſericordia victoris, ſpem repoſitam habere.* Mos vetuſtus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus (3) jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina, humanaque dedidiſſet; obſides

(1) *alius videtur Mandonius hic ab illo Mandonio Regulo, cujus ante Livius meminit. nam hic Regulus in eadem cum Indibili culpa erat.*

(2) *in defenſione patriæ.* (3) *alii;* jungeretur.

ſides accepti, arma adempta, præſidia urbibus impoſita forent. Scipio multis invectus in pręſentem Mandonium, abſentemque Indibilem verbis, *illos quidem merito perituros fuiſſe ipſorum maleficio, ait: victuros ſuo, atque populi Romani beneficio. cæterum ſe neque arma iis adempturum: quippe ea pignora timentium rebellionem eſſe: ſe libera arma relinquere, ſolutoſque metu animos: neque ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos, ſi defecerint, ſæviturum: nec ab inermi, ſed ab armato hoſte pœnas expetiturum. utramque fortunam expertis permittere ſeſe, utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent.* Ita dimiſſus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet. Ipſe, Martio in ulteriorem Hiſpaniam pręmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium jam appropinquantent Oceano aſſequitur.

CAPUT XVII.

Scipio cum Maſaniſſa rege Numidarum colloquio congreſſus, cum illo fœdus jungit, auxilium pollicente, ſi Romani in Africam trajeciſſent.

INchoata res jam ante de Maſaniſſa, aliis de 35.
cauſis dilata erat; quod Numida cum ipſo utique congredi Scipione volebat, atque ejuſdem dextra fidem ſancire. (1) ea tum itineris tam longi, ac tam devii cauſa Scipioni fuit. Maſaniſſa cum Gadibus eſſet, certior adventare eum a Martio factus, cauſando corrumpi equos incluſos in inſula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſidia: Magonem perpulit, ut ſe trajicere in continentem ad populandos proximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus, tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio ſtatuendum, duos pro obſi-

di-

(1) *ut rem inchoatam perficeret.*

dibus retineri a Scipione jubet : remiſſo tertio, qui, quo juſſus erat, adduceret Maſaniſſam, cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat jam ante Numidam ex fama rerum geſtarum admiratio viri, ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque corporis amplam, ac magnificam. cæterum major præſentis veneratio cepit. &, præterquam quod ſuapte natura multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis non cultus munditiis, ſed virilis, ac vere militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiuſque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipſo congreſſu Numida gratias de fratris filio remiſſo agit. *Ex eo tempore* affirmat, *eam ſe quæſiſſe occaſionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiſerit. cupere ſe illi, populoque Romano operam navare; ita ut nemo unus externus magis enixe adjuverit rem Romanam. id ſe, etiamſi jam pridem vellet, minus præſtare in Hiſpania, terra aliena atque ignota, potuiſſe: in qua autem genitus, educatuſque in ſpem paterni regni eſſet, facile præſtaturum. ſi quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, ſatis ſperare, perbrevis ævi Carthaginem eſſe*. Lætus eum Scipio vidit, audivitque, cum (1) caput rerum in omni hoſtium equitatu Maſaniſſam fuiſſe ſciret, & ipſe juvenis ſpecimen animi præ ſe ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem eſt. Maſaniſſa permiſſu Romanorum, ne ſine cauſa trajeciſſe in continentem videretur, populatus proximos agros, Gades rediit.

CA-

(1) *principem omnium in rebus gerendis inter equites.*

CAPUT XVIII.

Mago juſſus ab Carthaginienſi ſenatu ex Hiſpania in Italiam claſſe trajicere, cum milites in terram apud Carthaginem Novam expoſuiſſet, a præſidio Romano fugatur cum cæde ad naves.

MAgoni, deſperatis in Hiſpania rebus, in quarum ſpem ſeditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus ſuſtulerant, paranti trajicere in Africam nuntiatum ab Carthagine eſt, jubere ſenatum, ut claſſem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima poſſet juventute, conjungeret ſe Annibali: neu ſeneſcere bellum maximo impetu, majore fortuna, cęptum ſineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni advecta eſt, & ipſe, quantam potuit, a Gaditanis exegit: non ærario modo eorum, ſed etiam templis ſpoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præterveheretur Hiſpaniæ oram, haud procul Carthagine Nova expoſitis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem claſſem appulit. ibi cum interdiu milites in navibus tenuiſſet, nocte in litus expoſitos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit; nec præſidio ſatis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad ſpem novandi res aliquid moturos. Cæterum nuntii ex agris trepidi ſimul populationem, agreſtiumque fugam, & hoſtium adventum attulerunt: & viſa interdiu claſſis erat, nec ſine cauſa electam ante urbem ſtationem apparebat. itaque inſtructi, armatique intra portam ad ſtagnum ac mare verſam continebantur. Ubi effuſi hoſtes, miſta inter milites navali turba, ad muros tumultu majore, quam vi, ſubierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatoſque hoſtes, & ad primum incurſum conjectumque telorum averſos 36.

uſque

uſque ad litus cum multa cæde perſequuntur. nec, niſi naves litori appulſæ trepidos accepiſſent, ſuperfuiſſet fugæ, aut pugnæ, quiſquam. In ipſis quoque trepidatum navibus eſt, dum ne hoſtes cum ſuis ſimul irrumperent, trahunt ſcalas, ponteſque oraſque & anchoras, ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. multique adnantes navibus, incerti præ tenebris, quid aut peterent, aut vitarent, fœde interierunt. Poſtero die cum claſſis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugiſſet: ad (1) octingentos homines cæſi inter murum, litusque, & ad duo millia armorum inventa.

CAPUT XIX.

Mago Gades repetens, inde excluditur: ad Pityuſam inſulam trajiciens, auxiliis ibi juvatur: inde in Baleares tranſmittens, a majori hoſtiliter repulſus, minori potitur. Gaditani Romanis deduntur.

37. MAgo cum Gades repetiſſet, excluſus inde, ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ ſibi ſocio, atque amico clauſæ forent, purgantibus iis, multitudinis concurſu factum, infeſtæ ob direpta quædam ab conſcendentibus naves militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui ſummus Pœnis eſt magiſtratus, cum quæſtore elicuit: laceratoſque verberibus cruci affigi juſſit. inde navibus ad Pityuſam inſulam centum millia ferme a continenti (Pœni tum eam incolebant) trajecit. itaque claſſis bona cum pace accepta eſt, nec commeatus modo benigne præbiti, ſed in ſupplementum claſſis juventus, armaque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baleares: major alte-

(1) *qui diutius in terra morati, claſſem aſſequi non potuerant.*

tera, atque opulentior armis viriſque, & portum habet, ubi commode hibernaturum ſe (& jam extremum autumni erat) cenſebat. cæterum haud ſecus, quam ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo utebantur. nec quiſquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ claſſem effuſa eſt, ut intrare portum non auſi, averterent in altum naves. In minorem inde Balearium inſulam trajecerunt, fertilem agro, viris armiſque haud æque validam. itaque egreſſi navibus ſupra portum loco munito caſtra locant: ac ſine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conſcriptis, miſſiſque Carthaginem ad hibernandum, naves ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum Gaditani Romanis deduntur.

CAPUT XX.

Scipio poſt res præclare in Hiſpania geſtas Romam reverſus, ingenti favore, & frequentia ab omnibus centuriis Conſul dicitur: additur ei collega P. Licinius Craſſus.

HÆc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioque geſta. Ipſe L. Lentulo, & L. Manlio Acidino provincia tradita, decem navibus Romam rediit. & ſenatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis collatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Romani redegiſſet. adverſus quatuor ſe imperatores, quatuor victores exercitus in Hiſpaniam iviſſe: neminem Carthaginienſem in iis terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine 38.

ne magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, urbem eſt ingreſſus, argentique præ ſe in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII: & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veterius Philo: centuriæque omnes ingenti favore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus, pontifex maximus. Cæterum comitia majore, quam ulla per id bellum, celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. convenerant undique non ſuffragandi modo, ſed etiam ſpectandi cauſa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hiſpania Jovi ſacrificaret: ſpondebantque animis, ſicut C. Lutatius ſuperius bellum Punicum finiſſet, ita id, quod inſtaret, P. Cornelium finiturum: atque ut Hiſpania omni Pœnos expuliſſet, ſic Italia pulſurum eſſe. Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam deſtinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius, & Cn. Octavius, & ex privatis Cn. Servilius Cœpio, & L. Æmilius Pappus.

CAPUT XXI.

P. Cornelius Scipio & P. Licinius Craſſus conſulatum ineunt: introducti deinde in ſenatum a Scipione legati Saguntinorum gratias agunt ob ſuſceptum pro ſe bellum, ac Saguntum reſtitutum: benigne excepti, cum donis dimittuntur.

U.C. 545. QUartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Craſſus conſulatum inierunt: nominatæ conſulibus provinciæ ſunt: Sicilia Scipioni extra ſortem, concedente collega, quia cura ſacrorum pontificem maximum in Italia retinebat: Bruttii Craſſo. Tum prætoriæ provinciæ in ſortem conjectæ. urbana Cn. Servilio obtigit: Ariminum (ita (1) Galliam appel-

(1) *Ciſpadanam,*

appellabant) Sp. Lucretio, (1) Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. Ibi, referente P. Scipione, ſenatuſconſultum factum eſt, ut quos ludos inter ſeditionem militarem in Hiſpania voviſſet, ex ea pecunia, quam ipſe in ærarium detuliſſet, faceret. Tum Saguntinorum legatos in ſenatum introduxit. ex eis maximus natu. *Etſi nihil ultra malorum eſt, P. C., quam quod paſſi ſumus, ut ad ultimum fidem vobis præſtaremus: tamen ea veſtra merita, imperatorumque veſtrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium noſtrarum non pœniteat. Bellum propter nos ſuſcepiſtis: ſuſceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut ſæpe ad ultimum diſcrimen & ipſi veneritis, & populum Carthaginienſem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum, & Annibalem hoſtem haberetis, (2) conſules cum exercitu in Hiſpaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii noſtri, miſiſtis. P. & Cn. Cornelii, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore deſtiterunt, quæ nobis ſecunda, quæque adverſa hoſtibus noſtris eſſent, facere. jam omnium primum oppidum nobis reſtituerunt: per omnem Hiſpaniam cives noſtros venundatos, dimiſſis, qui conquirerent, ex ſervitute in libertatem reſtituerunt. cum jam prope eſſet, ut optabilem ex miſerrima fortunam haberemus, P. & Cn. Cornelii, imperatores veſtri, luctuoſius nobis prope, quam vobis, perierunt. tum vero ad hoc retracti ex diſtantibus locis in ſedem antiquam videbamur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perniciem noſtram Carthaginienſi utique aut duce, aut exercitu opus eſſe, ab Turdetanis veterrimis hoſtibus, qui prioris quoque excidii cauſa nobis fuerant, extingui poſſe: cum ex inſperato repente miſiſtis nobis hunc P. Scipionem, quem, fortunatiſſimi omnium Saguntinorum videmur, quia conſulem declaratum vidimus, ac, vidiſſe nos, civibus noſtris renuntiaturi ſumus, ſpem, opem, ſalutem*

39.

(1) *quia Scipio ex Sicilia in Africam deſtinabatur.*
(2) *Proconſules aut honoris cauſa hi legati* Conſules *vocant, aut externæ gentis homines errarunt.*

tem noſtram. qui, cum plurimas hoſtium veſtrorum cepiſſet in Hiſpania urbes, ubique ex captorum numero excretos Saguntinos in patriam remiſit. poſtremo Turdetaniam adeo infeſtam nobis, ut, illa gente incolumi, ſtare Saguntum non poſſet, ita bello afflixit, ut non modo nobis, (abſit verbo invidia) ſed ne poſteris quidem timenda noſtris eſſet: deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleverat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non tam fructu jucundius eſt, quam ultione. Ob hæc, quibus majora nec ſperare, nec optare ab diis immortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus ſenatus populuſque ad vos miſit; ſimul gratulatum, quod ita res per hos annos in Hiſpania atque Italia geſſiſtis, ut Hiſpaniam non Ibero amne tenus, ſed, qua terrarum ultimus finit Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, niſi quatenus vallum caſtrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Jovi Optimo Maximo, præſidi Capitolinæ arcis, non grates tantum ob hæc agere juſſi ſumus: ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quæſumus: utique, ſi vobis ita videtur, quæ nobis imperatores veſtri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate veſtra faciatis. Senatus legatis Saguntinis reſpondit, *& dirutum & reſtitutum Saguntum, fidei ſocialis utrinque ſervatæ documentum omnibus gentibus fore. ſuos imperatores recte & ordine & ex voluntate ſenatus feciſſe, quod Saguntum reſtituerint, civeſque Saguntinos ſervitio exemerint. quæque alia eis benigne fecerint, ea ſenatum ita voluiſſe fieri. donum, permittere, ut in Capitolio ponerent.* Locus inde lautiaque legatis præberi juſſa, & muneris ergo in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in ſenatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut, quatenus tuto poſſent, Italiam ſpectatum irent, duces dati, literæque per oppida miſſæ, ut Hiſpanos comiter acciperent.

CA-

CAPUT XXII.

Cum P. Scipio Coſ. extra ſortem Africam provinciam peteret, Q. Fabius Maximus in ſenatu oratione contradicit.

TUm de republica, de exercitibus ſcribendis, de provinciis relatum. Cum Africam novam provinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari, homines fama ferrent: & ipſe nulla jam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, ſed ad finiendum, diceret ſe conſulem declaratum eſſe: neque aliter finiri id poſſe, quam ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaſſet: & acturum ſe id per populum aperte ferret, ſi ſenatus adverſaretur: idque conſilium haudquaquam primoribus patrum placeret, cæterique per metum aut ambitionem muſſarent: Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam, *ſcio*, inquit, *multis veſtrum videri, patres conſcripti, rem actam hodierno die agi, & fruſtra habiturum orationem, qui, tanquam de integra re, de Africa provincia ſententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provincia Africa conſulis, viri fortis ac ſtrenui, ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum provinciam eſſe, nec populus juſſit. deinde, ſi eſt, conſulem peccare arbitror, qui de re tranſacta ſimulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet, non ſenatorem, qui de quo conſulitur, ſuo loco dicit ſententiam, atque ego certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta feſtinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe. unius inſitæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamque homines adoleſcentes ſane appellent, dum me non pœniteat, adhuc aliorum ſpecioſiora primo aſpectu conſilia ſemper viſa, mea uſu meliora. alterius, obtrectationis atque invidiæ adverſus creſcentem in dies gloriam fortiſſimi conſulis. A qua ſuſpicione ſi me neque vita acta & mores mei, neque* (1) *dictatura cum quinque* 40.

(1) *bis dictator creatus eſt; at ſemel vitio creatus dictatura ſe abdicavit.*

conſulatibus, tantumque gloriæ belli domique partæ vindicat, ut propius faſtidium ejus ſim, quam deſiderium, ætas ſaltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo eſſe poteſt, qui ne filio quidem meo æqualis ſit? Me dictatorem, cum vigerem adhuc viribus, & in curſu maximarum rerum eſſem, recuſantem nemo aut in ſenatu, aut ad populum audivit, quominus inſectanti me magiſtro equitum, quod fando nunquam ante auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus, quam verbis, aſſequi malui, ut qui aliorum judicio mihi comparatus erat, ſua mox confeſſione me ſibi præferret. nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atque æmulationes cum adoleſcente florentiſſimo proponam: videlicet ut mihi jam vivendo, non ſolum rebus gerendis, feſſo, ſi huic negata fuerit, Africa provincia decernatur. cum ea gloria, quæ parta eſt, vivendum, atque moriendum eſt. Vincere ego prohibui Annibalem, ut a vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci poſſet.

41. *Illud te mihi ignoſcere, P. Corneli, æquum erit, ſi cum in me ipſo nunquam pluris famam hominum, quam Remp. fecerim, ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam ſi aut bellum nullum in Italia, aut is hoſtis eſſet, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, etſi id bono publico faceret, ſimul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum videri poſſet. cum vero Annibal hoſtis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam poſſideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, ſi hoſtem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis cauſa fuit, ut conſul Italia expuleris? & ſicut penes C. (1) Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? niſi aut (2) Amilcar Annibali dux eſt præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quam hæc (modo contingat, ut, te conſule, vincamus) futura eſt. Ab Drepano, atque Eryce detraxiſſe Amilcarem, quam Italia expuliſſe Pœnos,* atque

(1) *v. Epit. 19. & Corn. Nep. in Amilc.*
(2) *præfertur patri Annibal, ut Scipio, ſi hunc vincat, major Lutatio videatur.*

atque Annibalem, malis? Ne tu quidem, etſi magis partam, quam ſperatam, gloriam (1) *amplecteris, Hiſpania potius, quam Italia bello liberata, gloriatus fueris. Nondum is eſt Annibal, quem non magis timuiſſe videatur, quam contempſiſſe, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per iſtos circuitus, ut cum in Africam trajeceris, ſecuturum te illuc Annibalem ſperes, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal eſt, eo bellum intendis? Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius eſt, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia, quam bellum in Africa ſit, & nobis prius decedat timor, quam ultro aliis inferatur. ſi utrunque tuo ductu, auſpicioque fieri poteſt, Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra victoria novis conſulibus relinquenda eſt, prior cum major clariorque, tum cauſa etiam inſequentis fuerit. Nam nunc quidem, præterquam quod in Italia, & in Africa duos diverſos exercitus alere ærarium non poteſt, præterquam quod unde claſſes tueamur, unde commeatibus præbendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt, periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid ſi* (*quod omnes dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus; ſed quæ acciderunt, accidere poſſunt*) *victor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fulvium a Capua arceſſemus? Quid quod in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater, patruuſque intra XXX dies cum exercitibus cæſi, documento ſint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra, marique gerendis, ampliſſimum nomen apud exteras gentes populi Romani, veſtræque familiæ fecerant. Dies me deficiat, ſi reges, imperatoreſque temere in hoſtium terras tranſgreſſos cum maximis cladibus ſuis, exercituumque ſuorum enumerare velim. Athenienſes, prudentiſſima civitas, bello domi relicto,* (2) *auctore æque impigro ac nobili juvene, magna claſſe*

(1) *pluris facis.* (2) *Alcibiadem intelligit.*

in Siciliam tranſmiſſa, una (1) pugna navali florentem rempub. ſuam. in perpetuum afflixerunt.

42. *Externa, & nimis antiqua repeto. Africa eadem iſta, & (2) M. Atilius, inſigne utriuſque fortunæ exemplum, nobis documento ſint. Næ tibi, P. Corneli, cum ex alto Africam conſpexeris, ludus, & jocus fuiſſe Hiſpaniæ tuæ videbuntur. quid enim ſimile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæque vectus, Emporias in urbem ſociorum claſſem appuliſti: expoſitos milites per tutiſſima omnia ad ſocios, & amicos populi Romani, Tarraconem duxiſti: ab Tarracone deinde iter per præſidia Romana: circa Iberum exercitus patris, patruique tui poſt amiſſos imperatores ferociores calamitate ipſa facti: & dux tumultuarius quidem ille P.Martius, & militari ſuffragio ad tempus lectus, cæterum ſi nobilitas, ac juſti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per ſummum (3) otium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum ſocios defendente. Cætera, neque ea elevo, nullo tamen modo Africo bello comparanda: ubi non portus ullus claſſi noſtræ apertus, non ager pacatus, non civitas ſocia, non rex amicus, non conſiſtendi uſquam locus, non procedendi. quacunque circumſpexeris, hoſtilia omnia, atque infeſta. An Syphaci, Numidiſque credis? ſatis ſit, ſemel creditum. non ſemper temeritas eſt felix, & fraus fidem in parvis ſibi præſtruit, ut, cum operæ pretium ſit, cum mercede magna fallat. Non hoſtes patrem, patruumque tuum armis prius, quam Celtiberi ſocii fraude circumvenerunt. nec tibi ipſi a Magone, & Aſdrubale hoſtium ducibus, quantum ab Indibili, & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax, & Maſaniſſa, ſe, quam Carthaginienſes, malunt potentiſſimos in Africa eſſe; Carthaginienſes, quam quenquam alium. nunc illos æmula-*

tio

(1) *Gylippo Lacedæmonio victore.*

(2) *de Attilio Regulo v.* Flor. *l.*2. *c.*2.*Val.Max.l.*1.*c.*1.

(3) *uno quidem die capta; ſed præparatis antea per otium oppugnationis inſtrumentis.*

tio inter ſeſe, & omnes cauſæ certaminum acuunt, quia procul externus metus eſt. oſtende illis Romana arma, & exercitum alienigenam: jam velut ad commune reſtinguendum incendium concurrent. Aliter iidem illi Carthaginienſes Hiſpaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa deum, aras, & focos defendent: cum euntes in prælium pavida proſequetur conjux, & parvi liberi occurſabunt. Quid porro ſi ſatis confiſi Carthaginienſes conſenſu Africæ, fide ſociorum regum, mœnibus ſuis, cum tuo exercituſque tui præſidio nudatam Italiam viderint, ipſi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Africa miſerint; aut Magonem, quem a Balearibus claſſe tranſmiſſa jam præter oram Ligurum Alpinorum vectari conſtat, Annibali ſe conjungere juſſerint? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Aſdrubal in Italiam tranſcendit. quem tu, qui non ſolum Carthaginem, ſed omnem Africam exercitu tuo es clauſurus, e manibus tuis in Italiam emiſiſti. Victum a te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non Reipub. ſolum cauſa, iter datum victo in Italiam eſſe. Patere nos omnia quæ proſpera tibi, ac reip. in imperio evenere, tuo conſilio aſſignare: adverſa caſibus incertis belli, & fortunæ allegare. quo melior, fortiorque es, eo magis talem præſidem ſibi patria, atque univerſa Italia retinet. Non potes ne ipſe quidem diſſimulare, ubi Annibal ſit, ibi caput, atque arcem hujus belli eſſe. quippe qui præ te feras, eam tibi cauſam trajiciendi in Africam eſſe, ut Annibalem eo trahas. Sive igitur hic, ſive illic, cum Annibale eſt tibi futura res. utrum ergo tandem firmior eris in Africa ſolus, an hic tuo, collegæque exercitu conjuncto? ne Claudius quidem, & Livius conſules tam recenti exemplo, quantum id interſit, documento ſunt? Quid? Annibalem utrum tandem extremus angulus agri Bruttii fruſtra jamdiu poſcentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota ſocia Africa potentiorem armis viriſque faciet? Quod iſtuc conſilium eſt, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtium multo majores; quam ubi duobus exercitibus adverſus unum tot præ-

liis, & tam diuturna ac gravi militia feſſum, pugnandum ſit? Quam compar conſilium tuum parentis tui conſilio ſit, reputa. ille conſul profectus in Hiſpaniam, ut Annibali ab Alpibus deſcendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit. tu, cum Annibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id utile, ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes eſſe: ſicut cum provincia & exercitu relicto, ſine lege, ſine S. C. duabus navibus Populi Romani imperator (1) *fortunam publicam, & majeſtatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commiſiſti. Ego P. Cornelium, P. C. reipublicæ, nobiſque, non ſibi ipſi privatim creatum conſulem exiſtimo: exercituſque ad cuſtodiam urbis, atque Italiæ ſcriptos eſſe, non quos regio more per ſuperbiam conſules, quo terrarum velint, trajiciant.*

CAPUT XXIII.

Q. Fabio Maximo, tranſitum in Africam diſſuadenti, P. Scipio reſpondet.

43. CUm oratione ad tempus parata Fabius, tum auctoritate, & inveterata prudentiæ fama magnam partem ſenatus, & ſeniores maxime moviſſet: pluresque conſilium ſenis, quam animum adoleſcentis ferocem laudarent: Scipio ita locutus fertur. *Et ipſe Q. Fabius principio orationis,* P. C. *commemoravit, in ſententia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe. cujus ego rei non tam ipſe auſim tantum virum inſimulare, quam quod ea ſuſpicio, vitio orationis, an rei, haud ſane purgata eſt. ſic enim honores ſuos & famam rerum geſtarum extulit verbis ad extinguendum invidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque periculum ſit, ne mecum æmuletur; & non ab eo, qui, quia ſuper cæteros excellat, quo me quoque niti non diſſimulo, me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii ſui poſuit,*

ſuit,

(1) *cum ad Syphacem trajecit.*

ſuit, tanquam non longius, quam quantum vitę humanę ſpatium eſt, cupiditas glorię extendatur; maximaque pars ejus in memoriam, ac poſteritatem promineat. Maximo cuique id accidere certum animo habeo, ut ſe non cum prężentibus modo, ſed cum omnis ęvi claris viris comparet. Equidem haud diſſimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non aſſequi ſolum velle, ſed (bona venia tua dixerim) ſi poſſim, etiam exſuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi ſit, ut nolimus quenquam noſtri ſimilem evadere civem. id enim non eorum modo, quibus inviderimus, ſed reipublicæ, & pęne omnis generis humani detrimentum ſit. Commemoravit quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam trajicerem: ut meam quoque, non ſolum Reip. & exercitus vicem videretur ſolicitus. Unde hęc repente de me cura exorta? cum pater, patruuſque meus interfecti, cum duo exercitus eorum prope occidione occiſi eſſent: cum amiſſę Hiſpanię, cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuorque duces omnia metu armiſque tenerent: cum quæſitus ad id bellum imperator nemo ſe oſtenderet, præter me; nemo profiteri nomen auſus eſſet: cum mihi quatuor, & viginti annos nato detuliſſet imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hoſtium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat? utrum major aliqua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quam tunc in Hiſpania erat? an majores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures, melioreſque, quam tunc in Hiſpania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc eſt? an cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania, quam in Africa, bellum geri aptius eſt? Facile eſt, poſt fuſos fugatoſque quatuor exercitus Punicos, poſt tot urbes vi captas, aut metu ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia uſque ad Oceanum, tot regulos, tot ſævas gentes, poſt receptam totam Hiſpaniam, ita ut veſtigium nullum belli reliquum ſit, elevare meas res geſtas: tam Hercule, quam ſi victor ex Africa redierim, ea ipſa elevare, quæ nunc retinendi mei cauſa, ut terribilia eadem videantur, verbis extol-

luntur. Negat aditum eſſe in Africam, negat ullos patere portus: M. Atilium captum in Africa commemorat, tanquam M. Atilius primo acceſſu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipſi tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno geſſiſſe, & quantum ad Carthaginienſes duces attinet, invictum ad ultimum permanſiſſe. Nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore: ſi nuper, non annis ante XL. iſta clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quam Scipionibus occiſis in Hiſpaniam trajicerem. nec felicius (1) Xantippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ, ſinerem natum eſſe: creſceretque mihi ex eo ipſo fiducia, quod poſſit in hominis unius virtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes audiendi ſunt, temere in Siciliam, omiſſo domi bello, tranſgreſſi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius, Syracuſanum Regem, cum diu Sicilia Punico bello ureretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, avertiſſe eo bellum, unde venerat, refers?

44 Sed quid ultro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto periculo alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externiſque exemplis admonere opus eſt? majus præſentiuſve ullum exemplum eſſe, quam Annibal, poteſt? Multum intereſt, alienos populere fines, an tuos uri, excindique videas. plus animi eſt inferenti periculum, quam propulſanti. ad hoc major ignotarum rerum eſt terror, bona, malaque hoſtium ex propinquo ingreſſus fines aſpicias. Non ſperaverat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad ſe deficerent, quot defecerunt poſt Cannenſem cladem. quanto minus quicquam in Africa Carthaginienſibus firmum, ac ſtabile eſt, infidis ſociis, gravibus ac ſuperbis dominis? Ad hæc, nos etiam deſerti ab ſociis, viribus noſtris, milite Romano ſtetimus. Carthagine nihil civilis roboris eſt: mercede paratos milites habent, Afros, Numidaſque, leviſſima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ ſit, una & trajeciſ-

(1) ab hoc Duce miſſo ad Carthaginienſes victus Atilius.

jeciſſe me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem. lætiores, & frequentiores ex Africa exſpectate nuntios, quam ex Hiſpania accipiebatis. Has mihi ſpes ſubjicit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax, & Maſaniſſa Reges: *quorum ego fidei ita innitor, ut* * (1) *veriturus perfidiam ſim. multa, quæ nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet. & id eſt viri, & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo, Q. Fabi, parem* (2) *quidem Annibalem: ſed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in ſua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quam ſemiruta Bruttiorum caſtella. Ne quid interim dum trajicio, dum expono exercitum in Africam, dum caſtra ad Carthaginem promoveo, Reſp. hic detrimenti capiat, quod tu, Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti præſtare: hoc, vide, ne contumelioſum ſit, concuſſo jam & pene fracto Annibale, negare poſſe P. Licinium conſulem, virum fortiſſimum, præſtare. qui ne a ſacris abſit pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modò perficeretur bellum; tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges genteſque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, ſed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe: nec hoc credi, vulgarique, quod Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello tum, cum de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris exercitibus, & claſſibus oppugnatam: nunc, cum de Italia certatur, Africam pacatam eſſe. Requieſcat aliquando vexata diu Italia, uratur, populeturque invicem Africa. caſtra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli ſedes: illuc terror, fugaque, popu-*

* al. *bene tutus a perfidia.*

 la-

(1) *huic affine eſt illud Biantis*, ama tanquam oſurus. (2) *h. e. adverſarium*.

*latio agrorum, defectio ſociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad Remp. pertinent, & bellum, quod inſtat, & provincias, de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio nec ad vos pertinens ſit, ſi quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania elevavit, ſic & ego contra gloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum faciam P. C. & ſi * nulla alia re, modeſtia certe, & temperamento linguæ adoleſcens ſenem vicero. ita & vixi, & res geſſi, ut tacitus ea opinione, quam veſtra ſponte conceptam animis haberetis, facile contentus eſſem.*

* al. *ulla.*

CAPUT XXIV.

P. Scipioni Coſ. Sicilia provincia datur; permittiturque, ut, ſi e Republica eſſe cenſeret, in Africam trajiceret: alteri Coſ. P. Licinio bellum adverſus Annibalem in Bruttiis decernitur. Donum ex præda Aſdrubalis Delphos mittitur.

45. MInus æquis animis auditus eſt Scipio, quia vulgatum erat, ſi apud ſenatum non obtinuiſſet, ut provincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fulvius, qui conſul quater, & cenſor fuerat, poſtulavit a conſule, ut palam in ſenatu diceret, *permitteretne patribus, ut de provinciis decernerent, ſtaturuſque eo eſſet, quod cenſuiſſent, an ad populum laturus.* Cum Scipio reſpondiſſet, *ſe, quod e Rep. credidiſſet, facturum:* tum Fulvius, *non ego, ignarus, quid reſponſurus, facturuſve eſſes, quæſivi: quippe cum præ te feras, tentare magis, quam conſulere ſenatum: &, ni provinciam tibi, quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque a vobis, tribuni pl. poſtulo,* inquit, *ut ſententiam mihi ideo non dicenti, quod, ſi in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratum habiturus conſul, auxilio ſitis.* Inde altercatio orta: cum conſul negaret æquum eſſe tribunos intercedere, quominus ſuo quiſque loco ſemper ſenator rogatus

tus ſententiam diceret, tribuni ita decreverunt. *Si conſul ſenatui de provinciis permittit, ſtari eo, quod ſenatus cenſuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur. ſi non permittit, qui de ea re ſententiam recuſabit dicere, auxilio erimus.* Conſul diem ad colloquendum cum collega petiit. Poſtero die permiſſum ſenatui eſt. Provinciæ ita decretæ. Alteri conſuli Sicilia, & XXX roſtratæ naves, quas C. Servilius ſuperiore anno habuiſſet: permiſſumque, ut in Africam, ſi id e Repub. eſſe cenſeret, trajiceret. Alteri Bruttii, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius habuit; & ut L. Veturius, & Q. Cæcilius ſortirentur inter ſe compararentve, uter in Bruttiis duabus legionibus, quas (1) conſul reliquiſſet, rem gereret: imperiumque in annum ei prorogaretur, cui ea provincia eveniſſet. Et cæteris præter conſules, prætoreſque, qui exercitibus provinciiſque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio forte evenit, ut cum conſule in Bruttiis adverſus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia, & favore ſpectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Aſdrubalis portandum miſſi, M. Pomponius Matho, & Q. Catius, tulerunt coronam auream CC pondo, & ſimulacra ſpoliorum ex M pondo argenti facta.

CAPUT XXV.

P. Scipio, ſcriptis voluntariis militibus, comparataque claſſe impenſis ſociorum, in Siciliam proficiſcitur: alter quoque Coſ. Licinius, ac Prætores in provincias abeunt.

Scipio cum, ut delectum haberet, neque impetraſſet, neque magnopere tetendiſſet, ut voluntarios ducere ſibi milites liceret, tenuit. & quia

(1) *Craſſus, cui ex duobus exercitibus Conſularibus unus decretus erat, quem vellet.*

quia impenſæ negaverat Reipub. futuram claſſem, ſi quæ a ſociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Etruriæ primum populi pro ſuis quiſque facultatibus conſulem adjuturos polliciti. Cęrites frumentum ſociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in vela, Volaterrani armamenta navium, & frumentum, Arretini XXX millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſque generis numero expleturos: ſecures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in XL longas naves opus eſſet: tritici centum & XX millia modium in viaticum decurionibus, remigibuſque collaturos: Peruſini, Cluſini, Ruſellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum. abiete ex publicis ſilvis eſt uſus. Umbriæ populi, Nurſinique, & Reatini, & Amiternini, Sabinuſque omnis ager, milites polliciti. Marſi, Peligni, Marrucinique multi voluntarii nomina in claſſem dederunt. (1) Camertes cum æquo fędere cum Romanis eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum miſerunt. XXX navium carinæ, XX quinqueremes, decem quadriremes cum eſſent (2) poſitæ, ipſe ita inſtitit operi, ut die quadrageſimo quinto, quam ex ſilvis detracta materia erat, naves in-
46. ſtructæ, armatæque in aquam deductę ſint. Profectus in Siciliam eſt triginta navibus longis, voluntariorum ſeptem ferme millibus in naves impoſitis. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus conſulares venit. ex eis eum ſibi ſumpſit, quem L. Veturius conſul habuerat, Metello, ut, quibus pręfuiſſet legionibus, iis præeſſet, facilius cum aſſuetis imperio rem geſturum ratus, permiſit. Et prætores diverſi in provincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a Foſſa Græca ad mare ver-

(1) *hoc tempore non erant in ditione Romanorum, ſed fœderati, ac propterea nihil debebant.*
(2) *diſpoſita materia.*

verſam vendere quæſtores juſſi : indicio quoque permiſſo, qui ager civis Campani fuiſſet, ut is publicus populi Romani eſſet. indici præmium conſtitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus eſſet, pars decima. Et Cn. Servilio prætori urbano negotium datum, ut Campani cives, ubi cuique ex S. C. liceret, habitarent : animadverteretque in eos, qui alibi habitarent.

CAPUT XXVI.

Mago Amilcaris filius ex minore Baleari in Italiam trajiciens, claſſem ad oram Liguriæ appellit: perlato Romam nuntio, Patres ſoliciti, quæ neceſſaria ad occurrendum ſunt, parant.

Eadem æſtate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium inſula, ubi hibernarat, juventute lecta in claſſem impoſita, in Italiam XXX ferme roſtratis navibus, & multis onerariis duodecim millia peditum, duo ferme equitum trajecit: Genuamque, nullis præſidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit : inde ad oram Ligurum Alpinorum, ſi quos ibi motus facere poſſet, claſſem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens eſt) bellum ea tempeſtate gerebant cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido Alpino præda depoſita, & X longis navibus in ſtatione ad præſidium relictis, cæteris Carthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem trajecturum eſſe, ipſe ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſita, montanos inſtitit oppugnare. Et creſcebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, ſi par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt patribus. Itaque & M. Livium pro conſule ex Etruria volonum exercitum admovere Ariminum juſſerunt: & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut, ſi

e republica cenſeret eſſe, duas urbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Arretium eas legiones duxit. Eiſdem diebus naves onerariæ Pœnorum ad octuaginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ preerat, captæ. Eas Cœlius frumento miſſo ad Annibalem, commeatuque onuſtas, (1) Valerius prædam Etruſcam, Ligurumque montanorum captivos Carthaginem portantes, captas tradit. In Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile geſtum eſt. Peſtilentia inceſſerat pari clade in Romanos, Pœnoſque, niſi quod Punicum exercitum ſuper morbum etiam fames affecit. Propter Junonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit. ibique aram condidit, dedicavitque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo, Punicis Græciſque literis inſculpto.

LIBER XXIX.

CAPUT I.

P. Scipio Coſ. in Siciliam cum perveniſſet, neceſſaria ad bellum præparat: motus, qui nondum Syracuſis eſſe deſierant, tranquillat.

1. SCipio poſteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque. ex iis trecentos juvenes florentes ætate, & virium robore (2) inſignes circa ſe habebat, ignorantes, quem ad uſum neque centuriati, neque armati ſervarentur. tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui ſecum in Africam trajicerent, legit, diemque iis, qua equis armiſque inſtructi atque ornati adeſſent, edixit. Gravis ea militia procul domo terra

(1) *Antias, hiſtoricus.*
(2) *alii*; robore, inermes.

ra marique multos labores, magna pericula allatura videbatur: neque ipſos modo, ſed parentes cognatoſque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ edicta erat, advenit, arma, equoſque oſtenderunt. tum Scipio renuntiari ſibi dixit, quoſdam equites Siculorum tanquam gravem & durām horrere eam militiam. ſi qui ita animati eſſent, malle eos ſibi tunc fateri, quam poſtmodum querentes, ſegnes atque inutiles milites Reipub. eſſe. expromerent quid ſentirent. cum bona venia ſe auditurum. Ubi ex his unus auſus eſt dicere, ſe prorſus, ſi ſibi utrum vellet liberum eſſet, nolle militare: tum Scipio ei: *Quando igitur, adoleſcens, quid ſentires non diſſimulaſti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cætera inſtrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo tradito armiſque*. Læto conditionem accipienti, unum ex CCC, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: ſe quiſque excuſare, & vicarium accipere. ita CCC Siculis Romani equites ſubſtituti ſine publica impenſa. docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipſum militaturum, qui ita non feciſſet. Egregiam hanc alam equitum evaſiſſe ferunt, multiſque præliis rempublicam adjuviſſe. Legiones inde cum inſpiceret, plurimorum ſtipendiorum ex iis milites delegit, maxime qui ſub duce Marcello militaverant. quos cum optima diſciplina inſtitutos credebat, tum etiam ab longa Syracuſarum obſidione peritiſſimos eſſe urbium oppugnandarum. nihil enim parvum, ſed Carthaginis jam excidia, agitabat animo. Inde exercitum per oppida diſpertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat: ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit: novas Panormi ſubducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in ſicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas nondum ex magnis belli mo-

ti-

tibus ſatis tranquillas venit. (1) Græci res a quibuſdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, conceſſas ſibi ab ſenatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantum ea res, ſed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eoque enixius ad bellum adjuverunt.

CAPUT II.

Ortum in Hiſpania ingens bellum, proſpero prælio ab imperatoribus Romanis L. Lentulo, & L. Manlio Acidino comprimitur: occiſo in acie Indibili, Mandonius, cæterique belli concitores Romanis a ſuis deduntur.

EAdem æſtate in Hiſpania coortum ingens bellum, conciente (2) Illergete Indibili, nulla alia de cauſa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto, *eum ſupereſſe unum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis*, rebantur. *eo nec in Hiſpaniam, cæſis Scipionibus, alium, quem mitterent, habuiſſe: & poſteaquam in Italia gravius bellum urgeret, adverſus Annibalem eum arceſſitum. præterquam quod nomina tantum ducum in Hiſpania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. trepida omnia, & inconditam turbam tironum eſſe. nunquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fore. ſervitum ad eam diem aut Carthaginienſibus, aut Romanis: nec invicem his, aut illis, ſed interdum utriſque ſimul. pulſos ab Romanis Carthaginienſes: ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli Romanos poſſe: ut ab omni externo imperio ſoluta in perpetuum Hiſpania in patrios rediret mores rituſque*. Hæc taliaque dicendo, non populares modo, ſed Auſeta-

(1) *Siculi Græcæ originis*. (2) *alii expungunt* τὸ Illergete. *& quidem ſuperiore libro c. 16. populares Indibilis nominantur* Lacetani.

tanos quoque, vicinam gentem concitat, & alios finitimos ſibi, atque illis populos. itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, convenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus, & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret, prima negligendo, bellum, junctis & ipſi exercitibus per agrum Auſetanum, (1) hoſtico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium pervenere. trium millium ſpatio procul a caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primo per legatos nequicquam eſt tentatum, ut diſcederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hiſpanis factus eſſet, ſummiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prælium equeſtre fuit, haud ſane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente poſtero die armati inſtructique omnes mille ferme paſſus procul a caſtris Romanis aciem oſtendere. Medii Auſetani erant. cornua, dextrum Illergetes, lævum ignobiles tenebant Hiſpani populi. inter cornua, & mediam aciem intervalla patentia ſatis late fecerunt, qua equitatum, ubi tempus eſſet, emitterent. Et Romani more ſuo exercitum cum inſtruxiſſent, id modo hoſtium imitati ſunt, ut inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent vias. Cęterum Lentulus ei parti uſum equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentem intervallis hoſtium aciem equites emiſiſſet, Ser. Cornelio, tribuno militum, imperat, equites per patentes in hoſtium acie vias immittere equos jubeat. ipſe, cœpta parum proſpere pedeſtri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in lævo cornu adverſus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex ſubſidiis in primam aciem firmamentum ducit, poſteaquam æquata ibi pugna eſt, ad L. Manlium inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia, quibus res poſtulabat, locis inducentem, venit. indicat, tuta ab lævo cornu eſſe: jam miſ-

(1) *per hoſtilem terram*.

miſſum ab ſe Ser. Cornelium procella equeſtri hoſtes circumfuſurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios invecti hoſtes, ſimul pedeſtres acies turbarunt, ſimul equitibus Hiſpanorum viam immittendi equos clauſerunt. itaque, omiſſa pugna equeſtri, ad pedes Hiſpani deſcenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hoſtium ordines, & trepidationem, pavoremque & fluctuantia viderunt ſigna, hortantur, orant milites, ut perculſos invadant, neu reſtitui aciem patiantur. Non ſuſtinuiſſent tam infeſtum impetum barbari, ni regulus Indibilis ipſe cum equitibus ad pedes digreſſis ante prima ſigna peditum ſe objeciſſet. Ibi aliquandiu atrox pugna ſtetit. tandem poſtquam ii, qui circa Regem ſeminecem (1) reſtantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt; tum fuga paſſim cœpta, plures cæſi, quia equos conſcendendi equitibus ſpatium non fuerat, & quia perculſis acriter inſtiterunt Romani. nec ante abſceſſum eſt, quam caſtris quoque exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, DCCC ferme capti. Romanorum ſociorumque paulo amplius CC, maxime in lævo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani: at qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde
3. in ſuas quiſque civitates redierunt. Tum a Mandonio evocati in concilium, conteſtatique ibi clades ſuas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in auctores belli Indibilem, cæteroſque principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibuſque arma, & dedentibus ſeſe, reſponſum eſt: *in deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium, cæteroſque belli concitores tradidiſſent vivos. ſin minus, exercitus ſe in agrum Illergetum, Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos*. Hæc dicta legatis, renuntiataque in concilium. Ibi Mandonius, cæterique principes compre-

(1) *adhuc reſiſtentem*.

prehenſi traditi ad ſupplicium. Hiſpanis populis reddita pax: ſtipendium ejus anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum, ſagaque, & togæ exercitui: & obſides ab triginta ferme populis accepti.

CAPUT III.

C. *Lælius prædatum in Africam profectus, ingentem terrorem Carthagini infert: ut Scipio ab tranſitu in Africam avertatur, mittitur in Italiam ad Magonem ampla militum manus, & pecunia, qua auxilia conducat, additis mandatis, ut fratri Annibali ſe conjungat: Lælius, reportata in Siciliam magna præda, exponit Scipioni mandata Maſaniſſæ, conquerentis, quod nondum in Africam exercitum trajeciſſet.*

ITa Hiſpaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam omnis terror verſus. C. Lælius nocte ad (1) Hipponem Regium cum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites ſociosque navales duxit. Omnibus pacis modo incurioſe agentibus, magna clades illata, nuntiique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, claſſem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam tranſgreſſum) adveniſſe. Nec, quot naves vidiſſent, nec, quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in majus metu augente accipiebant. itaque primo terror pavorque, deinde mœſtitia animos inceſſit: *tantum fortunam mutaſſe, ut qui modo ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent, victores, ſtratis tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi, aut voluntate in deditionem accepiſſent: ii, verſo Marte, Africæ populationes, & obſidionem Carthaginis viſuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium juventutem præbuiſſe, ma-*

(1) *urbem regiam.*

majorem ſemper, frequentioremque pro tot cæſis exercitibus ſuboleſcentem: cæterum ſuam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris eſſe: mercede parari auxilia ex (1) *Afris, gente ad omnem auram ſpei mobili, atque infida. jam Reges, Syphacem poſt colloquium cum Scipione alienatum, Maſaniſſam aperta defectione infeſtiſſimum hoſtem. nihil uſquam ſpei, nihil auxilii eſſe. nec Magonem ex Gallia movere tumultus quicquam, nec conjungere ſe Annibali: & Annibalem ipſum jam & fama ſeneſcere, & viri-*
4. *bus*. In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuntio animos rurſus terror inſtans revocavit ad conſultandum, quonam modo obviam præſentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe, agriſque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, inſtruere naves, ac mittere ad Hipponem adverſus Romanam claſſem. Jam hæc agentibus nuntius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiaſque, quantæ ad incurſiones agrorum ſatis ſint, tranſvectas, ſummam belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita reſpiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos firmandæ ſocietatis cauſa cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam, aut Italiam trajiceret. Miſſi & ad (2) ſuos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. Ad Magonem non legati modo, ſed XXV naves longæ, ſex millia peditum, octingenti equites, & ſeptem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoveret, conjungeretque ſe Annibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantque, cum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi, ac nudo præſidiis agentem Maſaniſſa fama Romanæ claſſis excitus cum equitibus paucis venit. *Is ſegniter rem agi a* Sci-

(1) *Carthaginienſes quoque in Africa, origine tamen Syri, lingua, moribuſque ab indigenis Africæ diverſi.* (2) *Annibalem, & Magonem.*

Scipione queſtus, *quod non jam exercitum in Afri-
cam trajeciſſet, perculſis Carthaginienſibus, Syphace
impedito finitimis bellis, quem certum haberet, ſi
ſpatium ad ſua, ut velit, componenda detur, nihil
ſincera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac
ſtimularet Scipionem, ne ceſſaret. ſe, quanquam re-
gno pulſus eſſet, cum haud contemnendis copiis affu-
turum peditum, equitumque. nec ipſi Lælio moran-
dum in Africa eſſe. claſſem credere profectam a Car-
thagine, cum qua abſente Scipione non ſatis tutum
eſſet contrahi certamen.* Ab hoc ſermone dimiſſo 5.
Maſaniſſa, Lælius poſtero die naves præda onu-
ſtas ab Hippone ſolvit: revectuſque in Siciliam
mandata Maſaniſſæ Scipioni expoſuit.

CAPUT IV.

Mago, acceptis ab Carthagine mandatis, auxilia Ligurum, & Gallorum contrahit: huic ut obviam eat M. Livius Lucretio junctus ex Etruria in Galliam ducit exercitum.

Iſdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque acceſſerunt. In iis locis tum forte Mago tenebat claſſem. qui legatorum auditis verbis jubentium exercitus quam maximos comparare, extemplo Gallorum, & Ligurum (namque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. *Et miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem*, ait; *& ut ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſidia: ſed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum poteſtate eſſe. duos exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Etruria eſſe. ſatis ſcire, Sp. Lucretium ſe cum M. Livio juncturum. multa millia ipſis etiam armanda eſſe, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis reſiſtatur.* Galli *ſummam ad id ſuam voluntatem eſſe* dicere. *ſed cum una caſtra Romana intra fines, altera in* (1) *finitima terra Etruria prope*

in

(1) *non minus finitima Liguriæ Etruria, quam*

in conſpectu habeant, ſi palam fiat, auxiliis adjutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos utrinque exercitus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſideraret, quibus occulte adjuvari poſſet. Liguribus, quod procul agro, urbibuſque eorum caſtra Romana ſint, libera conſilia eſſe: illos armare juventutem, & capeſſere pro parte bellum, æquum eſſe. Ligures haud abnuere; tempus modo duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque omnis generis occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M. Livius exercitum volonum ex Etruria in Galliam traducit: junctuſque Lucretio, ſi Mago ex Liguribus propius urbem moveat, obviam ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in eadem ſtatione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus.

CAPUT V.

Scipio ab Syracuſis profectus in Bruttios, Locros, pulſo inde Punico præſidio, fugatoque Annibale, recipit: relicto ad urbem tuendam Q. Pleminio legato, in Siciliam revertitur.

6. POſt reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione ſtimulato Maſaniſſæ adhortationibus, & militibus prædam ex hoſtium terra cernentibus tota claſſe efferri, accenſis ad trajiciendum quamprimum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ deſciverat & ipſa ad Pœnos. Spes autem affectandæ ejus rei ex minima re affulſit: quod latrocinii magis more, quam juſto bello, in Bruttiis gerebatur res, principio ab Numidis facto, & Bruttiis non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio, promptis in eum morem. poſtre-

Galliæ Ciſalpinæ. ſed M. Livius proconſ. cum exercitu erat in ea parte Etruriæ, quæ ad Apenninum Gallis propior.

ſtremo Romani quoque milites jam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab iis egreſſi quidam urbe Locrenſes circumventi, Rhegiumque abſtracti fuerant. in eo captivorum numero fabri quidam fuere, aſſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ii cogniti ab Locrenſium principibus, qui exulabant Rhegii, pulſi ab adverſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, cum cætera percunctantibus, (ut mos eſt iis, qui diu abſunt,) quæ domi agerentur, expoſuiſſent: ſpem fecerunt, ſi redempti, ac remiſſi forent, arcem ſe iis tradituros. ibi ſe habitare, fidemque ſibi rerum omnium inter Carthaginienſes eſſe. Itaque ut qui ſimul deſiderio patriæ agerentur, ſimul cupiditate inimicos ulciſcendi arderent, redemptis extemplo iis, remiſſiſque, cum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaque, quæ procul edita obſervarent: ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ſibi promiſſa captivorum, cum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent: tribuni militum cum iis M. Sergius, & P. Matienus miſſi: juſſique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere. & Q. Pleminio proprætori ſcriptum, ut rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio, ſcalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex loco, unde convenerat, ſignum dedere proditoribus arcis, qui parati, intentique, & ipſi ſcalas ad idipſum factas cum demiſiſſent, pluribuſque ſimul locis ſcandentes accepiſſent, prius, quam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu ſopitos, impetus eſt factus. quorum gemitus primo morientium exauditus; deinde ſubita conſternatio ex ſomno, & tumultus, cum cauſa ignoraretur, poſtremo certior res, aliis excitantibus alios. jamque ad arma pro ſe quiſque vocabat. hoſtes in arce eſſe: & cædi vigiles. oppreſſique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, ſublatus, incertus, unde accidiſſet, o-

mnia (1) vana augente nocturno tumultu, feciſſet. Itaque velut plena jam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine, in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio poſitam. Ex arcibus duabus præliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præſidio præerat: & arceſſentes ex propinquis locis ſubſidia, copias augebant. Ipſe poſtremo veniebat Annibal. nec ſuſtinuiſſent Romani, niſi Locrenſium multitudo exacerbata ſuperbia atque avaritia Pœnorum, ad
7. Romanos inclinaſſet. Scipio, ut nuntiatum eſt, in majore diſcrimine Locris rem verti, ipſumque Annibalem adventare: ne præſidium etiam periclitaretur haud facili inde receptu, & ipſe a Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio ibi relicto, cum primum æſtu fretum inclinatum eſt, naves mari ſecundo tranſmiſit. Et Annibal a Buthroto amni (haud procul is ab urbe Locris abeſt) nuntio præmiſſo, ut ſui luce prima ſumma vi prælium cum Romanis ac Locrenſibus conſererent, dum ipſe, averſis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrederetur: ubi luce cęptam invenit pugnam, ipſe nec in arcem ſe includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neque ſcalas, quibus ſcanderent muros, attulerant: ſarcinis in acervum conjectis, cum haud procul muris, ad terrorem hoſtium, aciem oſtendiſſet, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem. dum ſcalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad viſendum, qua maxime parte aggrederetur, progreſſus ad murum, ſcorpione ictus, qui proximus eum forte ſteterat. territus inde tam periculoſo caſu, receptui canere cum juſſiſſet, caſtra procul ab ictu teli communiit. Claſſis Romana a Meſſana Locros, (2) multa die ſuperante, acceſſit: expoſiti omnes e navibus: & ante occaſum ſolis ur-

(1) *etiam res vanas tumultus magnas facit.*
(2) *cum ſupereſſet multa diei pars.*

urbem ingreſſi ſunt. Poſtero die cœpta ex arce a Pœnis pugna. & Annibal, jam ſcalis aliiſque omnibus ad oppugnationem paratis, ſubibat muros, cum repente in eum nihil minus, quam tale quicquam, timentem, patefacta porta, erumpunt Romani. Ad CC improvidos cum invaſiſſent, occidunt. cæteros Annibal, ut conſulem adeſſe ſenſit, in caſtra recipit: nuntioque miſſo ad eos, qui in arce erant, ut ſibimetipſis conſulerent, nocte motis caſtris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut is tumultus hoſtem moraretur, agmen ſuorum fugæ ſimili curſu ante noctem aſſecuti ſunt. Scipio ut & ar- 8.
cem relictam ab hoſtibus, & vacua vidit caſtra, vocatos ad concionem Locrenſes graviter ob defectionem incuſavit: de auctoribus ſupplicium ſumpſit, bonaque eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem adverſus Romanos conceſſit. *publice nec dare, nec eripere ſe quicquam Locrenſibus* dixit. *Romam mitterent legatos. quam ſenatus æquum cenſuiſſet, eam fortunam habituros. illud ſatis ſcire, etſi male de populo Romano meriti eſſent, in meliore ſtatu ſub iratis Romanis futuros, quam ſub amicis Carthaginienſibus fuerint.* Ipſe Q. Pleminio legato, præſidioque, quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Meſſanam trajecit.

CAPUT VI.

Q. Pleminius legatus, prætermiſſo nullo ſcelere in Locrenſes, theſauros quoque Proſerpinæ, ante eam diem intactos, avare ſpoliat: propter hoc infandum piaculum immiſſo divinitus furore, duces, & milites hoſtili rabie inter ſe deſæviunt.

ITa ſuperbe, crudeliterque habiti Locrenſes a Carthaginienſibus poſt defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modo animo pati, ſed prope libenti videri poſſent. verum enimvero tantum Pleminius Amilcarem præſidii præfectum, tantum præſidiarii milites

Romani Pœnos ſcelere atque avaritia ſuperaverunt, ut non armis, ſed vitiis, videretur certari. nihil omnium, quæ inopi inviſas opes potentioris faciunt, prætermiſſum in oppidanos eſt ab duce, aut a militibus. in corpora ipſorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Jam avaritia ne ſacrorum quidem ſpoliatione abſtinuit: nec alia modo templa violata, ſed Proſerpinæ etiam intacti omni ætate theſauri: (1) præterquam quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo ſacrilegii ſui manubias (2) retulit, ſpoliati dicebantur. Ergo ſicut ante regiæ naves laceratæ naufragiis nihil in terram integri, præter ſacram pecuniam deæ, quam aſportabant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem objecit: atque inter ſe ducem in ducem, militem in militem rabie hoſtili vertit.

9. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars ſub eo, quam ipſe ab Rhegio adduxerat, pars ſub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, ſequentibus quorum erat, obvius forte Sergio, & Matieno trib. militum fuit. cui cum juſſu tribunorum ademptum poculum eſſet, jurgium inde & clamor, pugna poſtremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque, ut ſuis quiſque opportunus advenerat, multitudine ſimul, ac tumultu creſcente. Victi Pleminii milites, cum ad Pleminium, cruorem & vulnera oſtentantes, non ſine vociferatione atque indignatione concurriſſent, probra in eum ipſum jactata in jurgiis referentes, accenſus ira, domo ſeſe proripuit: vocatoſque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum ſpoliandis iis (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut adverſus hoſtes ad arma concla-

ma-

(1) *niſi quod.*
(2) *reſtituit ſpolia per ſacrilegium rapta, ſacrificiis expiatoriis accurate factis.*

matum eſſet, concurrerunt. & cum violata jam virgis corpora tribunorum vidiſſent, tum vero in multo impotentiorem ſubito rabiem accenſi, ſine reſpectu non majeſtatis modo, ſed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum multatis, faciunt. tum ipſum ab ſuis interceptum, & ſecluſum hoſtiliter lacerant, & prope exanguem, naſo auribuſque mutilatis, relinquunt. His Meſſanam nuntiatis, Scipio poſt paucos dies Locros hexeri advectus, cum cauſam Pleminii, & tribunorum audiſſet, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejuſdem loci præſidio, tribunis ſontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad ſenatum mitterentur, Meſſanam, atque inde Syracuſas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione, & nimis leviter latam ſuam injuriam ratus, nec quenqam æſtimare alium eam litem poſſe, niſi qui atrocitatem ejus patiendo ſenſiſſet: tribunos attrahi ad ſe juſſit, laceratoſque omnibus, quæ pati corpus ullum poteſt, ſuppliciis, interfecit: nec ſatiatus vivorum pœna, inſepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrenſium principes eſt uſus, quos ad conquerendas injurias ad Scipionem profectos audivit. & quæ antea per libidinem, atque avaritiam fœda exempla in ſocios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque invidiæ non ſibi modo, ſed etiam imperatori eſſe.

CAPUT VII.

Literæ ex Bruttiis P. Licinii Coſ. gravi morbo cum exercitu laborantis.

JAm comitiorum appetebat tempus: cum a P. Licinio cos. literæ Romam allatæ ſunt, *ſe* 10.
exercitumque ſuum gravi morbo afflictari: nec ſubſiſti potuiſſe, niſi eadem vis mali, aut gravior etiam in hoſtes ingruiſſet. itaque quoniam ipſe venire ad comitia non poſſet, ſi ita patribus videretur, ſe Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum cauſa di-

dicturum. exercitum Q. Cæcilii dimitti, e Repub. eſſe. nam neque uſum ejus ullum in præſentia eſſe, cum Annibal jam in hiberna ſuos receperit: & tantam inceſſiſſe in ea caſtra vim morbi, ut, niſi mature dimittantur, nemo omnium ſuperfuturus videatur. Ea conſuli a patribus facienda, ut e Repub. fideque ſua duceret, permiſſa.

CAPUT VIII.

Ex carmine in libris Sibyllinis invento, mittuntur in Aſiam legati, qui Idæam Matrem a Peſſinunte Romam advehant: hæc illis per Attalum regem traditur.

CIvitatem eo tempore repens religio invaſerat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inſpectis. *Quandocunque hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia, vincique poſſe, ſi Mater Idæa Peſſinunte Romam advecta eſſet.* Id carmen ab decemviris inventum eo magis patres movit, quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & ſacrificantibus ipſis Pythio Apollini, omnia læta exta fuiſſe: & reſponſum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam (1) cujus ex ſpoliis dona portarent, adeſſe populo Romano. In ejuſdem ſpei ſummam conferebant P. Scipionis velut præſagientem animum de fine belli, quod depopoſciſſet provinciam Africam. Itaque quo maturius, fatis (2) omnibus, oraculiſque portendentis ſe victoriæ compotes fierent, cogitare, quæ ratio tranſpor-
11. tandæ Romam deæ eſſet. Nullas tum in Aſia civitates ſocias habebat populus Romanus: tamen memores, (3) Æſculapium quoque ex (4) Græcia

(1) *is fuerat Aſdrubal.*

(2) *alii:* ominibus. *ut fata ſignificent libros Sibyllinos, omina lapideum imbrem, oracula reſponſum Apollinis.* (3) *v. l. 10. c. ult.*

(4) *ab Epidauro Peloponneſi urbe.*

cia quondam hauddum ullo fędere ſociata, valetudinis populi cauſa, arceſſitum: & jam cum Attalo Rege propter commune adverſus Philippum bellum cęptam amicitiam eſſe, facturum eum, quæ poſſit, populi Romani cauſa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis conſul fuerat, ac res in Græcia geſſerat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæſtorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent terras, ad quas conciliandamajeſtas nomini Romano eſſet, decernunt. Legati Aſiam petentes, protinus Delphos cum exſcendiſſent, oraculum adierunt, (1) conſulentes, ad quod negotium domo miſſi eſſent, perficiendi ejus quam ſibi ſpem, populoque Romano portenderet. Reſponſum eſſe ferunt, *per Attalum Regem compotes ejus fore, quod peterent. cum Romam deam devexiſſent, tum curarent, ut eam, qui vir optimus Romæ eſſet, hoſpitio acciperet.* (2) Pergamum ad Regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumque iis lapidem, quem Matrem deum incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam juſſit. Remiſſus ab legatis M. Valerius Falto nuntiavit, deam apportari; quærendum virum optimum in civitate eſſe, qui eam rite hoſpitio acciperet.

(1) quam ſpem portenderet perficiendi ejus *negotii, ad quod &c.* (2) *inde uſus membranarum, quas chartas pergamenas vocamus.*

CAPUT IX.

Habitis comitiis per Q. Cæcilium Dictatorem, fiunt Conſules M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus abſens: Prætores quoque, & Ædiles creantur. Ædes Virtutis dedicatur.

Q. Cæcilius Metellus dictator ab conſule in Bruttiis comitiorum cauſa dictus, exercituſque ejus dimiſſus, magiſter equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Conſules facti M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus abſens, cum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis perfectis, dictator ſeſe magiſtratu abdicavit. Ludi Romani ter, Plebeji ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. L. Hiſpaniam provinciam habebat. abſens creatus, abſens eum honorem geſſit. T. Claudius Aſellus, & Marcus Junius Pennus Plebeji ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam Marcus Marcellus dedicavit, ſeptimodecimo anno poſtquam a patre ejus primo conſulatu vota in Gallia ad Claſtidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno eſt mortuus Marcus Æmilius Regillus.

CAPUT X.

Pacem cum Philippo Macedoniæ Rege Ætoli primum, deinde etiam Romani faciunt.

12. NEglectæ eo biennio res in Grecia erant. itaque Philippus Ætolos deſertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni vi perficere maturaſſet, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius pro conſule, ſucceſſor imperii miſſus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque

que roſtratis navibus, haud parvum momentum ad opem ferendam ſociis, oppreſſiſſet. Vixdum pace facta, nuntius Regi venit, Romanos Dyrrhachium veniſſe: Parthinoſque, & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem novandi res: Dimallumque oppugnari: eo ſe verterant Romani ab Ætolorum, quo miſſi erant, auxilio: irati, quod ſine auctoritate ſua adverſus fędus cum Rege pacem feciſſent. Ea cum audiſſet Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus, populiſque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius ſe receperat, miſſo Lætorio legato cum parte copiarum, & XV navibus in Ætoliam ad viſendas res, pacemque, ſi poſſet, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vaſtavit, & ad urbem admotis copiis, poteſtatem pugnæ Romano fecit. quem poſteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec ſatis fidens viribus, ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, ſicut cum Ætolis, cupiens pacem, ſi poſſet, ſin minus, inducias facere, nihil ultra irritatis novo certamine odiis, in regnum ſe recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum miſere, ſatis confidere conventuram eam, affirmantes, ſi ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniſſet. Facile impetratum: (neque enim ne ipſius quidem Regis abhorrebat animus) ut in Epirum tranſiret. Phœnice urbs eſt Epiri. ibi prius collocutus Rex cum Eropo, & Darda, & Philippo, Epirotarum prætoribus, poſtea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander, Athamanum Rex, & magiſtratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit ſimul ab Rege, & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & (1) Eugenium, Romanorum eſſent: A-

 tin-

(1) *ignotum Geographis nomen. fortaſſe* Leuſinium.

tintania, ſi (1) quod miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſet, Macedoni accederet. In eas conditiones cum pax conveniſſet, ab Rege foederi adſcripti, Pruſia Bithyniæ Rex, Achæi, Bœotii, Theſſali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienſes, Attalus Rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Meſſenii, Athenienſes. Hæc conſcripta, conſignataque ſunt, & in duos menſes induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. Juſſeruntque omnes tribus, quia, verſo in Africam bello, omnibus aliis in præſentia levari bellis volebant. P. Sempronius, pace facta, ad conſulatum Romam deceſſit.

CAPUT XI.

Provinciæ & exercitus a Romanis decernuntur.

13. U.C. 546. M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus, (quintuſdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas (2) ſcriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumque ea claſſe, quam habebat, prorogatum in annum imperium eſt. Item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari, conſuli e re publica viſum eſſet. Et M. Livio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus adverſus Magonem Galliæ præſidio fuiſſent, prorogatum imperium eſt. Et Cn. Octavio, ut cum Sardiniam, legionemque T. Claudio tradidiſſet, ipſe navibus longis XL maritimam oram, quibus finibus ſenatus cenſuiſſet, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannenſis exercitus duæ legiones decretæ: T. Quintius Ta-

(1) *alii delent* τὸ quod. (2) *hic Sempronius.*

Tarentum, C. Hoſtilius Tubulus Capuam, pro prætoribus, ſicut priore anno, cum vetere uterque præſidio, obtinerent. De Hiſpaniæ imperio, quos in eam provinciam duos pro conſulibus mitti placeret, latum ad populum eſt. Omnes tribus eoſdem, L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum pro conſulibus, ſicut priore anno tenuiſſent, obtinere eas provincias juſſerunt. Conſules delectum habere inſtituerunt & ad novas ſcribendas in Bruttios legiones, & cæterorum (ita enim juſſi ab ſenatu erant) exercituum ſupplementum.

CAPUT XII.

Prodigiis procuratis, allatam a Peſſinunte Matrem Idæam excipit P. Scipio Naſica, vir bonorum optimus a ſenatu judicatus.

QUanquam nondum aperte Africa provincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus, ne præſcirent Carthaginienſes: tamen in eam ſpem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adeſſe. Impleverat ea res ſuperſtitione animos: pronique & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. Eo plura vulgabantur: duos ſoles viſos, & nocte interluxiſſe: & facem Setiæ ab ortu ſolis in occidentem porrigi viſam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. In æde Junonis Soſpitæ Lanuvii cum horrendo fragore ſtrepitum editum. Eorum procurandorum cauſa, diem unum ſupplicatio fuit: & novendiale ſacrum, quod de cœlo lapidatum eſſet, factum. Eo acceſſit conſultatio de Matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius unus ex legatis regreſſus actutum in Italia fore nuntiaverat, recens nuntius aderat, Tarracinæ jam eſſe. Haud parvæ rei judicium ſenatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet. veram certe victoriam ejus rei ſibi quiſque mallet, quam ulla im- 14.

peria honoreſve ſuffragio ſeu patrum, ſeu plebis delatos. (1) P. Scipionem, Cn. filium, ejus, qui in Hiſpania ceciderat, adoleſcentem, nondum quæſtorium, judicaverunt in tota civitate virum optimum eſſe. Id quibus virtutibus inducti ita judicaverint, ſicut (2) proditum memoriæ a proximis temporum illorum ſcriptoribus libens poſteris tradiderim: ita meas opiniones, conjectando rem vetuſtate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Oſtiam obviam iræ Deæ juſſus, iſque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Poſtquam navis ad oſtium amnis Tiberini acceſſiſſet, ſicut erat juſſus, in ſalum nave evectus, ab ſacerdotibus deam accepit, attulitque in terram. (3) Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ inſigne eſt nomen, accepere: cui (4) dubia (ut traditur) antea fama, clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus ſuccedentes deinceps aliæ aliis, omni effuſa civitate obviam, thuribulis ante januas poſitis, qua præferebatur, atque accenſo thure, (5) precantibus, ut volens propitiaque urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ eſt in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: (6) iſque dies feſtus fuit. Populus frequens dona deæ in palatium tulit; lectiſterniumque, & ludi fuere, Megaleſia appellata.

CA-

(1) *is cognomento Naſica; eloquentia, juris ſcientia, & ſapientia excelluit, & ob mores amabiles* corculum *dictus eſt. Cic. in Bruto.*

(2) *ſi proditum eſſet.*

(3) *v. Ovid. 4. Faſt. 295.*

(4) *v. Svet. in Tib. c. 2.*

(5) *omnibus, qui aderant.*

(6) *poſtea feſtum hoc in pridie Nonas rejectum eſt. v. Ovid. 4.*

CAPUT XIII.

In habendo a novis Coſſ. delectu, imperantur milites, atque ſtipendium iis coloniis, quæ in dubiis rebus dare abnuerant : conſultus ſenatus de reddendis pecuniis, quas privati in belli neceſſitatem contulerant, ut eæ tribus penſionibus ſolvantur, decernit.

CUm de ſupplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur, tempus eſſe, a quibuſdam ſenatoribus ſubjectum eſt, quæ dubiis in rebus utcunque tolerata eſſent, ea, dempto jam tandem deum benignitate metu, non ultra pati. Erectis exſpectatione patribus, ſubjecerunt, colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio, & Q. Fulvio conſulibus abnuiſſent milites dare, eas annum jam ferme ſextum vacationem militiæ, quaſi honoris & beneficii cauſa habere: cum interim boni, obedienteſque ſocii pro fide atque obſequio imperii Romani continuis omnium annorum delectibus exhauſti eſſent. Sub hanc vocem non memoria magis patribus renovata rei prope jam obliteratæ, quam ira irritata eſt. Itaque nihil prius referre conſules (1) paſſi, decreverunt, *ut conſules magiſtratus*, (2) *denoſque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna* (eæ nanque coloniæ in ea cauſa erant) *Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dediſſet populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatum ejus ſummæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. ſi qua eum numerum equitum explere non poſſet, pro equite uno tres pedites liceret dare. pedites equiteſque quam locupletiſſimi legerentur, mitterenturque, ubicunique extra Italiam ſupple-* 15.

(1) *Patres.*
(2) *infra appellantur* primores coloniarum. *ii erant decem primi inter decuriones. δεκαπρῶτοι.*

plemento opus eſſet. ſi qui ex iis excuſarent, retineri ejus coloniæ magiſtratus, legatoſque placere: neque, ſi poſtularent, ſenatum dari, prius quam imperata feciſſent. ſtipendium præterea iis coloniis (1) *III millia æris, aſſes ſingulos imperari, exigique quotannis: cenſumque in iis coloniis agi ex* (2) *formula ab Romanis cenſoribus data. dari autem placere, eandem, quam populo Romano: deferrique Romam ab juratis cenſoribus coloniarum, prius quam magiſtratu abirent.* Ex hoc S. C. accitis Romam magigratibus primoribuſque earum coloniarum, conſules cum milites ſtipendiumque imperaſſent, alii aliis magis recuſare ac reclamare. negare, *tantum militum effici poſſe: vix, ſi* (3) *ſimplum ex formula imperetur, enixuros.* orare atque obſecrare, *ut ſibi ſenatum adire, ac deprecari liceret, nihil ſe, quare perire merito deberent, admiſiſſe. ſed ſi pereundum etiam foret, neque ſuum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, poſſe efficere.* Conſules obſtinati manere legatos Romæ jubent, magiſtratus ire domos ad delectus habendos: niſi ſumma militum, quæ imperata eſſet, Romam adducta, neminem iis ſenatum daturum. Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi, deprecandique, delectus in iis XII coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter eſt perfectus.

16\. Altera res, item prope æque longo neglecta ſilentio, relata a M. Valerio Lævino eſt: (4) qui privatis collatas pecunias, ſe, ac M. Claudio Marcello conſulibus, reddi tandem, æquum eſſe dixit. *nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide ſuam præcipuam curam eſſe. nam præter-*

(1) *alii* in millia: *& ſenſus eſt, ut, qui mille aſſes in bonis haberent, aſſem unum præſtarent ſtipendii nomine.*

(2) *præſcripto: ut ſors bonorum cujuſque cognoſceretur.*

(3) *id tantum, quod priore ex formula exigebatur.*

(4) *dixit, æquum eſſe pecunias reddi privatis, quas contulerant.*

terquam quod aliquid proprie ad conſulem ejus anni, quo collatæ pecuniæ eſſent, pertineret, etiam ſe auctorem ita conferendi fuiſſe, inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. juſſiſque referre conſulibus, decreverunt, *ut tribus penſionibus ea pecunia ſolveretur: primam præſentem ii, qui tum eſſent, duas tertii, & quinti conſules numerarent.*

CAPUT XIV.

Locrenſes per legatos ea, quæ a Q. Pleminii legati impotentia, & crudelitate paſſi fuerant, in ſenatu deplorant.

OMnes deinde alias curas una occupavit, poſtquam Locrenſium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminii ſcelus, quam Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia, iras hominum irritavit. Decem legati Locrenſium obſiti ſqualore & ſordibus, in comitio ſedentibus conſulibus, (1) velamenta ſupplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos eſt) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus conſulibus, *Locrenſes ſe* dixerunt *eſſe, ea paſſos a Q. Pleminio legato, Romaniſque militibus, quæ pati ne Carthaginienſes quidem velit populus Romanus. orare, uti ſibi patres adeundi, deplorandique ærumnas ſuas poteſtatem facerent.* Senatu dato, maximus natu ex iis, *Scio*, inquit, *quanti* 17.
(2) *æſtimentur noſtræ apud vos querelæ, P. C., plurimum in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, & quo modo proditi Locri Annibali ſint, & quomodo, pulſo Annibalis præſidio, reſtituti in ditionem veſtram. quippe ſi & culpa defectionis procul a publico conſilio abſit, & reditum in veſtram ditionem appareat non voluntate ſolum, ſed ope etiam ac virtute*

(1) infulæ, *quibus ſupplices utebantur ad commiſerationem movendam.* olea *autem ſymbolum pacis.* (2) *æſtimandæ ſint.*

tute noſtra, magis indignemini bonis ac fidelibus ſociis tam atroces atque indignas injurias ab legato veſtro, militibuſque fieri. Sed ego cauſam utriuſque defectionis noſtræ in aliud tempus differendam arbitror eſſe, duarum rerum gratia: unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis recte perperamque factorum eſt teſtis, agatur: alterius, quod qualeſcunque ſumus, tamen hæc, quæ paſſi ſumus, pati non debuimus. Non poſſumus diſſimulare, P. C., nos, cum præſidium Punicum in arce noſtra haberemus, multa fœda, indigna & a præfecto præſidii Amilcare, & ab Numidis, Afriſque paſſos eſſe. ſed quid illa ſunt collata cum iis, quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæſo, audiatis, P. C., id, quod invitus eloquar. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus, utrum vos, an Carthaginienſes principes orbis terrarum videat. ſed ſi ex iis, quæ Locrenſes, aut ab illis paſſi ſumus, aut a veſtro præſidio nunc quam maxime patimur, æſtimandum Romanum, ac Punicum imperium ſit; nemo non illos ſibi, quam vos, dominos præoptet. Et tamen videte, quemadmodum Locrenſes in vos animati ſunt. cum a Carthaginienſibus injurias multo minores acciperemus, ad veſtrum imperatorem confugimus: cum a veſtro præſidio pluſquam hoſtilia patiamur, nuſquam alio, quam ad vos, querelas detulimus. Aut vos reſpicietis perditas res noſtras, P. C., aut ne ab diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam ſupereſt. Q. Pleminius legatus miſſus eſt cum præſidio ad recuperandos a Carthaginienſibus Locros, & cum eodem ibi relictus eſt præſidio. in hoc legato veſtro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miſeriæ) nec hominis quicquam eſt, patres conſcripti, præter figuram, & ſpeciem: neque Romani civis, præter habitum, & ſonum Latinæ linguæ. peſtis ac bellua immanis, (1) quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumſediſſe fabulæ ferunt. Ac ſi ſcelus, libidinem, & avaritiam

ſolus

(1) *Scyllam, & Charybdim.*

ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientia noſtra expleremus: nunc omnes centuriones militeſque veſtros (adeo in promiſcuo licentiam, atque improbitatem eſſe voluit) Pleminios fecit. omnes rapiunt, ſpoliant, verberant, vulnerant, occidunt, conſtuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs noſtra, quotidie diripitur, dies noctesque omnia paſſim mulierum, puerorumque, qui rapiuntur, atque aſportantur, ploratibus ſonant. Miretur, qui ſciat, quomodo aut nos ad patiendum ſufficiamus, aut illos, qui faciunt, nondum tantarum injuriarum ſatietas ceperit. Neque ego exſequi poſſum, nec vobis operæ eſt audire ſingula, quæ paſſi ſumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quemquam hominem expertem injuriæ eſſe: nego ullum genus ſceleris, libidinis, avaritiæ ſupereſſe, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermiſſum ſit. Vix ratio iniri poteſt, uter caſus civitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello urbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppreſſit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur, paſſi ſumus, & nunc quammaxime patimur, patres conſcripti. omnia, quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos cives edunt, Pleminius in nos liberoſque noſtros & conjuges edidit. Unum eſt, de quo 18.
nominatim, & nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire, & exſolvere rempublicam veſtram religione, ſi ita vobis videbitur, velimus, patres conſcripti. vidimus enim, cum quanta cæremonia non veſtros ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanum eſt apud nos Proſerpinæ, de cujus ſanctitate templi credo aliquam famam ad vos perveniſſe Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros claſſe præterveheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem noſtram erga vos in civitatem noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem ſpoliavit: atque ita pecunia in naves impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid ergo evenit, P. C.? claſſis poſtero die fœdiſſima (1) *tempeſtate la-*

(1) *v. Val. Max. l.* 1. *c.* 1. *n.* 22.

lacerata: omneſque naves, quæ ſacram pecuniam habebant, in litora noſtra ejectæ ſunt. qua tanta clade edoctus, tandem deos eſſe ſuperbiſſimus Rex, pecuniamque omnem inquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri juſſit. nec tamen illi unquam poſtea proſpere quicquam evenit; pulſuſque Italia, ignobili atque inhoneſta (1) *morte, temere nocte ingreſſus Argos, occubuit.* Hæc *cum audiſſet legatus veſter, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis cauſa, ſed præſentis deæ numine ſæpe comperta nobis majoribuſque noſtris referebantur: auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admovere manus intactis illis theſauris, & neſanda præda ſe ipſos, ac domos contaminare ſuas, & milites veſtros. quibus per vos, fidemque veſtram,* P. C. *prius quam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei geſſeritis; ne quod piaculi commiſerunt, non ſuo ſolum ſanguine, ſed etiam publica clade, luant. quanquam ne nunc quidem,* P. C. *aut in ducibus, aut in militibus veſtris ceſſat ira deæ. aliquoties jam inter ſe ſignis collatis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum Carthaginienſibus, quam ipſi inter ſe, ferro dimicaverunt. præbuiſſentque occaſionem furore ſuo Locros recipiendi Annibali, ni accitus a nobis Scipio interveniſſet.* At *Hercule milites contactos ſacrilegio furor agitat, in ducibus ipſis puniendis nullum deæ numen apparuit. imo ibi præſens maxime fuit. virgis cæſi tribuni ab legato ſunt. legatus deinde inſidiis tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naſo quoque, auribuſque deciſis exſanguis eſt relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus tribunos militum in vincula conjectos, dein verberatos, ſervilibuſque omnibus ſuppliciis cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit ſepeliri.* Has *dea pœnas a templi ſui ſpoliatoribus habet: nec ante deſinet omnibus eos agitare furiis, quam repoſita ſacra pecunia in theſauris fuerit.* Majores *quondam noſtri gravi Crotonienſium bello,*

(1) *ſaxo proſtratus ab anicula Argivi cujuſdam matre, quocum Pyrrhus pugnabat. v. Plut.*

lo, quia extra urbem templum eſt, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox eſt, abſtinerent manus; deam ſua templa defenſuram. quia movendi inde theſauros incuſſa erat religio: muro circundare templum voluerunt. ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœnia, cum ſubito collapſa ruina ſunt. Sed & nunc, & ſæpe alias dea ſuam ſedem, ſuumque templum aut tutata eſt, aut a violatoribus gravia piacula exegit. noſtras injurias nec poteſt, nec poſſit alius ulciſci, quam vos, P. C. ad vos, veſtramque fidem ſupplices confugimus. nihil noſtra intereſt, utrum ſub illo legato, ſub illo præſidio Locros eſſe ſinatis, an irato Annibali, & Pœnis ad ſupplicium dedatis. Non poſtulamus, ut extemplo nobis, ut de abſente, ut indicta cauſa credatis. veniat, coram ipſe audiat, ipſe diluat: ſi quicquam ſceleris, quod homo in homines edere poteſt, in nos prætermiſit, non recuſamus, quin & nos omnia eadem iterum, ſi pati poſſumus, patiamur: & ille omni divino, humanoque liberetur ſcelere.

CAPUT XV.

Cum lacerarentur in ſenatu non modo Pleminius propter crudelitatem in Locrenſes, ſed etiam Scipio, tanquam is & juſſiſſet, quæ Locrenſes paſſi fuerant, & in Sicilia cum exercitu luxuriaretur, mittuntur legati, qui Pleminium vinctum Romam deportent, & an vera ſint, quæ de Scipione afferebantur, explorent: cum Scipio ſe infamia purgaſſet, permittitur conſenſu ſenatus, ut in Africam trajiciat: Pleminius Romam ductus in carcere moritur.

HÆc cum ab legatis dicta eſſent, quæſiſſetque ab iis Q. Fabius, *detuliſſentne eas querelas ad P. Scipionem*, reſponderunt: *miſſos legatos eſſe, ſed eum belli apparatu occupatum eſſe: & in Africam aut jam trajeciſſe, aut intra paucos dies trajecturum. & legati gratia quanta eſſet apud imperatorem, expertos eſſe, cum inter eum & tribunos* 19.

co-

cognita cauſa, tribunos in vincula conjecerit: legatum æque ſontem, aut magis etiam, in ea poteſtate reliquerit. Juſſis excedere e templo legatis, non Pleminius modo, ſed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius *natum ad corrumpendam diſciplinam militarem* arguere. *ſic & in Hiſpania plus prope per ſeditionem militum, quam bello, amiſſum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & ſævire in eos.* Sententiam deinde trucem orationi adjecit: *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis cauſam dicere: ac, ſi vera forent, quæ Locrenſes quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P. Scipionem, quod de provincia deceſſerit injuſſu ſenatus, revocari, agique cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Locrenſibus coram ſenatum reſpondere: quas injurias ſibi factas quererentur, neque ſenatum, neque populum Romanum velle factas. viros bonos, ſociosque, & amicos eos appellari. liberos, conjuges, quæque alia erepta eſſent, reſtitui: pecuniam, quanta ex theſauris Proſerpinæ ſublata eſſet, conquiri: duplamque pecuniam in theſauris reponi: & ſacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium pontificum referretur, quod ſacri theſauri moti, aperti, violatique eſſent, quæ piacula, quibus diis, quibus hoſtiis fieri placeret. milites, qui Locris eſſent, omnes in Siciliam tranſportari: quatuor cohortes ſociorum Latini nominis in præſidium Locros adduci.* Perrogari eo die ſententiæ, accenſis ſtudiis pro Scipione & adverſus Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrenſiumque cladem, ipſius etiam imperatoris non Romanus modo, ſed ne militaris quidem cultus jactabatur. *cum* (1) *pallio crepidiſque inambulare in* (2) *gymnaſio*, (3) *libellis etiam palæſtræque ope-*

(1) ***ornatu Græco, ut Siculis origine Græcis placeret.*** (2) ***in gymnaſiis corpora exercebantur.***
(3) ***an commentariis Philoſophicis, an vere libris ad alia liberalia ſtudia pertinentibus? hoc tempore Ro-***

peram dare. æque ſegniter, molliterque cohortem totam Syracuſarum amœnitate frui: Carthaginem, atque Annibalem excidiſſe de memoria: exercitum omnem licentia corruptum, qualis Sucrone in Hiſpania fuerit, qualis nunc Locris, ſociis magis, quam hoſti, metuendum. Hæc quanquam partim vera, par- 20.
tim miſta, eoque ſimilia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli ſententia: qui de cæteris maxime aſſenſus, de Scipionis cauſa diſſenſit. *Qui enim convenire, quem modo civitas juvenem admodum, unum recuperandæ Hiſpaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hoſtibus Hiſpania, ad imponendum Punico bello finem creaverit conſulem, ſpe deſtinaverit Annibalem ex Italia detracturum, Africam ſubacturum: eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta cauſa prope damnatum ex provincia revocari? cum ea, quæ in ſe nefarie facta Locrenſes quererentur, ne præſente quidem Scipione facta dicerent: neque aliud, quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisſet, inſimulari poſſit. Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia provincia ſorte eveniſſet, triduo proximo in provinciam proficiſci: conſules decem legatos, quos iis videretur, ex ſenatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atque ædilem. cum eo conſilio prætorem cognoſcere. ſi ea, quæ Locrenſes facta quererentur, juſſu, aut voluntate Publii Scipionis facta eſſent, ut eum de provincia decedere juberent: ſi Publius Scipio jam in Africam trajeciſſet, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos cenſuiſſet, in Africam proficiſcerentur: tribuni, atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præeſſent, donec novus imperator ad eum exercitum veniſſet. ſin Marcus Pomponius & decem legati comperiſſent, neque juſſu, neque voluntate P. Scipionis ea*

Romani hæc ſtudia negligebant. imo & Bibliopolarum genus contemptui erat. conſtat, Hermodorum quemdam irriſum a Siculis, quod libros Platonis venditare ſolitus eſſet, quaſi pro mercibus verba importaret. Godel.

ea facta eſſe, ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque, ut propoſuiſſet, gereret. Hoc facto S.C., cum tribunis plebis actum eſt, aut compararent inter ſe, aut ſorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proſerpinæ tacta, violata, elataque inde eſſent. Tribuni pl. cum prætore, & decem legatis profecti, M. Cladius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: iiſque ædilis plebis datus eſt. quem, ſi aut in Sicilia prætoris dicto audiens non eſſet Scipio, aut jam in Africam trajeciſſet, prehendere tribuni juberent, ac jure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Prius Locros ire, quam Meſſa-
21. nam, conſilium erat. Cæterum duplex fama eſt, quod ad Pleminium attinet. alii, auditis, quæ Romæ acta eſſent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum unum ex legatis incidiſſe, & ab eo Rhegium vi retractum. alii, ab ipſo Scipione legatum cum triginta nobiliſſimis equitum (1) miſſum: Q. Pleminium in catenas, & cum eo ſeditionis principes conjectos. Ii omnes, ſeu ante Scipionis, ſeu tum prætoris juſſu traditi in cuſtodiam Rheginis ſunt. Prætor, legatique Locros profecti, primum, ſicuti mandatum erat, religionis curam habuere: omnem enim ſacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquiſitam, cum ea, quam ipſi ſecum attulerant, in theſauris repoſuerunt, ac piaculare ſacrum fecerunt. tum vocatos ad concionem milites, prætor ſigna extra urbem efferre jubet: caſtraque in campo locat, cum gravi edicto, *ſi quis miles aut in urbe reſtitiſſet, aut ſecum extuliſſet, quod ſuum non eſſet, Locrenſibus ſe permittere, ut, quod ſuum quiſque cognoſceret, prehenderet: ſi quid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere ſine mora Locrenſibus reſtitui: non levi defuncturum pœna, qui non reſtituiſſet*. Locrenſium deinde concionem ha-

(1) *alii:* miſſum, qui q. p. i. c. & c. e. ſ. p. conjicerent.

habuit, *atque iis libertatem, legeſque ſuas populum Romanum, ſenatumque reſtituere* dixit. *ſi qui Pleminium, aliumve* (1) *quem accuſare vellet, Rhegium ſe ſequeretur. ſi de P. Scipione publice queri vellent, ea, quæ Locris nefarie in deos, hominesſque facta eſſent, juſſu, aut voluntate P. Scipionis facta eſſe, legatos mitterent Meſſanam. ibi ſe cum conſilio* (2) *cogniturum*. Locrenſes prætori, legatiſque, & ſenatui ac populo Romano gratias egere. *ſe ad Pleminium accuſandum ituros. Scipionem, quanquam parum injuriis civitatis ſuæ doluerit, eum eſſe virum, quem amicum ſibi, quam inimicum, malint eſſe. pro certo ſe habere, neque juſſu, neque voluntate P. Scipionis tot, tam nefanda commiſſa: ſed aut Pleminio nimium, aut* (3) *ſibi parum, creditum. natura inſitum quibuſdam eſſe, ut magis peccari nolint, quam ſatis animi ad vindicanda peccata habeant*. Et prætori & conſilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoſcendi. Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miſerunt. ipſi ad Scipionem profecti ſunt, ut ea quoque, quæ vulgata ſermonibus erant de cultu ac deſidia imperatoris, ſolutaque militiæ diſciplina, comperta oculis referrent Romam.
Venientibus iis Syracuſas, Scipio res, non ver- 22.
ba, ad purgandum ſe paravit, exercitum omnem eo convenire, claſſem expediri juſſit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginienſibus eſſet. Quo die venerunt, hoſpitio comiter accepti. poſtero die terreſtrem, navalemque exercitus non inſtructos modo, ſed hos (4) decurrentes, claſſem in portu, ſimulacrum & ipſam edentem navalis pugnæ oſtendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum viſendum prætor legatique ducti. tantaque admiratio ſingularum univerſarumque rerum incuſſa, ut ſatis crederent, aut illo duce atque exer-

(1) *aliquem*. (2) *poteſtate extraordinaria inquirendi extra Italiam, prætori urbano data*.
(3) *Locrenſibus*. (4) *tanquam prælium inituros*.

exercitu vinci Carthaginienſem populum, aut nullo alio, poſſe: juberentque, quod dii bene verterent, trajicere, & ſpei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem conſulem dixiſſent, primo quoque tempore compotem populum Romanum facere. adeoque lætis inde animis profecti ſunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum, nuntiaturi Romam eſſent. Pleminius, quique in eadem cauſa erant, poſtquam Romam eſt ventum, extemplo in carcerem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrenſium clade animos, nullum miſericordiæ locum habuerunt. poſtea cum ſæpius producerentur, jam ſeneſcente invidia, molliebatur ira: & ipſa deformitas Pleminii, memoriaque abſentis Scipionis favorem ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis eſt, quam judicium de eo perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum conſul faciebat, conatum per quoſdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occaſionem. patefacto dein ſcelere, delegatum in (1) Tullianum ex S. C. De Scipione nuſquam, niſi in ſenatu actum, ubi omnes legatique & tribuni claſſem, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut ſenatus cenſeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum: Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia eſſent, ipſe eligeret, quos in Africam ſecum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præſidio.

CA-

(1) *carcerem.* τὸ delegatum *fortaſſe ab ipſo Clodio deſumptum, pro* demiſſum.

CAPUT XVI.

Syphax, rex Numidarum, per nuptias filiæ Aſdrubalis Giſgonis juncta cum Carthaginienſibus ſocietate, mittit ad Scipionem in Siciliam legatos ad diſſolvendam cum illo initam amicitiam: Scipio id, quod erat, celatis militibus, ſtatim parat tranſitum in Africam.

DUm hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienſes quoque cum, ſpeculis per promontoria omnia poſitis, percunctantes, paventeſque ad ſingulos nuntios ſolicitam hiemem egiſſent: haud parvum & ipſi tuendæ Africæ momentum adjecerunt, ſocietatem Syphacis Regis, cujus maxime fiducia trajecturum in Africam Romanum crediderant. Erat Aſdrubali Giſgonis filio non hoſpitium modo cum Rege, de quo ante dictum eſt, cum ex Hiſpania forte in idem tempus Scipio, atque Aſdrubal convenerunt; ſed mentio quoque inchoata affinitatis, ut Rex duceret filiam Aſdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempuſque nuptiis ſtatuendum (jam enim nubilis erat virgo) profectus Aſdrubal, ut accenſum cupiditate (ut ſunt ante omnes barbaros Numidæ effuſi in Venerem) ſenſit, virginem ab Carthagine arceſſit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, ſocietas inter populum Carthaginienſem Regemque, data ultro citroque fide eoſdem amicos inimicoſque habituros, jurejurando affirmatur. Cæterum Aſdrubal memor & cum Scipione initæ regiæ ſocietatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia eſſent: veritus, ne, ſi trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ eſſent: dum accenſum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, *ne prioribus ſuis promiſſis fretus in Africam trajiciat. ſe & nuptiis civis Carthaginien-* 23.

ſis, filiæ Aſdrubalis, quem viderit apud ſe in hoſ-
pitio, & publico etiam fœdere cum populo Cartha-
ginienſi junctum, hortari primum, ut procul ab A-
frica, ſicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Car-
thaginienſibus gerant, ne ſibi intereſſe certaminibus
eorum, armaque aut hæc, aut illa abnuentem, al-
teram ſocietatem ſequi neceſſe ſit. ſi non abſtineat
Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoveat,
ſibi neceſſarium fore & pro terra Africa, in qua
& ipſe ſit genitus, & pro patria conjugis ſuæ,
24. *proque parente, ac penatibus dimicare.* Cum his
mandatis ab Rege legati ad Scipionem miſſi, Sy-
racuſis eum convenerunt. Scipio, quanquam ma-
gno momento rerum in Africa gerendarum, ma-
gnaque ſpe deſtitutus erat, legatis propere, priuſ-
quam res vulgaretur, remiſſis in Africam lite-
ras dat ad Regem, quibus etiam atque etiam
monet eum, *ne jura hoſpitii ſecum, neu cum po-*
pulo Romano initæ ſocietatis, neu fas, fidem, dex-
tras, deos teſtes atque arbitros conventorum fallat.
Cæterum quando neque celari adventus Numi-
darum poterat, (vagati enim in urbe, obver-
ſatique prætorio erant) &, ſi ſileretur, quid pe-
tentes veniſſent, periculum erat, ne vera, eo
ipſo, quod celarentur, ſua ſponte magis ema-
narent; timorque in exercitum incideret, ne ſi-
mul cum Rege, & Carthaginienſibus foret bel-
landum: avertit a vero falſis præoccupando men-
tes hominum. & vocatis ad concionem militi-
bus, *non ultra eſſe cunctandum* ait. *inſtare, ut in*
Africam quamprimum trajiciat, ſocios Reges. Ma-
ſaniſſam prius ipſum ad C. Lælium veniſſe, queren-
tem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Sypha-
cem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam
diuturnæ moræ ſit cauſa, poſtulantemque, ut aut
trajiciatur tandem in Africam exercitus: aut, ſi mu-
tata conſilia ſint, certior fiat, ut & ipſe ſibi, ac
regno poſſit conſulere. Itaque jam ſatis omnibus in-
ſtructis, apparatiſque, & re jam non ultra reci-
piente cunctationem, in animo ſibi eſſe, Lilybæum
claſſe traducta, eodemque omnibus peditum equitum-
que copiis contractis, quæ prima dies curſum navi-

bus

bus daret, deis bene juvantibus, in Africam trajicere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut, ſi ei videretur, Lilybæum veniret: ut communiter conſulerent, quas legiones potiſſimum, & quantum militum numerum in Africam trajiceret. item circum oram omnem maritimam miſit, ut naves onerariæ comprehenſæ Lilybæum omnes contraherentur.

CAPUT XVII.

Maritima P. Scipionis ex Sicilia in Africam expeditio.

QUicquid militum, naviumque in Sicilia erat, cum Lilybæum conveniſſent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, ſed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui ſuperabant ex Cannenſi exercitu milites, illo, non alio duce credebant navata reipublicæ opera, finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minime id genus militum aſpernabatur, ut qui neque ad Cannas ignavia eorum cladem acceptam ſciret, neque ullos æque veteres milites in exercitu Romano eſſe, expertoſque non variis præliis modo, ſed urbibus etiam oppugnandis. Quinta, & ſexta Cannenſes erant legiones. eas ſe trajecturum in Africam cum dixiſſet, ſingulos milites inſpexit: relictiſque, quos non idoneos credebat, in locum eorum ſubjecit quos ſecum ex Italia adduxerat, ſupplevitque ita eas legiones, ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. ſociorum item Latini nominis pedites equiteſque de exercitu Cannenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit, non parvo numero inter auctores (1) diſcrepat. alibi decem millia peditum, duo mil- 25.

(1) *non exigua diſſenſio eſt, ad numerum quod attinet.*

lia & ducentos equites : alibi XVI millia peditum, mille & quingentos equites : alibi parte plus dimidiam rem auctam, V & XXX millia peditum, equitumque in naves impoſita invenio. quidam non adjecere numerum, inter quos me ipſe in re dubia poni malui. Cœlius ut abſtinet numero, ita ad immenſum multitudinis ſpeciem auget. volucres ad terram delapſas clamore militum, ait: tantamque multitudinem conſcendiſſe naves, ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui videretur. Milites ut in naves ordine, ac ſine tumultu conſcenderent, (1) ipſe eam ſibi curam ſumpſit. nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, in naves ante conſcendere coactos (2) continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V & XL dierum cibaria, e quibus XV dierum cocta, impoſita. Ut omnes jam in navibus erant, ſcaphas circummiſit, ut ex omnibus navibus gubernatoreſque & magiſtri navium, & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda. Poſteaquam convenerunt, primum ab iis quæſivit, (3) ſi aquam hominibus jumentiſque in totidem dies, quot frumentum, impoſuiſſent. ubi reſponſum eſt, aquam dierum V & XL in navibus eſſe: tum edixit militibus, ut ſilentium (4) quieti nautis ſine certamine ad miniſteria exſequenda bene obedientes præſtarent. cum XX roſtratis ſe, ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab lævo totidem roſtratis C. Lælium præfectum claſſis, cum M. Portio Catone (quæſtor is tum erat) onerariis futurum præſidio. lumina in navibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave inſigne nocturnum trium luminum fore. (5) Emporia ut peterent, gubernatoribus edi-

(1) *Scipio.* (2) *in officio.*

(3) *utrum.* (4) ut quieti præſtarent ſilentium, bene obedientes nautis &c.

(5) *videtur hic locus ad Syrtim minorem poſitus. de quo infra l. 34. ad fin. eo tamen revera Scipio non appulit. apparet infra hoc eod. cap.*

edixit. Fertiliſſimus ager, eoque abundans omni copia rerum eſt regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari ſunt, priuſque, quam a Carthagine ſubveniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis editis imperiis, redire ad naves juſſi: & poſtero die, diis bene juvantibus, ſigno dato ſolvere naves. Multæ claſſes 26.
Romanæ e Sicilia, atque ipſo illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello ſolum, (nec id mirum, prędatum enim tantummodo pleræque claſſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanquam ſi magnitudine claſſes æſtimares: & (1) bini conſules cum binis exercitibus ante trajecerant: & prope totidem roſtratę in illis claſſibus fuerant, quot onerariis Scipio tum trajiciebat. nam pręter (2) L longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum tranſvexit. ſed & (3) bellum bello, ſecundum priore ut atrocius Romanis videretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti ad incrementa gloriæ celebratus converterat animos: ſimul & mens ipſa trajiciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum, ſe tranſire vulgaverat. Concurrerat ad ſpectaculum in portu omnis turba non habitantium modo Lilybęi, ſed legationum omnium ex Sicilia: quę & ad proſequendum Scipionem officii cauſa convenerant, & pętorem provincię M. Pomponium ſecutę fuerant. ad hoc legiones, quę in Sicilia relinquebantur, ad proſequendos com-

(1) *Coſſ. L. Manlius Longus, & M. Atilius Regulus iterum*, 330. *navium claſſe ex Sicilia in Africam hominum fere* 140. *millia trajecerant*.

(2) *alii:* quadraginta. *quas hic* naves longas, *paulo ante* roſtratas *nominavit*.

(3) ut bellum ſecundum videretur atrocius bello priore &c.

commilitones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectantibus e terra, ſed terra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo navigantibus erat. U-
27. bi illuxit, Scipio e pretoria nave, ſilentio per preconem facto, *Divi Divæque*, inquit, *qui maria terraſque colitis, vos precor, queſoque, uti, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtque gerentur, ea mihi, populo, plebique Romanæ, ſociis, nominique Latino, qui populi Romani, quique meam ſectam, imperium, auſpiciumque terra, mari, amnibuſque ſequuntur, bene verruncent, eaque vos omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis: ſalvos incolumeſque victis perduellibus victores ſpoliis decoratos, triumphanteſque mecum domos reduces ſiſtatis: inimicorum, hoſtiumque ulciſcendorum copiam faxitis: queque populus Carthaginienſis in civitatem noſtram facere molitus eſt, ea ut mihi, populoque Romano in civitatem Carthaginienſium detis.* Secundum eas preces cruda exta cæſa victima (uti mos) in mare porricit, tubaque ſignum dedit proficiſcendi. Vento ſecundo vehementi ſatis profecti, celeriter e conſpectu terræ ablati ſunt. & a meridie nebula occœpit, ita ut vix concurſus navium inter ſe vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem inſequentem eadem caligo obtinuit: ſole orto eſt diſcuſſa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. haud ita multo poſt gubernator Scipioni ait, *non plus quinque millia paſſuum Africam abeſſe, Mercurii promontorium ſe cernere. ſi jubeat eo dirigi, jam in portu fore omnem claſſem.* Scipio, ut in conſpectu terra fuit, precatus deos, uti bono reipublicæ, ſuoque Africam viderit, dare vela, & (1) alium infra navibus acceſſum petere jubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula ſub idem ferme tempus, quo pridie exorta, conſpectum terræ ademit. & vento premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter ſe concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. ubi illuxit, ventus idem

(1) *ad alium locum inferiorem accedere.*

dem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio, quod eſſet proximum promontorium, percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audiſſet, *placet omen*, inquit, *huc dirigite naves*. eo claſſis decurrit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam navigationem ſine terrore ac tumultu fuiſſe, permultis Græcis, Latiniſque auctoribus credidi. Cœlius unus (1) præterquam quod non merſas fluctibus naves, cæteros omnes cœleſtes maritimoſque terrores, poſtremo abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægre correptum curſum exponit: & prope obrutis navibus, injuſſu imperatoris, ſcaphis (2) haud ſecus, quam naufragos, milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe.

CAPUT XVIII.

Expoſitis a P. Scipione in terram Africam copiis, ingens trepidatio Carthaginem præcipue occupat: cæſa Carthaginienſium equitum ala, quæ ſpeculatum venerat, urbs quoque proxima ſatis opulenta capitur.

EXpoſitis copiis Romani caſtra in proximis tumulis metantur. Jam non in maritimos modo agros conſpectu primum claſſis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, ſed in ipſas urbes. neque enim hominum modo turba mulierum puerorumque agminibus immiſta omnes paſſim compleverat vias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes agebant, ut relinqui ſubito Africam diceres. urbibus vero ipſis majorem, quam quem ſecum attulerant, terrorem inferebant. Præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. nam poſt M. Atilium Regulum, & L. Manlium conſules annis prope quinquaginta nullum Romanum exercitum viderant, 28.

(1) *excepto quod non.*
(2) *perinde ac ſi naufragium feciſſent.*

præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant: raptiſque, quæ obvia fors fecerat, prius recurſum ſemper ad naves, quam clamor agreſtes conciret, fuerat. eo major tum fuga, pavorque in urbe fuit. Et Hercule neque exercitus domi validus, neque dux, quem opponerent, erat. Aſdrubal Giſgonis filius, genere, fama, divitiis, regia tum etiam affinitate longe primus civitatis erat. ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot præliis fuſum, pulſumque in Hiſpania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui, eſſe. itaque velut ſi urbem extemplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum: portæque raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæque, & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. Poſtero die D equites ſpeculatum ad mare, turbandoſque egredientes ex navibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt. jam enim Scipio, claſſe Uticam miſſa, ipſe haud ita multum progreſſus a mari, tumulos proximos ceperat, & equites in ſtationibus locis idoneis poſuerat, &
29. per agros miſerat prædatum. Ii, cum Carthaginienſi equitatu prælium cum commiſiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſque fugientes perſecuti, in quibus præfectum quoque Annonem, nobilem juvenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa vaſtavit, ſed (1) urbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. ubi præter cætera, quæ extemplo in naves onerarias impoſita, miſſaque in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum ſervorumque ſunt capta.

CA-

(1) *hanc urbem Appianus in Libyco p. 8. vocat* Locham.

CAPUT XIX.

Maſaniſſa rex Maſſyliorum, dum pro Carthaginienſibus in Hiſpania militat, amiſſo patre Gala, de regno excidit: eo per bellum ſæpe repetito, aliquot præliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum ſpoliatus, cum ducentis equitibus exul Scipioni ſe jungit.

LÆtiſſimus tum * Romanis in principio rerum gerendarum adventus Maſaniſſæ fuit. quem quidam cum CC haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt veniſſe. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis ſuæ Regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit: operæ pretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna uſus ſit in amittendo, recuperandoque paterno regno. Militante eo pro Carthaginienſibus in Hiſpania, pater ei moritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem Regis Deſalcem pergrandem natu (mos ita apud Numidas eſt) pervenit. haud multo poſt Deſalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæterum cum magis jure gentis, quam auctoritate inter ſuos, aut viribus, obtineret regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum (1) obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos invidia Regum magnæ auctoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere Regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capuſa cum multis principum cecidit, gens Maſſyliorum omnis in ditionem, imperiumque Mezetuli conceſſit. regio tamen nomine abſtinuit: contentuſque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui ſtirpis regiæ ſupererat, Re-

* al. omnibus.

I 5 gem

(1) *regnabant.*

gem appellat. Carthaginienſem nobilem fœmi-
nam, ſororis filiam Annibalis, quæ proxime De-
ſalci Regi nupta fuerat, matrimonio ſibi jungit,
ſpe Carthaginienſium ſocietatis: & cum Sypha-
ce hoſpitium vetuſtum legatis miſſis renovat,
omnia ea auxilia præparans adverſus Maſaniſ-
30. ſam. Et Maſaniſſa, audita morte patrui, dein
nece fratris patruelis, ex Hiſpania in Maurita-
niam (Bocchar ea tempeſtate Rex Maurorum e-
rat) trajicit. ab eo ſupplex infimis precibus au-
xilium itineri, quoniam bello non poterat, qua-
tuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præ-
miſſo nuntio ad paternos ſuoſque amicos, cum
ad fines regni perveniſſet, quingenti ferme Nu-
midæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris in-
de, ſicut convenerat, retro ad Regem remiſſis,
quanquam aliquanto minor ſpe multitudo, nec
cum qua tantam rem aggredi ſatis auderet, con-
veniret: ratus agendo ac moliendo vires quo-
que ad agendum aliquid collecturum, profici-
ſcenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tha-
pſum occurrit. trepidum agmen cum in urbem
refugiſſet, & urbem Maſaniſſa primo impetu ca-
pit, & ex regiis alios tradentes ſe recipit, alios
vim parantes occidit. pars maxima cum ipſo
puero inter tumultum ad Syphacem, quo pri-
mum intenderant iter, pervenerunt. Fama hu-
jus modicæ rei in principio rerum proſpere actæ
convertit ad Maſaniſſam Numidas. affluebant-
que undique ex agris vicisque veteres milites
Galæ, & incitabant juvenem ad recuperandum
paternum regnum. Numero militum aliquantum
Mezetulus ſuperabat. nam & ipſe eum exerci-
tum, quo Capuſam vicerat, & ex receptis poſt
cædem Regis, aliquot habebat, & puer Lacu-
maces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat,
quindecim millia peditum. Mezetulo X millia
equitum erant. quibuſcum Maſaniſſa, nequaquam
tantum peditum equitumve habens, acie confli-
xit. vicit tamen & veterum militum virtus, &
prudentia inter Romana & Punica arma exerci-
tati ducis. Regulus cum tutore, & exigua Ma-
ſæ-

ſæſulorum manu in Carthaginienſium agrum refugit. Ita recuperato regno paterno Maſaniſſa, quia ſibi cum Syphace haud paulo majorem reſtare dimicationem cernebat: optimum ratus cum (1) fratre patruele gratiam reconciliare, miſſis, qui & puero ſpem facerent, ſi in fidem Maſaniſſæ ſeſe permiſiſſet, futurum in eodem honore, quo apud Galam Deſalces quondam fuiſſet: & qui Mezetulo præter impunitatem ſua omnia cum fide reſtitui ſponderent: ambos (2) præoptantes exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginienſibus de induſtria agentibus, ad ſeſe perduxit. Aſdrubal tum 31.
forte, cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. (3) qui Numidæ haud ſane multum ad ſe pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Maſaniſſam, regnum Maſſyliorum eſſet: *falli eum magnopere*, ait, *ſi Maſaniſſam eiſdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus Deſalcem, credat. multo majorem indolem in eo animi, ingeniique eſſe, quam in ullo gentis ejus unquam fuiſſet. ſæpe eum in Hiſpania raræ inter homines virtutis ſpecimen dediſſe ſociis pariter, hoſtibuſque. & Syphacem, & Carthaginienſes, niſi orientem illum ignem oppreſſiſſent, ingenti mox incendio, cum jam nullam opem ferre poſſent, arſuros. adhuc teneras, & fragiles ejus vires eſſe, vixdum * coaleſcere foventi regnum.* Inſtando, ſtimulandoque pervicit, ut exercitum ad fines Maſſyliorum admoveat: atque in agro, de quo ſæpe cum Gala non verbis modo diſceptatum, ſed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie juris ſui, caſtra locet: ſi quis arceat, quod maxime (4) opus ſit, acie dimicaturum. ſin per metum agro cedatur, in medium regni eundum. aut ſine certamine conceſſuros in ditionem ejus Maſſylios, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax Maſaniſſæ bellum infert: & primo certamine Maſſylios

* al. *coaleſcēs foventes.*

I 6

(1) *Lacumace*. (2) *præferentes*. (3) *Aſdrubal*. (4) *hoc Maſaniſſæ neceſſarium, Syphaci utile*.

ſios fundit, fugatque. Maſaniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribuſque ſuis (ea (1) pecunia illis eſt) proſecuti ſunt Regem. cætera Maſſyliorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exules montem, herbidus, aquoſuſque eſt: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne, ac lacte veſcentium abunde ſufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incurſionibus, deinde aperto latrocinio infeſta omnia circa eſſe: maxime uri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus naves ad idipſum, pluresque, quam juſto ſæpe in bello, Carthaginienſium cæderentur, caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes, intentumque & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. ſed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus confectari.
32. Bocchar, ex præfectis regiis, vir acer & impiger, ad id delectus. ei quatuor data millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſaniſſæ retuliſſet, aut vivum (id vero inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet, palatos, incurioſeque agentes improviſo adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine a præſidio armatorum excluſa, Maſaniſſam ipſum cum paucis in verticem montis compellit. inde prope ut jam (2) debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum miſſa ad Regem, ſed (3) copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quam pro reliquiis belli, remiſſis, cum quingentis haud amplius peditibus, du-

(1) *divitiæ.* (2) *quaſi debellatum eſſet.*
(3) *Bocchar remiſit ad Regem partem copiarum, quia majores erant, quam opus eſſet ad conficiendum bellum; & retinuit* 500 *pedites*, 200 *equites.*

ducentiſque equitibus degreſſum jugis Maſaniſſam perſecutus in valle arcta, faucibus utrinque obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſſyliorum facta. Maſaniſſa cum L haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar: adeptuſque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumdedit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum iis ipſum quoque Maſaniſſam ſaucium prope e manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientis (1) alæ equitum diſperſæ lato campo, quibuſdam, ut occurrerent, per obliqua tendentibus, quacunque hoſtis flectebat. amnis ingens fugientes accepit; (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgeret, immiſerant equos) raptique gurgite, & in obliquum (2) relati. duobus in conſpectu hoſtium in præruptum gurgitem hauſtis, ipſe periiſſe creditus. duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe jam, quem ſequeretur. inde vanus auctor abſumpti Maſaniſſæ ad Regem redit: miſſique, qui Carthaginem gaudium ingens nuntiarent: totaque Africa fama mortis Maſaniſſæ repleta, varie animos affecit. Maſaniſſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. ubi primum ducta cicatrix, patique poſſe viſus eſt jactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipſo itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Maſſylios, palam jam quis eſſet ferens, veniſſet, tantum motum cum favore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem periiſ-

(1) alæ equitum erant in conſpectu fugientis, *h. e. Maſaniſſæ*. *alii*: in conſpectu erant fugientes; (*Maſaniſſa, & quatuor*) ala equitum diſperſa toto campo, quibuſdam ut occurrerent p. o. t., quinque hoſtes ſequebatur.

(2) *alii*: prælati.

riiſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies ſex millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum convenirent: atque non in poſſeſſione modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginienſium populos, Maſæſulorumque fines (id Syphacis regnum erat) vaſtaret. irritato ad bellum Syphace, inter (1) Cirtham, Hipponemque in jugis opportunorum

33. ad omnia montium conſedit. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quam ut per præfectos ageret, cum filio juvene (nomen Verminę erat) parte exercitus miſſa, (2) illum circumducto agmine in ſe intentum, hoſtem ab tergo invadere jubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, movit caſtra. Ubi tempus viſum eſt, quo perveniſſe jam circummiſſi poterant: & ipſe leni clivo ferente ad hoſtem, cum multitudine fretus, tum præparatis a tergo inſidiis, per adverſum montem erectam aciem ducit. Maſaniſſa fiducia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prelium, & diu anceps fuit: loco, & virtute militum Maſaniſſam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo diviſa, cum pars a fronte urgeret, pars ab tergo ſe circumfudiſſet, victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc a fronte, hinc a tergo incluſis. itaque cæteri pedites, equiteſque cæſi, aut capti. Ducentos ferme equites Maſaniſſa circa ſe conglobatos, diviſoſque turmatim in tres partes, erumpere jubet, loco (3) prædicto, in quem ex diſſipata convenirent fuga. ipſe, qua intenderat, inter media tela hoſtium evaſit. duæ turmæ hæſere. altera metu dedita hoſti, altera pertinacior

in

(1) *ea Regia Numidiæ.*

(2) *alii:* miſſa, imperat, ut, circumducto agmine, in ſe intentum hoſtem ab tergo invadat.

(3) *ſi res male cederet.*

in repugnando telis obruta, & confixa eſt. Verminam prope veſtigiis inſtantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & deſperatione tandem feſſum abſtinere ſequendo coegit. ipſe cum LXX equitibus ad (1) minorem Syrtim pervenit. ibi cum conſcientia egregie ſæpe repetiti regni paterni inter Punica (2) emporia, gentemque Garamantum omne tempus uſque ad C. Lælii, claſſiſque Romanæ adventum in Africam conſumpſit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præſidio equitum, ad Scipionem quoque poſtea veniſſe Maſaniſſam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conveniens eſt.

CAPUT XX.

Scipio Maſaniſſæ conjunctus Annonem ducem Carthaginienſium cum ampla manu cædit, & Saleram urbem occupat: ad Uticam deinde oppugnandam converſus, adventu Aſdrubalis, & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum veniunt, ab obſidione depulſus hiberna communit.

CArthaginienſes, ala equitum cum præfecto amiſſa, alioque equitatu per novum delectum comparato, Annonem Amilcaris filium præficiunt, Aſdrubalem ſubinde, ac Syphacem per literas nuntioſque, poſtremo etiam per legatos arceſſunt. Aſdrubalem opem ferre prope circumſeſſæ patriæ jubent: Syphacem orant, ut Carthagini, & univerſæ Africæ ſubveniat. Ad Uticam tum caſtra Scipio ferme mille paſſus ab urbe habebat; tranſlata a mari, ubi paucos dies ſtativa conjuncta claſſi fuerant. Anno nequaquam ſatis valido non modo ad laceſſendum hoſtem, ſed ne ad tuendos quidem a populationibus agros 34.

(1) *eſt enim & Syrtis major*. Secche di Barbaria.
(2) *en rurſus* emporia, *de quibus ſupra c.* 17. *hæc ratio fortaſſe*, *cur Scipio*, emporia ut peterent, gubernatoribus edixit; *quia ibi Maſaniſſa erat*.

gros equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquiſitionem numerum equitum augeret. nec aliarum (1) gentium aſpernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa eſt genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, cum Salerani nomine urbem occupavit, XV ferme millia ab Romanis caſtris. Quod ubi Scipioni relatum eſt, æſtiva ſub tectis (2) agere equitatus: *ſint*, inquit, *vel plures, dum talem ducem habeant*. eo minus igitur ceſſandum ratus, quo illi ſegnius rem agerent: Maſaniſſam cum equitatu præmiſſum obequitare, atque hoſtem ad pugnam elicere jubet. ubi omnis multitudo ſe effudiſſet, graviorque jam in certamine eſſet, quam ut facile ſuſtineri poſſet, cedere paulatim. ſe in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum ſatis temporis prægreſſo viſum ad eliciendos hoſtes, cum Romano equitatu ſecutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa viæ flexus oppoſiti erant, occultus proceſſit. Maſaniſſa ex compoſito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipſis obequitabat portis, aut cedendo, cum timoris ſimulatio audaciam hoſti faceret, ad inſequendum temere eliciebat. Nondum omnes egreſſi erant, varieque dux fatigabatur: alios vino & ſomno graves arma capere, & frenare equos cogendo: aliis, ne ſparſi & inconditi ſine ordine, ſine ſignis omnibus portis excurrerent, obſiſtendo. Primo incaute ſe invehentes Maſaniſſa excipiebat: mox plures ſimul conferti porta effuſi æquaverant certamen: poſtremo jam omnis equitatus prælio cum adeſſet, ſuſtineri ultra nequivere. Non tamen effuſa fuga Maſaniſſa, ſed cedendo ſenſim, impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equi-

(1) *Intellige*, milites, *vel* auxilia.
(2) *alii*, *deleto* τῷ agere, æſtiva ſub tectis equitatus? *inquit*, ſint &c. *ut ſenſus ſit*. *Quid audio? Itane equites æſtiva ſub tectis? Præclarum ducem, qui hoc indulget!*

quitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipſi integris viribus, & recentibus equis, Annoni Aſtiſque pugnando ac ſequendo feſſis ſe circumfudere: & Maſaniſſa flexis ſubito equis in pugnam rediit. Mille ferme, qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipſo duce Annone intercluſi, atque interfecti ſunt. cæteros, ducis precipue territos cæde, effuſe fugientes, per tria millia paſſuum victores ſecuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos, ſatis conſtabat, non minus ducentos Carthaginienſium equites fuiſſe, & divitiis quoſdam, & genere illuſtres. Eodem 35.
forte, quo hæc geſta ſunt, die, naves, quę prędam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam ſeſe veniſſe. Duos eodem (1) nomine Carthaginienſium duces duobus equeſtribus præliis interfectos, non omnes auctores ſunt: veriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem, & Valerius captum etiam Annonem tradunt. Scipio præfectos, equiteſque, prout cujuſque opera fuerat; & ante omnes Maſaniſſam inſignibus donis donat. & firmo præſidio Salerae impoſito, ipſe cum cætero exercitu profectus, non agris modo, quacunque incedebat, populatis, ſed urbibus etiam quibuſdam viciſque expugnatis, late fuſo terrore belli, ſeptimo die, quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in caſtra redit: graveſque iterum hoſtium ſpoliis naves dimittit. inde omiſſis expeditionibus parvis populationibuſque, ad oppugnandam Uticam omnes belli vires convertit: eam deinde, ſi cepiſſet, ſedem ad cætera exſequenda habiturus. Simul & a claſſe navales ſocii, qua ex parte urbs mari alluitur: ſimul & terreſtris exercitus ab imminente prope ipſis mœnibus tumulo eſt admotus. tormenta, machinaſque & advexerat ſecum,

(1) *hinc Appianus alterum horum Annonem, alterum Magonem vocat.*

cum, & ex Sicilia cum commeatu miſſæ erant: & novæ in armamentario, multis talium operum artificibus de induſtria incluſis, fiebant. Uticenſibus tanta undique mole circumſeſſis, in Carthaginienſi populo, Carthaginienſibus in Aſdrubale, ita, ſi is moviſſet Syphacem, ſpes omnis erat. ſed deſiderio indigentium auxilii tardius cuncta movebantur. Aſdrubal intentiſſima conquiſitione cum ad XXX millia peditum, tria equitum effeciſſet, non tamen ante adventum Syphacis caſtra propius hoſtem movere eſt auſus. Syphax cum L millibus peditum, X equitum advenit: confeſtimque motis ab Carthagine caſtris, haud procul Utica, munitionibuſque Romanis conſedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, cum XL ferme dies, nequicquam omnia experiens, obſediſſet Uticam, abſcederet inde irrito incœpto. jam enim hiems inſtabat. caſtra hiberna in promontorio, quod (1) tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris ſpatium extenditur, communit: uno vallo & (2) navalia caſtra amplectitur.. jugo medio legionum caſtris impoſitis, litus ad Septentrionem verſum ſubductæ naves navaleſque ſocii tenebant, meridianam vallem ad alterum litus devexam equitatus. Hæc in Africa uſque
36. ad extremum autumni geſta. Præter convectum undique ex populatis circa agris frumentum, commeatuſque ex Sicilia atque Italia advectos, Cn. Octavius pro prætore ex Sardinia ab T. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit: horreaque non ſolum ea, quæ jam facta erant, repleta, ſed nova ædificata. Veſtimenta exercitui deerant. id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, ſi quid ex ea provincia comparari, ac mitti poſſet. ea quoque haud ſegniter curata res. mille ducentę togæ brevi ſpatio, XII millia tunicarum miſſa.

CA-

(1) *hic locus poſtea a Scipionis hibernis dictus eſt*, Cornelia caſtra.

(2) *alii:* & navalia, & caſtra.

CAPUT XXI.

Conſulum alter P. Sempronius in agro Crotonenſi proſpere adverſus Annibalem pugnat; alter M. Cornelius Etruriam ad Magonem verſam quæſtionum terrore continet.

ÆState ea, qua hæc in Africa geſta ſunt, P. Sempronius conſul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotonenſi cum Annibale in ipſo itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis, quam acie, pugnatum eſt. Romani pulſi: & tumultu verius, quam pugna, ad mille & CC de exercitu conſulis interfectis, in caſtra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hoſtes auſi. Cæterum ſilentio proximæ noctis profectus inde conſul, præmiſſo nuntio ad P. Licinium pro conſule, ut ſuas legiones admoveret, copias conjunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta eſt, cum conſuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem ſuas legiones Sempronius induxit: in ſubſidiis locatæ P. Licinii legiones. Conſul principio pugnę ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet: compoſque ejus voti fuit. Fuſi, ac fugati Pœni. ſupra quatuor millia armatorum cæſa: paulo minus trecenti vivi capti: equi XL, & XI militaria ſigna. Perculſus adverſo prælio Annibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius conſul in altera parte Italiæ non tam armis, quam judiciorum terrore, Etruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad ſpem novandi res verſam. Eas quæſtiones ex S. C. minime (1) ambitioſe habuit. multique nobiles Etruſci, qui aut ipſi ierant, aut miſerant ad Magonem de populorum ſuorum defectione, primo erant præſentes condemnati: poſtea conſcientia ſibimet ipſi exilium

(1) *ſine nimia aſperitate, vel perſonarum acceptione.*

lium conſciſcentes, cum abſentes damnati eſſent, corporibus ſubtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pignerandā pœnæ (1) præbebant.

CAPUT XXII.

Cenſura M. Livii, & C. Claudii Neronis notabilis cum propter alia, tum præſertim propter eorum pravam inter ſe diſcordiam, fœdumque certamen inquinandi alterius famam cum ſuæ famæ damno.

37. DUm hæc conſules diverſis regionibus agunt, cenſores interim Romæ M. Livius, & C. Claudius ſenatum recitarunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. Notati ſeptem: nemo tamen, qui ſella curuli ſediſſet. (2) ſarta tecta acriter, & cum ſumma fide exegerunt. viam e foro Boario ad Veneris, & circa (3) foros publicos, & ædem Matris Magnæ in palatio faciendam locaverunt, vectigal etiam (4) novum ex ſalaria annona ſtatuerunt. ſextante (5) ſal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant, populo iratum, quod iniquo

(1) *relinquebant capienda, & vendenda in pœnam.*

(2) *publicorum operum refectionem a mancipibus exacte faciendam acerrime curarunt.*

(3) *an hi fori qui l. 1. in Tarquinio Priſco deſcribuntur in Circo maximo?* diviſa Patribus, equitibuſque, ubi ſpectacula ſibi quiſque facerent, fori appellati. *certe l.* 45. 1. quum per Circum reveheretur ad foros publicos.

(4) *teſte Plin. l.* 31. *c.* 7. *Salinarium vectigal Ancus Martius inſtituit. exactis tamen Regibus ſublatum eſt.*

(5) *certa menſura ſalis venalis erat Romæ ſextante. extra Romam hoc pretium auctum eſt. hinc Tribus Ruſticæ oneratæ.*

niquo judicio quondam damnatus eſſet. & in pretio ſalis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. inde Salinatori Livio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius; quia per provincias dimiſerunt cenſores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. Cenſa cum iis CCLXV millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus cenſoribus, cenſum acceperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta exſtarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt. & ambo forte cenſores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam ventum eſt, in qua M. Livii nomen erat: & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem: *cita*, inquit Nero, *M. Livium*. & ſive ex reſidua & vetere ſimultate, ſive intempeſtiva jactatione ſeveritatis inflatus, M. Livium, quia populi judicio eſſet condemnatus, equum (1) vendere juſſit. Item M. Livius, cum ad tribum Narnienſem, & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium juſſit, duarum rerum cauſa: unius, quod falſum adverſus ſe teſtimonium dixiſſet: alterius, quod non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum ſuæ famæ damno factum eſt. Exitu cenſuræ, cum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet, neque condemnatum conſulem, aut cenſorem feciſſet: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit, quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſent: neque inficiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis ab ſe peccatum eſſe.

(1) *quaſi indignum equeſtri ordine.*

eſſe. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod ſi exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relicturum. (1) Pravum certamen notarum inter cenſores; caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia cenſores cum eſſent, creſcendi ex his ratus eſſe occaſionem Cn. Bæbius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res conſenſu patrum diſcuſſa eſt, ne poſtea obnoxia populari auræ cenſura eſſet.

CAPUT XXIII.

Novi Conſules fiunt Cn. Servilius Cæpio, & C. Servilius Geminus: Prætoribus quoque creatis, loca mortuorum Sacerdotum explentur: ludi Romani, & plebeji inſtaurantur.

38. EAdem æſtate in Brutiis jam Petelia a conſule vi capta, Conſentia, & Pandoſia, & ignobiles aliæ civitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum jam appeteret tempus, Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is conſules Cn. Servilium Cæpionem, & C. (2) Servilium creavit. Inde prætoria comitia habita. Creati Cn. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles pl. eſſent, prætores creati ſunt. Conſul comitiis perfectis ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum ſuffecti; T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus, inauguratuſque. & in M. Pomponii Mathonis auguris,

(1) *quod invicem ſe notarunt Cenſores, pravum fuit certamen; quod Livius inconſtantiam populi notavit, id cenſorium, dignumque gravitate illorum temporum.* (2) *alii addunt*, Geminum.

ris, & decemviri locum creati decemvir M. Aurelius Cotta, augur T. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens, quod tunc perrarum in mandandis ſacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio poſitæ ab ædilibus curulibus C. Livio, & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum inſtaurati. item per biduum plebeji ab ædilibus P. Ælio, P. Villio. Et Jovis epulum fuit ludorum cauſa.

LIBER XXX.

CAPUT I.

Romanorum exercituum, & provinciarum diſtributio.

CN. Servilius Cæpio, & C. Servilius conſules (ſextuſdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica, belloque, & provinciis ad ſenatum retuliſſent, cenſuerunt patres, ut conſules inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Bruttios adverſus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet: cui Bruttii eveniſſent, exercitum a P. Sempronio coſ. acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim pro conſule imperium in annum prorogabatur) P. Licinio ſuccederet; (1) is Romam reverteretur; bello quoque bonus habitus (2) ad cætera, quibus nemo ea tempeſtate inſtructior civis habebatur, congeſtis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem, ac dives erat: forma, viribuſque corporis excellebat: facundiſſimus habebatur, ſeu cauſa oranda, ſeu in ſenatu, & ad populum ſuadendi, ac diſſuadendi locus eſſet; juris pontificii peritiſſimus. ſuper hæc bellicæ quoque laudes conſulatus compotem fecerant. Quod in Bruttiis (3) pro-

I. U.C. 547.

(1) *hic.* (2) *præter.* (3) *appoſitio eſt.*

Digitized by Google

provincia, idem in Etruria, ac Liguribus (1) decretum. M. Cornelius novo conſuli tradere exercitum juſſus: ipſe prorogato imperio Galliam provinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuiſſet. Sortiti deinde provincias. Cæpioni Bruttii, Servilio Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in ſortem conjectæ. Juriſdictionem urbanam P. Ælius, Sardiniam C. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (ſub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus eſt ſortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, ſed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium eſt: decretumque, ut ſupplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajeciſſet; ut ea res ſalutaris populo Romano
2. ipſique duci, atque exercitui eſſet. In * Sicilia tria millia militum ſunt ſcripta. & quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat, ne qua claſſis ex Africa trajiceret, XL navibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius ſecum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic claſſi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpoſitus, novos milites ex Italia advectos in naves impoſuit. Parem navium numerum Cn. Octavio prætori item prioris anni cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram patres decreverunt. Lentulus prætori duo millia militum dare in naves juſſus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo miſſuri claſſem Carthaginienſes forent; videbantur autem, quicquid nudatum præſidiis eſſet, petituri; M. Martio, prætori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data eſt. tria millia militum in eam claſſem ex decreto patrum conſules ſcripſerunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hiſpaniæ cum exercitibus, imperioque

* al. Siciliam.

(1) *h. e. ut alteri Coſ. traderetur exercitus.*

que veteribus imperatoribus, L. Lentulo, & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX navibus longis res Romana eo anno geſta. Prætores in provincias ire juſſi.

CAPUT II.

Factis ludis magnis, procuratiſque prodigiis, Conſules & prętores in provincias proficiſcuntur: cum maxime Africæ cura urgeret, eo auxilia omnis generis undique mittuntur.

Conſulibus imperatum, prius quam ab urbe
proficiſcerentur, ludos magnos facerent,
quos T. Manlius Torquatus dictator in quin-
tum annum voviſſet, ſi eodem ſtatu reſpublica
ſtaret. Et novas excitabant in animis hominum
curas prodigia ex pluribus locis nuntiata. Au-
rum in Capitolio corvi non laceraſſe tantum ro-
ſtris crediti, ſed etiam ediſſe. Mures Antii co-
ronam auream arroſerunt. Circa Capuam omnem
agrum locuſtarum vis ingens, ita ut, unde ad-
veniſſent, parum conſtaret, complevit. Equu-
leus Reate cum quinque pedibus natus. Ana-
gniæ ſparſi primum ignes in cœlo, dein fax in-
gens arſit. Fruſinone arcus ſolem tenui (1) li-
nea amplexus: circulum deinde ipſum major ſo-
lis orbis (2) extrinſecus incluſit. Arpini terra
campeſtri agro in ingentem ſinum conſedit. Con-
ſulum alteri primam hoſtiam immolanti caput
(3) iecinori defuit. (4) Ea prodigia majori-
bus hoſtiis procurata. editi a collegio pontifi-
cum dii, quibus ſacrificaretur. Iis tranſactis, 3.
conſules prętoreſque in provincias profecti. o-
mnibus tamen, velut eam ſortitis, Africę cura
erat, ſeu quia ibi ſummam rerum, bellique ver-
ti cernebant, ſeu ut Scipioni gratificarentur, in
quem tum omnis verſa civitas erat. itaque non

(1) *circulari*. (2) *circumdatus*. (3) *alii:* jecinoris. (4) *ex fortaſſe ludis in annum ſequentem differendis cauſam dedere. v. infra c.* 21.

ex Sardinia tantum, (ſicut ante dictum eſt) ſed ex Sicilia quoque & Hiſpania veſtimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eo portabantur.

CAPUT III.

Scipio in Africa fruſtra conatus reconciliando Syphacem a Carthaginienſibus avertere, adjuvante Maſaniſſa, caſtra ejuſdem, atque Aſdrubalis incendit. præter captam ingentem hominum multitudinem, ac relatam magnam prædam, ad quadraginta millia ferro, ignique abſumuntur.

NEc Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiſerat, quę multa ſimul undique (1) eum circumſtabant. Uticam obſidebat. caſtra in conſpectu Aſdrubalis erant. Carthaginienſes deduxerant naves, claſſem paratam inſtructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiſerat: ſi forte jam ſatietas amoris in uxorem ex multa copia eum cepiſſet. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginienſibus (2) conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, ſi bellaretur, ſpes ulla deſciturum, afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major auctores ſunt) quam ipſum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in caſtra Romana ad colloquium veniſſe. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admiſit. poſtea, ut cauſa probabilis ſuis commeandi foret in caſtra hoſtium, mollius eadem illa abnuere: ac ſpem facere, ſępius ultro citroque agitantibus, rem conventuram. Hibernacula Carthaginienſium, congeſta temere

mere

(1) *ipſi incumbebant.*
(2) *intellige*, afferebantur. *maluiſſet Syphax agere de conditionibus pacis inter Romanos & Carthaginienſes, quam ab horum ſocietate deſciſcere, ſi bellum exiſteret.*

mere ex agris materia, exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis, ſtoreaque, pars maxima tectis paſſim nullo ordine, quidam, ut ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco (1) primos ordines ſpectatæ virtutis atque prudentiæ ſervili habitu mittebat: qui, dum in colloquio legati eſſent, vagi per caſtra alius alia, aditus exituſque omnes, ſitum formamque & univerſorum caſtrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ (2) haberent, quantum intervalli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur: moremque ſimul noſcerent ſtationum, vigiliarumque, nocte, an interdiu opportuniores inſidiantibus eſſent. & inter crebra (3) colloquia alii atque alii de induſtria, quo pluribus omnia nota eſſent, mittebantur. Cum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis in dies & Syphaci, & Carthaginienſibus per eum faceret: legati Romani vetitos ſe reverti ab imperatore ajunt, niſi certum reſponſum detur: proinde ſeu ipſi ſtaret jam ſententia, ſeu conſulendus Aſdrubal, & Carthaginienſes eſſent, conſuleret. tempus eſſe, aut pacem componi, aut bellum naviter geri. Dum conſulitur Aſdrubal ab Syphace, ab Aſdrubale Carthaginienſes: & ſpeculatores omnia viſendi, & Scipio ad comparanda, quæ in rem opus erant, tempus habuit. & ex mentione ac ſpe pacis, negligentia, ut fit, apud Pœnos, Numidaſque orta cavendi, ne quid hoſtile interim paterentur. Tandem relatum reſponſum, quibuſdam, quo nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occaſionem adjectis, quę peropportune cupienti tollere inducias Scipioni cauſam 4.

(1) *primi ordines vetere militia erant ſex primorum ordinum centuriones. duo primi pili, duo primi principes, duo primi haſtati. Lipſ. l. 2. c. 8.*
(2) *habitarent.* (3) *legatorum Scipionis cum Syphace.*

ſam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum ſe ad concilium dixiſſet, poſtero die reſpondit, *ſe uno fruſtra tendente, nulli alii pacem placuiſſe. renuntiaret igitur, nullam aliam ſpem pacis, quam relictis Carthaginienſibus, Syphaci cum Romanis eſſe*. Ita tollit inducias, ut libera fide incœpta exſequeretur. deductiſque navibus (& jam veris principium erat) machinas, tormentaque, velut a mari aggreſſurus Uticam, imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum ſuper Uticam mittit: ſimul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hoſtium animos: ſimul ne qua, cum ipſe ad Syphacem Aſdrubalemque profectus eſſet, eruptio ex urbe, & impetus in caſtra ſua relicta cum levi præſidio fieret. 5. His præparatis, advocatoque concilio, & dicere exploratoribus juſſis, quæ comperta afferrent, (1) Maſaniſſaque, cui omnia hoſtium nota erant: poſtremo, quid ipſe pararet in proximam noctem, proponit. tribunis edicit, ut, ubi (2) prætorio dimiſſo ſigna concinuiſſent, extemplo educerent e caſtris legiones. Ita ut imperaverat, ſigna ſub occaſum ſolis efferri ſunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte (ſeptem enim millia itineris erant) modico gradu ad caſtra hoſtium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Maſaniſſamque, ac Numidas attribuit: & caſtra Syphacis invadere, igneſque conjicere jubet. ſingulos deinde ſeparatim, Lælium, ac Maſaniſſam ſeductos obteſtatur, *ut quantum nox providentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. ſe Aſdrubalem Punicaque caſtra aggreſſurum. cæterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis caſtris conſpexiſſet*. Neque ea res morata diu eſt. nam ut proximis caſtris iniectus ignis hæſit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, ſe paſſim diſſipavit caſtris. & trepidatio quidem, quanta neceſſe

(1) *advocato*. (2) *dimiſſis iis ſub noctem, qui in tentorio Scipionis eſſent*.

ceſſe erat in nocturno effuſo tam late incendio,
orta eſt. cæterum fortuitum, non hoſtilem ac
bellicum, ignem rati eſſe, ſine armis ad reſtin-
guendum incendium effuſi in armatos inciderunt
hoſtes, maxime Numidas ab Maſaniſſa notitia
regiorum caſtrorum ad exitus itinerum idoneis
locis diſpoſitos. Multos in ipſis cubilibus ſemi-
ſomnes hauſit flamma: multi præcipiti fuga ruen-
tes ſuper alios alii, in anguſtiis portarum obtri-
ti ſunt. Relucentem flammam primo vigiles Car- 6.
thaginienſium, deinde excitati alii nocturno tu-
multu cum conſpexiſſent, ab eodem errore cre-
dere & ipſi ſua ſponte incendium ortum. & cla-
mor inter cædem & vulnera ſublatus, an ex (1)
trepidatione nocturna eſſet, confuſus, ſenſum ve-
ri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes, ut
quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus por-
tis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ
reſtinguendo igni forent, portantes, in agmen
Romanum ruebant. Quibus cæſis omnibus, præ-
terquam hoſtili odio, etiam ne quis nuntius effu-
geret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tu-
multu, portas invadit. ignibuſque in proxima
(2) tecta conjectis, effuſa flamma primo veluti
ſparſa pluribus locis reluxit: dein per continua
ſerpens uno repente omnia incendio hauſit. Am-
buſti homines jumentaque fœda primum fuga,
dein ſtrage, obruerant itinera portarum. quos non
oppreſſerat ignis, ferro abſumpti. binaque caſtra
die una deleta. duces tamen ambo, & ex tot
millibus armatorum (3) MM peditum, & quin-
genti equites ſemiermes, magna pars ſaucii, af-
flatique incendio effugerunt. Cæſa, aut hauſta
flammis ad XL millia hominum ſunt: capti ſu-
pra VI millia, multi Carthaginienſium nobiles,
XI ſenatores, ſigna militaria CLXXVII: equi
Numidici ſupra II millia DCC: elephanti ſex ca-
pti: octo flamma, ferroque abſumpti: magnaque
vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano
ſacrata incendit.

(1) *ob incendium*. (2) *caſtrorum Aſdrubalis*.
(3) *duo millia*.

CAPUT IV.

Aſdrubal poſt acceptam cladem Carthaginem contendens, ex ſententia ſenatus reparat exercitum: paulo poſt ſeſe cum Syphace conjungit, qui, orantibus per legatos Carthaginienſibus, novas & ipſe contraxerat copias.

7. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum (1) urbem proximam petierat: eoque omnes, qui ſupererant, veſtigia ducis ſequentes ſe contulerant. metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe exceſſit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hoſtile, quia voluntate conceſſerant in deditionem, factum. duæ ſubinde urbes captæ direptæque. ea præda, & quæ caſtris incenſis ex igne rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium ferme inde ſpatio loco munito conſedit. Aſdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius conſuleretur. quo tantus primo terror eſt allatus, ut, omiſſa Utica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem obſeſſurum. Senatum itaque Suffetes, quod velut conſulare imperium apud eos erat, vocaverunt. ibi tribus dictis ſententiis, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanę in adverſis rebus conſtantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacem orandum, ne bello abſiſteret, cenſebat. Hęc ſententia, quia Aſdrubal pręſens, Barchinęque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agriſque haberi cęptus, & ad Syphacem legati miſſi, ſumma ope & ipſum reparantem bellum: cum uxor jam non ut ante blanditiis ſatis potentibus ad animum amantis, ſed precibus & miſericordia valuiſſet, plena lacrymarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet: iiſdemque flammis Car-

(1) *eam urbem App. vocat* Andan.

Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi fineret. Spem quoque opportune oblatam afferebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregię juventutis, ſibi occurriſſe: & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. * Is non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſdem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventutem affirmat exciturum ex regno. ſcire, incendio, non prelio, cladem acceptam. eum bello inferiorem eſſe, qui armis vincatur. Hęc legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias junxerunt. is omnis exercitus fuit XXX ferme millium armatorum.

* al. igitur.

CAPUT V.

Scipio ab oppugnanda Utica fama belli redintegrati a Syphace & Aſdrubale avertitur: cum exercitu contra hoſtes profectus, acie proſpere congreditur: Romanis intentis cædibus Celtiberorum, qui mercede conducti pro Carthaginienſibus pugnabant, Syphax & Aſdrubal ex prælio fugiunt.

Scipionem, velut (1) debellato jam, quod ad Syphacem, Carthaginienſeſque attineret, Uticæ oppugnandæ intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli. modiciſque præſidiis, ad ſpeciem modo obſidionis terra marique relictis, ipſe cum robore exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis conſedit, poſtero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos ſubjectos ei tumulo degreſſus, ſuccedendo ad ſtationes hoſtium, laceſſendoque levibus præliis, diem abſumpſit. & per inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus invicem nihil dictu ſatis di- 8.

(1) *finito bello*.

gnum fecerunt. quarto die utrinque in aciem deſcenſum eſt. Romanus principes poſt haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis triarios conſtituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas, Maſaniſſamque oppoſuit. Syphax, Aſdrubalque Numidis adverſus Italicum equitatum, Carthaginienſibus contra Maſaniſſam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adverſa ſigna legionum accepere. Ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraque cornua, Numidæ, & Carthaginienſes pulſi. nam neque Numidæ, maxima pars agreſtes, Romanum equitatum; neque Carthaginienſes, & ipſe novus miles, Maſaniſſam recenti ſuper cætera victoria terribilem ſuſtinuere. Nudata utrinque cornibus Celtiberorum acies ſtabat, quod nec in fuga ſalus ulla oſtendebatur locis ignotis: neque ſpes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de ſe, & de gente ſua mercenariis armis in Africam oppugnatum veniſſent. Igitur circumfuſis undique hoſtibus, alii ſuper alios cadentes obſtinati moriebantur. omnibuſque in eos verſis, aliquantum ad fugam temporis Syphax, & Aſdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox oppreſſit.

CAPUT VI.

Scipio, miſſis Lælio, & Maſaniſſa ad perſequendos Syphacem, & Aſdrubalem, ipſe Carthaginienſium urbes, quæ circa erant, ſubigit: cum ingens terror eſſet Carthagini, mittunt legatos ad arceſſendum ex Italia Annibalem: interim cum ſtatio Romana, quæ erat ad Uticam, videretur improviſo poſſe opprimi, claſſem eo ire jubent.

9. POſtero die Scipio Lælium, Maſaniſſamque cum omni Romano, & Numidico equitatu, expeditiſſimiſque militum ad perſequendos Syphacem, atque Aſdrubalem mittit. ipſe cum robore exercitus urbes circa omnes, quæ Carthaginienſium ditionis erant, partim vi, partim

metu

metu ſubegit. (1) Carthagini quidem erat ingens terror: & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipſam Carthaginem repente aggreſſurum credebant. itaque & muri reficiebantur, propugnaculiſque armabantur, & pro ſe quiſque, quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris convehebat. Rara mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Annibalem arceſſendum mittendorum. pars maxima claſſem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad opprimendam ſtationem navium ad Uticam incaute agentem: forſitan etiam navalia caſtra relicta cum levi præſidio oppreſſuros. In hoc conſilium maxime inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos cenſent. quippe claſſe (2) ut feliciſſime geratur res, parte aliqua levari Uticæ obſidionem: Carthaginem ipſam qui tueantur, neque imperatorem alium, quam Annibalem, neque exercitum alium, quam Annibalis, ſupereſſe. Deductæ ergo poſtero die naves, ſimul & legati in Italiam profecti. raptimque omnia ſtimulante (3) fortuna agebantur: & in quo quiſque ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur.

CAPUT VII.

Scipio, proſpecta ab Tunete Carthaginienſium claſſe, Uticam petente, profectus raptim ad ferendum auxilium navibus ſuis, quæ ibi in ſtatione relictæ fuerant, ægre ſubvenit: captæ ſex Romanorum onerariæ Carthaginem abſtrahuntur.

SCipio gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga cuſtodum

(1) *ea poſtea everſa ab Arabibus, inde crevit Tunetum.*

(2) *utcumque, quantumvis.*

(3) *rerum ſtatu.*

(1) Tuneta. Abeſt ab Carthagine XV millia ferme paſſuum locus tum operibus, tum ſuapte natura tutus, & qui ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum cum ad (2) urbem,
10. tum ad circumfuſum mare urbi poſſet. Inde, cum maxime vallum Romani jacerent, conſpecta claſſis hoſtium eſt Uticam Carthagine petens. igitur omiſſo opere pronuntiatum iter, ſignaque raptim ferri ſunt cœpta, ne naves in terram & obſidionem verſæ, ac minime navali prælio aptæ opprimerentur. qui enim reſtitiſſent agili & nautico inſtrumenro aptæ, & armatæ claſſi, naves tormenta machinaſque portantes, & aut in onerariarum uſum verſæ, aut ita appulſæ muris, ut pro aggere, ac pontibus præbere acceſſum poſſent? Itaque Scipio, poſtquam eo ventum eſt, (3) ut navali certamine ſolet, roſtratis, quæ præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adverſus hoſtem oppoſuit: eaſque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis, antenniſque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter ſe vinculo illigatis comprehendit, tabulaſque ſuperſtravit. ut pervius in totum navium ordo eſſet: & ſub ipſis pontibus intervalla fecit, qua procurrere ſpeculatoriæ naves in hoſtem, ac tuto recipi poſſent. His raptim pro tempore inſtructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime miſſilium, ut quamvis longo certamine ſufficerent, vis ingens congeritur. ita parati, atque intenti hoſtium adventum opperiebantur. Carthaginienſes, qui, ſi maturaſſent, omnia permiſta turba trepidantium primo impetu deprehendiſſent, perculſi terreſtribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipſi plus poterant, ſatis fidentes, die ſegni navigatione abſumpto, ſub occaſum ſolis in portum

(1) *Tunis bodie piratica infamis.*
(2) *Carthaginem.*
(3) *alii deleto* ut *ſubſtituunt*, contra quam.

tum (Ruſcinona Afri vocant) claſſem appulere. poſtero die ſub ortum ſolis inſtruxere ab alto naves velut ad juſtum prælium navale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu ſtetiſſent, poſtquam nihil moveri ab hoſtibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini navali ſimilis, (1) proxime ſpeciem muros oppugnantium navium. altitudine aliquantum onerariæ ſuperabant. ex roſtratis Pęni vana pleraque, utpote ſupino jactu, tela in locum ſuperiorem mittebant. gravior, ac pondere ipſo libratior ſuperne ex onerariis ictus erat. ſpeculatoriæ naves, ac levia ipſa navigia, quæ ſub conſtratis pontium per intervalla excurrebant, primo ipſo tantum impetu ac magnitudine (2) roſtratarum obruebantur: deinde & (3) propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permiſtæ cum hoſtium navibus inhibere ſæpe tela cogebant, metu, ne ambiguo ictu ſuis inciderent. poſtremo aſſeres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant milites) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. quos cum neque ipſos, neque catenas, quibus ſuſpenſi injiciebantur, incidere poſſent: ut quæque retro inhibita roſtrata onerariam hærentem unco traheret, ſcindi videres vincula, quibus aliis innexa erat, ſeriemque aliam ſimul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix tranſiliendi in ſecundum ordinem navium ſpatium propugnatoribus datum eſt. Sex ferme onerariæ puppibus abſtractæ Carthaginem ſunt. major, quam pro re, lætitia, ſed eo gratior, quod inter aſſiduas clades ac lacrymas unum quantumcunque ex inſperato gaudium affulſerat; (4) cum eo, ut appareret, haud procul exitio fuiſſe Romanam claſſem, ni ceſſatum a præfectis ſua-

(1) *res habebat maximam ſpeciem navium oppugnantium muros. naves enim Romanæ ſtabant tanquam muri.* (2) *hoſtilium.*

(3) *Romanis.*

(4) *eo magis, quia apparebat.*

rum navium foret, & Scipio in tempore ſubveniſſet.

CAPUT VIII.

Syphax prælio victus a Lælio, & Maſaniſſa vivus capitur.

11. PEr eoſdem forte dies cum Lælius, & Maſaniſſa quintodecimo ferme die in Numidiam perveniſſent, Maſſylii regnum paternum Maſaniſſæ, læti, ut ad Regem diu deſideratum, conceſſere. Syphax, pulſis inde præfectis præſidiiſque ſuis, vetere ſe continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor, ſocerque: & ita viris equiſque abundabat, ut ſubjectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro, atque impotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis, equos, arma, tela vidit: equites in turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, cæterum omni prope novo, atque incondito ire ad hoſtes pergit. Et caſtris in propinquo poſitis, primo pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi, inde jaculis ſummoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones invicem fieri, & cum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod irritamentum certaminum equeſtrium eſt, cum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita tum a paucis prælio accenſo, omnem utrimque poſtremo (1) exercitum certaminis ſtudium effudit. ac dum equeſtre prælium erat, multitudo Maſæſulorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri vix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas viam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitque effuſe invehentem ſeſe hoſtem: primo barbari ſegnius permittere equos, dein

(1) *alii*: equitatum.

dein ſtare, ac prope turbari novo genere pugnæ: poſtremo non pediti ſolum cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere peditis præſidio audentem. Jam ſigna quoque legionum appropinquabant. tum vero Maſæſuli non modo primum impetum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt. tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit. Ibi Syphax, 12.
dum obequitat hoſtium turmis, ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet, equo graviter icto effuſus opprimitur, capiturque: & vivus, lætum ante omnes Maſaniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat, eoque ſe ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor, quam victoria, fuit, quia equeſtri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occiſa, minus dimidium ejus hominum captum eſt, impetu in caſtra facto, quo perculſa, Rege amiſſo, multitudo ſe contulerat.

CAPUT IX.

Maſaniſſa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Aſdrubalis, captam ſtatim adamat: ne in arbitrium Romanorum veniat, quod enixe illa precata fuerat, nuptiis factis, uxorem habet.

MAſaniſſa Lælio dicere, *ſibi quidem nihil eſſe in præſentia pulchrius, quam victorem tanto intervallo poſt inviſere receptum patrium regnum: ſed tam ſecundis, quam adverſis rebus, non dari ſpatium ad ceſſandum. ſi ſe Lælius cum equitatu, victoque Syphace Cirtham præcedere ſinat, trepida omnia metu ſe oppreſſurum. Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe.* Aſſentiente Lælio prægreſſus Cirtham, evocari ad colloquium principes Cirthenſium jubet. ſed apud ignaros Regis caſus, neque, quæ acta eſſent, promendo, nec minis, nec ſuadendo ante valuit, quam rex vinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim

tim pavore mœnia ſunt deſerta, partim repentino conſenſu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſaniſſa, præſidio circa portas opportunaque mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti veſtibulum in ipſo limine Sophoniſba, uxor Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni, occurrit: & cum in medio agmine armatorum Maſaniſſam inſignem cum armis, tum cætero habitu conſpexiſſet, Regem eſſe (id, quod erat) rata, genibus advoluta ejus, *Omnia quidem*, inquit, *ut poſſes in nos, dii tibi dederunt, virtuſque & felicitas tua. ſed ſi captivæ apud dominum vitæ neciſque ſuæ vocem ſupplicem mittere licet, ſi genua, ſi victricem attingere dextram, precor, quæſoque per majeſtatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per hujuſce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miſerunt: hanc veniam ſupplici des, ut ipſe, quodcunque feret animus, de captiva ſtatuas: neque in cujuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium venire ſinas. ſi nihil aliud, quam Syphacis uxor fuiſſem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginienſi ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendum ſit, vides. ſi nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtorque*. Forma erat inſignis, & florentiſſima ætas. itaque cum diu dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret: propiuſque jam blanditias oratio eſſet, quam preces: non in miſericordiam modo prolapſus eſt animus victoris, ſed (ut eſt genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, (1) obligandæ fidei, in regiam concedit. Inſtitit deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſ-

(1) *ad obligandam fidem, ſive ad ineundam rationem præſtandæ fidei.*

miſſi fidem præſtaret. quod cum expedire non poſſet, ab amore temerarium, atque impudens mutuatur conſilium. nuptias in eum ipſum diem repente parári jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni conſulendi velut in captivam, quæ Maſaniſſæ jam nupta foret. Factis nuptiis ſupervenit Lælius: & adeo non diſſimulavit improbare factum, ut primo etiam cum Syphace, & cæteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus ſit. victus deinde precibus Maſaniſſæ orantis, ut arbitrium, utrius Regum duorum fortunæ acceſſio Sophonisba eſſet, ad Scipionem rejiceret: miſſo Syphace, & cæteris captivis, cæteras urbes Numidiæ, quæ præſidiis regiis tenebantur, adjuvante Maſaniſſa recipit.

CAPUT X.

Syphax captus in caſtra Romana, effuſa ad ſpectaculum omni multitudine, perductus, Scipionem victorem alloquitur.

13. SYphacem in caſtra adduci, cum eſſet nuntiatum, omnis velut ad ſpectaculum triumphi, multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe vinctus, ſequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quiſque plurimum poſſet, magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam ſuam augendo, addebat. *Illum eſſe Regem, cujus tantum majeſtati duo potentiſſimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginienſiſque, ut Scipio imperator ſuus ad amicitiam ejus petendam, relicta provincia Hiſpania, exercituque, duabus quinqueremibus in Africam navigarit: Aſdrubal Pœnorum imperator non ipſe modo ad eum in regnum venerit, ſed etiam filiam ei nuptum dederit. habuiſſe eum tempore uno in poteſtate duos imperatores, Pœnum Romanumque. ſicut ab diis immortalibus pars utraque hoſtiis mactandis pacem petiſſet, ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. jam tantas habuiſſe opes, ut Maſaniſſam regno pulſum eo redegerit, ut vita*

vita ejus fama mortis , & latebris , ferarum modo in ſilvis rapto viventis , tegeretur . His ſermonibus circumſtantium celebratus Rex in prætorium ad Scipionem eſt perductus . Movit & Scipionem tum fortuna priſtina viri præſenti fortunæ collata : tum recordatio hoſpitii , dextræque datæ , & fœderis publice ac privatim juncti . Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore . nam cum Scipio , quid ſibi voluiſſet , quæreret , qui non ſocietatem ſolum abnuiſſet Romanam , ſed ultro bellum intuliſſet : tum ille *peccaſſe quidem ſeſe , atque inſaniſſe* fatebatur *: ſed tum demum , cum arma adverſus populum Romanum cepiſſet , exitum ſui furoris fuiſſe , non principium . tunc ſe inſaniſſe , cum hoſpitia privata , & publica fœdera omnia ex animo ejeciſſet , cum Carthaginienſem matronam domum acceperit . illis nuptialibus facibus regiam conflagraſſe ſuam : illam furiam peſtemque omnibus delinimentis animum ſuum avertiſſe atque alienaſſe : nec quieviſſe , donec ipſa manibus ſuis nefaria ſibi arma adverſus hoſpitem , atque amicum induerit . perdito tamen atque afflicto ſibi hoc in miſeriis ſolatii eſſe , quod in omnium hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates eandem peſtem ac furiam tranſiſſe videat . neque prudentiorem , neque conſtantiorem Maſaniſſam , quam Syphacem , eſſe , etiam ab juventa incautiorem . certe ſtultius illum atque intemperantius eam , quam ſe , duxiſſe .*

CA-

CAPUT XI.

Maſaniſſa a Scipione caſtigatus propter temere factas nuptias cum capta Sophoniſba, ne viva, id quod fide data promiſerat, veniat in Romanorum poteſtatem, mittit ei venenum: quo illa ferociter hauſto decedit. Scipio interim ut ægrum Maſaniſſam ab dolore erigat, illum eximiis laudibus, & præmiis ornat: collaudatum, & decoratum Lælium quoque cum capto Syphace Romam mittit: una & legati Maſaniſſæ proficiſcuntur.

HÆc non hoſtili modo odio, ſed amoris et- 14.
iam ſtimulis, amatam apud æmulum cernens, cum dixiſſet, non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neque conſulto, neque exſpectato Lælio, faciebant: tamque præceps feſtinatio, ut quo die captam reginam vidiſſet, eodem matrimonio junctam acciperet, & apud penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipſum in Hiſpania juvenem (1) nullius forma pepulerat captivæ. Hæc ſecum volutanti Lælius, ac Maſaniſſa ſupervenerunt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepiſſet, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſſet, abductum in ſecretum Maſaniſſam ſic alloquitur. *Aliqua te exiſtimo, Maſaniſſa, intuentem in me bona, & principio in Hiſpaniam ad jungendam mecum amicitiam veniſſe, & poſtea in Africa teipſum, ſpeſque omnes tuas in fidem meam commiſiſſe. atqui nulla earum virtus eſt, propter quas appetendus tibi viſus ſim; qua ego æque, atque temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes, Maſaniſſa, adjeciſſe velim. nam non eſt (mihi crede) tantum ab hoſtibus armatis ætati noſtræ periculi, quantum ab circumfuſis undique voluptatibus. qui eas ſua tem-*

pe-

(1) *v. l. 26. c. 37.*

perantia frenavit ac domuit, is multo majus decus, majoremque victoriam ſibi peperit, quam nos, Syphace victo, habemus. Quæ me abſente ſtrenue ac fortiter feciſti, libenter & commemoravi, & memini: cætera teipſum reputare tecum, quam me dicente erubeſcere, malo. Syphax populi Romani auſpiciis victus captuſque eſt. itaque ipſe, conjux, regnum, ager, oppida, homines, qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani eſt: & Regem, conjugemque ejus, etiam ſi non civis Carthaginienſis eſſet, etiam ſi non patrem ejus imperatorem hoſtium videremus, Romam oporteret mitti: ac ſenatus populique Romani de ea judicium, atque arbitrium eſſe, quæ Regem nobis ſocium alienaſſe, atque in arma coegiſſe præcipitem dicatur. Vince animum, cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam majore culpa, quam (1) cauſa
15. *culpæ eſt, corrumpas.* Maſaniſſæ hæc audienti non rubor eſt ſolum ſuffuſus, ſed lacrymæ etiam obortæ. & cum ſe quidem in poteſtate futurum imperatoris dixiſſet, oraſſetque eum, ut, quantum res ſineret, fidei ſuæ temere obſtrictæ conſuleret, (promiſiſſe enim ſeſe in nullius poteſtatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi, arbitris remotis, cum crebro ſuſpirio & gemitu, quod facile a circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet, ingenti ad poſtremum edito gemitu, fido ex ſervis uno accito, ſub cujus cuſtodia regio (2) more ad incerta fortunæ venenum erat, ei miſtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac ſimul nuntiare: *Maſaniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam vir uxori debuerit. quoniam arbitrium ejus, qui poſſint, adimant, ſecundam fidem præſtare, ne viva in poteſtatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæque, & duorum Re-*

gum,

---

(1) *cauſa culpæ h. e. amor, ſeu voluptas, non eſt tanti, quamobrem ea culpa committenda ſit.*

(2) *de hoc more v. Lipſ. Manuduct. ad Philoſ. Stoic. 3. 28. & Caſaub. ad Strab. 3. 251.*

gum, quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſa conſuleret. Hunc nuntium, ac ſimul venenum ferens miniſter, cum ad Sophonisbam veniſſet, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus, neque ingratum, ſi nihil majus vir uxori præſtare potuit. hoc tamen nuntia, melius me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem*. nec locuta eſt ferocius, quam acceptum poculum, nullo trepidationis ſigno dato, impavide hauſit. Quod ubi nuntiatum eſt Scipioni: ne quid æger animi ferox juvenis gravius conſuleret, accitum eum extemplo nunc ſolatur, nunc, quod (1) temeritatem temeritate alia luerit, triſtioremque rem, quam neceſſe fuit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut a præſenti motu averteret animum ejus, in tribunal aſcendit: & concionem advocari juſſit. ibi Maſaniſſam primum Regem appellatum, eximiiſque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, ſella curuli eburnea, & ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, *neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe, quo unum omnium externorum dignum Maſaniſſam populus Romanus ducat*. Lælium deinde & ipſum collaudatum aurea corona donat. & alii militares viri, prout a quoque navata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus Regis animus, erectuſque in ſpem propinquam, ſublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ. Scipio, C. Lælio cum 16.
Syphace aliiſque captivis Romam miſſo, cum quibus & Maſaniſſæ legati profecti ſunt, ipſe ad Tuneta rurſum caſtra refert: & quæ munimenta inchoaverat, permunit.

CA-

(1) *quod exiſtimaverit, ſe poſſe imprudenter feſtinatas nuptias imprudentiore facto diluere*.

CAPUT XII.

Carthaginienſes proſperis Scipionis præliis perculſi pacem petunt: ſpe adventus Annibalis in Africam, nullas recuſantes conditiones pacis, inducias cum Scipione faciunt.

CArthaginienſes non brevi ſolum, ſed prope vano gaudio ab ſatis proſpera in præſens oppugnatione claſſis perfuſi, poſt famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Aſdrubale atque exercitu ſuo, ſpei repoſuerant, perculſi, jam nullo auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX ſeniorum principes. id erat ſanctius apud illos conſilium, maximaque ad ipſum ſenatum regendum vis. Qui ubi in caſtra Romana, & prætorium pervenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex (1) qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, ſed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate (2) bis jam ante everſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. *imperium ex victis hoſtibus populum Romanum, non perniciem, petere. paratis obedienter ſervire, quæ vellet, imperaret.* Scipio *& veniſſe ea ſpe in Africam ſe* ait, *& ſpem ſuam proſpero belli eventu auctam, victoriam ſe, non pacem, domum reportaturum eſſe. tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: ut omnes gentes ſciant, populum Romanum & ſuſcipere juſte bella, & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captivos, & perfugas &* (3) *fugitivos reſtituant. exercitus ex Italia, & Gallia deducant. Hiſpania abſtineant. inſulis omnibus, quæ inter Italiam, & Africam ſunt, decedant. naves lon-*

(1) *ex Phœnicia. hic mos in toto Oriente;*
(2) *priore, & hoc altero Punico bello.*
(3) *ſervos.*

longas, *præter triginta*, *omnes tradant*. *tritici quingenta*, *hordei* CCC *millia modium*. Pecuniæ ſummam quantam imperaverit, parum convenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex ſtipendium militibus imperatum invenio. *His conditionibus*, inquit, *placeat ne pax*, *triduum ad conſultandum dabitur*. *ſi placuerit*, *mecum inducias facite*. *Romam ad ſenatum mittite legatos*. Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas recuſandas conditiones pacis cum cenſuiſſent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent; alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in ſpeciem captivos, perfugaſque, & fugitivos, quo impetrabilior pax eſſet.

CAPUT XIII.

Res proſpere in Africa a Scipione geſtæ, *Lælio in ſenatu exponente*, *ingenti lætitia Romæ audiuntur: Rex Syphax Albam in cuſtodiam mittitur: introducti deinde in ſenatum legati Maſaniſſæ*, *par egregiis officiis reſponſum referunt: decretis muneribus*, *quæ ad Regem ferrent*, *ipſi quoque donis ornati munifice excipiuntur*.

MUltis ante diebus Lælius cum Syphace, pri- 17.
moribuſque Numidarum captivis Romam venit, quæque in Africa geſta eſſent, omnia expoſuit ordine patribus, ingenti omnium & in præſens lætitia, & in futurum ſpe. Conſulti inde patres Regem in cuſtodiam (1) Albam mittendum cenſuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienſes venirent. Supplicatio in quatriduum decreta eſt. P. Ælius prætor, ſenatu miſſo, & concione inde advocata, cum C. Lælio in roſtra aſcendit. Ibi vero audientes fuſos Carthaginienſium exercitus, devictum & captum ingentis nominis Regem, Numidiam omnem egregia

(1) *in Marſis*. *nam Alba longa jamdiu nulla erat*.

gia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibuſque aliis multitudo ſolet, lætitiam immodicam ſignificarent. Itaque prætor extemplo edixit, *uti æditui ædes ſacras omnes tota urbe aperirent, circumeundi, ſalutandique deos, agendique gratias per totum diem populo poteſtas fieret*. Poſtero die legatos Maſaniſſæ in ſenatum introduxit. Gratulati primum ſenatui ſunt, *quod P. Scipio proſpere res in Africa geſſiſſet*. deinde gratias egerunt, *quod Maſaniſſam non appellaſſet modo Regem, ſed feciſſet, reſtituendo in paternum regnum: in quo poſt Syphacem ſublatum, ſi ita patribus viſum eſſet, ſine metu & certamine eſſet regnaturus: deinde, quod collaudatum pro concione ampliſſimis decoraſſet donis: quibus ne indignus eſſet, & dediſſe operam Maſaniſſam, & porro daturum eſſe. petere, ut regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia, & munera ſenatus decreto confirmaret: &, niſi moleſtum eſſet, illud quoque petere Maſaniſſam, ut Numidas captivos, qui Romæ in cuſtodia eſſent, remitterent. id ſibi amplum apud populares futurum eſſe*. Ad ea reſponſum legatis. *Rerum geſtarum in Africa proſpere, communem ſibi cum Rege gratulationem eſſe. Scipionem recte, atque ordine videri feciſſe, quod eum Regem appellaſſet: & quicquid alid feciſſet, quod honori foret Maſaniſſæ, ea patres comprobare, atque laudare*. Munera, quæ legati ferrent Regi, decreverunt, ſagula purpurea duo cum fibulis aureis ſingulis, & lato clavo tunicis, equos duos phaleratos, bina equeſtria arma cum loricis, & tabernacula, militaremque (1) ſupellectilem, qualem præberi conſuli mos eſt. Hæc Regi prætor mittere juſſus. legatis in ſingulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millium æris, & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus, Numidiſque, qui ex cuſtodia miſſi redderentur Regi. ad hoc ædes, (2) libera loca, lautia legatis decreta.

CA-

(1) *quam* vaſarii *nomine comprehendit. Cic.*
(2) *fortaſſe deambulandi cauſa.*

CAPUT XIV.

Romani in agro Inſubrium cum Magone confligunt: cum diu anceps utrinque ſtetiſſet prælium, victoria Romanis conceditur vulnere Magonis, qui paulo poſt in Africam per legatos revocatus moritur.

EAdem æſtate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quintilius Varus prætor, & Marcus Cornelius pro conſule in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnaverunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidiis tenuit, ipſe ad prima ſigna equo advectus. proque duobus cornibus prætor, ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſumma vi hortabantur. poſteaquam nihil commovebant, tum Cornelio Quintilius, *lentior, ut vides, fit pugna*, inquit: *& induratus præter ſpem reſiſtendo* (1) *hoſtium timor: ac, ne vertat in audaciam, periculum eſt. equeſtrem procellam excitemus oportet, ſi turbare, ac ſtatu movere volumus. itaque vel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hoſtem emittito.* Utram vellet prætor, muneris partem proconſule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit, juſſoſque aſcendere in equos repente in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrem auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. ad quorum ſtridorem, odoremque & aſpectum territi equi, vanum equeſtre auxilium fecerunt. & ut (2) permiſtus, ubi cuſpide uti, & cominus gladio poſſet, roboris majoris Roma- 18.

(1) *hoſtes firmiores facti ſunt adverſus timorem.*
(2) *ſi commiſceretur cum hoſte.*

manus eques erat : ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. ſimul & peditum legio duodecima magna ex parte cæſa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum: nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidiis tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepiſſet, (1) Magoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuiſſet. quibus haud magno certamine fuſis, haſtati legionis undecimæ conglobant ſeſe, atque elephantos jam etiam peditum aciem turbantes invadunt. in quos cum pila confertos conjeciſſent, nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum averterunt. quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hoſtium acies, ſimul omnibus (2) peditibus, ut averſos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effuſis. ſed donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines tenorem pugnæ ſervabant. poſteaquam femore transfixo cadentem, auferrique ex prælio prope exſanguem videre: extemplo in fugam omnes converſi. Ad V millia hoſtium eo die cæſa, & ſigna militaria duodeviginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II millia & CCC de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII amiſſa. inde & tribuni militum duo, M. Coſconius, & M. Mænius. tertiędecimę quoque legionis, quę poſtremo pręlio affuerat, Cn. Helvius tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duodeviginti ferme equites illuſtres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuiſſet, ni vulnere ducis conceſſa
19. victoria eſſet. Mago proximę noctis ſilentio profectus, quantum pati vię per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in ſinum (3) Gallicum appulſis navibus adierunt, jubentes primo quoque tempore in

(1) *alii*: Mago quoque ... oppoſuit.
(2) *Romanis*. (3) Golfo di Lion.

in Africam trajicere. idem & fratrem ejus Annibalem (nam ad eum quoque iſſe legatos eadem jubentes) facturum. non in eo eſſe Carthaginienſium res, ut Galliam, atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo ſenatus, periculoque patrię motus, ſed metuens etiam, ne victor hoſtis moranti inſtaret; Liguresque ipſi relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in poteſtate futuri eſſent, deficerent: ſimul ſperans leviorem in navigatione, quam in via, jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impoſitis copiis in naves profectus, vixdum ſuperata Sardinia, ex vulnere moritur. naves quoque aliquot Pœnorum disjectę in alto, a claſſe Romana, quę circa Sardiniam erat, capiuntur. Hęc terra marique in parte Italię, quę jacet ad Alpes, geſta.

CAPUT XV.

Res utriuſque Conſulis, C. Servilii Cępionis, & C. Servilii Gemini.

CONſul C. Servilius, nulla memorabili re in provincia Etruria, & Gallia (nam eo quoque proceſſerat) geſta, patre C. Servilio, & C. Lutatio patruo ex ſervitute poſt decimum ſextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum a Bojis capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, privato magis, quam publico decore, inſignis Romam rediit. Latum ad populum eſt, *ne C. Servilio fraudi eſſet, quod patre, qui ſella curuli ſediſſet, vivo, cum id ignoraret, tribunus plebis, atque ædilis pl. fuiſſet, contra quam ſancitum legibus erat.* Hac rogatione perlata, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium conſulem, qui in Bruttiis erat, Conſentia, Uffugum, Vergæ, Beſidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanumque, Clampetia, multique alii ignobiles populi, ſeneſcere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem conſul cum Annibale in agro Crotonienſi acie conflixit. Obſcura ejus pugnæ fama

 eſt.

eſt. Valerius Antias quinque millia hoſtium cæſa ait. quæ tanta res eſt, ut aut impudenter ficta ſit, aut negligenter prætermiſſa.

CAPUT XVI.

Habitus Annibalis, dum ex Italia, in cujus poſſeſſione ſextumdecimum jam annum hærebat, mandatis Carthaginienſium in Africam vocatur.

NIhil certe ultra rei in Italia ab Annibale
geſtum. nam ad eum quoque legati ab Car-
thagine vocantes in Africam, iis forte diebus,
quibus ad Magonem, venerunt. Frendens, ge-
20. menſque, ac vix lacrymis temperans dicitur le-
gatorum verba audiſſe. Poſteaquam edita ſunt
mandata, *jam non perplexe*, inquit, *ſed palam re-
vocant, qui, vetando ſupplementum & pecuniam
mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo Anniba-
lem non populus Romanus toties cæſus, fugatuſque,
ſed ſenatus Carthaginienſis obtrectatione, atque in-
vidia. neque hac deformitate reditus mei tam P.
Scipio exultabit, atque efferet ſeſe, quam Anno:
qui domum noſtram, quando alia re non potuit,
ruina Carthaginis oppreſſit.* Jam hoc ipſum præſa-
giens animo, præparaverat ante naves. itaque
inutili militum turba præſidii ſpecie in oppida
Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quam fi-
de, continebantur, dimiſſa, quod roboris in exer-
citu erat, in Africam tranſvexit: multis Italici
generis, quia in Africam ſecuturos abnuentes
conceſſerant in Junonis Laciniæ delubrum, in-
violatum ad eam diem, in templo ipſo fœde in-
terfectis. Raro quemquam alium, patriam exilii
cauſa relinquentem, magis mœſtum abiſſe ferunt,
quam Annibalem hoſtium terra excedentem. reſ-
pexiſſe ſæpe Italiæ litora, & deos hominesque
accuſantem, ſe quoque ac ſuum ipſius caput ex-
ſecratum, *quod non cruentum ab Cannenſi victoria
militem Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Cartha-
ginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum
non vidiſſet. ſe, centum millibus armatorum ad*

Tra-

Traſymenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum, Cumas, Nolamque conſenuiſſe. Hæc accuſans, querenſque, ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt detractus.

CAPUT XVII.

Capti a Saguntinis Carthaginienſes, qui in Hiſpaniam trajecerant ad conducenda auxilia, Romam adducuntur: propter liberatam poſt decimum ſextum annum a Pœnorum obſidione Italiam, ex decreto ſenatus gratiæ Diis aguntur.

ROmam per eoſdem dies & Magonem, & 21.
Annibalem profectos, allatum eſt. cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinendis iis, cum id mandatum ab ſenatu eſſet, aut animi, aut virium habuiſſe videbantur: & quod ſoliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evaſura eſſet res. Per eoſdem dies legati Saguntini venerunt, comprehenſos cum pecunia adducentes Carthaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hiſpaniam trajeciſſent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in veſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratię legatis actę, atque inſuper munera data, ac naves, quibus in Hiſpaniam reverterentur. Mentio deinde ab ſenioribus facta eſt, *ſegnius homines bona, quam mala, ſentire. tranſitus Annibalis in Italiam quantum terroris pavoriſque injeciſſet, ſeſe meminiſſe. quas deinde clades, quos luctus incidiſſe? viſa caſtra hoſtium e muris urbis: quæ vota ſingulorum, univerſorumque fuiſſe? quoties in conciliis voces manus ad cœlum porrigentium auditas,* (1) *en unquam ille dies futurus eſſet, quo vacuam hoſtibus Italiam bona pace florentem viſuri eſſent? dediſſe tandem id*

L 2 *deos*

(1) *nunquam ne? an unquam? magna eſt emphaſis in particula* en.

deos ſextodecimo demum anno : nec eſſe , qui diis gratias agendas cenſeat . adeo ne advenientem quidem gratiam homines benigne accipere , nedum ut præteritæ ſatis memores ſint . Conclamatum deinde ex omni parte curię eſt , uti referret P. Ælius prętor : decretumque , ut V dies circa omnia pulvinaria ſupplicaretur , victimęque majores immolarentur CXX.

CAPUT XVIII.

Pax parum ſincere petentibus Romæ in ſenatu legatis Carthaginienſium negatur .

JAm dimiſſo Lælio , legatiſque Maſaniſſæ , cum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Puteolis viſos , inde terra venturos , allatum eſſet , revocari C. Lælium placuit , ut coram eo de pace ageretur . Q. Fulvius Gillo , legatus Scipionis , Carthaginienſes Romam adduxit : quibus vetitis ingredi urbem, hoſpitium in villa publica , ſenatus ad ædem Bellonæ da-
22. tus eſt . Orationem eandem ferme , quam apud Scipionem , habuerunt , culpam omnem belli a publico conſilio in Annibalem vertentes . *Eum injuſſu ſenatus non Alpes modo, ſed Iberum quoque , tranſgreſſum : nec Romanis ſolum , ſed ante etiam Saguntinis privato conſilio bellum intuliſſe . ſenatui ac populo Carthaginienſi , ſi quis vere æſtimet , fœdus ad eam diem inviolatum eſſe cum Romanis . itaque nihil aliud ſibi mandatum eſſe uti peterent , quam ut in ea pace , quæ poſtremo cum conſule Luctatio facta eſſet , manere liceret .* Cum more tradito , patribus poteſtatem (1) interrogandi , ſi quis quid vellet , legatos prætor feciſſet : ſenioreſque , qui fœderibus interfuerant , alia alii interrogarent : nec meminiſſe ſe per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati : conclamatum ex omni parte curiæ eſt , Punica fraude electos , qui veterem pacem repeterent , cujus ipſi

(1) interrogandi legatos .

ipſi non meminiſſent. Emotis deinde curia legatis, ſententiæ interrogari cœptæ. M. Livius C. Servilium conſulem, qui propior eſſet, arceſſendum, ut coram eo de pace ageretur, cenſebat: cum de re majore, quam quanta ea eſſet, conſultatio incidere non poſſet: non (1) videri ſibi, abſente conſulum altero, ambobuſve, eam rem agi, ſatis ex dignitate populi Rom. eſſe. Q. Metellus, qui triennio ante conſul, dictatorque fuerat: *cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem peterent: & nemo omnium verius exiſtimare poſſet, qua mente ea pax peteretur, quam is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius conſilio, quam Scipionis, accipiendam abnuendamque pacem eſſe*. M. Valerius Lævinus, qui bis conſul fuerat, *ſpeculatores, non legatos, veniſſe arguebat: jubendoſque eos Italia excedere, & cuſtodes cum iis uſque ad naves mittendos, Scipionique ſcribendum, ne bellum remitteret*. Lælius, Fulviuſque adjecerunt, *& Scipionem in eo poſitam habuiſſe ſpem pacis, ſi Annibal, & Mago ex Italia non revocarentur. cæterum omnia ſimulaturos Carthaginienſes, duces eos exercituſque exſpectantes: deinde (2) quamvis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum geſturos*. Eo magis in M. Lævini ſententiam diſceſſum. Legati, pace infecta, ac prope ſine reſponſo dimiſſi. 23.

(1) non videri ſatis eſſe ex dignitate P. R. eam rem agi &c.

(2) *quantumvis recentium*.

CAPUT XIX.

C. Servilius Coſ. gloriam affectans pulſi ab ſe Annibalis, dum extra Italiam perſequitur, a Dictatore P. Sulpitio ad id dicto revocatur: interim in Africa Carthaginienſes, per induciarum tempus, non exſpectato ab Roma pacis reſponſo, naves Romanas expugnant, ac legatos violant: Annibal jam Africam tenens, copias exponit.

24. PEr eos dies Cn. Servilius conſul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes ſe gloria eſſet, velut pulſum ab ſe Annibalem perſequens, in Siciliam, inde in Africam tranſiturus trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum eſt, primo cenſuerunt patres, ut prætor ſcriberet conſuli, ſenatum æquum cenſere, in Italiam reverti eum: deinde, cum prætor ſpreturum eum literas ſuas diceret, dictator ad idipſum creatus P. Sulpitius, pro jure majoris imperii, conſulem in Italiam revocavit. reliquum anni cum M. Servilio, magiſtro equitum, circumeundis in Italia urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noſcendiſque ſingularum cauſis conſumpſit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves cum commeatu, & viginti roſtratarum præſidio, & ab hoſte, & ab tempeſtatibus mari tuto in Africam tranſmiſerunt. Cn. Octavio CC onerariis, XXX longis navibus Sicilia trajicienti non eadem fortuna fuit. In conſpectum ferme Africæ proſpero curſu vectum primo deſtituit ventus, dein verſus in Africum turbavit, ac paſſim naves disjecit. ipſe cum roſtratis per adverſos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ, pars maxima ad Ægimurum inſulam (ea ſinum ab alto claudit, in quo ſita Carthago eſt) XXX ferme millia ab urbe, aliæ adverſus urbem ipſam ad Calidas Aquas delatæ ſunt. Omnia in conſpectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concurſum eſt. magiſtratus ſenatum vocare,

care,

care, populus in curiæ veſtibulo fremere, ne tan-
ta ex oculis manibuſque amitteretur præda. Cum
quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum
enim dies exierat) fidem opponerent, poſtre-
mo permiſto pœne ſenatus populique conſi-
lio, conſenſum eſt, ut claſſe quinquaginta na-
vium Aſdrubal Ægimurum trajiceret, inde per
litora portuſque diſperſas Romanas naves colli-
geret. Deſertæ fuga nautarum primum ab Ægi-
muro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem pup-
pibus tractæ ſunt. Nondum reverterant ab Ro- 25.
ma legati, neque ſciebatur, quæ ſenatus Roma-
ni de bello, aut pace ſententia eſſet: necdum
induciarum dies exierat. eo indigniorem inju-
riam ratus Scipio, ab iis, qui petiſſent pacem, &
inducias, ſpem pacis, & fidem induciarum viola-
tam eſſe, legatos Carthaginem L. Bæbium, L.
Sergium, L. Fabium extemplo miſit. Qui cum
multitudinis concurſu prope violati eſſent, nec
reditum tutiorem futurum cernerent, petierunt
a magiſtratibus, quorum auxilio vis prohibita
erat, ut naves mitterent, quæ ſe proſequeren-
tur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flu-
men perveniſſent, unde caſtra Romana conſpicie-
bantur, Carthaginem rediere. Claſſis Punica ad
Uticam ſtationem habebat. ex ea tres quadrire-
mes, ſeu clam miſſo a Carthagine nuntio, uti fie-
ret, ſeu Aſdrubale, qui claſſi præerat, ſine pu-
blica fraude auſo facinus, quinqueremem Roma-
nam ſuperantem (1) promontorium ex alto re-
pente aggreſſæ ſunt. ſed neque roſtro ferire ce-
leritate ſubterlabentem poterant, neque tranſilire
armati ex humilioribus in altiorem navem. &
defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt.
quibus deficientibus, cum jam nulla alia res
eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a
caſtris in litus effuſa, tueri potuiſſet, concita-
tam remis, quanta maxima vi poterant, in ter-
ram cum immiſiſſent, navis tantum jactura facta,
incolumes ipſi evaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſce-

(1) *Apollinis*.

lere cum haud dubie induciæ ruptæ eſſent, Lælius, Fulviuſque ab Roma cum legatis Carthaginienſibus ſupervenerunt. quibus Scipio, etſi non induciarum modo fides a Carthaginienſibus, ſed etiam jus gentium in legatis ſuis violatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indignum in iis facturum eſſe cum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. Annibale jam terræ appropinquante, juſſus e nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur, quam tenerent regionem, cum dixiſſet, ſepulcrum dirutum proram ſpectare, (1) abominatus, prętervehi juſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem, atque ibi copias expoſuit.

26. Hæc eo anno in Africa geſta. inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus, qui tum magiſter equitum erat, & T. Claudius Nero conſules facti ſunt.

CAPUT XX.

Ad Philippum Macedoniæ Regem fędus violantem legati conqueſtum mittuntur. ingens incendium Romæ exoritur: moritur Q. Fabius Maximus.

CÆterum exitu ſuperioris anni cum legati ſociarum urbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regiis præſidiis, miſſoſque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Philippum Regem: ſimul nuntiaſſent, quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut eſſent Carthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquantum una miſſum: legatos ad Regem, qui, hæc adverſus fœdus facta videri patribus nuntiarent, mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo clivus publicus ad ſolum exuſtus eſt, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit: præterquam quod pace omnis

(1) *malum omen ex loci nomine.*

mnis Italia erat aperta, etiam quod magnam vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falto, & M. Fabius Buteo, ædiles curules, (1) quaternis æris vicatim populo deſcripſerunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, ſi quidem verum eſt, augurem duos & quadraginta annos fuiſſe, quod quidam auctores ſunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel ſi novum ab eo inciperet. ſuperavit (2) paternos honores, avitos æquavit. pluribus victoriis, & majoribus præliis avus inſignis Rullus, ſed omnia æquare unus hoſtis Annibal poteſt. cautior tamen, quam promptior, hic habitus fuit: & ſicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat: ſic nihil certius eſt, quam unum hominem nobis cunctando rem reſtituiſſe, ſicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in ejuſdem locum pontifex (nam duo ſacerdotia habuit) Servius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem unum, Plebeji ter toti inſtaurati ab ædilibus M. Seſtio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius conſul habuerit, an, quia eum res in Etruria tenuerint, quæſtiones ex S. C. de conjurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diverſi auctores faciunt.

L 5 CA-

(1) *quatuor aſſibus in ſingulos modios. aſſes autem unciales erant.*

(2) *Pater videtur fuiſſe Fabius Gurges Coſ. Avus Rullianus, quamquam hic dicitur Rullus. v. l. 8. c. 25. & ſeqq.*

CAPUT XXI.

Referentibus in ſenatu novis Conſulibus M. Servilio Gemino, & Tiberio Claudio Nerone, provinciæ decernuntur.

27. U. C. 548. PRincipio inſequentis anni M. Servilius, & Tib. Claudius, ſenatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt. Italiam atque Africam in ſortem conjici, Africam ambo cupientes, volebant. cæterum Q. Metello maxime annitente, neque data, neque negata eſt Africa. Conſules juſſi cum tribunis plebis agere, ut, ſi iis videretur, populum rogarent, quem vellent in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem juſſerunt. nihilominus conſules provinciam Africam (ita enim ſenatus decreverat) in ſortem conjecerunt. T. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium claſſem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator eſſet, M. Servilius Etruriam ſortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, ſi conſulem remorari ad urbem ſenatui placuiſſet. Prętores, M. Seſtius Galliam eſt ſortitus, ut duas legiones, provinciamque traderet ei P. Quintilius Varus: C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius pro conſule priore anno prętuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo, prętore prioris anni, provinciam, & duas legiones acciperet. Villius pro prętore cum XX navibus longis, militibus mille oram Siciliȩ tutaretur: inde M. Pomponius viginti navibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottę urbana evenit. cęteris ita, uti quiſque obtinebant provincias exercituſque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defenſum imperium eſt. Et ut placatis diis omnia inciperent, agerentque, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio conſulibus T. Manlius dictator, quaſque hoſtias majo-

res

res voverat, ſi per quinquennium illud reſpublica eodem ſtatu fuiſſet, ut eos conſules, prius quam ad bellum proficiſcerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hoſtiæque, quibus votæ erant, diis cæſæ.

CAPUT XXII.

Par timor ac ſpes Romanis, atque Carthaginienſibus ex imminente in Africa ſuprema Scipionis cum Annibale dimicatione.

INter hæc ſimul ſpes, ſimul cura in dies cre- 28.
ſcebat: nec ſatis certum conſtare apud animos poterat, utrum gaudio dignius eſſet, Annibalem poſt ſextumdecimum annum ex Italia decedentem vacuam poſſeſſionem ejus reliquiſſe populo Romano, an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam trajeciſſet. *Locum nimirum, non periculum, mutatum. cujus tantæ dimicationis vatem, qui nuper deceſſiſſet, Q. Fabium haud fruſtra canere ſolitum, graviorem in ſua terra futurum hoſtem Annibalem, quam in aliena fuiſſet. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, (1) qui ſtatorium, ſemilixam ducere exercitum ſolitus ſit, aut cum ſocero ejus Aſdrubale, fugaciſſimo duce, rem futuram: aut tumultuariis exercitibus, ex agreſtium ſemiermi turba ſubito collectis: ſed cum Annibale, prope nato in prætorio patris, fortiſſimi ducis, alto atque educato inter arma, puero quondam milite, vixdum juvene imperatore: qui (2) ſenex vincendo factus, Hiſpanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum compleſſet. ducere exercitum (3) æqualem ſtipendiis ſuis, duratum omnium rerum patientia, quas vix (4) fides fiat homines paſſos,*

L 6 per-

(1) *alii:* cui Statorius ſemilixa *Q. Statorius Centurio Syphacis milites ad morem Romanum inſtruxerat.* (2) *nondum tamen* 50. *annum attigerat.* (3) *qui exercitus tot ſtipendia confecerit, quot Imperator.* (4) *vix credibile ſit.*

perfuſum millies cruore Romano, exuvias non militum modo, ſed etiam (1) *imperatorum portantem. Multos occurſuros Scipioni in acie, qui prætores, qui conſules Romanos ſua manu occidiſſent, muralibus, vallaribuſque inſignes coronis, pervagatos capta caſtra, captas urbes Rom. Non eſſe hodie tot faſces magiſtratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ ſe ferre poſſet Annibal.* Has formidines agitando animis, ipſi curas & metus augebant: etiam, quod cum aſſueſſent per aliquot annos bellum ante oculos, aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta ſpe in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio, & Annibal, velut ad ſupremum certamen comparati duces. ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ ſpes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, (2) eo curæ intentioris erant. Haud diſpar habitus animorum Carthaginienſibus erat. quos modo petiſſe pacem, intuentes Annibalem, ac rerum geſtarum ejus magnitudinem, pœnitebat, modo, cum reſpicerent, bis ſeſe acie victos, Syphacem captum, pulſos ſe Hiſpania, pulſos Italia, atque ea omnia unius virtute, & conſilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium ſuum natum horrebant.

CAPUT XXIII.

Annibal Scipionis apparatu, atque fiducia perculſus, ante certamen pacem petere ſtatuit.

29. JAm Adrumetum pervenerat Annibal. unde ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus ſumptis, excitus pavidis nuntiis omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. inde præmiſſi ſpeculatores, cum excepti a cuſtodi-

(1) *Flaminii, Pauli, Marcelli.*
(2) *ſollicitudinem majorem habebant.*

dibus Romanis , deducti ad Scipionem eſſent : traditos eos tribuno militum, juſſoſque, omiſſo metu, viſere omnia, per caſtra, qua vellent, * circumduci juſſit : percunctatuſque , ſatin' per-commode omnia exploraſſent, datis , qui proſequerentur , retro ad Annibalem dimiſit . Annibal nihil quidem eorum, quæ nuntiabantur , (nam & Maſaniſſam cum ſex millibus peditum , quatuor equitum veniſſe eo ipſo forte die , afferebant) læto animo audivit, maxime hoſtis fiducia , quæ non de nihilo profecto concepta eſt , perculſus . itaque quanquam & ipſe cauſa belli ejus erat , & adventu ſuo turbaverat pactas inducias , & ſpem fœderum : tamen , ſi integer, quam ſi victus, peteret pacem, æquiorem impetrari poſſe ratus , nuntium ad Scipionem miſit, ut colloquendi ſecum poteſtatem faceret . Id utrum ſua ſponte fecerit , an publico conſilio , neutrum, cur affirmem, habeo . Valerius Antias primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie ſunt cæſa, mille & ſeptingnti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in caſtra ad Scipionem veniſſe.

* al. percommodum.

CAPUT XXIV.

Annibal cum Scipione colloquio congreſſus pacem tentat.

CÆterum Scipio cum colloquium haud abnuiſſet , ambo ex compoſito duces caſtra protulerunt , ut coire ex propinquo poſſent . Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, conſedit . Annibal tumulum a quatuor millibus inde , tutum commodumque alioqui , niſi quod longinquæ aquationis erat , cepit . ibi in medio locus conſpectus undique, ne quid inſidiarum eſſet , delectus . Summotis pari 30.
ſpatio armatis , cum ſingulis interpretibus congreſſi ſunt non ſuæ modo ætatis maximi duces, ſed omnis ante ſe memoriæ omnium gentium cuilibet Regum imperatorumve pares . Pauliſper

al-

alter alterius conſpectu admiratione mutua prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior. *Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potiſſimum datum, a quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dediſſent, tibi ceſſiſſe: teque huic bello, veſtris prius, quam noſtris, cladibus inſigni, finem impoſuiſſe. Hoc quoque ludibrium fortunæ caſus ediderit, ut cum patre tuo conſule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore ſigna contulerim, ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus noſtris mentem datam ab diis eſſe, ut & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti eſſemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia, atque Sardinia ſatis digna pretia ſunt pro tot claſſibus, tot exercitibus, tot tamque egregiis amiſſis ducibus. Sed præterita magis reprehendi poſſunt, quam corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de noſtris dimicaremus. nec in Italia ſolum vobis bellum, nobis in Africa eſt: ſed & vos in portis veſtris prope ac mœnibus ſigna armaque hoſtium vidiſtis: & nos ab Carthagine fremitum caſtrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, (1) in meliore veſtra fortuna de pace agitur: agimuſque ii, quorum & maxime intereſt pacem eſſe, & qui quodcunque egerimus, ratum civitates noſtræ habituræ ſint. animo tantum nobis opus eſt non abhorrente a quietis conſiliis. Quod ad me attinet, jam ætas ſenem in patriam revertentem, unde puer profectus ſum jam ſecundæ, jam adverſæ res ita erudierunt, ut rationem ſequi, quam fortunam, malim. tuam & adoleſcentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, (2) quam quietis opus eſt conſiliis, metuo. Non (3) temere incerta ca-*

(1) *nunc Romani in meliore ſunt fortuna.*
(2) *ferociora, quam quieta, conſilia poſtulant.*
(3) *non facile, non fere.*

caſuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Traſymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audaciſſime incipientem nuſquam fefellit fortuna. patris, & patrui perſecutus mortem, ex calamitate veſtræ domus decus inſigne virtutis pietatiſque eximiæ cepiſti: amiſſas Hiſpanias recuperaſti, quatuor inde Punicis exercitibus pulſis. conſul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hic exercitibus cæſis, binis eadem hora captis ſimul incenſiſque caſtris, Syphace potentiſſimo Rege capto, tot urbibus regni ejus, tot noſtri imperii ereptis, me ſextumdecimum jam annum hærentem in poſſeſſione Italiæ detraxiſti. Poteſt victoriam malle, quam pacem, animus. Novi vobis ſpiritus magnos magis, quam utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulſit. Quod ſi in ſecundis rebus bonam quoque mentem darent dii, non ea ſolum, quæ eveniſſent, ſed etiam ea, quæ evenire poſſent, reputaremus. Ut omnium obliviſcaris aliorum, ſatis ego documenti in omnes caſus ſum. quem modo caſtris inter Anienem, atque urbem veſtram poſitis, ac jam prope ſcandentem mœnia Romana videras, hic cernis, (1) duobus fortiſſimis viris fratribus, clariſſimis imperatoribus orbatum, ante mœnia prope obſeſſæ patriæ, quibus terrui veſtram urbem, ea pro mea (2) deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum eſt. In bonis tuis rebus, noſtris dubiis, tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: nobis petentibus magis neceſſaria, quam honeſta. Melior tutiorque eſt certa pax, quam ſperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu eſt. Ne tot annorum felicitatem

(1) *tres fratres amiſerat, Aſdrubalem, Magonem, & Annonem. an duos ait, quia Anno inter Imperatores habitus non ſit? fuit enim equitum præfectus; lib. præc. an quia Magonem obiiſſe nondum audiit? is enim eodem tempore revocatus ex Italia in itinere, navibus vi tempeſtatis disjectis, ex vulnere mortuus eſt.* (2) *deprecantem ea mala, quibus &c.*

tem in unius horæ dederis diſcrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque belli communem propone animo. utrinque ferrum, corpora humana erunt. nuſquam minus, quam in bello, eventus (1) *reſpondent. Non tantum ad id, quod data pace jam habere potes, ſi prælio vincas, gloriæ adjeceris: quantum ademeris, ſi quid adverſi eveniat. ſimul parta ac ſperata decora unius horæ fortuna evertere poteſt. omnia in pace jungenda tuæ poteſtatis ſunt*, P. *Corneli.* (2) *tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutiſque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuiſſet, ſi victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem ſe fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Eſt quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. ſed forſitan non* (3) *indigni ſimus, qui nobiſmetipſis multam irrogemus. non recuſamus, quin omnia, propter quæ bellum initum eſt, veſtra ſint; Sicilia, Sardinia, Hiſpania; quicquid inſularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Carthaginienſes incluſi Africæ litoribus, vos, quando ita diis placuit, externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis ſincere petitam, aut exſpectatam nuper pacem, ſuſpectam eſſe vobis Punicam fidem. multum, per quos petita ſit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, Scipio. veſtri quoque (ut audio) patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem, niſi utilem crederem, & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam peto. & quemadmodum, quia a me bellum cœptum eſt, ne quem ejus pœniteret,* (4) *quoad ipſi invidere dei, præſtiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.*

CA-

(1) *intellige*, ſpei. (2) *in prælio*. (3) *non ita fracta ſunt res Pœnorum.*
(4) *donec fortunæ meæ invidere cœperunt.*

CAPUT XXV.

Annibali pacem petenti Scipio reſpondet.

ADverſus hęc imperator Romanus in hanc ferè ſententiam reſpondit. *Non me fallebat, Annibal, adventus tui ſpe Carthaginienſes & præſentem induciarum fidem, & ſpem pacis turbaſſe: neque tu id ſane diſſimulas, qui de conditionibus* (1) *ſuperioribus pacis omnia ſubtrahas, præter ea, quæ jampridem in noſtra poteſtate ſunt. cæterum ſicut tibi curæ eſt, ſentire cives tuos, quanto per te onere leventur: ſic mihi laborandum eſt, ne quæ tunc pepigerunt, hodie ſubtracta ex conditionibus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni quibus eadem pateat conditio,* (2) *ut etiam proſit vobis fraus, petitis. Neque patres noſtri priores de Sicilia, neque nos de Hiſpania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum ſociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac juſta induerunt arma. vos laceſſiſſe, & tu ipſe fateris, & dii teſtes ſunt: qui & illius belli exitum ſecundum jus faſque dederunt, & hujus dant, & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia, quæcunque agimus, ſubjecta eſſe mille caſibus ſcio. cęterum quemadmodum ſuperbe, & violenter me faterer facere, ſi, prius quam in Africam trajeciſſem, te tua voluntate cedentem Italia, & impoſito in naves exercitu, ipſum venientem ad pacem petendam aſpernarer: ſic nunc, cum prope* (3) *manu conſerta reſtitantem ac tergiverſantem in Africam attraxerim, nulla ſum tibi* (4) *verecundia obſtrictus. proinde ſi quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ ſunt, noſti)* 31

(1)

(1) *quas* 30. *Oratoribus Carthaginienſibus pacem petentibus Scipio propoſuerat. quid hic Annibal detrahat, vide ex cap.* 12. *ſupra.*

(2) petitis ut &c. (3) *videtur reſpicere illud antiqui fori*, ex jure manu conſertum.

(4) *reverentia.*

(1) *multæ navium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorumque violatorum adjicitur, eſt quod referam ad conſilium. ſin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuiſtis.*

CAPUT XXVI.

Scipio, atque Annibal ex colloquio, pace infecta, in caſtra redeuntes, ſupremum certamen parant: exercitum uterque ſuum acriter cohortationibus inflammatum in aciem educunt: ingenti commiſſo prælio, vincitur Annibal.

ITa, infecta pace, ex colloquio ad ſuos cum ſe recepiſſent, fruſtra verbis tentatam rem nuntiant: armis decernendum eſſe, habendamque
32. eam fortunam, quam dii dediſſent. In caſtra ut eſt ventum, pronuntiant ambo, *arma expedirent milites, animoſque ad ſupremum certamen, non in unum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas adeſſet, victores. Roma, an Carthago, jura gentibus daret, ante craſtinam noctem ſcituros. neque enim Africam, aut Italiam, ſed orbem terrarum victoriæ præmium fore: par periculum præmio, quibus adverſæ pugnæ fortuna fuiſſet.* nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra; & Carthagini, ſupremo auxilio effuſo, adeſſe videbatur præſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulentiſſimorum populorum duo longe clariſſimi duces, duo fortiſſimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut everſuri. Anceps igitur ſpes, & metus miſcebant animos: contemplantibuſque modo ſuam, modo hoſtium aciem, cum oculis magis, quam ratione, penſarent vires, ſimul læta, ſimul triſtia obverſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo, atque hortando ſubjiciunt. Pœnus XVI annorum in terra Italia res geſtas, tot duces Roma-

---

(1) *ſi quid multæ adjicitur ob naves expugnatas &c.*

manos, tot exercitus occidione occiſos, & ſua cuique decora, ubi ad inſignem alicujus pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hiſpanias, & recentia in Africa prælia, & confeſſionem hoſtium, quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia poſſent. ad hoc, colloquium Annibalis in ſecreto habitum ac liberum (1) fingenti, qua velit, flectit. ominatur, quibus quondam auſpiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos. adeſſe finem belli, ac laboris: in manibus eſſe prædam Carthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penateſque deos. Adeo celſus hæc corpore, vultuque ita læto, ut viciſſe jam crederes, dicebat. Inſtruit deinde primos haſtatos, poſt 33.
eos principes, triariis poſtremam aciem clauſit. non confertas autem cohortes ante ſua quanque ſigna inſtruebat, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, ut eſſet ſpatium, quo elephanti hoſtium accepti, nihil ordines turbarent. Lælium, cujus ante legati, eo anno quæſtoris, extra ſortem ex S. C. opera utebatur, cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſaniſſam, Numidaſque ab dextro oppoſuit. vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit: dato præcepto, ut ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque diſcurſu applicantes ſe anteſignanis, viam, qua irruerent in (2) ancipitia tela, belluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX autem erant, quot nulla unquam in acie ante habuerat) inſtruxit, deinde auxilia Ligurum, Gallorumque, Balearibus, Mauriſque admiſtis: in ſecunda acie Carthaginienſes, Afroſque, & Macedonum legionem: modico deinde intervallo relicto, ſubſidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac neceſſitate plu-

(1) *poterat fingere Scipio.* (2) *ex utroque latere.*

plures, quam ſua voluntate, decedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit. equitatum etiam ipſum circundedit cornibus. dextrum Carthaginienſes, ſiniſtrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non veſtitus habituſque, non cauſa militandi eadem eſſet. auxiliaribus & præſens, & multiplicata merces ex præda oſtentatur. Galli proprio atque inſito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex aſperrimis montibus in ſpem victoriæ oſtentantur. Mauros Numidaſque impotenti Maſaniſſæ futuro dominatu terret. aliis aliæ ſpes, ac metus jactantur. Carthaginienſibus mœnia patriæ, dii penates, ſepulcra majorum, liberi cum parentibus, conjugeſque pavidæ, aut excidium ſervitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in ſpem medium oſtentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienſes, (1) duces ſuarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immiſtos alienigenis, agerent, tubæ, cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantuſque clamor ortus, ut elephanti in ſuos ſiniſtro maxime cornu verterentur, Mauros, ac Numidas. addidit facile Maſaniſſa perculſis terrorem: nudavitque ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ, inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis, ne obtererentur, feciſſent, in (2) ancipites ad ictum utrinque conjiciebant haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſabant, donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hoſtes, addit perculſis terrorem. Utrinque
34. equite nudata erat Punica acies, cum pedes concur-

(1) *intellige*, autem. (2) *ab utroque latere petitos elephantos, &, quo ſe verterent, neſcios.*

currit, nec ſpe, nec viribus jam par. ad hoc, dictu parva, ſed magni eadem in re gerenda momenti res, (1) congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior: diſſonæ illis, ut gentium multarum diſcrepantibus linguis, voces. pugna Romana ſtabilis & ſuo, & armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo impetu extemplo movere loco hoſtium aciem Romani: (2) ala deinde, & umbonibus pulſantes, in ſummotos gradu illato, aliquantum ſpatii, velut nullo reſiſtente, inceſſere, urgentibus & noviſſimis primos, ut ſemel motam aciem ſenſere, quod ipſum vim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſtes, auxiliares cedentes ſecunda acies Afri & Carthaginienſes adeo non ſuſtinebant, ut contra etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perveniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in ſuos verſi, partim refugere in ſecundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paulo ante non adjuti, & tunc excluſi. & prope duo jam permiſta prælia erant: cum Carthaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogerentur conſerere manus. non tamen ita perculſos, iratoſque in aciem accepere, ſed denſatis ordinibus in cornua, vacuumque circa campum extra prælium ejecere, ne pavidos fuga vulneribuſque milites in certam & integram aciem miſcerent. Cæterum tanta ſtrages hominum armorumque locum, in quo ſteterant paulo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quam per confertos hoſtes fuerat. itaque qui primi erant haſtati, per cumulos corporum, armorumque, & tabem ſanguinis, qua quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & (3) ſigna, & ordines confuderunt. principum quoque ſigna fluctuare cœperant, vagam ante ſe cernendo aciem. quod Scipio ubi vidit, receptui propere canere haſtatis juſſit, & ſauciis in poſtremam aciem

(1) *ſimilis*. (2) *cubito*. (3) *ſua*.

ciem ſubductis, principes triarioſque in cornua inducit, quo tutior firmiorque media haſtatorum acies eſſet. ita novum de integro prælium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes perventum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine, vel ſpei vel periculi pares. ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo, quod jam equites, jam elephantos fuderat: jam prima acie pulſa, in ſecundam pugnabat.
35. In tempore Lælius, ac Maſaniſſa pulſos per aliquantum ſpatii ſecuti equites, revertentes, in averſam hoſtium aciem incurrere. Is demum impetus fudit hoſtem. multi circumventi in acie cæſi, multi per patentem circa campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium, ſociorumque cæſa eo die ſupra millia viginti. par ferme numerus captus eſt cum ſignis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, prius quam excederet pugna, expertus: & confeſſione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. Elephantos in prima fronte; quorum fortuitus impetus, atque intolerabilis vis, ſigna ſequi, & ſervare ordines, in quo plurimum ſpei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginienſium aciem, ne homines miſti colluvione omnium gentium, quos non fides teneret, ſed merces, liberum receptum fugæ haberent: ſimul primum ardorem atque impetum hoſtium excipientes fatigarent: ac ſi nihil aliud, vulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent. tum, ubi omnis ſpes eſſet, milites Carthaginienſes Afroſque, ut omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum feſſis ac ſauciis pugnarent, ſuperiores eſſent. Italicos intervallo quoque diremptos, incertos, ſocii, an hoſtes eſſent, in poſtremam aciem ſummotos.

C A-

CAPUT XXVII.

Prælio victus Annibal Carthaginem pergit: Scipioni ad oppugnandam Carthaginem properanti legati inde, pacem petentes, occurrunt: interim veniens auxilio Carthaginienſium Vermina, filius Syphacis, funditur.

HOc edito velut ultimo virtutis opere Annibal, cum Adrumetum refugiſſet: accituſque inde Carthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quam (1) puer inde profectus erat, rediſſet: faſſus in curia eſt, non prælio modo ſe eſſe, ſed bello, victum: nec ſpem ſalutis alibi, quam in pace impetranda, eſſe. Scipio confeſtim 36
a prælio, expugnatis hoſtium caſtris, direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit, nuntio allato, Cn. Lentulum cum L roſtratis, C onerariis, omni genere commeatus, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuntio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem jubet. ipſe, ad ſuam veterem nova Lentuli claſſe adjuncta, profectus ab Utica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata infulis ramiſque oleæ Carthaginienſium occurrit navis. decem legati erant principes civitatis, auctore Annibale, miſſi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ navis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & miſericordiam Scipionis, nullum iis aliud reſponſum datum, quam ut Tunetem venirent. eo ſe moturum caſtra. ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis non tam noſcendi in præſentia, quam terrendi hoſtis, cauſa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem, nuntius allatus, Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus, quam pedi-

(1) *iverat in Hiſpaniam novem annos natus.*

ditibus, venire Carthaginienſibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu miſſa, (1) turmalibus primis agmen aggreſſa, Numidas levi certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluſo, a parte omni circundatis equitibus, XV millia hominum cæſa, mille & CC vivi capti ſunt, & equi Numidici mille & D, ſigna militaria duo & ſeptuaginta. regulus ipſe inter tumultum cum paucis effugit.

CAPUT XXVIII.

Scipio Carthaginienſium legatis pacis conditiones dicit; quas domum relatas cum Giſgo accipiendas in concione diſſuaderet, e ſuperiore loco eum Annibal detrahit: excuſata deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuadet: in quam cum conſenſum eſſet, a Scipione induciæ dantur, donec legatos Romam mittant.

TUm ad Tunetem eodem, quo antea, loco caſtra poſita. legatique XXX Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miſerabilius, quam ante, quo magis cogebat fortuna, egerunt: ſed aliquanto minore cum miſericordia, ab recenti memoria perfidiæ, auditi ſunt. In concilio, quanquam juſte ira omnes ad delendam ſtimulabat Carthaginem: tamen, cum, & quanta res eſſet, & quam longi temporis obſidio tam munitæ, & validæ urbis, reputarent: & ipſum Scipionem exſpectatio (2) ſucceſſoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, ſolicitaret: ad pacem omnium
37. animi verſi ſunt. Poſtero die revocatis legatis, & cum multa caſtigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem deos, & jusjurandum eſſe crederent, conditiones pacis dictæ. *Ut liberi legibus ſuis viverent. quas urbes, quoſque agros,*

(1) *alii:* Saturnalibus. *h. e. primo die Saturnalium, ſcil. 16. Cal. Januar.*
(2) *Claudii Neronis Coſ.*

agros, quibuſque finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret. perſugas, fugitivoſque, & captivos omnes, & naves roſtratas, præter decem triremes, traderent, elephantoſque, quos haberent domitos; neque domarent alios. bellum neve in Africa, neve extra Africam injuſſu populi Romani gererent. Maſaniſſæ res redderent, fœduſque cum eo facerent. frumentum ſtipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati rediſſent, præſtarent. X millia talentum argenti deſcripta penſionibus æquis in annos L ſolverent. obſides (1) *centum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIIII annis, neu XXX maiores. inducias ita ſe daturum, ſi per priores inducias naves onerariæ captæ, quæque fuiſſent in navibus, reſtituerentur. aliter nec inducias, nec ſpem pacis ullam eſſe.* Has conditiones legati cum domum referre juſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque a multitudine inquieta eadem, & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audirique, arreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. quæ inſueta liberæ civitati ſpecies cum fremitum populi moviſſet, perturbatus militaris vir urbana libertate, *novem*, inquit, *annorum a vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum redii. militares artes, quas me a puero fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probe videor ſcire: urbis ac fori jura, leges, mores vos me oportet doceatis.* excuſata imprudentia, de pace multis verbis diſſeruit, quam nec iniqua, & neceſſaria eſſet. omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil præter ipſas comparebat naves: nec inquiſitio erat facilis. Cum adverſantes paci (2) arguerentur, placuit naves

(1) *lib.* 32. *c.* 2. Petentibus Carthaginienſibus, ut, ſi jam videretur Senatui, obſides ſibi redderentur, centum redditi obſides. de cęteris, ſi in fide permanerent, ſpes facta. *aut igitur error hic, aut ibi. Appianus ait, fuiſſe* 150. *Punic. p.* 31. (2) *eas res apud ſe habere.*

* al. unique. reddi, & homines * utique inquiri: cætera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienſes. Sunt, qui Annibalem ex acie ad mare perveniſſe; inde præparata nave ad Regem Antiochum extemplo profectum tradant: poſtulantique ante omnia Scipioni, ut Annibal ſibi traderetur, reſponſum eſſe, Annibalem in Africa non eſſe.

CAPUT XXIX.

Timorem, qui antea Romæ erat, cum primum de Carthaginienſium rebellione allatum fuerat, diſcutit certus nuntius de ſtatu rerum in Africa: prodigia nuntiata procurantur: claſſis Claudii Coſ. Africam petens tempeſtate laceratur.

38. POſteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in navibus fuerant, ex publicis deſcripta rationibus quæſtores: quæ privata, profiteri domini juſſi: pro ea ſumma pecuniæ XXV millia pondo argenti præſentia exacta: induciæque Carthaginienſibus datę in tres menſes. additum, ne per induciarum tempus alio uſquam, quam Romam, mitterent legatos: & quicunque legati Carthaginem veniſſent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes veniſſent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginienſibus Romam miſſi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia, Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginienſium trepidatum fuerat; juſſuſque erat Tib. Claudius mature in Siciliam claſſem ducere, atque inde in Africam trajicere: & alter conſul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo ſtatu res in Africa eſſent, ſciretur. Segniter omnia in comparanda, deducendaque claſſe ab Tib. Claudio conſule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium eſſe,

qui-

quibus legibus daretur, quam conſulis, cenſuerant. Prodigia quoque, nuntiata ſub ipſam famam rebellionis, terrorem attulerant. Cumis ſolis orbis minui viſus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cavernis conſedit, arboreſque in profundum hauſtæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Fruſinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta, & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novendiali ſacro, cætera hoſtiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum inſolita magnitudo in religionem verſa. nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſint. cæterum ludorum ipſo die ſerenitate ſubita orta, pompa duci cępta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum eſt, cum, deceſſiſſe inde aquam, nuntiatum eſſet: lætitiamque populo, & ludis celebritatem addidit ſedes ſua ſolenni ſpectaculo reddita. Clau- 39.
dium conſulem profectum tandem ab urbe inter portus Coſſanum, (1) Loretanumque atrox vis tempeſtatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum perveniſſet, ſtetiſſetque ibi, dum reliquum tempeſtatis exſæviret: Ilvam inſulam, & ab Ilva Corſicam, & a Corſica in Sardiniam trajecit. ibi ſuperantem (2) Inſanos montes multo & ſævior, & infeſtioribus locis tempeſtas adorta disjecit claſſem. multæ quaſſatæ, armamentiſque ſpoliatæ naves: quædam fractæ. ita vexata, ac lacerata claſſis Carales tenuit. ubi dum ſubductæ reficiuntur naves, hiems oppreſſit: circumactumque anni tempus: & nullo prorogante imperium, privatus Tib. Claudius claſſem Romam reduxit.

(1) *alii:* Falerianumque.
(2) *ita dicti, quod invii ſint, & ex iis incerti ventorum flatus in mare ruant.*

CAPUT XXX.

Dictator dicitur C. Servilius cauſa comitiorum, quæ ne perficiantur, prohibent tempeſtates: ſcribæ & viatores Ædilitii propter clam egeſtum aurum damnantur: Cerealia ludi fiunt.

M. Servilius, ne comitiorum cauſa ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio, in provinciam eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeſtates prohibuerunt. itaque cum pridie Idus Martias veteres * magiſtratus abiſſent, novi ſuffecti non eſſent, reſpublica ſine curulibus magiſtratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus: in locum ejus ſuffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio, ædil. curul. ludi Romani ter toti inſtaurati. Pecuniam ex ærario ſcribæ, viatoreſque ædilitii clam egeſſiſſe per indicem comperti, damnati ſunt, non ſine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magiſtratu ſe abdicaverunt, cum ludos, ludorumque cauſa epulum Jovi feciſſent, & ſigna tria ex multatitio argento facta in Capitolio poſuiſſent. Cerealia ludos dictator, & magiſter equitum ex ſenatuſconſulto fecerunt.

* al. magiſtratu.

CAPUT XXXI.

Lætitia Urbis ex nuntio proſpere jam tandem perfecti Punici belli.

40. Legati ex Africa Romani ſimul Carthaginienſeſque cum veniſſent Romam, ſenatus ad ædem Bellonæ habitus eſt. ubi cum L. Veturius Philo, pugnatum cum Annibale eſſe ſuprema Carthaginienſibus pugna, finemque tandem lugubri bello impoſitum, ingenti lætitia patrum expoſuiſſet; adjecit, Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parva bene geſtæ rei acceſſio erat,

rat, devictum. in concionem inde prodire juſſus, gaudiumque id populo impertire. Tum * patefacta gratulatione omnia in urbe templa, ſupplicationeſque in triduum decretæ. Legatis Carthaginienſium, & Philippi Regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut ſenatus ſibi daretur, reſponſum juſſu patrum a dictatore eſt, conſules novos eis ſenatum daturos eſſe.

* al. patuere; facta.

CAPUT XXXII.

Creatis Conſulibus Cn. Cornelio Lentulo, P. Ælio Pæto, de provinciis in ſenatu agitur.

U.C. 549.

Comitia inde habita: creati conſules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus. prætores M. Julius Pennus, cui ſors urbana evenit. M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam eſt ſortitus. De provinciis conſulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginienſium auditi eſſent. belli finem alterius principium alterius proſpiciebant animis. Cn. Lentulus conſul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ: ſeu bellum foret, facilem victoriam: ſeu jam finiretur, finiti tanti belli ſe conſule gloriam petens. negare itaque, prius quicquam agi paſſurum, quam ſibi Africa decreta eſſet; concedente collega, moderato viro, & prudenti, qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum eſſet, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus, & M. Acilius Glabrio tribuni plebis, *rem priore anno nequicquam tentatam ab Tib. Claudio conſule, Cn. Cornelium tentare* ajebant. *ex auctoritate patrum latum ad populum eſſe, cujus vellent imperium in Africa eſſe. omnes V & XXX tribus P. Scipioni id imperium decreſſe.* Multis contentionibus & in ſenatu, & ad populum acta res, poſtremo eo deducta eſt, ut ſenatui permitterent. Patres igitur jurati (ita convenerat) cenſuerunt, *uti conſules provincias inter*

*ſe compararent, ſortirenturve, uter Italiam, uter
claſſem navium L haberet, cui claſſis obveniſſet, in
Siciliam navigaret. ſi pax cum Carthaginienſibus
componi nequiſſet, in Africam trajiceret: conſul ma-
ri, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terra rem
gereret, ſi conditiones convenirent pacis, tribuni pl.
populum rogarent, utrum conſulem, an P. Scipio-
nem juberent pacem dare: & quem, ſi deportandus
exercitus victor ex Africa eſſet, deportare. ſi pacem
per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum
deportari juſſiſſent, ne conſul ex Sicilia in Africam
trajiceret. alter conſul, cui Italia eveniſſet, duas*
41. *legiones a M. Sextio prętore acciperet.* P. Scipioni
cum exercitibus, quos haberet, in provincia A-
frica prorogatum imperium. Prætori M. Valerio
Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Li-
vius priore anno pręfuerat, decretę. P. Ælius
prętor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremel-
lio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam,
quam P. Lentulus pro pretore habuiſſet, decer-
nitur. M. Servilio prioris anni conſuli cum ſuis
duabus item legionibus in (1) Etruriam pro-
rogatum imperium eſt. Quod ad Hiſpanias atti-
neret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Len-
tulum, & L. Manlium Acidinum eſſe. uti con-
ſules cum tribunis agerent, ſi eis videretur, ut
plebem rogarent, cui juberent in Hiſpania im-
perium eſſe. is ex duobus exercitibus in unam
legionem conſcriberet Romanos milites, & quin-
decim cohortes ſocios Latini nominis, quibus
provinciam obtineret. veteres milites L. Corne-
lius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cor-
nelio conſuli L navium claſſis ex duabus claſſi-
bus, Cn. Octavii, quę in Africa eſſet, P. Vil-
lii, quę Sicilię oram tuebatur, decreta: ut quas
naves vellet, deligeret. P. Scipio quinquaginta
longas naves haberet, quas habuiſſet. quibus ſi
Cn. Octavium, ſicut pręfuiſſet, pręeſſe vellet,
Octavio pro pretore in eum annum imperium eſ-
ſet. ſi Lęlium pręficeret, Octavius Romam de-
ce-

(1) *alii*: in Etruria.

cederet: reduceretque naves, (1) quibus proconſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardiniam decem longę naves decretę. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere juſſi, ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis reſpublica adminiſtraretur.

CAPUT XXXIII.

Introductis in ſenatum legatis Philippi, qui purgatum venerant, quæ miſſi ad Regem a Roma legati queſti fuerant, triſte reſponſum datur.

Tum de legatis Philippi, & Carthaginienſium actum. Priores Macedonas introduci placuit, 42.
quorum varia oratio fuit: partim purgantium, quæ queſti erant miſſi ad regem a Roma legati de populatione ſociorum: partim ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed multo infeſtius M. Aurelium: quem ex tribus ad ſe miſſis legatis delectu habito ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe contra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis collatis pugnaſſe: partim poſtulantium, ut Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militaſſent, captique in vinculis eſſent, ſibi reſtituerentur. Adverſus ea M. Furius, miſſus ad idipſum ab Aurelio ex Macedonia, diſſeruit. *Aurelium relictum, ne ſocii populi Romani feſſi populationibus, atque injuria, ad regem deficerent, finibus ſociorum non exceſſiſſe: dediſſe operam, ne impune in agros eorum tranſcenderent populatores. Sopatrum ex* (2) *purpuratis, & propinquis regis eſſe. eum cum quatuor millibus Macedonum, & pecunia miſſum nuper in Africam eſſe Annibali Carthaginienſibuſque auxilio.* De iis rebus interrogati Macedones cum perplexe reſponderent, ipſi (3) ante reſponſum tulerunt. *Bellum quærere regem, & ſi pergat, propediem in-*

(1) *quibus opus Scipio non haberet.*
(2) *ex numero procerum, qui circa Regem.*
(3) *alii:* acre.

inventurum . dupliciter ab eo fœdus violatum : & quod ſociis populi Romani injurias fecerit, bello armiſque laceſſiverit : & quod hoſtes auxiliis, & pecunia juverit . & P. Scipionem recte, atque ordine videri feciſſe, & facere, quod eos, qui arma contra populum Romanum ferentes capti ſunt, hoſtium numero in vinculis habeat . & M. Aurelium e republica facere, gratumque id ſenatui eſſe, quod ſocios populi Romani, quando jure fœderis non poſſet, armis tueatur.

CAPUT XXXIV.

Petentibus pacem Carthaginienſibus, ex populi juſſu, per P. Cornelium Scipionem ut detur, ſenatus decernit : miſſi in Africam ab Roma feciales fœdus cum Carthaginienſibus feriunt.

CUm hoc tam triſti reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginienſes vocati . quorum ætatibus, dignitatibuſque conſpectis (nam longe primi civitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, vere de pace agi. Inſignis tamen inter cęteros Aſdrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper auctor, adverſuſque factioni Barchinæ : eo tum illi plus auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a rep. transferenti. Qui cum varia oratione uſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia eſſet, nunc monendo etiam patres conſcriptos, ut rebus ſecundis modeſte, ac moderate uterentur : *ſi ſe, atque Annonem audiſſent Carthaginienſes, & tempore uti voluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro ſimul hominibus bonam fortunam, bonamque mentem dari. populum Romanum eo invictum eſſe, quod in ſecundis rebus ſapere, & conſulere meminerit . & hercule mirandum fuiſſe, ſi aliter facerent. ex inſolentia, quibus nova bona fortuna ſit, impotentes lætitiæ inſanire. populo Romano uſitata, ac prope jam obſoleta ex victoria gaudia*

eſſe,

eſſe, ac plus pœne parcendo victis, quam vincendo, imperium auxiſſe. Cæterorum miſerabilior oratio fuit, commemorantium, *ex quantis opibus quo recidiſſent Carthaginienſium res. nihil eis, qui modo orbem prope terrarum obtinuiſſent armis, ſupereſſe, præter Carthaginis mœnia. iis incluſos non terra, non mari quicquam ſui juris cernere. urbem quoque ipſam, ac penates ita habituros, ſi non in ea quoque, qua nihil ulterius ſit, ſævire populus* Romanus *velit*. Cum flecti miſericordia patres appareret, ſenatorum unum infeſtum perfidiæ Carthaginienſium ſuccla maſſe ferunt: *per quos deos fœdus icturi eſſent, cum eos, per quos ante ictum eſſet, feſclliſſent? per eoſdem*, inquit Aſdrubal, *qui tam infeſti ſunt fœdera violantibus*. Inclinatis omnium ad 43.
pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis provincia erat, S. C. interceſſit. Tum M. Acilius, & Q. Minutius tribuni pl. ad populum tulerunt; *vellent, juberentne ſenatum decernere, ut cum Carthaginienſibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent?* De pace, *Uti rogas*, omnes tribus juſſerunt; *pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare*. Ex hac rogatione ſenatus decrevit, ut P. Scipio ex X (1) legatorum ſententia pacem cum populo Carthaginienſi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienſes: petieruntque, ut ſibi in urbem introire, & colloqui cum civibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſſent. eſſe in iis partim propinquos, amicoſque ſuos, nobiles homines; partim ad quos mandata a propinquis haberent. quibus conventis, cum rurſus peterent, ut ſibi quos vellent ex iis redimendi poteſtas fieret, juſſi nomina edere. & cum CC ferme ederent, ſenatus conſultum factum eſt, *ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Carthaginienſes vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentque ei, ut, ſi pax* con-

(1) *more majorum decernebantur legati, quorum e ſententia pacis leges darentur.*

conveniſſet, *ſine pretio eos Carthaginienſibus redderet*. Feciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur, ipſis poſtulantibus, ſenatus conſultum in hæc verba factum eſt, *ut* (1) *privos lapides ſilices*, *privaſque verbenas ſecum ferrent*: *uti prætor Romanus iis imperaret*, *ut fœdus ferirent*, *illi prętorem ſagmina poſcerent*. herbæ id genus ex arce ſumptum dari fecialibus ſolet. Ita dimiſſi Roma Carthaginienſes cum in Africam veniſſent ad Scipionem, quibus ante dictum eſt legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt; inter quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit. naves provectas in altum incendi juſſit. Quingentas fuiſſe omnis generis, quę remis agerentur, quidam tradunt: quarum conſpectum repente incendium tam lugubre fuiſſe Pœnis, quam ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis gravius, quam de fugitivis, conſultum.
44. nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi: Romani in crucem ſublati. Annis ante XL pax cum Carthaginienſibus poſtremo facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio conſulibus. bellum initum annis poſt tribus & XX P. Cornelio, T. Sempronio conſulibus, finitum eſt decimoſeptimo anno Cn. Cornelio, P. Ælio Pęto conſulibus. Sępe poſtea ferunt Scipionem dixiſſe, Tib. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuiſſe in mora, quominus id bellum exitio Carthaginis finiret.

CAPUT XXXV.

Carthaginienſes, *complorantes primam in ſtipendium collationem pecuniæ*, *Annibal increpat*.

CArthaginienſibus cum prima collatio pecunię diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mæ-

(1) *unuſquiſque ſuum lapidem*, *ſuamque verbenam*. *v. rationem feriendi fęderis l.* 1. *in Tullo Hoſtilio*. *c.* 9. *n.* 24.

meſtitiaque, & fletus in curia eſſet, ridentem Annibalem ferunt conſpectum. cujus cum Aſdrubal Hædus riſum increparet in publico fletu, cum ipſe lacrymarum cauſa eſſet: *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis*, inquit, *ſic & animus intus cerni poſſet, facile vobis appareret non læti, ſed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtivus, quam veſtræ iſtæ abſurdæ, atque* (1) *abhorrentes lacrymæ ſunt. tunc fleſſe decuit, cum adempta nobis arma, incenſæ naves, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec eſſe in vos odio veſtro conſulum ab Romanis, credatis. nulla magna civitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa viribus onerantur. tantum nimirum ex publicis malis ſentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum, ſtimulat. itaque cum ſpolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem jam, ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit, nunc, quia tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere comploratis. quam vereor, ne propediem ſentiatis, leviſſimo in malo vos hodie lacrymaſſe.* Hæc Annibal apud Carthaginienſes.

CAPUT XXXVI.

Scipio, pace cum Carthaginienſibus facta, Maſaniſſæ regnum reſtituit: reverſus in Urbem, ampliſſimum agit triumphum, quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſequitur: cognominatus Africanus, primus ipſe imperator nomine victæ ab ſe gentis decoratur.

SCipio, concione advocata, Maſaniſſam, (2) ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris

(1) *non congruentes tempori.*
(2) *præter.*

teris urbibus, agriſque, quæ ex regno Syphacis
in populi Romani poteſtatem veniſſent, adjectis,
donavit. Cn. Octavium claſſem in Siciliam du-
ctam Cn. Cornelio conſuli tradere juſſit: legatos
Carthaginienſium Romam proficiſci, ut quæ ab
ſe ex decem legatorum ſententia acta eſſent, ea
patrum auctoritate populique juſſu confirmaren-
45. tur. Pace terra marique parta, exercitu in na-
ves impoſito, in Siciliam Lilybæum trajecit. in-
de magna parte militum in navibus miſſa, ipſe
per lętam pace non minus, quam victoria, Ita-
liam, effuſis non urbibus modo ad habendos ho-
nores, ſed agreſtium etiam turba obſidente vias,
Romam pervenit, triumphoque omnium clariſſi-
mo urbem eſt invectus. Argenti tulit in æra-
rium pondo centum millia XXIII. militibus ex
præda quadragenos æris diviſit. Morte ſubtra-
ctus ſpectaculo magis hominum, quam trium-
phantis gloriæ Syphax eſt. Tibure haud ita
multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat.
conſpecta mors tamen ejus fuit, quia publico
funere eſt elatus. Hunc regem in triumpho du-
ctum Polybius, haudquaquam ſpernendus auctor,
tradit. Secutus Scipionem triumphantem eſt, (1)
pileo capiti impoſito, Q. Terentius Culleo; o-
mnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis
(2) auctorem coluit. Africanum, cognomen mi-
litaris prius favor, an popularis aura celebrave-
rit; an ſicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeii
patrum memoria, cœptum ab aſſentatione fami-
liari ſit, parum compertum habeo. Primus certe
hic imperator nomine victæ ab ſe gentis eſt no-
bilitatus: exemplo deinde hujus, nequaquam vi-
ctoria pares, inſignes imaginum titulos, clara-
que cognomina familiæ fecere.

LI-

(1) *more libertorum, qui pileum redditæ libertatis ſymbolum in manumiſſione accipiebant.*
(2) *Scipionem.*

LIBER XXXI.

CAPUT I.

Ingreſſus ad belli Macedonici Hiſtoriam.

ME quoque juvat, (1) velut ipſe in 1.
parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perveniſſe. nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omnes Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minime convenit: tamen cum in mentem venit, tres & LX annos (tot enim ſunt a primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æque (2) multa volumina occupaſſe mihi, quam occuparint *quadringenti (3) LXXXVI anni a condita Urbe ad Appium Claudium conſulem, qui primus bellum Cathaginienſibus intulit: jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & creſcere pœne opus, quod, prima quæque perficiendo, minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: ſed claritate regum antiquorum, vetuſtæque fama gentis, & magnitudine imperii, quo (4) multa quondam Europæ, majoremque partem Aſiæ obtinuerant armis, prope nobilius.

CA-

(1) *velut eo tempore vixerim.* (2) *h. e. quindecim. nam libros adhuc ſcripſerat omnino triginta.*
(3) *alii*, LXXXVIII. (4) *alii:* multam quondam Europæ, majorem partem Aſiæ. *hæc omnia reſpiciunt Alexandrum Magnum.*

CAPUT II.

Cauſæ renovati cum Philippo belli.

CÆterum cœptum bellum adverſus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depoſitum erat: cum Ætoli & belli & pacis fuiſſent cauſæ. vacuos deinde pace Punica jam Romanos, & infenſos Philippo, cum ob infidam adverſus Ætolos alioſque regionis ejuſdem ſocios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam miſſa Annibali Pœniſque, preces Athenienſium, quos agro pervaſtato in urbem compulerat, ex-
2. citaverunt ad renovandum bellum. Sub idem fere tempus & ab (1) Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nuntiantes Aſiæ quoque civitates (2) ſolicitari. His legationibus reſponſum eſt, curæ Aſianam rem ſenatui fore.

CAPUT III.

Legati ad Ptolemæum Ægypti regem mittuntur, ut propter conſervatam in dubiis rebus fidem, illi gratias agant. C. Oppius profectus juſſu P. Ælii Coſ. contra Bojos, ab illis circumventus cæditur: cum Conſul Romam reverſus de bello Philippi retuliſſet, ex decreto ſenatus Lævinus pro prætore in Macedoniam trajicit.

COnſultatio de Macedonico bello integra ad Coſſ. qui tunc (3) in prælio cum Bojis erant, rejecta eſt. Interim ad (4) Ptolemæum Ægypti regem legati tres miſſi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus,

(1) *Rege Pergami.* (2) *a Philippo adverſus Romanos.*
(3) *alii:* qui tunc in provinciis erant. *nam ſolus Ælius Bojos provinciam habebat, altero Coſ. Cornelio Lentulo Siciliam ſortito. neque hic ullum prælium geſtum narratur.*
(4) *Epiphanem Philopatoris.*

nus, ut & annuntiarent victum Annibalem, Pœnoſque, & gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, cum finitimi etiam ſocii Romanos desererent, in fide manſiſſet; & peterent, ut, ſi coacti injuriis bellum adverſus Philippum ſuſcepiſſent, priſtinum animum erga populum Rom. conſervaret. Eodem fere tempore P. Ælius Coſ. in Gallia, cum audiſſet a Bojis ante ſuum adventum incurſiones in agros ſociorum factas, duabus legionibus ſubitariis tumultus ejus cauſa ſcriptis, additiſque ad eas quatuor cohortibus de exercitu ſuo, C. Oppium præfectum ſocium hac tumultuaria manu per Umbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Bojorum invadere juſſit. ipſe eodem aperto itinere per medios montes duxit. Oppius ingreſſus hoſtium fines, primo populationes ſatis proſpere ac tuto fecit: delecto deinde ad (1) caſtrum Mutilum idoneo loco ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant ſegetes) profectus neque explorato circa, nec ſtationibus ſatis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, poſitis, improviſo impetu Gallorum cum frumentatoribus eſt circumventus. inde pavor fugaque etiam armatos cepit. ad ſeptem millia hominum palata per ſegetes ſunt cæſa: inter quos ipſe C. Oppius præfectus. cæteri in caſtra metu compulſi, inde ſine certo duce conſenſu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum ſuarum, ad conſulem per ſaltus prope invios pervenere: qui, niſi quod populatus eſt Bojorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit; nihil, quod eſſet memorabile, aliud in provincia cum geſſiſſet, Romam rediit. Cum primum ſenatum habuit, univerſis
3. poſtulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo, ſociorumque querelis ageret, relatum extemplo eſt, decrevitque frequens ſenatus, ut P. Ælius Coſ. (2) quem videretur ei, cum imperio

(1) *hodie*, Modigliana. (2) *ſimilis dicendi modus l. 6. c.* 15. eventum Senatus, quem videbitur, dabit, *h. e.* dabit eum, qui videbitur.

rio mitteret, qui, claſſe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus pro prætore miſſus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis in Macedoniam tranſmiſit. ad quem cum M. Aurelius legatus veniſſet, edocuiſſetque eum quantos exercitus, quantum navium numerum comparaſſet rex; & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, ſed etiam inſulas, partim ipſe adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: majore conatu Romanis id capeſſendum bellum eſſe, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius auſus ex aliquanto minore (1) regno eſſet: hæc eadem ſcribere Aurelium conſulibus & ſenatui placuit.

CAPUT IV.

Veteribus militibus, qui cum Scipione in Africa militaverant, ager Samnis, & Apulus dividitur. Novi Coſſ. creantur P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta.

4. Exitu hujus anni, cum de (2) agris veterum militum relatum eſſet, qui ductu atque auſpicio P. Scipionis in Africa bellum perfeciſſent: decreverunt Patres, ut M. Junius, prætor urbanus, ſi ei videretur, decemviros agro Samniti, Apuloque, quod ejus publicum populi Romani eſſet, metiendo, dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Servilii, (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hoſtilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio conſule comitia habente, creati COSS. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gil-

(1) *Epiri; quo regno majus Macedonicum.*
(2) *in præmium aſſignandis.*

Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani Scenici eo anno magnifice apparateque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & L. Quintio Flaminio, biduum inſtaurati ſunt. frumentique vim ingentem, quod ex (1) Africa P. Scipio miſerat, (2) quaternis æris populo cum ſumma fide & gratia diviſerunt. Et plebeji ludi (3) ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis L. Apuſtio Fullone, & Q. Minutio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Jovis epulum fuit ludorum cauſa.

CAPUT V.

Pro bello Macedonico ſuſcipiendo ſacra ex decreto ſenatus fiunt: cum arma jam ſumma vi a Philippo parari eſſet allatum, de bello illi indicendo P. Sulpitius Coſ. ad populum refert.

ANno quingenteſimo (4) quinquageſimo ab 5.
Urbe condita, P. Sulpitio Galba, C. Aure- U.C.
lio COSS. bellum cum rege Philippo initum eſt, 550.
paucis menſibus poſt pacem Carthaginienſibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum conſulatus inibatur, P. Sulpitius COS. retulit, ſenatuſque decrevit, uti COSS. majoribus hoſtiis rem divinam facerent, quibus diis (5) ipſis videretur, cum precatione ea, *quam rem ſenatus populuſque Rom. de rep. deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti pop. Rom. ſociiſque, ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret*, ſecundum rem divinam, preca-

(1) *hinc percuſſi nummi cum hac Epigraphe T. FLAMIN. T. F. L. Flac. P. F. EX S. C. in anteriore parte depicta eſt Ceres ornata ſpica, cum inſcript. ÆD. CUR.*

(2) *quatuor aſſibus adbuc, ut probabile eſt, uncialibus, modius frumenti veniit.*

(3) *num quia non rite acti? an ex magnificentia?*

(4) *annus hic neque cum Varroniana, neque cum Catoniana Æra conſentit.* (5) *Coſſ.*

cationemque, ut de rep. deque provinciis ſenatum conſulerent. Per eos dies, opportune irritandis ad bellum animis, & literæ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino pro prætore allatæ: & Athenienſium nova legatio venit, quę regem appropinquare finibus ſuis nuntiaret: brevique non agros modo, ſed urbem etiam in ditione ejus futuram, niſi quid Romani auxilii foret. Cum pronuntiaſſent COSS., rem divinam rite perfectam eſſe, & precationem admiſiſſe deos aruſpices reſpondere, lætaque exta fuiſſe, & prolationem finium victoriamque & triumphum portendi: tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Athenienſium auditi. Senatus inde conſultum factum eſt, ut ſociis gratiæ agerentur, quod diu ſolicitati, ne obſidionis quidem metu fide deceſſiſſent. de auxilio mittendo tum reſpondere placere, cum conſules provincias ſortiti eſſent: atque is COS. cui Macedonia provincia eveniſſet, ad populum tuliſſet, ut Philippo, regi Macedonum, indiceretur bellum.
6. P. Sulpitio provincia Macedonia ſorte evenit. iſque rogationem promulgavit: vellent, juberent Philippo regi Macedonibuſque, qui ſub regno ejus eſſent, ob injurias, armaque illata ſociis populi Rom. bellum indici. Alteri conſuli Aurelio Italia provincia obtigit. Provincias prætores exinde ſortiti ſunt, Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fulvius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Bruttios: L. Furius Purpureo Galliam.

CAPUT VI.

Rogationem de bello Macedonico primum populus antiquat: caſtigatus deinde a Conſule bellum jubet; cujus pro felici exitu, antequam indicatur, ſupplicatio decernitur.

Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata eſt. id cum feſſi diuturnitate & gravitate belli ſua ſponte homines tædio laborum periculorumque fe-

ce-

cerant: tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingreſſus, incuſaverat bella ex bellis ſeri, ne pace unquam frui plebs poſſet. Ægre eam rem paſſi patres: laceratuſque probris in ſenatu tribunus plebis: & conſulem pro ſe quiſque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, caſtigaretque ſegnitiam populi: atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura eſſet. Conſul, 7.
in campo Martio comitiis habitis, priuſquam centurias in ſuffragium mitteret, concione advocata, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi*, *Quirites*, *non*, *utrum bellum*, *an pacem habeatis*, *vos conſuli*: (*neque enim liberum id vobis permittet Philippus*, *qui terra marique ingens bellum molitur*) *ſed utrum in Macedoniam legiones tranſportetis*: *an hoſtem in Italiam accipiatis*. *Hoc quantum interſit*, *ſi unquam ante alias*, *Punico certe proximo bello experti eſtis*. *Quis enim dubitat*, *quin*, *ſi Saguntinis obſeſſis fidemque noſtram implorantibus impigre tuliſſemus opem*, *ſicut patres noſtri Mamertinis tulerant*, *totum in Hiſpaniam averſuri bellum fuerimus*, *quod cunctando cum ſumma clade noſtra in Italiam accepimus*? *Ne illud quidem dubium eſt*, *quin hunc ipſum Philippum*, *pactum jam per legatos literaſque cum Annibale in Italiam trajicere*, *miſſo cum claſſe Levino*, *qui ultro ei bellum inferret*, *in Macedonia continuerimus*. *& quod tunc fecimus*, *cum hoſtem Annibalem in Italia haberemus*, *id nunc*, *pulſo Italia Annibale*, *devictis Carthaginienſibus*, *cunctamur facere*? *Patiamur expugnandis Athenis*, *ſicut Sagunto expugnando* (1) *Annibalem paſſi ſumus*, *ſegnitiem noſtram experiri regem*. *non quinto inde menſe*, *quemadmodum ab Sagunto Annibal*, *ſed quinto inde die*, *quam ab Corintho ſolverit naves*, *in Italiam perveniet*. *Ne æquaveritis Annibali Philippum*: *ne Carthaginienſibus Macedonas*: *Pyrrho certe æquabitis*: *dico quantum vel vir viro*, *vel gens genti præſtat*. (2) *Minima acceſſio ſemper Epirus regno Macedoniæ fuit*, *&*

(1) *experiri*. (2) *Oratorie*.

& hodie eſt. Peloponneſum totam in ditione Philippus habet, Argoſque ipſos non vetere fama magis, quam (1) *morte Pyrrhi, nobilitatos. Noſtra nunc compara. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, ſalvis ducibus, ſalvis tot exercitibus, quos Punicum poſtea bellum abſumpſit, aggreſſus Pyrrhus, tamen concuſſit, & victor prope ad ipſam urbem Romam venit! Nec Tarentini modo, oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant: ut* (2) *linguam, ut nomen ſecutos crederes: ſed Lucanus, & Bruttius, & Samnis a nobis defecerunt. hæc vos, ſi Philippus in Italiam tranſmiſerit, quietura, aut manſura in fide creditis?* (3) *manſerunt enim Punico poſtea bello. nunquam iſti populi, niſi cuum deerit, ad quem deſciſcant, a nobis non deficient. Si piguiſſet vos in Africam trajicere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienſes hoſtes haberetis. Macedonia potius, quam Italia, bellum habeat: hoſtium urbes agrique ferro atque igni vaſtentur. experti jam ſumus, foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſuffragium bene juvantibus diis: & quæ Patres cenſuerunt, vos jubete. Hujus vobis ſententiæ non conſul modo auctor eſt, ſed etiam dii immortales, qui mihi ſacrificanti, precantique, ut hoc bellum mihi, ſenatui, vobiſque & ſociis ac nomini Latino, claſſibus exercitibuſque noſtris bene ac feliciter eveniret,*
18. *læta omnia proſperaque portendere*. Ab hac oratione in ſuffragium miſſi, *Uti rogarat*, bellum juſſerunt. Supplicatio inde a COSS. in triduum ex S.C. indicta eſt, obſecratique circa omnia pulvinaria dii, quod bellum cum Philippo populus juſſiſſet, id bene ac feliciter eveniret. conſultique feciales ab COS. Sulpitio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum (4) ipſi utique nuntiari juberent: an ſatis eſſet, in finibus regni, quod proximum præſidium eſſet, eo nuntiari: feciales decreverunt, utrum eorum feciſſet, recte facturum. Conſuli a Patribus permiſſum, ut,

---

(1) *Argis Pyrrhus periit. v. l. 29. c. 14.*
(2) *Græcus enim Pyrrhus.* (3) *ironia.* (4) *Regi.*

ut, (1) quem videretur ex iis, qui (2) extra ſenatum eſſent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

CAPUT VII.

Provinciæ, atque exercitus decernuntur.

TUm de exercitibus conſulum prætorumque actum. conſules binas legiones ſcribere juſſi, veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permiſſum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportaſſet, voluntarios, quos poſſet, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus eſſet. Prætoribus L. Furio Purpureoni, & Q. Minutio Rufo quina millia ſocium Latini nominis conſul daret: quibus præſidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipſe juſſus ex eo exercitu, quem P. Ælius COS. habuiſſet, ut quiſque (3) minime multa ſtipendia haberet, legere, donec & ipſe quinque millia ſocium ac nominis Latini effeciſſet: id præſidio Siciliæ provinciæ eſſet. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium eſt: uti pro prætore in Sardiniam trajiceret: atque de exercitu, qui ibi eſſet, quinque millia ſocium nominis Latini, qui eorum minime multa ſtipendia haberet, legeret. Et conſules duas urbanas legiones ſcribere juſſi: quæ, ſi quo res poſceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli ſocietate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno uſura reſp. erat.

CA-

(1) *hic tertio* quem *pro* qui, *vi verbi* mitteret.
(2) *fecialem, qui non eſſet e numero Senatorum.*
(3) *breviore tempore militaſſet.*

CAPUT XIII.

Ptolemæi Ægypti Regis in populum Romanum fides.

9. IN ipſo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nuntiarunt, *Athenienſes adverſus Philippum petiſſe ab rege auxilium. cæterum etſi communes ſocii ſint: tamen niſi ex auctoritate populi Romani, neque claſſem neque exercitum defendendi, aut oppugnandi cujuſquam cauſa regem in Græciam miſſurum eſſe; vel quieturum eum in regno, ſi populo Romano ſocios defendere liceat: vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſſurum, atque ipſum auxilia, quæ facile adverſus Philippum tueri Athenas poſſent, miſſurum.* Gratię regi ab ſenatu actæ, reſponſumque tutari ſocios populo Romano in animo eſſe. ſi qua re ad id bellum opus ſit, indicaturos regi: regnique ejus opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reip. eſſe. Munera deinde legatis in ſingulos quinum millium æris ex S. C. miſſa.

CAPUT IX.

P. Sulpitius Coſ., cui Macedonia provincia evenit, ludos, & dona, præeunte Pontifice Maximo, vovet.

CUm delectum conſules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus eſſent: civitas religioſa, in principiis maxime novorum bellorum, ſupplicationibus habitis jam, & obſecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum eſſet, ludos Jovi, donumque vovere conſulem, cui provincia Macedonia eveniſſet, juſſit. Moram voto publico Licinius Pontifex Maximus attulit: qui negavit ex incerta pecunia vovere debere. *ſi ea* (1) *pecunia non poſſet in bellum uſui eſſe, reponi ſta-*

(1) *quæ in ludos impendenda eſt.*

ſtatim debere , (1) *nec cum alia pecunia miſceri* . *quod niſi factum eſſet* , *votum rite ſolvi non poſſe* . Quanquam & res, & auctor movebat: tamen ad collegium pontificum referre conſul juſſus : (2) ſi poſſet, recte votum incertæ pecuniæ ſuſcipi . poſſe, rectiuſque etiam eſſe, pontifices decreverunt. Vovit in eadem (3) verba Coſ. præeunte Maximo Pontifice , quibus antea quinquennalia vota ſuſcipi ſolita erant: præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, cum ſolveretur , ſenatus cenſuiſſet , ludos , donaque facturum vovit . toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant : ii primi de incerta.

CAPUT X.

Galli, *duce Amilcare Pœno*, *poſt dirutam Placentiam Cremonam oppugnant : cum ad tutandam provinciam ſatis præſidii non haberet* L. *Furius Purpureo*, *Gallici tumultus opprimendi negotium* C. *Aurelio Coſ. datur*.

OMnium animis in bellum Macedonicum verſis, repente nihil minus eo tempore timen- 10.
tibus , Gallici tumultus fama exorta eſt . Inſubres, Cenomanique & Boji , excitis Salyis Iluatibuſque & ceteris Liguſtinis populis , Amilcare Pœno duce, qui in iis locis de Aſdrubalis exercitu ſubſtiterat, Placentiam invaſerant : & direpta urbe , ac per iram magna ex parte incenſa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinaſque relictis, trajecto Pado , ad Cremonam diripiendam pergunt . Vicinæ urbis audita clades ſpatium colonis dedit ad claudendas portas, præſidiaque per muros diſponenda : ut obſiderentur. tamen prius, quam (4) expugnarentur : nuntioſque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Pur-

(1) *ne tota ærarii pecunia huic voti obligationi obnoxia ſit*. (2) *an*. (3) *h. e. ſi eodem ſtatu Reſp. ſtaret*. (4) *ſi expugnandi eſſent*. *an* tamen *pro* ſaltem?

Purpureo tum provincię pręerat, cętero ex S. C. exercitu dimiſſo, pręter quinque millia ſocium ac Latini nominis: cum iis copiis in proxima regione provincię circa Ariminum ſubſtiterat. is tum ſenatui ſcripſit, quo in tumultu provincia eſſet. *duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempeſtatem Punici belli ſubterfugiſſent, alteram captam ac direptam ab hoſtibus, alteram oppugnari: nec in exercitu ſuo ſatis præſidii colonis laborantibus fore: niſi quinque millia ſocium XL millibus hoſtium (tot enim in armis eſſe) trucidanda objicere velit, & tanta ſua clade jam inflatos excidio coloniæ Romanæ*

XI. *augere hoſtium animos*. His literis recitatis decreverunt, *ut C. Aurelius COS. exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adeſſe juberet*: *& aut ipſe, ſi per commodum reipublicæ poſſet, ad opprimendum Gallicum tumultum proficiſceretur: aut L. Furio prætori ſcriberet, ut cum ad eum legiones ex Etruria veniſſent, miſſis in vicem earum quinque millibus ſociorum, qui interim Etruriæ præſidio eſſent, proficiſceretur ipſe ad coloniam liberandam obſidione.*

CAPUT XL.

Legati in Africam mittuntur, qui & Carthaginienſibus nuntient, fœdus ab Amilcare violari, & Maſaniſſæ de regno recuperato gratulantes, auxilia contra Philippum ab eo petant.

L*Egatos item mittendos in Africam* cenſuerunt, *eoſdem Carthaginem, eoſdem in Numidiam ad Maſaniſſam. Carthaginem, ut nuntiarent, civem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud ſatis ſcire ex Aſdrubalis prius, an ex Magonis poſtea exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligurumque exciviſſe ad arma contra populum Rom. Eum, ſi pax placeret, revocandum illis, & dedendum populo Rom. eſſe*. ſimul nuntiare juſſi, *perfugas ſibi non omnes redditos eſſe, magnam partem eorum palam Carthagini obverſari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut ſibi ex fœde-*

fœdere reſtituantur. Hæc ad Carthaginienſes mandata. Maſaniſſæ gratulari juſſi, *quod non patrium modo recuperaſſet regnum, ſed parte florentiſſima Syphacis finium adjecta etiam auxiſſet*. Nuntiare præterea juſſi, *bellum cum rege Philippo ſuſceptum, quod Carthaginienſes auxiliis juviſſet, injuriaſque inferendo ſociis populi Rom. flagrante bello Italia, coegiſſet claſſes exercituſque in Græciam mitti, &, diſtinendo copias, cauſa in primis fuiſſet ſerius in Africam trajiciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum*. Dona ampla data, quæ ferrent regi: vaſa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica, cum eburneo ſcipione, & toga prætexta, cum curuli ſella. juſſique polliceri, *ſi quid ei ad firmandum augendumque regnum opus eſſe judicaſſet, enixe id populum Rom. merito ejus præſtaturum*.

CAPUT XII.

Verminæ Syphacis filio petenti per legatos, ut Rex, & ſocius ab Senatu appellaretur, hujus nominis honor negatur.

VErminæ quoque, Syphacis filii, legati per eos dies ſenatum adierunt, excuſantes errorem, adoleſcentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginienſium avertentes. *Et Maſaniſſam Romanis ex hoſte amicum factum: Verminam quoque annixurum, ne officiis in populum Rom. aut a Maſaniſſa, aut ab ullo alio vincatur. petere, ut rex, ſociuſque, & amicus ab ſenatu appellaretur*. Reſponſum legatis eſt: *& patrem ejus Syphacem ſine cauſa ex ſocio & amico hoſtem repente populi Rom. factum: & eum ipſum rudimentum adoleſcentiæ, bello laceſſentem Romanos, poſuiſſe. itaque pacem illi prius petendam a populo Rom. eſſe, quam ut rex, ſociuſque & amicus appelletur. nominis ejus honorem pro magnis erga ſe regum meritis dare populum Rom. conſueſſe. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum ſenatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium eis populo Rom.*

permittente. ſi quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rurſus ab ſenatu ei poſtulandum fore. Legati cum iis mandatis in Africam miſſi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. quinqueremes ſingulis datæ.

CAPUT XIII.

Pecunia Locris ex Proſerpinæ theſauris furto ſublata, ex decreto ſenatus conquiſita reponitur: prodigia nuntiata expiantur.

12. Literæ deinde in ſenatu recitatæ ſunt Q. Minutii prætoris, cui Bruttii provincia erat, pecuniam Locris ex Proſerpinæ theſauris nocte clam ſublatam: nec, ad quos pertineat facinus, veſtigia ulla exſtare. Indigne paſſus ſenatus non ceſſari ab ſacrilegiis: & ne (1) Pleminium quidem, tam clarum recenſque noxæ ſimul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio conſuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios ſcriberet, ſenatui placere, quæſtionem de expilatis theſauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuiſſet. quæ inventa pecunia eſſet, reponi. ſi quo minus inventum foret, expleri; ac piacularia, ſi videretur, ſicut ante pontifices cenſuiſſent, fieri, cauſa expiandæ violationis ejus templi. Prodigia etiam ſub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arſiſſe afferebant. Priverni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe: Lanuvii templo Soſpitæ Junonis nocte ſtrepitum ingentem exortum. Jam animalium obſcœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. In Sabinis incertus infans natus, maſculus an fœmina eſſet. alter ſexdecim jam annorum item ambiguo ſexu inventus. Fruſinone agnus cum ſuillo capite, Sinueſſæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia &

(1) v. l. 19.

& deformia, errantiſque in alienos fœtus naturę viſa. ante omnia abominati ſemimares: juſſique in mare extemplo deportari: ſicut proxime C. Claudio, M. Livio COSS. deportatus ſimilis prodigii fœtus erat. nihilo minus decemviros adire libros de portento eo juſſerunt. decemviri ex libris res divinas eaſdem, quæ proxime ſecundum id prodigium factæ eſſent, imperarunt. carmen præterea ab (1) ter novenis virginibus cani per urbem juſſerunt: donumque Junoni reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius COS. ex decemvirorum reſponſo curavit. carmen ſicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

CAPUT XIV.

Privatis poſtulantibus tertiam pecuniæ penſionem, quæ ex pecunia mutuo Reipublicæ data debebatur, cum ærarium ſolvendo vix ſufficeret, agri publici habendi fit copia.

EXpiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris ſacrilegium perveſtigatum a Q. Minutio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in theſauris repoſita) cum conſules in provincias proficiſci vellent, privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio Coſſ. mutuam dederant, (2) tertia penſio debebatur eo anno, adierunt ſenatum: quia conſules, cum ad novum bellum, quod magna claſſe magniſque exercitibus gerendum eſſet, vix ærarium ſufficeret, negaverant eſſe unde iis in præſentia ſolveretur. Senatus querentes eos non ſuſtinuit, *ſi in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti reſpublica vellet, aliis ex aliis o-* 13.

 rien-

(1) *in tres ordines, in ſingulos novem Virginibus diſpoſitis.*

(2) *nec tamen adhuc ſoluta erat ſecunda penſio, ſed in hunc annum dilata, quo debebatur tertia. v. l. 29. c. 13. fin.*

rientibus bellis, quid aliud, quam publicam pro beneficio, tanquam ob noxam, ſuam pecuniam fore? Cum & privati æquum poſtularent, nec tamen ſolvendo ære alieno reſpublica eſſet: quod medium inter æquum, & utile erat, decreverunt: *ut quoniam magna pars eorum agros vulgo venales eſſe diceret, & ſibimet emptis opus eſſe: agri publici, qui intra quinquageſimum lapidem eſſet, copia iis fieret. conſules agrum æſtimaturos, & in jugera* (1) *aſſes vectigales, teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, impoſituros: ut ſi quis, cum ſolvere poſſet populus, pecuniam habere, quam agrum, mallet, reſtitueret agrum populo.* Læti eam conditionem privati accepere. (2) Trientius, * Tributiuſque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus.

* al. Tabuliuſque.

CAPUT XV.

P. Sulpitio coſ. in Macedoniam profecto præſto ſunt legati Athenienſium, civitati ſuæ a Philippo obſeſſæ auxilium petentes.

14. TUm P. Sulpitius, ſecundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brunduſium venit: & veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones deſcriptis, navibuſque ex claſſe conſulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brunduſio ſolvit, in Macedoniam trajecit. ibi ei præſto fuere Athenienſium legati, orantes, ut ſe obſidione eximeret. Miſſus extemplo Athenas eſt C. Claudius Centho cum XX. longis navibus, & militum copiis. neque enim ipſe rex Athenas obſidebat. eo maxime tempore Abydum oppugna-

(1) *unus as annuæ penſionis nomine in ſingula jugera indicitur, ut conſtaret agrum publicum eſſe.*
(2) *ita dictus, quia pro una ex tribus pecuniæ partibus, tributus ager eſt. ſi* Tabulius *legendum eſt, inde dictus ex triente tertio, qui tabulis publicis debebatur.*

gnabat, jam cum Rhodiis, & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio, vires expertus. ſed animos ei faciebat præter ferociam inſitam, fœdus ictum cum (1) Antiocho, Syriæ rege, diviſæque jam cum eo Ægypti opes: cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo imminebant.

CAPUT XVI.

Origo belli ab Athenienſibus cum Philippo contracti.

Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienſes haudquaquam digna cauſa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos ſervant. Acarnanes duo juvenes, per (2) initiorum dies, non initiati templum Cereris, imprudentes religionis, cum cætera turba ingreſſi ſunt. facile eos ſermo prodidit, (3) abſurde quædam percunctantes. deductique ad antiſtites templi, cum palam eſſet per errorem ingreſſos, tanquam ob (4) infandum ſcelus, interfecti ſunt. Id tam fœde atque hoſtiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetravitque ab eo, ut datis Macedonum auxiliis, bellum ſe inferre Athenienſibus pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. & irritatio animorum ea prima fuit. poſtea juſtum bellum decretis (5) civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique ſecuti cedentem in Macedoniam Philippum, cum Æginam veniſſent: rex (6) Piræeum renovandæ firmandæque cum Athenienſibus ſocietatis cauſa trajecit. Civitas omnis obviam effuſa cum conjugi-

(1) *Magno.*
(2) *in his ſolemnis erat ardentium tædarum jactatio a currentibus, & facem ſibi mutuo tradentibus, ac ſilentium.* (3) *per ignorantiam.*
(4) v. *Meurſium* Eleuſinior. c. 18. *in græcia feriata.*
(5) *Athenienſium.* (6) *Athenarum portum.*

bus ac liberis, ſacerdotes cum inſignibus ſuis intrantem urbem, ac (1) dii prope ipſi exciti ſe-
15. dibus ſuis exceperunt. In concionem extemplo populus vocatus: ut rex, quæ vellet, coram ageret. deinde ex dignitate magis viſum, ſcribere eum, de quibus videretur, quam præſentem aut referendis ſuis in civitatem beneficiis erubeſcere, aut (2) ſignificationibus acclamationibuſque multitudinis, aſſentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ miſſæ in concionem, recitatæque ſunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem ſociam: deinde rerum, quas adverſus Philippum geſſiſſet: ad poſtremum adhortatio capeſſendi bellum, dum ſe, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent. nequicquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, prætermiſſam occaſionem quæſituros. Rhodii deinde legati auditi ſunt, quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Athenienſium captas nuper a Macedonibus, recuperataſque remiſerant. Itaque ingenti conſenſu bellum adverſus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti. tum primum mentio illata de tribu, quam (3) Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. & Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergo donatus, civitaſque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Athenienſibus dederant.

CA-

(1) *Attalo Athenas ingreſſo, omnia templa patuerunt; omnibuſque aris victimæ adſtiterunt.* Polyb. *l.* 3. (2) *repete*, erubeſcere.

(3) *ab Attalo ſortita eſt nomen hæc Tribus. Decem Tribus Cliſthenes a totidem heroibus nominaverat. ut Cecropida, a Cecrope primo Rege, ita alias. de quibus Demoſth. in funebri Athenienſium laudatione.*

Digitized by Google

CAPUT XVII.

Ceſſantibus rege Attalo, & Rhodiis, quos in belli ſocietatem Athenienſes acceperant, Philippus multas Græciæ urbes expugnat: Abydeni ab eo obſeſſi, ad exemplum Saguntinorum, ſuos, ſeque occidunt.

SEcundum hæc rex Attalus Æginam ad claſſem
ſe recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per
(1) inſulas Rhodum navigarunt: omnibus, prę-
ter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ prę-
ſidiis Macedonum tenebantur, in ſocietatem ac-
ceptis. Attalum Æginæ miſſi in Ætoliam nuntii,
exſpectatique inde legati aliquandiu nihil agen-
tem tenuere. & neque illos excire ad arma po-
tuit, gaudentes utcunque compoſita cum Phi-
lippo pace: & ipſe, Rhodiique, cum, ſi inſtitiſ-
ſent Philippo, egregium liberatæ per ſe Græciæ
titulum habere potuiſſent: patiendo rurſus eum
in Helleſpontum trajicere, occupantemque Græ-
ciæ opportuna loca, vires colligere, bellum a-
luere: gloriamque ejus geſti perfectique Roma-
nis conceſſerunt. Philippus (2) magis regio a- 16.
nimo eſt uſus: qui cum Attalum Rhodioſque ho-
ſtes non ſuſtinuiſſet: ne Romano quidem, quod
imminebat, bello territus, Philocle quodam ex
præfectis ſuis cum duobus millibus peditum, e-
quitibus ducentis ad populandos Athenienſium
agros miſſo, claſſe tradita Heraclidi, ut Maro-
neam peteret, ipſe terra eodem cum expeditis
duobus millibus peditum, equitibus ducentis per-
git. & Maroneam quidem primo impetu expu-
gnavit. (3) Ænum inde cum magno labore,
poſtremo per proditionem Ganymedis præfecti
Ptolemæi cepit. deinceps alia caſtella, Cypſela,
& (4) Doriſcon, & Serrheum occupat. inde

(1) *Cycladas.* (2) *quam Attalus.*
(3) *ab Ænea profugo conditum Thraciæ oppidum.*
(4) *ibi campus* Doriſcus *decem millium hominum*
ca-

progreſſus ad Cherſoneſum, Elæunta, & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recipit. Callipolis quoque, & Madytos dedita, & caſtella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit. eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, cum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. eodem poſtea, cum jam vix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus cum trajeciſſet, ſpem tantum auxilii ex propinquo oſtendit, neque terra, neque mari adjutis
17. ſociis. Abydeni primo tormentis per muros diſpoſitis, non terra modo adeuntes aditu arcebant: ſed navium quoque ſtationem infeſtam hoſti faciebant. poſtea cum & muri pars ſtrata ruinis, & ad interiorem raptim oppoſitum murum cuniculis jam perventum eſſet: legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miſerunt. Paciſcebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum ſociis navalibus, Attalique præſidium emitti liceret: atque ipſis urbe excedere cum ſingulis veſtimentis. quibus cum Philippus nihil pacati, niſi omnia permittentibus reſpondiſſet: adeo renuntiata hæc legatio ab indignatione ſimul ac deſperatione iram accendit, ut ad Saguntinam rabiem verſi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virgineſque, infantes etiam cum ſuis nutricibus in gymnaſium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri: veſtem pretioſam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quę in portu erant, conjici: ſacerdotes, victimaſque adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui, ubi cæſam aciem ſuorum pro diruto muro pugnantem vidiſſent, extemplo conjuges liberoſque interficerent: aurum, argentum, veſtemque, quæ in navibus eſſet, in mare dejicerent: tectis publicis privatiſque, quam plurimis lo-

capax, ubi Xerſem copias ſuas, quia numero non poterat, ſpatio menſum eſſe ferunt.

locis poſſent, ignes ſubjicerent: & ſe facinus perpetraturos, præeuntibus exſecrabile carmen ſacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem vivum, niſi victorem, acie exceſſurum. Hi memores (1) deorum adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, cum nox prælium diremptura eſſet, rex prior territus rabie eorum, pugna abſtiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, cum paucos & confectos vulneribus ac laſſitudine ſupereſſe prælio cernerent: luce prima ſacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditio- 18.
nem, ex tribus legatis Romanis, qui Alexandriam miſſi erant, M. Æmilius, * duorum conſenſu, minimus natu, audita obſidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui queſtus Attalo Rhodiiſque arma illata, & quod tum maxime Abydum oppugnaret, cum rex ab Attalo & Rhodiis ultro ſe bello laceſſitum diceret, *num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Inſueto vera audire, ferocior oratio viſa eſt, quam quæ habenda apud regem eſſet. *Ætas*, inquit, *& forma, & ſuper omnia Romanum nomen te ferociorem facit. ego autem primum velim vos fœderum memores ſervare mecum pacem. ſi bello laceſſieritis, mihi quoque in animo eſt facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minus, quam Romanum, nobile bello ſentiatis*. Ita dimiſſo legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amiſit. tanta enim rabies multitudinem invaſit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem occubuiſſent: perjuriumque aliis alii exprobrantes, & ſacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devoviſſent, eorum deditionem vivorum hoſti feciſſent: repente omnes ad cædem conjugum liberorumque diſcurrerent: ſeque ipſi per omnes vias leti interficerent. Obſtupefactus eo furore rex ſuppreſſit impetum militum, & *triduum ſe ad moriendum Abydenis dare dixit:* quo ſpatio plu-

* al. trium.

N 5

(1) *per quos juraverant.*

plura facinora in ſe victi ediderunt, quam infeſti edidiſſent victores. nec, niſi quem vincula, aut alia neceſſitas mori prohibuit, quiſquam vivus in poteſtatem venit. Philippus, impoſito Abydi præſidio, in regnum rediit. Cum velut Sagunti excidium Annibali, ſic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos feciſſet: nuntii occurrerunt, conſulem jam in Epiro eſſe, & Apolloniam terreſtres copias, navales Corcyram in hiberna deduxiſſe.

CAPUT XVIII.

Legatis Romanis, qui in Africam miſſi fuerant, ab Carthaginienſibus, & regibus Maſaniſſa, & Vermina reſponſum datur.

19. INter hæc legatis, qui in Africam miſſi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, reſponſum a Carthaginienſibus eſt, nihil ultra ſe facere poſſe, quam ut exilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. perfugas & fugitivos, quos inquirendo veſtigare potuerint, reddidiſſe. & de ea re miſſuros legatos Romam, qui ſenatui ſatisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miſerunt. Inde in Numidiam ad regem profecti legati. dona data Maſaniſſæ: mandataque edita. Equites M Numidæ, cum M M daret, accepti. ipſe in naves imponendos curavit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei in Macedoniam miſit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progreſſus, ut ſcriberent ipſi quas vellent pacis conditiones, permiſit. omnem pacem bonam juſtamque fore ſibi cum populo Romano. datæ leges pacis, juſſuſque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

CA-

CAPUT XIX.

L. Cornelius Lentulus procoſ. propter res in Hiſpania geſtas, ovans, quia triumphus negatur, urbem ingreditur.

PEr idem tempus L. Cornelius Lentulus pro conſule ex Hiſpania rediit, qui cum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter feliciterque geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque, ut triumphanti ſibi invehi liceret in urbem: res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus: ſed exemplum a majoribus non accepiſſe, ut qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet, triumpharet. pro conſule illum Hiſpaniam provinciam, non conſulem, aut prætorem obtinuiſſe. decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. poſtremo victus conſenſu Patrum tribunus ceſſit: & ex S. C. L. Lentulus ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti tulit ex præda quadragintaquatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta L. militibus ex præda centum XX. aſſes diviſit. 20.

CAPUT XX.

L. Furius Prætor Gallos Inſubres, bellum, duce Amilcare Pœno, molientes, acie vincit, eo prælio cum Amilcare ſupra triginta quinque millia hominum occiduntur.

JAm exercitus conſularis ab Arretio Ariminum traductus erat: & quinque millia ſocium Latini nominis ex Gallia in Etruriam tranſierant. itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino adverſus Gallos, Cremonam tum obſidentes, profectus, caſtra mille quingentorum paſſuum intervallo ab hoſte poſuit. Occaſio egregie rei gerendæ fuit, ſi protinus de via ad caſtra oppu- 21.

gnanda duxiſſet. palati paſſim vagabantur per agros, nullo ſatis firmo relicto præſidio. laſſitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore ſuorum ex agris revocati, omiſſa præda, quæ in manibus erat, caſtra repetivere, & poſtero die in aciem progreſſi. nec Romanus moram pugnandi fecit. ſed vix ſpatium inſtruendi fuit: eo curſu hoſtes in prælium venerunt. Dextera ala (in alas diviſum ſocialem exercitum habebat) in prima acie locata eſt: in ſubſidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpoſiti. Prætor ſecum duos legatos, Cn. Lætorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circumſpicere, & obire ad omnes hoſtium ſubitos conatus poſſet. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere atque obterere ſeſe dextram alam, quæ prima erat, ſperarunt poſſe. ubi id parum procedebat: circumvenire a cornibus & amplecti hoſtium aciem, quod * multitudini adverſus paucos facile videbatur, conati ſunt. Id ubi vidit prætor: ut & ipſe dilataret aciem, duas legiones ex ſubſidiis dextra lævaque, alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat: (1) ædeſque * duas Jovi vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet. L. Valerio imperat, ut altera parte duarum legionum equites, altera ſociorum equitatum in cornua hoſtium emittat, nec * circumvenire eos aciem patiatur. ſimul & ipſe, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, ſigna inferre conſertos milites, & perrumpere ordines jubet. & cornua ab equitibus, & medii a pedite pulſi. ac repente, cum omni parte cæde ingenti ſternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effuſa repetunt caſtra. fugientes perſecutus eques: mox & legiones inſecutæ in caſtra impetum fecerunt. Minus ſex millia hominum inde effugerunt. cæſa & capta ſupra quinque & XXX. millia cum ſi-

gnis

* al. in multitudine

* al. Deo.

* al. circuire.

(1) *an* ædemque Dijovi?

gnis militaribus LXX, carpentis Gallicis multa
præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit: & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia
liberorum capitum redditi colonis. Magna vi- 22.
ctoria lætaque Romæ fuit literis allatis: ſupplicatio in triduum decreta eſt. Romanorum ſociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hoſtium illata eſt. Quanquam a prætore prope debellatum erat: conſul quoque C. Aurelius, perfectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit.

CAPUT XXI.

C. Claudius miſſus ex Macedonia a Sulpicio Coſ. in Athenienſium auxilium, deſperatis ſociorum rebus ſuccurrit: oblata deinde fortuna potiundi Chalcide, eo provectus, occupat: urbi jam captæ ſuperveniens Philippus, ducit exercitum Athenas: compulſis prælio in urbem Athenienſibus, omnia circa diripit, & incendit.

Conſul alter, cum autumno ferme exacto in provinciam veniſſet, circa Apolloniam hibernabat. ab claſſe, quæ Corcyræ ſubducta erat, C. Claudius, triremeſque Romanæ (ſicut ante dictum eſt) Athenas miſſæ cum Piræeum perveniſſent, deſpondentibus jam animos ſociis ſpem ingentem attulerant. nam & terreſtres ab Corintho, quæ per Megaram incurſiones in agros fieri ſolitæ erant, non fiebant: & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare ſolum infeſtum, ſed etiam omnes maritimos agros Athenienſibus fecerant, non modo Sunium ſuperare, ſed nec extra fretum Euripi committere aperto mari ſe audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: & erant Atticæ tres (1) aper-

(1) *non tectæ.*

pertæ naves ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac claſſe ſi urbs agrique Athenienſium defenderentur, ſatis in præſentia exiſtimanti Claudio eſſe, majoris etiam rei fortuna oblata eſt.
23. Exules ab Chalcide regiorum injuriis pulſi attulerunt, occupari Chalcidem ſine certamine ullo poſſe. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo ſit hoſtium metus, vagari paſſim: & oppidanos, præſidio Macedonum fretos, cuſtodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quanquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas anguſtias Eubœæ poſſet, ne ſuperato promontorio conſpiceretur, claſſem in ſtatione uſque ad noctem tenuit. primis tenebris movit: & tranquillo provectus Chalcidem, paulo ante lucem, qua infrequentiſſima urbis ſunt, paucis militibus turrim proximam, murumque circa ſcalis cepit, alibi ſopitis cuſtodibus, alibi nullo cuſtodiente. progreſſi inde ad frequentia ædificiis loca, cuſtodibus interfectis, refractaque porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem diſcurſum eſt, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. cædes inde paſſim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta eſt. nec ullo jam, qui militaris ætatis eſſet, non aut cæſo aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præſidii interfecto, præda omnis primo in forum collata, deinde in naves impoſita. carcer etiam ab Rhodiis refractus, emiſſique captivi, quos Philippus tanquam in tutiſſimam cuſtodiam condiderat. ſtatuis inde regis dejectis truncatiſque, ſigno receptui dato, conſcenderunt naves: & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod ſi tantum militum Romanorum fuiſſet, ut & Chalcis teneri, & non deſeri præſidium Athenarum potuiſſet: magna res principio ſtatim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terra Thermopylarum anguſtiæ Græciam, ita mari fretum Euripi clau-

claudit. Demetriade tum Philippus erat. quo 24.
cum eſſet nuntiata clades ſociæ urbis: quanquam ſerum auxilium perditis erat; tamen, quæ proxima auxilio eſt, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & CCC equitibus extemplo profectus, curſu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos poſſe. a qua deſtitutus ſpe, (1) nec quicquam aliud, quam ad deforme ſpectaculum ſemirutæ ac fumantis ſociæ urbis, cum veniſſet: paucis vix qui ſepelirent bello abſumptos, relictis, æque raptim ac venerat tranſgreſſus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incœpto haud diſparem (2) eventum ratus reſponſurum. & reſpondiſſet, ni ſpeculator ((3) hemerodromos vocant Græci, ingens die uno curſu ementientes ſpatium) contemplatus regium agmen e ſpecula quadam, prægreſſus nocte media Athenas perveniſſet. idem ibi ſomnus eademque negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Athenienſium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba ſignum ex arce dari jubent, ut, hoſtes adeſſe, omnes ſcirent. ita undique ad portas, ad muros diſcurrunt. Paucas poſt horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans urbi, conſpectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, ſuſtinuit ſigna: & conſidere ac conquieſcere agmen juſſit, vi aperta propalam uſurus, quando parum dolus profuerat. ad (4) Dipylon acceſſit. Porta ea velut in ore urbis poſita, major aliquanto patentiorque, quam cæteræ, eſt: & intra eam extraque latæ ſunt viæ, ut & oppidani diri-

(1) *nullo alio operæ pretio facto.*
(2) *occupandarum Athenarum, ut Chalcidem Romani occuparant.* (3) *ab* ἡμέρα dies, & δρέμω, curro. (4) *maxima ea erat portarum. prius* Thriaſyę Pylę *dicebantur.*

rigere aciem a foro ad portam poſſent: & extra limes mille ferme paſſus in (1) Academię gymnaſium ferens, pediti equitique hoſtium liberum ſpatium præberet. Eo limite Athenienſes cum Attali pręſidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam inſtructa, ſigna extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere ſe hoſtes in poteſtate ratus, & diu optata cęde (neque enim ulli Gręcarum civitatum infeſtior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut ſe intuentes pugnarent: ſcirentque ibi ſigna, ibi aciem eſſe debere, ubi rex eſſet:* concitat in hoſtes equum non ira tantum, ſed etiam gloria elatus, quod ingenti turba completis etiam ad ſpectaculum muris, conſpici ſe pugnantem, egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hoſtes, ingentem cum ſuis ardorem, tum pavorem hoſtibus injecit. plurimos manu ſua cominus eminuſque vulneratos, compulſoſque in portam conſecutus & ipſe, cum majorem in anguſtiis trepidantium edidiſſet cædem, in temerario incœpto tutum tamen receptum habuit, quia qui in turribus portę erant, (2) ſuſtinebant tela, ne in permiſtos hoſtibus ſuos conjicerent. intra muros deinde tenentibus milites Athenienſibus, Philippus, ſigno receptui dato, caſtra ad (3) Cynoſarges (templum Herculis, gymnaſiumque & lucus erat circumjectus) poſuit. ſed & Cynoſarges, & (4) Lyceum, quicquid ſancti amœnive circa urbem erat, incenſum eſt: dirutaque non tecta ſolum, ſed etiam ſepulcra: nec divini humanive juris quicquam præ impotenti ira eſt ſervatum.

C A-

(1) *unde Platonici.* (2) *non emittebant.*
(3) ad Cynoſarges. *proverbium in eos, quorum minus felices natales erant. quia in Gymnaſio ibi poſita exercebantur nothi ſeu hybridæ, teſte Suida, & Plut. in Themiſt.* (4) *amœnum apud Athenas gymnaſium. unde Peripatetici.*

CAPUT XXII.

Philippus, relictis Athenis, Argos ad Achæorum concilium proficiſcitur: conatus gentem bello Romano illigare, nihil proficit.

POſtero die cum primo clauſæ fuiſſent portę, 25.
deinde ſubito apertæ: quia pręſidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piręeo intraverant urbem: caſtra ab urbe retulit rex tria ferme millia paſſuum. inde Eleuſinem profectus, ſpe improviſo templi caſtellique, quod & imminet & circundatum eſt templo, capiendi, cum haudquaquam neglectas cuſtodias animadvertiſſet, & claſſem a Piræeo ſubſidio venire: omiſſo incœpto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum concilium eſſe audiſſet: inopinantibus Achęis, concioni ipſi ſupervenit. conſultabant de bello adverſus (1) Nabin, tyrannum Lacedæmoniorum: qui, (2) translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapſa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agroſque finitimorum vaſtabat: & jam urbibus quoque erat terribilis. Adverſus hunc hoſtem cum, quantum ex quaque civitatum militum conſcriberetur, conſultarent: Philippus *dempturum ſe eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret*, pollicitus: *nec tantum agros ſociorum populationibus prohibiturum, ſed terrorem omnem belli in ipſam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum*. hæc oratio cum ingenti hominum aſſenſu acciperetur: *ita tamen æquum eſt*, inquit, *me veſtra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præſidiis. itaque ſi vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda ſatis ſint:*

(1) *poſt Heraclidas tyrannidem Machanidas, deinde Nabis invaſit, neuter e regia ſtirpe.*

(2) *loco Philopœmenis Cycliadem ducem Achęi elegerant.*

ſint: ut, meis ab tergo tutis, ſecurus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis. Non feſellit Achæos, quo ſpectaſſet tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adverſus Lacedæmonios. *id quæri, ut obſidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneſo ad illigandam Romano bello gentem*. & id quidem (1) coarguere Cycliades prætor Acheorum nihil attinere ratus, id modo cum dixiſſet, *non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati eſſent:* decreto de exercitu parando adverſus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimiſit, inter aſſentatores regios ante eam diem (2) habitus. Philippus magna ſpe depulſus, voluntariis paucis militibus conſcriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit.

CAPUT XXIII.

Philippus, fruſtra cum Philocle præfecto tentata Eleuſine, a Piræeo quoque repulſus, Athenas ducit exercitum: inde quoque ſubmotus, agrum devaſtans, præ impotenti ira templa quoque Deorum, ac ſimulacra evertit.

26. PEr eos ipſos dies, quibus Philippus in Achaja fuit, Philocles, prefectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Athenienſium fines, e regione Eleuſinis ſaltum (3) Cithceronis tranſcendit. inde dimidia parte militum ad predandum paſſim per agros dimiſſa, cum parte ipſe occultus loco ad inſidias opportuno conſedit: ut ſi ex caſtello ab Eleuſine in prædantes ſuos impetus fieret, repente hoſtes effuſos ex improviſo adoriretur. Non (4) fefellere inſidie. itaque revocatis, qui diſcurrerant ad predandum, militibus, inſtructiſque, ad oppugnandum caſtellum Eleuſinem profectus, cum multis inde vul-

(1) *incuſando patefacere*. (2) *Cycliades*.
(3) *mons hic Muſis ſacer*. (4) *detectæ ſunt*.

vulneribus receſſit : Philippoque ſe venienti ex Achaja conjunxit. Tentata ab ipſo rege oppugnatio ejus caſtelli eſt. ſed naves Romanæ a Piræeo venientes, intromiſſumque præſidium, abſiſtere incœpto coegerunt. Diviſo deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipſe Piræeum pergit : ut, dum Philocles ſubeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienſes, ipſi Piræeum levi cum præſidio relictum expugnandi facultas eſſet. Cæterum nihilo ei Piræei, quam Eleuſinis, facilior, iiſdem fere defendentibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione ſubita peditum equitumque inter anguſtias ſemiruti muri, qui brachiis duobus Pireæum Athenis (1) jungit, repulſus, omiſſa oppugnatione urbis, diviſo cum Philocle rurſus exercitu, ad vaſtandos agros profectus, cum priorem populationem ſepulcris circa urbem diruendis exercuiſſet, ne quid inviolatum relinqueret, templa deum, quæ pagatim ſacrata habebant, dirui atque incendi juſſit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domeſtici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modo ipſa templa, ac ſimulacra evertere ſatis habuit : ſed lapides quoque, ne integri (2) cumularent ruinas, frangi juſſit. & poſteaquam non tam ira ſatiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat : agro hoſtium in Bœotiam exceſſit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit.

CAPUT XXIV.

Sulpitius Coſ. per Apuſtium legatum in finibus Macedoniæ rem bene gerit.

Conſul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apſum flumen habebat ca- 27.

(1) *duorum milliariorum ſpatio interpoſito.*
(2) *explerent: ad reficiendas ruinas uſui eſſent.*

caſtra: quo arceſſitum L. Apuſtium legatum cum parte copiarum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgeſſo caſtellis primo impetu captis, ad Antipatriam in faucibus anguſtis ſitam urbem venit. ac primo evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum ſe committerent, perlicere eſt conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, ſituque urbis freti, dicta aſpernabantur, vi atque armis adortus expugnavit: puberibuſque interfectis, præda omni militibus conceſſa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, ſatis validum & munitum oppidum, ſine certamine ut dederetur Romanis, effecit. præſidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Aſia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad COS. cum ſatis magna præda, Athenagoras quidam, regius præfectus, in tranſitu fluminis a noviſſimo agmine adortus, poſtremos turbavit. ad quorum clamorem & trepidationem cum revectus equo propere legatus ſigna convertiſſet, conjectiſque in medium ſarcinis aciem direxiſſet, non tulere impetum Romanorum militum regii. multi ex iis occiſi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad COS. remittitur inde extemplo ad claſſem.

CAPUT XXV.

Sulpitius Coſ., acceptis in ſocietatem regulis, ac principibus, accolis Macedoniæ, ſingulis partem belli attribuit: Philippus quoque naviter bellum apparans, ad Ætolos, ne fidem mutent, legatos mittit.

25. HAc ſatis felici expeditione bello (1) commiſſo, reguli ac principes accolæ Macedonum in caſtra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex (2) Dar-

(1) *inchoato*. (2) *Græcis, non Trojanis*.

Dardanis Bato , Longari filius . Bellum ſuo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre geſſerat . Pollicentibus auxilia reſpondit COS. , Dardanorum & Pleurati opera , cum exercitum in Macedoniam induceret , ſe uſurum . Amiandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit . Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut, Æginæ rex, ubi hibernabat, claſſem Romanam opperiretur . qua adjuncta , bello maritimo, ſicut ante, Philippum urgeret . Ad Rhodios quoque miſſi legati , ut capeſſerent partem belli . Nec Philippus ſegnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum . filium Perſea, puerum admodum , datis ex amicorum numero qui ętatem ejus regerent , cum parte copiarum ad obſidendas anguſtias , quæ ad Pelagoniam ſunt, mittit . Sciathum, & Peparethum , haud ignobiles urbes , ne claſſi hoſtium prædæ ac pręmio eſſent, diruit . Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret .

CAPUT XXVI.

In concilio Ætolorum Macedones primum , deinde Athenienſes , poſtremo Romani gentis ſocietatem petunt .

CОncilium Ætolorum ſtatuta die , quod (1) Panætolium vocant, futurum erat . huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab COS. miſſus L. Furius Purpureo legatus venit . Athenienſium quoque legati ad id concilium occurrerunt . Primi Macedones, cum quibus recentiſſimum fędus erat, auditi ſunt . qui, *nulla nova re*, *nihil ſe novi habere*, *quod afferrent*, dixerunt. *quibus enim de cauſis*, *experta inutili ſocietate Romana*, *pacem cum Philippo feciſſent*, *compoſitam ſemel*, *ſervare eos debere*. *An imitari* , inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam*, *an levitatem dicam*, 29.

(1) *quo ex omni Ætolia coibant*. *a* πᾶς, omnis.

cam, mavultis? qui cum legatis veſtris Romæ reſponderi ita juſſiſſent: quid ad nos venitis Ætoli, ſine quorum auctoritate pacem cum Philippo feciſtis? iidem nunc, ut bellum ſecum adverſus Philippum geratis, poſtulant; & antea propter vos, & pro vobis arma ſumpta adverſus eum ſimulabant: nunc vos in pace eſſe cum Philippo prohibent. Meſſanæ ut auxilio eſſent, primo in Siciliam conſcenderunt: iterum, ut Syracuſas oppreſſas ab Carthaginienſibus in libertatem eximerent. Et Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent: vectigalemque provinciam ſecuribus & faſcibus ſubjecerunt. Scilicet ſicut vos Naupacti legibus veſtris per magiſtratus a vobis creatos concilium habetis, ſocium hoſtemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri veſtro: ſic Siculorum civitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conventus agit. eo imperio evocati conveniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba jura reddentem, ſtipatum lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures cervicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur. Nec id mirari debent, aut poſſunt: cum Italiæ urbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne (1) finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Roma, ejuſdem ſubjectas videant imperio. Capua quidem, ſepulcrum ac monumentum Campani populi, (2) elato & extorri ejecto ipſo populo ſupereſt urbs trunca, ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda, quam ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quam maris terrarumque ſpatio diſcreti, hæc tenuerint, ſperare quicquam eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati veſtræ: qui cum merito veſtro vobis infeſtus eſſet, & nihil a vobis ultra, quam pacem, petiit, fidemque hodie pacis pactæ deſiderat. Aſſuefacite his terris legiones externas, & jugum accipite: ſero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum

(1) *Albam, Fidenas, Vejos.* (2) *partim ſepultis, partim in exilium pulſis civibus.*

pum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas ejuſdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ cauſæ disjungunt, conjunguntque: cum alienigenis, cum (1) *barbaris æternum omnibus Græcis bellum eſt, eritque. natura enim, quæ perpetua eſt, non mutabilibus in diem cauſis, hoſtes ſunt. Sed unde cœpit oratio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejuſdem Philippi pace triennio ante decreviſtis, iiſdem improbantibus eam pacem* Romanis, *qui nunc pactam & compoſitam turbare volunt. in qua conſultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.* Secundum Macedonas, ipſis 30.
Romanis ita concedentibus jubentibuſque, Athenienſes, qui fœda paſſi, juſtius in crudelitatem ſęvitiamque regis invehi poterant, introducti ſunt. Deploraverunt vaſtationem populationemque miſerabilem agrorum. *Neque id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſſi forent. eſſe enim quædam belli jura, quæ ut facere, ita pati ſit fas: ſata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, miſera magis, quam indigna patienti eſſe. verum enimvero id ſe queri, quod is, qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia ſimul divina humanaque jura polluerit: ut priore populatione cum* (2) *infernis diis, ſecunda cum* (3) *ſuperis bellum nefarium geſſerit. omnia ſepulcra monumentaque diruta eſſe in finibus ſuis, omnium nudatos manes, nullius oſſa terra tegi. delubra ſibi fuiſſe, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis caſtellis viciſque conſecrata, ne in* (4) *unam urbem quidem contributi majores ſui deſerta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infeſtos circumtuliſſe ignes. ſemiuſta & truncata ſimulacra deum inter proſtratos jacere poſtes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulentamque: talem eum, ſi liceat, Ætoliam Græciamque*

que

(1) *Græcis, omnes non Græci Barbari erant: Romanis, nationes reliquæ præter Græcam.*
(2) *cineribus mortuorum.*
(3) *templa, & ſtatuas exurendo.*
(4) *Theſeus incolas e pagis Athenas deduxerat.*

que omnem facturum. Urbis quoque ſuæ ſimilem deformitatem futuram fuiſſe, niſi Romani ſubveniſſent. eodem enim ſcelere urbem colentem hos deos, præſidemque (1) *arcis Minervam petitam: eodem Eleuſine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque. ſed ab eorum non templis modo, ſed etiam mœnibus vi atque armis repulſum, in ea delubra, quæ ſola religione tuta fuerint, ſæviſſe. Itaque ſe orare atque obſecrare Ætolos, ut miſerti Athenienſium, ducibus diis immortalibus, deinde* Romanis, *qui ſecundum deos plurimum poſſint, bel-*

31. *lum ſuſciperent.* Tum Romanus legatus. *Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienſes mutarunt. nam & Macedones, cum ad conquerendas Philippi injurias in tot ſocias nobis urbes veniſſent: ultro accuſando Romanos defenſionem, ut accuſatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienſes in deos ſuperos inferoſque nefanda atque inhumana ſcelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultra poſſim? Eadem Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thaſios, Parios, Samios, Lariſſenſes, Meſſenios hinc ex Achaja exiſtimate queri: graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit: niſi gloria digna ſunt, fateor ea defendi non poſſe. Rhegium, & Capuam, & Syracuſas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio a nobis, Rheginis ipſis ut mitteremus, orantibus, in præſidium miſſa, urbem, ad quam defendendam miſſa erat, per ſcelus poſſedit. comprobavimus ergo id facinus? an non bello perſecuti* (2) *ſceleratam legionem, in poteſtatem noſtram redactam, tergo & cervicibus pœnas ſociis pendere cum coegiſſemus, urbem, agros, ſuaque omnia cum libertate, legibuſque Rheginis reddidimus? Syracuſanis oppreſſis ab externis tyrannis, quod indignius eſſet, cum tuliſſemus opem, & fatigati prope per triennium terra marique urbe munitiſſima oppugnanda eſſemus: cum jam ipſi Syracuſani ſervire tyrannis, quam capi a nobis, mallent: captam iiſdem*

(1) *ibi Minervæ templum.* (2) *v. l.* 28. *c.* 14.

dem armis & liberatam urbem reddidimus. neque inficias imus, Siciliam provinciam noſtram eſſe, & civitates, quæ in parte Carthaginienſium fuerunt, & uno animo cum illis adverſus nos bellum geſſerunt, ſtipendarias nobis ac vectigales eſſe. quin contra, hoc & vos, & omnes gentes ſcire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam eſſe. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipſi quidem queri poſſunt, nos pęniteat? Hi homines, cum pro iis bellum adverſus Samnites per annos prope ſeptuaginta cum magnis noſtris cladibus geſſiſſemus: ipſos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, poſtremo civitate nobis conjunxiſſemus: tempore noſtro adverſo primi omnium Italiæ populorum, præſidio noſtro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati, ſe obſideri a nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miſerunt. Horum ſi neque urbs ipſa, neque homo quiſquam ſupereſſet, quis durius, quam pro merito ipſorum, ſtatutum indignari poſſet? Plures ſibimet ipſi conſcientia ſcelerum mortem conſciverunt, quam a nobis ſupplicio affecti ſint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus: urbem innoxiam ſtare incolumem pateremur: ut qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi veſtigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico, cum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud eſt periculum, ne, nimis facile victis ignoſcendo, plures ob idipſum ad experiendam adverſus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta ſunt, hæc adverſus Philippum, cujus (1) domeſtica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & (2) libidinem inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ eſtis, melius noſtis. Quod ad vos attinet, Ætoli, nos pro vobis bellum ſuſcepimus adverſum Phi-

(1) *inter cętera Aratum Achæorum prætorem, cujus tanquam parentis potius quam amici conſilio feliciter uſus fuerat, ejuſque filium, cujus uxorem ſtupraverat, veneno interemit.*

(2) *v. l. 27. c. 28.*

Philippum: vos ſine nobis cum eo pacem feciſtis. & forſitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos, leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepiſſe. & nos, cum alia majora urgerent, depoſitum a vobis bellum & ipſi omiſimus. Nunc & nos, deum benignitate Punico perfecto bello, totis viribus noſtris in Macedoniam incubuimus: & vobis reſtituendi vos in amicitiam ſocietatemque noſtram fortuna oblata eſt: niſi perire cum Philippo, quam vincere cum Romanis, mavultis.

CAPUT XXVII.

Inclinantibus Ætolis ad Romanos, auctore Damocrito, re ſuſpenſa, concilium dimittitur.

32. HÆc dicta ab Romano cum eſſent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama eſt, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti aſſenſus, (1) *rem magni diſcriminis conſiliis nullam eſſe tam inimicam, quam celeritatem*, dixit. *celerem enim pœnitentiam, ſed eandem ſeram atque inutilem ſequi: cum præcipitata raptim conſilia neque revocari, neque in integrum reſtitui poſſint. deliberationis autem ejus, cujus ipſe maturitatem exſpectandam putaret, tempus ita jam nunc ſtatui poſſe. cum legibus cautum eſſet, ne de pace* (2) *bellove, niſi in panætolico, & pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor ſine fraude, cum de bello aut de pace agere velit,* (3) *advocet concilium: & quod tum referatur, decernaturque, ut perinde jus ratumque ſit, ac ſi in panætolico aut* (4) *pylaico concilio actum eſſet*. Dimiſſis ita ſuſpen-

(1) rem nullam tam inimicam conſiliis diſcriminis magni. (2) *qua de re præſenti panætolico concilio agi non poteſt*. (3) *extra ordinem*.
(4) *a Pylis, ſive Thermopylis. ubi conventus communis totius Græciæ habebatur, convenientibus eo Legatis duodecim populorum, qui Amphictyones dicebantur*.

penſa re legatis, *egregie conſultum genti* ajebat. *nam utrius partis melior fortuna belli eſſet, ad ejus ſocietatem inclinaturos*. Hæc in concilio Ætolorum acta.

CAPUT XXVIII.

P. Sulpitii coſ. in Macedonia contra Philippum expeditio.

PHilippus impigre terra marique parabat bellum. navales copias Demetriadem in Theſſalia contrahebat: Attalum, Romanamque claſſem principio veris ab Ægina ratus moturos. navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipſe terreſtres copias comparabat, magna ſe duo auxilia detraxiſſe Romanis credens: ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, ſaucibus ad Pelagoniam a filio Perſeo intercluſis. Ab COS. non parabatur, ſed gerebatur jam bellum. per Daſſaritiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens, quod in uſum militis ſatis eſſet, præbentibus agris. oppida vicique partim voluntate, partim metu ſe tradebant. quædam vi expugnata, quædam deſerta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lycum ſtativa poſuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa (1) horrea Daſſaritiorum mittebat. Philippus conſternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: ſed parum gnarus, quam partem petiſſet COS. alam equitum ad explorandum, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud COS. erat. moviſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet, ignorans. is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diverſo, cum diu incertis itineribus vagatæ per Daſſaritios eſſent, tandem in unum iter convenerunt. neutros fefellit, ut fremitus 33.

(1) *Urbis nomen eſt ad Panyaſum ſitæ.*

procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes appropinquare. itaque prius quam in conſpectum venirent, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Forte & numero & virtute, utpote lecti utrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt: fatigatio ipſorum equorumque incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum quinque & XXX. ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione caſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad COS. retulerunt. per transfugas cognitum eſt: quos levitas ingeniorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus
34. bellis præbet. Philippus aliquid & ad caritatem ſuorum, & ut promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet, afferri eos in caſtra juſſit, ut conſpiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam (1) inæſtimabile eſt, quam animi multitudinis. quod promptiores ad ſubeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incuſſit. nam qui haſtis ſagittiſque, & rara lanceis vulnera facta vidiſſent, cum Græcis Illyriiſque pugnare aſſueti: poſtea, quam gladio Hiſpanienſi detruncata corpora brachiis abſciſſis, aut tota cervice deſecta, diviſa a corpore capita, patentiaque viſcera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt: adverſus quæ tela quoſque viros pugnandum eſſet, pavidi vulgo cernebant. ipſum quoque regem terror cepit, nondum juſto prælio cum Romanis congreſſum. itaque revocato filio præſidioque quod in Pelagoniæ faucibus erat: ut iis copiis ſuas augeret: Pleurato Dardaniſque iter in Macedoniam patefecit. Ipſe cum XX. millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hoſtem profectus, paulo plus ducentis paſſibus a caſtris Romanis tumulum propinquum Atha-

(1) *quod certo æſtimari, aut provideri non poſſit.*

Athaco foſſa ac vallo communivit. ac ſubjecta
cernens Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur
& univerſam ſpeciem caſtrorum, & deſcripta ſuis
quæque partibus, tum (1) tendentium ordine,
tum itinerum intervallis: & negaſſe, barbaro-
rum ea caſtra ulli videri poſſe. Biduum COS. &
rex, alter alterius conatus exſpectantes, conti-
nuere ſuos intra vallum. tertio die Romanus o-
mnes copias in aciem eduxit. Rex vero tam ce- 35.
lerem aleam univerſi certaminis timens, qua-
dringentos Trallas (Illyriorum id, ſicut (2)
alio diximus loco, eſt genus) & Cretenſes CCC.
addito iis peditibus pari numero equitum, cum
duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceſ-
ſendos hoſtium equites miſit. Ab Romanis, cum
aberat acies eorum paulo plus quingentos paſ-
ſus, velites & equitum duæ ferme alæ emiſſæ,
ut numero quoque eques pedeſque hoſtem æqua-
rent. Credidere regii, genus pugnæ, cui aſſue-
verant, fore, ut equites invicem inſequentes re-
fugienteſque nunc telis uterentur, nunc terga
darent: (3) Illyriorum velocitas ad excurſio-
nes, & impetus ſubitos uſui eſſet: Cretenſes in
invehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conjicerent.
Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior,
quam pertinacior, impetus Romanorum. nam
haud ſecus quam ſi tota acie dimicarent, & ve-
lites, emiſſis haſtis, cominus gladiis rem gere-
bant; & equites, ut ſemel in hoſtem evecti
ſunt, ſtantibus equis, partim ex ipſis equis,
partim deſilientes immiſcenteſque ſe peditibus
pugnabant. ita nec eques regius equiti par e-
rat, inſuetus ad ſtabilem pugnam: nec pedes
concurſator & vagus, & prope ſeminudus gene-
re armorum veliti Romano, parmam gladium-
que habenti, pariterque & ad ſe tuendum, &
ad hoſtem petendum armato. non tulere itaque
dimicationem, nec alia re, quam velocitate tu-

(1) *tentoria habentium*. (2) *l.* 27. *c.* 28. contra-
cto inter Ætolos, & Trallos (Illyriorum id
eſt genus) certamine. (3) *repete*, fore, ut.

36. tantes ſe, in caſtra refugerunt. Uno deinde intermiſſo die, cum omnibus copiis equitum leviſque armaturæ pugnaturus rex eſſet: nocte (1) cetratos, quos peltaſtas vocant, loco opportuno inter bina caſtra in inſidiis abdiderat: præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, ſi aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: ſi minus, cedendo ſenſim, ad inſidiarum locum hoſtem pertraherent. & equitatus quidem ceſſit. duces cetratæ cohortis, non ſatis exſpectato ſigno, ante tempus excitatis ſuis, occaſionem bene gerendæ rei amiſere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus a fraude inſidiarum in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die omnibus copiis COS. in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis. quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. ubi (2) latentem intra vallum ſenſit, exprobrans metum, ſucceſſit. Poſteaquam ne tum quidem poteſtas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis ſtativis parum tuta frumentatio erat, diſperſos milites per agros equitibus extemplo invaſuris octo ferme inde millia intervallo tutiorem frumentationem habiturus, caſtra ad Octolophum (id eſt loco (3) nomen) movit. Cum in propinquo agro (4) frumentarentur Romani: primo rex intra vallum ſuos tenuit, ut creſceret ſimul negligentia cum audacia hoſti. ubi effuſos vidit, cum omni equitatu, & Cretenſium auxiliaribus, quantum equitem velociſſimi pedites curſu æquare poterant, citato profectus agmine, inter caſtra Romana & frumentatores conſtituit ſigna. inde copiis diviſis, partem ad conſectandos vagos frumentatores emiſit, dato ſigno, ne quem vivum relinquerent, cum parte ipſe ſubſtitit; itineraque, quibus ad caſtra recurſuri videbantur hoſtes, obſedit. Jam paſſim cædes ac fuga erat, necdum quiſquam in caſtra Ro-

(1) *brevi, & lunato ſcuto armatos.*
(2) *hoſtem.* (3) *a tumulis octo fortaſſe deductum.*
(4) *interim dum exercitus recedere parabat.*

Romana nuntius cladis pervenerat, quia refugientes in regiam ſtationem incidebant: & plures ab obſidentibus vias, quam ab emiſſis ad cædem, interficiebantur. tandem inter medias hoſtium ſtationes elapſi quidam trepidi tumultum magis, quam certum nuntium, intulerunt caſtris. Con- 37.
ſul, equitibus juſſis, qua quiſque poſſet, opem ferre laborantibus, ipſe legiones e caſtris educit, & agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exiſtentibus loco: pars obvios habuerunt hoſtes. pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prælium edebat. Nam & ipſa multitudine equitum peditumque prope juſta acies erat: & Romanorum, quia medium obſederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque ſuperiores Macedones erant, quod & rex ipſe hortator aderat: & Cretenſium auxiliares multos ex improviſo vulnerabant, conferti præparatique in diſperſos & effuſos pugnantes. Quod ſi modum in inſequendo habuiſſent, non præſentis modo certaminis gloriam, ſed in ſummam etiam belli profectum foret. nunc aviditate cædis intemperantius inſecuti, in prægreſſas cum tribunis militum (1) cohortes Romanas incidere. & fugiens eques, ut primo ſigna ſuorum vidit, convertit in effuſum hoſtem equos: verſaque momento temporis fortuna pugnæ eſt, terga dantibus, qui modo ſecuti erant. multi cominus congreſſi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantum periere, ſed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipſis equis hauſti ſunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente ſaucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens opprimeretur. ſaluti fuit eques, qui raptim ipſe deſiluit, pavidumque regem in equum ſubjecit.

(1) *cohortium nomine in ſociorum copiis uſus ſæpe eſt Livius; at Legiones Romanæ hoc tempore dividebantur in manipulos. ex uſu ſuæ ætatis locutus eſt Auctor.*

ipſe, cum pedes æquare curſu fugientes non poſſet equites, ab hoſtibus ad caſum regis concitatis confoſſus periit. Rex circumvectus paludes pervias inviaſque trepida fuga in caſtra tandem, jam deſperantibus pleriſque incolumem evaſurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum ferme capti, LXXX. admodum ornati equi, ſpoliis ſimul armorum relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, conſulem ſegnitiæ accuſarent. nam & Philippo quieſcendum fuiſſe, cum paucis diebus hoſtes, exhauſto circa omni agro, ad ultimum inopiæ venturos, ſciret: & conſulem, cum equitatum hoſtium, levemque armaturam fudiſſet, ac prope regem ipſum cepiſſet, protinus ad caſtra hoſtium ducere debuiſſe. nec enim manſuros ita perculſos hoſtes fuiſſe, debellarique momento temporis potuiſſe. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. nam ſi omnibus peditum quoque copiis rex congreſſus fuiſſet: forſitan inter tumultum, cum omnes victi, metuque perculſi ex prælio intra vallum, protinus inde ſupervadentem munimenta victorem hoſtem fugerent, exui caſtris potuerit rex. cum vero integræ copiæ peditum in caſtris manſiſſent, ſtationes ante portas, præſidiaque diſpoſita eſſent: quid, niſi ut temeritatem regis effuſe paulo ante ſecuti perculſos equites imitaretur, profeciſſet? neque enim ne regis quidem primum conſilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, ſi modum proſperæ pugnæ impoſuiſſet. Eo quoque minus eſt mirum, tentaſſe eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanoſque ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam tranſcendiſſe; quibus ſi undique circumventus copiis foret, ſedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque ſecundum duas adverſas equeſtres pugnas multo minus tutam moram in iiſdem ſtativis fore Philippus ratus, cum abire inde, & fallere abiens hoſtem vellet; caduceatore ſub occaſum ſolis ad conſulem miſſo, qui inducias ad ſepeliendos e-

38\.

qui-

quites peteret: fruſtratus hoſtem, ſecunda vigilia, multis ignibus per tota caſtra relictis, ſilenti agmine abiit. Corpus jam curabat COS. cum 39.
veniſſe caduceatorem, & quid veniſſet, nuntiatum eſt. Reſponſo tantum dato, mane poſtero die fore copiam conveniendi, id quod quæſitum erat, nox, dieique inſequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data eſt. montes, quam viam non ingreſſurum gravi agmine Romanum ſciebat, petit. COS. prima luce caduceatore datis induciis dimiſſo, haud ita multo poſt abiſſe hoſtem cum ſenſiſſet: ignarus qua ſequeretur, iiſdem ſtativis frumentando dies aliquot conſumpſit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. inde ad Pellinam eſt progreſſus, nondum comperto, quam regionem hoſtes petiſſent. Philippus, cum primo ad Bruanium ſtativa habuiſſet, profectus inde tranſverſis limitibus, terrorem præbuit ſubitum hoſti. movere itaque ex Pellina Romani, & ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe vallo ſuper ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) conſedit. inde ſatis comperto Heordæam petituros Romanos, ad occupandas anguſtias, ne ſuperare hoſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent, præceſſit. ibi alia vallo, alia foſſa, alia lapidum congerie, ut pro muro eſſent, alia arboribus objectis, ita ut locus poſtulabat, aut materia ſuppeditabat, opere permuniit, atque (ut ipſe rebatur) viam ſuapte natura difficilem, objectis per omnes tranſitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque ſilveſtria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi ubi (1) prælongis haſtis velut vallum ante clypeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus eſt) nullius admodum uſus eſt. Thracas quoque rhomphææ, ingentis & ipſæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretenſium una co-

(1) *prælongæ haſtæ objectæ ante clypeos, gerunt vicem valli.*

hors non inutilis erat. ſed ea quoque ipſa, (1)
ut, ſi quis impetum faceret, in patentem vulne-
ri equum equitemque ſagittas conjicere poterat:
ita adverſus ſcuta Romana nec ad trajiciendum
ſatis magnam vim habebat, nec aperti quicquam
erat quod peteret. Itaque id ut vanum teli ge-
nus ſenſerunt eſſe; ſaxis paſſim tota valle jacen-
tibus inceſſebant hoſtem. ea majore cum ſoni-
tu, quam vulnere ullo, pulſatio ſcutorum pa-
rumper ſuccedentes Romanos tenuit. Deinde iis
quoque ſpretis, partim teſtudine facta per ad-
verſos vadunt hoſtes: partim brevi circuitu cum
in jugum collis evaſiſſent, trepidos ex præſidiis
ſtationibuſque Macedonas deturbant, & ut in
locis impeditis difficili fuga, pleroſque etiam ob-
40. truncant. Ita anguſtiæ minore certamine, quam
quod animis propoſuerant, ſuperatæ: & in He-
ordæam perventum: ubi pervaſtatis paſſim agris,
in Elimeam ſe recepit. inde impetum in Oreſti-
dem fecit, & oppidum Celetrum eſt aggreſſus in
peninſula ſitum. lacus mœnia cingit. anguſtis
faucibus unum ex continenti iter eſt. Primo ſitu
ipſo freti, clauſis portis imperium abnuere: de-
inde poſtquam ſigna ferri, ac teſtudine ſuccedi
ad portam, obſeſſaſque fauces agmine hoſtium
viderunt, priuſquam experirentur certamen, metu
in deditionem venerunt. Ab Celetro in Daſſari-
tios proceſſit, urbemque Pelium vi cepit. ſervi-
tia inde cum cætera præda abduxit, & libera ca-
pita ſine pretio dimiſit, oppidumque iis reddi-
dit, præſidio valido impoſito: nam & ſita op-
portune urbs erat ad impetus in Macedoniam fa-
ciendos. Ita peragratis hoſtium agris conſul in
loca pacata, ad Apolloniam, unde orſus bellum
erat, copias reduxit.

CA-

(2) *quemadmodum, ſi qui forte inermes impe-
tum facerent.*

CAPUT XXIX.

Philippus duabus opportunis expeditionibus Dardanos, atque Ætolos coercet.

PHilippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adverſus Dardanos jam recipientes ex Macedonia ſeſe, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatus miſit, juſſum inſtare ab tergo abeuntibus, & carpendo poſtremum agmen, ſegniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat, poſt famam equeſtris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque, & Pleurati cum Illyriis tranſitum in Macedoniam, ad hæc claſſis Romanæ adventum in Oreum, &, ſuper circumfuſas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque inſtantem obſidionem. Hæ cauſæ Damocritum 41.
Ætoloſque reſtituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adjuncto profecti, Cercinium obſedere. Clauſerant portas, incertum vi an voluntate, quia regium habebant præſidium. cæterum intra paucos dies captum eſt Cercinium atque incenſum. qui ſuperfuerant e magna clade, liberi ſervique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coegit petere. Ætoli, inopia prædæ inde averſi, in Perrhæbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt. qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem ſocietatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Aminander auctor erat. & imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe. Ætoli campos Theſſaliæ opimos ad prædam petiere: ſequente, quamquam non probante Aminandro nec effuſas populationes Ætolorum, nec caſtra, quo ſors tuliſſet loco, ſine ullo diſcrimine ac cura munien-

di poſita. itaque ne temeritas eorum negligentiaque ſibi ac ſuis etiam cladis alicujus cauſa eſſet, cum campeſtribus locis ſubjicientes eos caſtra Phecado urbi videret, ipſe paulo plus quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamvis levi munimento tutum, cepit. cum Ætoli, niſi quod populabantur, vix meminiſſe viderentur, ſe in hoſtium agro eſſe, alii palati ſemiermes vagarentur, alii in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. quem cum adeſſe, refugientes ex agris quidam pavidi nuntiaſſent, trepidare Damocritus, cæterique duces. & erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo ſopiti jacebant. excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut ſine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. ita raptim educti, cum univerſi ſexcentorum ægre ſimul equites peditesque numerum expleſſent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animiſque præſtantem. itaque primo impetu fuſi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt caſtra. cæſi, captique quidam, quos equites ab
42. agmine fugientium interclusere. Philippus ſuis jam vallo appropinquantibus, receptui cani juſſit. fatigatos enim equos viroſque non tam prælio, quam itineris ſimul longitudine, ſimul præpropera celeritate habebat. itaque turmatim equites, invicemque manipulos levis armaturæ aquatum ire, & pandere jubet: alios in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. quod ubi advenit, & ipſis imperatum, ut ſtatutis ſignis armiſque ante ſe poſitis, raptim cibum caperent: (1) binis terniſve ſummum ex manipulis aquandi cauſa miſſis. interim eques cum levi armatura paratus inſtructuſque ſtetit, ſi quid ho-

(1) *modo bini, modo ad ſummum terni manipuli mittebantur.*

hoſtis moveret. Ætoli (jam enim & quæ per agros multitudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) ut defenſuri munimenta, circa portas vallumque armatos diſponunt, dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpectabant. poſteaquam mota ſigna Macedonum ſunt, & ſuccedere ad vallum parati atque inſtructi cœpere: omnes repente relictis ſtationibus per averſam partem caſtrorum ad tumulum, ad caſtra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæſique ſunt Ætolorum. Philippus, ſi ſatis diei ſupereſſet, non dubius, quin Athamanes quoque exui caſtris potuiſſent: die per prælium, deinde per direptionem caſtrorum abſumpto, ſub tumulo in proxima planitie conſedit, prima luce inſequentis diei hoſtem aggreſſurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo ſua caſtra reliquerant, nocte proxima diſperſi fugerunt. Maxime uſui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti ſummis montibus per calles ignotos (1) ſequentibus eos hoſtibus in Ætoliam (2) perduxerunt. non ita multos in diſperſa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut deſertum tumulum vidit, ad carpendum hoſtium agmen miſit. Per eos dies & Athenagoras, regius præfectus, 43.
Dardanos recipientes ſe in fines adeptus, poſtremum agmen primo turbavit. dein poſteaquam Dardani converſis ſignis direxere aciem, æqua pugna juſto prælio erat. ubi rurſus procedere Dardani cœpiſſent: equite & levi armatura regii nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos (3) immobilibus armis, vexabant: & loca ipſa adjuvabant. Occiſi perpauci ſunt, plures vulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus ſuis, ſed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, dua-

(1) *ſi ſequi vellent, ſequi deberent per ignotos calles. neque enim longe ſecuti ſunt.*

(2) *pervenerunt.*

(3) *gravibus, & motum tardantibus.*

duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, reſtituerat Philippus incępto forti, non proſpero ſolum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hoſtium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo miſſus, ſex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum avexit. nec ex juventute Ætolorum quenquam reliquiſſet, ni Damocritus nunc belli quod inſtaret, nunc futuræ ſolitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adverſaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum caſtigando domi continuiſſet. Hæc ea æſtate ab Romanis Philippoque geſta erant.

CAPUT XXX.

Athenienſes ſpe præſentis Romani auxilii, quod odium in Philippum per metum continuerant, effundunt.

44. CLaſſis a Corcyra ejuſdem principio æſtatis cum L. Apuſtio legato profecta, Malea ſuperata, circa (1) Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta eſt. Tum vero Athenienſium civitas, (2) cui odio in Philippum per metum jamdiu moderata erat, id omne in auxilii præſentis ſpem effundit. Nec unquam ibi deſunt linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cum in omnibus liberis civitatibus, tum pręcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebeſque ſcivit, *ut Philippi ſtatuæ, imagines omnes, nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris ſexus omnium tollerentur delerenturque*. (3) *dies feſti, ſacra, ſa-*

(1) *promontorium Argolidis.*
(2) *effundit odium, cui &c.*
(3) *de diebus feſtis, & ſacris honoris Regum, Principumque cauſa inſtitutis multa habet Spanhem. ep. 5. ad Morellum.*

ſacerdotes, quæ ipſius majorumve ejus honoris cauſa inſtituta eſſent, omnia profanarentur. loca quoque, in quibus poſitum aliquid, inſcriptumve honoris ejus cauſa fuiſſet, deteſtabilia eſſe: neque in iis quicquam poſtea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedicarique fas eſſet. ſacerdotes publicos, quotieſcunque pro populo Athenienſi, ſociiſque, & exercitibus, & claſſibus eorum precarentur, toties deteſtari atque exſecrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terreſtres navaleſque copias, Macedonum genus omne, nomenque. additum decreto, *ſi quis quid poſtea quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Athenienſem juſſurum. ſi quis contra ignominiam, prove honore ejus dixiſſet feciſſetve, qui occidiſſet eum, jure cæſurum.* poſtremo incluſum, *ut omnia quæ adverſus* (1) *Piſiſtratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo ſervarentur.*

CAPUT XXXI.

Res L. Apuſtii legati Romani, & Attali Regis contra Philippum.

Athenienſes quidem literis, verbiſque, quibus ſolis valent, bellum adverſus Philippum gerebant. Attalus Romanique, cum Piræeum primo ab Hermione petiſſent; paucos ibi morati dies, oneratique æque immodicis ad honores ſociorum, ac quæ in iram adverſus hoſtem fuerant, Athenienſium decretis, navigant a Piræeo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon vocant, conſtitiſſent, miſſis, qui tentarent oppidanorum animos, ſi voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent: poſtquam præſidio regio arcem teneri, nec ſe poteſtatis ſuæ eſſe reſpondebant: expoſitis copiis, omnique apparatu 45.

(1) *Piſiſtratus Athenienſium tyrannidem invaſerat. Filii (Piſiſtratidę) Hipparchus cęſus, Hippias pulſus ob aſperam dominationem, eodem fere tempore, quo exacti Roma Tarquinii.*

tu urbium expugnandarum, diverſis partibus rex & legatus Romanus ad urbem ſubeunt. Plus aliquanto Græcos Romana ſigna, armaque non ante viſa, animique militum tam prompte ſuccedentium * muro, terruere: itaque fuga extemplo in arcem facta eſt. urbe hoſtes potiti. & in arce cum biduum, loci ſe magis, quam armorum fiducia, tenuiſſent: tertio die pacti ipſi præſidiumque, ut cum ſingulis veſtimentis Delium Bœotiæ tranſveherentur. (1) Ea ab Romanis regi Attalo conceſſa: prædam ornamentaque urbis ipſi avexerunt. Attalus, ne deſertam haberet inſulam, & Macedonum fere omnibus, & quibuſdam Andriorum, ut manerent, perſuaſit. poſtea & ab Delio, qui ex pacto tranſvecti eo fuerant, promiſſis regis, cum deſiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam abſumpti, &, quia vix operæ pretium erat, abſceſſere. Ad Praſias (continentis Atticæ is locus eſt) Iſſæorum XX., lembi claſſi Romanorum adjuncti ſunt. ii miſſi ad populandos Caryſtiorum agros. cætera claſſis Geræſtum, nobilem Eubœæ portum, dum a Caryſto Iſſæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum inſulam Icum pervenere. ibi paucos dies ſæviente Borea retenti, ubi prima tranquillitas data eſt, Sciathum trajecere, vaſtatam urbem, direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites, frumentum, & ſi qua alia uſui eſſe ad veſcendum poterant, ad naves retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde (2) Caſſandream petentes, primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. inde cum ſuperato

* al. muros

(1) *arce, & urbe.* (2) *Caſſander unus ex ducibus Alexandri Macedonia potitus hoc nomen dedit, cum antea diceretur* Potidæa *de qua cum Pydna, & Amphipoli Athenienſibus erepta a Philippo Alexandri patre, ſæpe Demoſthenes.*

to promontorio ad ipſa mœnia urbis circumage-
re claſſem vellent: ſæva coorta tempeſtate, pro-
pe obruti fluctibus, diſperſi, magna ex parte a-
miſſis armamentis, in terram effugerunt. Omen
quoque ea maritima tempeſtas ad rem terra ge-
rendam fuit. nam collectis in unum navibus ex-
poſitiſque copiis aggreſſi urbem, cum multis vul-
neribus repulſi (& erat validum ibi regium præ-
ſidium) irrito incœpto regreſſi (1) Canaſtrum
Palenes trajecere. inde ſuperato Toronæ pro-
montorio, navigantes Acanthum petiere. ibi
primo ager vaſtatus, deinde ipſa urbs vi capta
ac direpta. nec ultra progreſſi, (jam enim &
graves præda naves habebant) retro unde vene-
rant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repe-
tunt. Ibi relicta claſſe, decem navibus expedi- 46.
tis ſinum Maliacum intravere ad colloquendum
cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhi-
cas Ætolus princeps legationis ejus fuit, qui ad
communicanda conſilia Heracleam cum rege &
cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere
ab Attalo eſt, ut mille milites præſtaret. tan-
tum enim numerum bellum gerentibus adverſus
Philippum debebat. Id negatum Ætolis, quod
illi quoque gravati prius eſſent ad populandam
Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa
Pergamum urente ſacra, profanaque abſtrahere
eum inde reſpectu rerum ſuarum potuiſſent. Ita
Ætoli cum ſpe magis, Romanis omnia pollicen-
tibus, quam cum auxilio dimiſſi. Apuſtius cum
Attalo ad claſſem rediit. inde conſultari de O-
reo oppugnando cœptum. Valida ea civitas &
mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo
erat præſidio. Conjunxerant ſe iis poſt expugna-
tionem Andri cum præfecto Ageſimbroto XX.
Rhodiæ naves, tectæ omnes. eam claſſem in ſta-
tionem ad (2) Zelaſium miſerunt (Iſthmiæ id ſu-
per Demetriadem promontorium eſt peropportune
(3) objectum) ut, ſi quid inde moverent Ma-
ce-

(1) *Canaſtrum oppidum*; *Palenes peninſula*. (2) *a-
lii*: Phalaſiam. (3) *e regione, interjacente mari*.

cedonum naves, in præſidio eſſent. Heraclides præfectus regius claſſem ibi tenebat, magis per occaſionem, ſi quam negligentia hoſtium dediſſet, quam aperta vi quicquam auſurus. Oreum diverſi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani a maritima arce, regii adverſus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro interſepta urbs eſt. & ut loca diverſa, ſic diſpari modo etiam oppugnabant: Romani teſtudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii baliſtis, catapultiſque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti ſaxa jaciebant: & (1) cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterum non plures tantum Macedones, quam ante tuebantur urbem, ſed etiam præſentioribus animis, & (2) caſtigationibus regis in admiſſa culpa, & ſimul minarum, ſimul promiſſionum in futurum memores: ita ut parum in expugnatione celeri ſpei eſſet. Interim & aliud agi poſſe ratus legatus, relictis quot ſatis videbatur ad opera perficienda, trajicit in proxima continentis: Lariſſamque, non illam in Theſſalia nobilem urbem, ſed alteram quam Cremaſten vocant, ſubito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quam tale quicquam in alterius oppugnatione urbis (3) timentibus, oppreſſit. Et jam cum opera in effectu erant circa Oreum: tum præſidium, quod intus erat, labore aſſiduo, vigiliis diurnis pariter nocturniſque, & vulneribus confectum. muri quoque pars ariete incuſſo ſubruta, multis jam locis prociderat. perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque ſuper portum eſt, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, ſigno ex arce dato ab Romanis, & ipſe urbem invaſit, ſtratis magna ex parte muris: præſidium, oppidanique in alteram arcem perfugere: unde biduo poſt

(1) *intellige*, agebant, *aut* experiebantur. *vel lege*, cuniculis.
(2) *v. l.* 28. *c.* 3. *fin.* (3) *civibus*.

poſt deditio facta. urbs regi, captiva corpora Romanis ceſſere. Jam autumnale æquinoctium in- 47.
ſtabat, & eſt ſinus Euboicus, quem (1) Cœla vocant, ſuſpectus nautis. itaque ante hiemales motus evadere cupientes, Pyræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apuſtius triginta navibus ibi relictis, ſuper Maleam navigat Corcyram. regem (2) ſpatium initiorum Cereris, ut ſacris intereſſet, tenuit. ſecundum initia & ipſe in Aſiam ſe recepit, Ageſimbroto, & Rhodiis domum remiſſis.

CAPUT XXXII.

L. Furio Purpureoni, qui Prætor cum Gallis proſpere pugnaverat, cum in ſenatu, quia rem in aliena provincia exercitu alieno geſſerat, certatum eſſet, tandem triumphus decernitur.

HÆc ea æſtate terra marique adverſus Philippum ſociosque ejus a conſule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo, & Rhodiis, geſta. Conſul alter C. Aurelius ad confectum bellum cum in provinciam veniſſet, haud clam tulit iram adverſus prætorem, quod abſente ſe rem geſſiſſet. miſſo igitur eo in Etruriam, ipſe in agrum hoſtium legiones induxit: populandoque cum præda majore quam gloria, bellum geſſit. L. Furius, ſimul quod in Etruria nihil erat rei quod gereret: ſimul Gallico triumpho imminens, quem abſente conſule irato atque invidente facilius impetrari poſſe ratus, Romam inopinato cum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit: expoſitiſque rebus geſtis, ut triumphanti ſibi in urbem invehi liceret, petit. Apud ma- 48.
gnam partem ſenatus, & magnitudine rerum geſtarum valebat, & gratia. majores natu negabant triumphum, & quod alieno exercitu rem geſ-

(1) *κοῖλα* altitudines concavæ.
(2) *tempus, quo ſacra Eleuſiniæ Cereris celebrabantur.*

geſſiſſet, & quod provinciam reliquiſſet aviditate rapiendi per occaſionem triumphi. id vero eum nullo exemplo feciſſe. conſulares præcipue exſpectandum fuiſſe conſulem dicebant: potuiſſe enim caſtris prope (1) urbem poſitis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere. & quod prætor non feciſſet, ſenatui faciendum eſſe. conſulem exſpectarent. ubi coram diſceptantes conſulem & prætorem audiſſent, verius de cauſa exiſtimaturos eſſe. Magna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magiſtratu ſuiſque auſpiciis geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. *Ex duabus coloniis, quæ velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſitæ fuiſſent, cum una (2) direpta & incenſa eſſet, trajecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam eſſet: quid tandem prætori faciendum fuiſſe? nam ſi ſine conſule geri nihil oportuerit, aut ſenatum peccaſſe, qui exercitum prætori dederit, (potuiſſe enim, ſi non, cum prætoris, ſed conſulis exercitu rem geri voluerit, ita finire S. C. ne per prætorem, ſed per conſulem gereretur) aut conſulem, qui non, cum exercitum ex Etruria tranſire in Galliam juſſiſſet, ipſe Arimini occurrerit, ut bello intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. Non exſpectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. & pugnandum eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat. pugnam ipſam eventumque pugnæ ſpectari oportere. fuſos, cæſoſque hoſtes, caſtra capta, ac direpta, coloniam liberatam obſidione, alterius coloniæ captivos recuperatos, reſtitutoſque ſuis, debellatum uno prælio eſſe. non homines tantum ea victoria lætatos, ſed diis quoque immortalibus per triduum ſupplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere reſpublica a* L. *Furio prætore geſta eſſet. data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.*

49. Hujus generis orationibus ipſius amicorumque victa eſt præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis majeſtas: triumphumque frequentes L. Furio

(1) *Cremonam.* (2) *Placentia.*

rio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia (1) æris, argenti CLXX. millia pondo. neque captivi ulli ante currum ducti, neque ſpolia prælata, neque milites ſecuti. omnia, præter victoriam, penes conſulem eſſe apparebat.

CAPUT XXXIII.

Militibus Scipionis, qui in Hiſpania, & in Africa militaverant, agri dividuntur: coloni Venuſini ſupplentur: C. Cornelius Cethegus in Hiſpania ingenti clade hoſtes ſuperat.

LUdi deinde a P. Cornelio Scipione, quos (2) conſul in Africa voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quiſque eorum annos in Hiſpania aut in Africa militaſſet, in ſingulos annos bina jugera (3) acciperet. eum agrum decemviri aſſignarent. Triumviri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. hi colonos Venuſiam adſcripſerunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui pro conſule Hiſpaniam obtinebat, magnum hoſtium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hiſpanorum eo prælio dicuntur cæſa, ſigna militaria capta octo & LXX.

CA-

(1) *intellige*, pondo.
(2) *proconſul*.
(3) *ex agro Samniti, Appuloque, quod ejus publicum eſſet*.

CAPUT XXXIV.

C. Aurelius Cotta Romam reverſus queritur, decretum a ſenatu T. Furio triumphum, non explorata prius, more majorum, rerum geſtarum veritate: habitis comitiis, novi magiſtratus creantur: conſules hujus anni ſunt L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus.

C. Aurelius COS. cum ex provincia Romam comitiorum cauſa veniſſet, non id, quod animis præceperant, queſtus eſt, *non exſpectatum ſe ab ſenatu, neque diſceptandi cum prætore conſuli poteſtatem factam: ſed ita triumphum decreviſſe ſenatum, ut nullius, niſi ejus, qui triumphaturus eſſet, haud eorum qui bello interfuiſſent, verba audiret. majores ideo inſtituiſſe, ut legati, Tr. mil., centuriones, milites denique triumpho adeſſent, ut veritas rerum geſtarum ejus, cui tantus honos haberetur, publice videretur. ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, ſi non militem, lixam ſaltem fuiſſe, quem percunctari poſſet ſenatus, quid ve-*
30. *ri prætor vanive referret?* Comitiis deinde diem indixit, quibus creati ſunt conſules, L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus. Annona quoque eo anno pervilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviſerunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum inſtaurarunt, ſigna ænea quinque ex multatitio argento in ærario poſuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Maſſaliota, & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem deſignaverant, ter toti inſtaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini cauſa, a P. & M. filiis ejus facti, & munus gladiatorium datum ab iis. paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decem-

vir

vir ſacrorum, mortuus: in ejus locum M. Acilius Glabrio ſuffectus. Comitiis ædiles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cum Hiſpaniam obtineret provinciam: C. Valerius Flaccus, quem præſentem creaverant, quia flamen Dialis erat, jurare in leges (1) non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit, ut ſi ædilis qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor deſignatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebeſque ſcivit, ut perinde eſſet, ac ſi ipſe ædilis juraſſet. De altero ædile plebiſcitum eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius, ædilis curulis, ad magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poſt annos. plebs Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio pro conſulibus imperium eſſe in Hiſpania juſſit.

LI-

(1) *Diali Flamini jurare nefas erat. v. Gel. 10. 15. ad honorem ſcil. divini numinis.*

datam non eſſe. Ab Sueſſa nuntiatum eſt, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani (1) legati, ædem Jovis: item Oſtienſes, ædem Jovis: & Veliterni, Apollinis & (2) Sangi ædes: & in Herculis æde (3) capillum enatum. & ex Bruttiis ab Q. Minutio pro prætore ſcriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos eſſe. inde a P. Sulpitio pro conſule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera ſcriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum cauſa ſenatus cenſuerat, ut conſul majoribus hoſtiis, quibus diis videretur, ſacrificaret. ob hoc (4) unum prodigium aruſpices in ſenatum vocati, atque ex reſponſo eorum ſupplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

CAPUT II.

Carthaginienſes impoſitum in ſtipendium aurum primum Romam afferunt: cum probum non eſſe renuntiaſſent quæſtores, intertrimentum ſupplent. petentibus ut obſides redderentur, centum redduntur. Narnenſium colonorum numerus expletur.

CArthaginienſes eo anno argentum in ſtipendium impoſitum, primum Romam advexerunt. id quia probum non eſſe quæſtores renuntiaverant, experientibuſque pars quarta (5) decocta erat, pecunia Romæ mutua ſumpta intertrimentum argenti ſuppleverunt. Petentibus deinde, ut, ſi jam videretur ſenatui, obſides ſibi redderentur, centum redditi obſides. de cæteris, ſi in fide permanerent, ſpes facta. Petentibus iiſ-

(1) *nuntiarunt*. (2) *Jovis fidei præſidis*.
(3) *an* caprificum? *an potius* in Herculis ſede, *h. e. podice*, capillum, *honeſtiore vocabulo pro* pilum? (4) *poſtremum de laurea*.
(5) *in fumum abierat*.

iiſdem, qui non reddebantur obſides, ut ab Norba, ubi parum commode eſſent, alio traducerentur, conceſſum, ut * Setiam & Ferentinum tranſirent. Gaditanis item petentibus remiſſum, ne præfectus Gades mitteretur, (1) adverſus quod iis in fidem populi Rom. venientibus cum L. Martio Septimo conveniſſet. Et Narnienſium legatis querentibus ad (2) numerum ſibi colonos non eſſe, & immiſtos quoſdam non ſui generis pro colonis ſe gerere, earum rerum cauſa triumviros creare L. Cornelius COS. juſſus. creati P. & Sex. Ælii, (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narnienſibus datum erat, ut colonorum numerus (3) augeretur, id Coſſani petentes non impetraverunt:

* al. Signiā.

CAPUT III.

P. Villius coſ. in Macedoniam profectus, atrocem militum ſeditionem componit.

3. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, conſules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum veniſſet, atrox ſeditio militum jam ante irritata, nec ſatis in principio compreſſa, excepit. M. M. ea militum fuere, quæ ex Africa, poſt devictum Annibalem, in Siciliam, inde, anno fere poſt, in Macedoniam pro voluntariis tranſportata erant. id voluntate factum negabant, *ab tribunis recuſantes in naves impoſitos. ſed utcunque ſeu invita, ſeu ſuſcepta foret militia, & eam exhauſtam, & finem aliquem militandi fieri æquum eſſe. multis annis ſeſe Italiam non vidiſſe, conſenuiſſe ſub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos jam ſe labore & opere, exſangues tot acceptis vulneribus eſſe*, Conſul *cauſam poſtulandæ miſſionis probabilem, ſi modeſte peteretur, videri* dixit: *ſeditionis nec eam, nec ullam*

(1) *contra id, quod convenerat.*
(2) *qui ſufficeret.*
(3) *ſive diſſipatos congregando, ſive novos adſcribendo.*

lam aliam ſatis juſtam cauſam eſſe. itaque ſi manere ad ſigna, & dicto parere velint, ſe de miſſione eorum ad ſenatum ſcripturum. modeſtia facilius, quam pertinacia, quod velint, impetraturos.

CAPUT IV.

Philippus Thaumacos oppugnare aggreſſus, ab incœpto deſiſtit, ac in Macedoniam in hiberna copias reducit.

THaumacos eo tempore Philippus ſumma vi oppugnabat aggeribus, vineiſque: & jam arietem muris admoturus erat. cæterum incœpto abſiſtere eum coegit ſubitus Ætolorum adventus, qui Archidamo duce inter cuſtodias Macedonum (1) mœnia ingreſſi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in ſtationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adjuvabat eos natura ipſa loci. nanque Thaumaci a Pylis, ſinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto ſiti ſunt, ipſis faucibus imminentes, quas (2) Cœlen vocant: Theſſaliæque tranſeunti confragoſa loca, implicataſque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem eſt, repente velut maris vaſti, ſic immenſa panditur planities, ut ſubjectos campos terminare oculis haud facile queas. ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine ſolum tuta urbs, ſed quod ſaxo undique abſciſſo rupibus impoſita eſt. Hæ difficultates, & quod haud ſatis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut abſiſteret incœpto Philippus, effecerunt. hiems quoque jam inſtabat, cum inde abſceſſit, & in Macedoniam in hiberna copias reduxit. 4.

P 2 CA-

(1) *urbis Thaumacorum.*
(2) *h. e. regionem cavam; ut ſupra l. 31. c. 47. quaſi planitiem dicas. ſicut* Cœle Syria, Cęle Elis, Cœle Eubœa.

CAPUT V.

Philippus, quamvis in hibernis, ingenti cura bellum apparat: principio veris profectus in Epirum, ſaltum occupat.

5. IBi cæteri quidem data quantacunque quiete temporis, ſimul animos, corporaque remiſerant: Philippum, quantum ab aſſiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animum, tanto magis intentum in univerſum eventum belli curæ angunt: non hoſtes modo timentem, qui terra marique urgebant, ſed nunc ſociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad ſpem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipſos cupido novandi res caperet. itaque & in Achajam legatos miſit, ſimul qui jusjurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi) exigerent: ſimul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam: (1) Illis Alipheram contendentibus, nunquam eam urbem fuiſſe ex Triphylia, ſed ſibi debere reſtitui: quia una eſſet ex iis, quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc ſocietatem firmabat. Macedonum animos ſibi conciliavit (2) cum Heraclide. nam cum eum maximæ invidiæ ſibi eſſe cerneret, multis criminibus oneratum in vincula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, ſi quando unquam ante alias, cum magna cura apparavit, exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas quæ

(1) *alii*: Megalopolitis. *ex lib.* 28. *c.* 3. *prope fin. fortaſse tunc Alipheram reſtituit verbo, nunc re.*
(2) *per Heraclidem. alii*: cauſa Heraclidis. *Tarentinus hic Philippum, in cujus familiaritatem ſe inſinuaverat, ad quævis vitia corruperat.*

quæ ad Antigoniam fauces ſunt, (1) (Stena vocant Greci) miſit. ipſe poſt paucis diebus graviore ſecutus agmine, cum ſitum omnem regionis aſpexiſſet: maxime idoneum ad muniendum locum credidit eſſe preter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Æropum, alterum Aſnaum incole vocant, anguſta valle fluit, iter exiguum ſuper ripam prebens. Aſnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet: ipſe in Æropo poſuit caſtra. qua abſciſſe rupes erant, ſtatio paucorum armatorum tenebat. que minus tuta erant, alia foſſis, alia vallis, alia turribus muniebat. magna tormentorum etiam vis, ut miſſilibus procul arcerent hoſtem, idoneis locis diſpoſita eſt. tabernaculum regium pro vallo in conſpecto maxime tumulo, ut terrorem hoſtibus, ſuiſque ſpem ex fiducia faceret, poſitum. Conſul per Charopem Epirotem 6.
certior factus, quos ſaltus cum exercitu inſediſſet rex, & ipſe cum Corcyre hibernaſſet, vere primo in continentem translatus ad hoſtem ducere pergit. quinque millia ferme ab regiis caſtris cum abeſſet, loco munito relictis legionibus, ipſe cum expeditis progreſſus ad ſpeculanda loca, poſtero die conſilium habuit, utrum per inſeſſum ab hoſte ſaltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, tranſitum tentaret: an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc conſilium per multos dies agitanti nuntius venit, T. Quintium conſulem factum, ſortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajeciſſe. Valerius Antias intraſſe ſaltum Villium tradit, & quia recto itinere nequierit, omnibus a rege inſeſſis, ſecutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto, in ripam, in qua erant caſtra regia, tranſgreſſum acie conflixiſſe: fuſum fugatumque regem, caſtris exutum. XII. millia hoſtium eo prelio cesa, capta duo millia

(1) a ςενὸς, anguſtus.

& ducentos, & ſigna militaria centum XXXII. equos CCXXX. ędem etiam Jovi in eo prelio votam, ſi res proſpere geſta eſſet. Cęteri Gręci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum inſequentem conſulem T. Quintium accepiſſe tradunt.

CAPUT VI.

Cenſores creantur P. Cornelius Scipio, & P. Ælius Pætus: Manlius Acidinus ex Hiſpania, quia ne ovans redeat prohibetur, privatus urbem ingreditur: Cn. Bæbius Tamphilus a Gallis circumventus magna clade cæditur.

7. DUm hæc in Macedonia geruntur, Conſul alter L. Lentulus, qui Romæ ſubſtiterat, comitia cenſoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris, creati cenſores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Pætus. Hi magna inter ſe concordia & ſenatum ſine ullius notæ legerunt: & portoria (1) venalium Capuæ, Puteoliſque, item (2) caſtrorum portorium, quo in loco nunc oppidum eſt, fruendum locarunt: coloniſque eo trecentos (is enim numerus finitus ab ſenatu erat) adſcripſerunt, & ſub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hiſpania decedens, prohibitus a M. Porcio Lecca, tribuno plebis, ne ovans rediret, cum ab ſenatu impetraſſet, privatus urbem ingrediens MCC. pondo argenti, XXX. pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio, conſule anni prioris, provinciam Galliam acceperat, temere ingreſſus Gallorum Inſubrium fines, prope cum toto exercitu eſt circumventus. ſu-

(1) *rerum quæ vendebantur.*
(2) *Burm. de Vectig. c. 5. contendit, ex hoc loco non evinci fuiſſe portoria rerum venalium, & caſtrorum.*

ſupra ſex millia & ſexcentos milites amiſit. tanta ex eo bello, quod jam timeri deſierat, clades accepta eſt. Ea res L. Lentulum conſulem ab urbe excivit. qui ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem, multis probris increpitum, provincia decedere, atque abire Romam juſſit.

CAPUT VII.

Habitis comitiis, novi coſſ. creantur Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus, fruſtra adverſantibus tribunis, quod Flamininus ædilitatem, & præturam omitteret.

NEque ipſe conſul memorabile quicquam geſſit, comitiorum cauſa Romam revocatus, quæ ipſa per M. Fulvium & M. Curium tribunos plebis impediebantur: quod T. Quintium Flamininum conſulatum ex (1) quæſtura petere non patiebantur. Jam ædilitatem, præturamque faſtidiri: nec per honorum gradus documentum ſui dantes nobiles homines tendere ad conſulatum, ſed tranſcendendo media, ſumma imis continuare. Res ex (2) campeſtri certamine in ſenatum venit. Patres cenſuerunt, qui honorem, quem ſibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi quem velit, poteſtatem fieri æquum eſſe. In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati COSS. Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant. Ab iis ludi plebeii inſtaurati. & epulum Jovis fuit ludorum cauſa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. (3) Ser. & C. Sulpitii Galbæ

 pon-

(1) *poſt geſtum quæſturæ munus.*
(2) *ex campo Martio.* (3) *ergo plures ex eadem gente Pontifices eſſe poterant.*

pontifices eo anno mortui ſunt. in eorum locum M. Æmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices ſuffecti ſunt.

CAPUT VIII.

Provinciæ.

8. U.C. 552. SEx. Ælius Pætus, T. Quintius Flamininus conſules magiſtratu inito ſenatum in Capitolio cum habuiſſent, decreverunt patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam conſules compararent inter ſe, ſortirenturve: utri eorum Macedonia eveniſſet, in ſupplementum legionum tria millia militum Romanorum ſcriberet, & CCC. equites: item ſociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* alteri conſuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo, prioris anni conſuli, prorogatum imperium eſt: vetituſque aut ipſe provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis conſul veniſſet. Sortiti conſules provincias. Ælio Italia, Quintio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam eſt ſortitus. Delectus inde haberi eſt cœptus. nam, præter conſulares exercitus, prætores quoque juſſi ſcribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum ſocium Latini nominis, & CCC. equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, CC. equites: ita ut hi prætores ambo cum in provincias veniſſent, veteres dimitterent pedites equiteſque.

CA-

CAPUT IX.

Legati Attali regis nuntiant ſenatui, regnum ejus ſpoliatum præſidiis, quibus ad bellum Macedonicum pro Romanis utebatur, ab Antiocho infeſtari.

ATtali deinde regis legatos in ſenatum conſules introduxerunt. Hi regem claſſe ſua, copiiſque omnibus terra marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani conſules, impigre atque obedienter ad eam diem feciſſe cum expoſuiſſent, *vereri* dixerunt, *ne id præſtare ei per Antiochum regem ultra non liceret. vacuum nanque præſidiis navalibus terreſtribuſque regnum Attali Antiochum invaſiſſe. itaque Attalum orare P. C. ſi ſua claſſe, ſuaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipſi præſidium ad regnum ejus tutandum: ſi id nollent, ipſum ad ſua defendenda cum claſſe ac reliquis copiis redire paterentur.* Senatus legatis ita reſponderi juſſit, *quod rex Attalus claſſe copiiſque aliis duces Romanos juviſſet, id gratum ſenatui eſſe: auxilia nec ipſos miſſuros Attalo adverſus Antiochum, ſocium & amicum populi Romani, nec Attali auxilia retenturos ultra quam regi commodum eſſet. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno uſum. & principium & finem in poteſtate ipſorum, qui ope ſua velint adjutos Romanos, eſſe. Legatos ad Antiochum miſſuros qui nuntient, Attali, naviumque ejus, & militum opera adverſus Philippum, communem hoſtem, uti populum Romanum. gratum eum facturum ſenatui, ſi regno Attali abſtineat, belloque abſiſtat. æquum eſſe, ſocios & amicos populi Romani reges inter ſe quoque ipſos pacem ſervare.*

CAPUT X.

Conſules, prodigiis procuratis, in provincias abeunt: T. Quintius in locum Villii profectus cum Philippo colloquio congreditur: ubi de pace non convenit, prælio utrinque haud incruento pugnatur.

9. Conſulem T. Quintium, ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hiſpania aut Africa meruiſſent, ſpectatæ virtutis milites, properantem in provinciam, prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, via publica Veiis, forum & ædes Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere viſum erat Arretii. terra Velitris trium jugerum ſpatio caverna ingenti deſederat. Sueſſæ Auruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinueſſæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum cauſa ſupplicatio unum diem habita, & conſules rebus divinis operam dederunt: placatiſque diis profecti in provincias ſunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam, exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipſe novis legionibus, quas ſecum adduxerat, bellum geſturus: neque memorabilis rei quicquam geſſit. Et T. Quintius alter COS. maturius, quam priores ſoliti erant COSS. a Brunduſio cum tranſmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. a Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit, & in caſtra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimiſſo paucos moratus dies, dum ſe copiæ a Corcyra aſſequerentur, conſilium habuit, utrum recto itinere per caſtra hoſtium viam facere conaretur: an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſaritios potius Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. viciſſetque ea ſententia, ni timuiſſet, ne, cum a mari longius receſſiſſet, miſſo e manibus

ho-

hoſte, ſi (quod antea fecerat) ſolitudinibus ſilviſque ſe tutari rex voluiſſet, ſine ullo effectu æſtas extraheretur. utcunque eſſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco aggredi hoſtem placuit. ſed magis fieri id placebat, quam quo modo id fieret, ſatis (1) expediebat: dieſque XL. ſine ullo conatu ſedentes in conſpectu hoſtium abſumpſerant. Inde ſpes data Philippo eſt per E- 10.
pirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam Pauſanias (2) prætor, & Alexander magiſter equitum, conſulem & regem, ubi in arctiſſimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa poſtulatorum conſulis erat, præſidia ex civitatibus rex deduceret: iis, quorum agros urbeſque populatus eſſet, redderet res quæ comparerent, cæterorum æquo arbitrio æſtimatio fieret. Philippus *aliam aliarum civitatum conditionem eſſe* reſpondit. *quas ipſe cepiſſet, eas liberaturum. quæ ſibi traditæ a majoribus eſſent, earum hereditaria ac juſta poſſeſſione non exceſſurum. ſi quas quererentur belli clades eæ civitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio*, * *quo vellent, populorum, cum quibus pax utriſque fuiſſet, ſe uſurum*. Conſul *nibil ad id quidem arbitro aut judice opus eſſe* dicere. *cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intuliſſet, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello laceſſitum: priorem vim omnibus feciſſe*. Inde cum ageretur, quæ civitates liberandæ eſſent, Theſſalonicam primam omnium nominavit conſul. ad id vero adeo accenſus indignatione eſt rex, ut exclamaret, *Quid victo gravius imperares, T. Quinti?* atque ita ſe ex colloquio proripuit. & temperatum ægre eſt, quin miſſilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter ſe conſererent. Poſtero die per excurſiones ab ſtationibus primo in planitie ſatis ad id patenti multa levia commiſſa prælia ſunt: deinde recipientibus ſe regiis in arcta & confragoſa loca, aviditate accenſi certaminis, eo quoque Romani penetra-

* al. quorum.

(1) *Quintius*. (2) *Epirotarum*.

vere. pro his ordo, & militaris diſciplina, & genus armorum erat aptum (1) prælium gerentibus: pro hoſte loca, & catapultæ baliſtæque in omnibus prope rupibus quaſi in muris diſpoſitę. multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cum etiam, ut in prȩlio juſto, aliquot cecidiſſent, nox pugnę finem fecit.

CAPUT XI.

T. Quintius Flamininus Coſ. in faucibus Epiri adverſus Philippum feliciter pugnat, fugatumque cogit in Macedoniam reverti: Theſſaliam deinde, ſociis Ætolis, & Athamanibus, urbes paſſim expugnando, vexat.

11. CUm in hoc ſtatu res eſſet, paſtor quidam a Charope principe Epirotarum miſſus deducitur ad conſulem. *is ſe in eo ſaltu, qui regiis tunc oneratus caſtris erat, armentum paſcere* ait, *omnes montium eorum anfractus calleſque noſse. ſi ſecum aliquot mittere velit, non iniquo nec perdiſficili aditu ſupra caput hoſtium deducturum.* hæc, Charops renuntiari jubet, ita (2) crederet, ut ſuæ potius omnia, quam illius poteſtatis eſſent. Cum magis vellet credere, quam auderet, conſul,

---

(1) *alii:* urgendis regiis. *quando enim inepte armati Romani ad gerendum prælium?*

(2) Ex *Plut. in Flaminino* p. 370. *videtur hic ſenſus elici, ut Conſul paſtori perinde crederet, ac ſi Charops potius, quam paſtor poſset, quæ promitterentur, efficere. Quod ſi Coſ. paſtorem vinctum Tribuno tradidit, non prohibet, quominus Charops fidem ſuam interpoſuerit, ſed providentiam decuit ducis. Poteſt tamen alia eſse ſententia. Conſul ita fidat paſtori, ut potius ipſum in poteſtate ſua habeat, quam ſuos milites in poteſtatem ei dedat: atque ita Charops certa felicis eventus ſpe, quo major fides Quintio fieret, ultro paſtorem offert ad vincula, dum promiſsa præſtaret.*

ſul, miſtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopis, experiri ſpem oblatam ſtatuit. & ut averteret rem a ſuſpicione, biduo inſequenti laceſſere hoſtem, diſpoſitis ab omni parte copiis, ſuccedentibuſque integris in locum defeſſorum, non deſtitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere jubet. ubi ad invia equiti ventum ſit, in planitie aliqua locari equitatum. pedites, qua dux monſtraret viam, ire: ubi, ut (1) polliceatur, ſuper caput hoſtium perventum ſit, fumo dare ſignum: nec ante clamorem tollere, quam ab ſe ſigno accepto, pugnam cęptam arbitrari poſſet. nocte itinera fieri jubet, (& pernox forte luna erat) interdiu cibi quietiſque ſumere tempus. ducem promiſſis ingentibus oneratum, ſi fides exſtet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimiſſis, eo intentius Romanus undique inſtat * capere ſtationes. Interim die tertio cum verticem, quem petierant, Romani cepiſſe, ac tenere ſe, fumo ſignificarent: tum vero trifariam diviſis copiis, conſul valle media cum militum robore ſuccedit, cornua dextra lævaque admovet caſtris. nec ſegnius hoſtes obviam eunt. & dum aviditate certaminis provecti extra munitiones pugnant, haud paulo ſuperior eſt Romanus miles & virtute, & ſcientia, & armorum genere. Poſteaquam multis vulneratis interfectiſque, recepere ſe regii in loca aut munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum anguſtias progreſſos. neque impunita temeritate inde recepiſſent ſeſe, ni clamor primum a tergo auditus, dein pugna etiam cępta amentes repentino terrore regios feciſſet. Pars in fugam effuſi ſunt. pars, quia magis locus fugæ deerat, quam quod animi ſatis eſſet ad pugnam, cum ſubſtitiſſent, ab hoſte & a fronte & a tergo urgente circumventi ſunt. Deleri totus exer-

* al. capi. 12.

(1) *paſtor*.

exercitus potuit, ſi fugientes perſecuti victores eſſent: ſed equitem anguſtiæ locorumque aſperitas, peditem armorum gravitas impedijit. Rex primo effuſe ac (1) ſine reſpectu fugit: dein quinque millium ſpatium progreſſus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat, ſuſpicatus eſſet ſequi non poſſe hoſtem, ſubſtitit in tumulo quodam, dimiſitque ſuos per omnia juga valleſque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amiſſis, cætera omnis multitudo, velut ſignum aliquod ſecuta, in unum cum conveniſſet, frequenti agmine petunt Theſſaliam. Romani quoad tutum fuit inſecuti, cædentes, ſpolianteſque cæſos, caſtra regia, etiam ſine defenſoribus difficili aditu, diripiunt: atque

13. ea nocte in ſuis caſtris manſerunt. Poſtero die conſul per ipſas anguſtias, qua ſe inter valles flumen inſinuat, hoſtem ſequitur. Rex primo die ad caſtra Pyrrhi pervenit. locus, quem ita vocant, eſt in Triphylia terra Melotidis. inde poſtero die ingenti itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lyngon perrexit. Ipſi montes Epiri ſunt, interjecti Macedoniæ, Theſſaliæque: latus quod vergit in Theſſaliam, oriens ſpectat, ſeptentrio a Macedonia objicitur. veſtiti frequentibus ſilvis ſunt; juga ſumma campos patentes, aquaſque perennes habent. Ibi ſtativis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo eſt, utrum protinus in regnum ſe reciperet, an

* al. poſſet. reverti in Theſſaliam * præſtaret. inclinavit ſententia, (2) ſuum in Theſſaliam agmen dimitteret: Tricamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. homines qui ſequi poſſent, ſedibus excibat, oppida incendebat, rerum ſuarum, quas poſſent, ferendarum ſecum dominis jus fiebat, cætera militis præda erat: nec quod ab hoſte crudelius pati poſſent, reliqui quicquam fuit, quam quæ ab ſociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, ſed e terra mox futura hoſtium, corpora

ſal-

(1) *ne reſpiciens quidem.* (2) *an* citum?

ſaltem eripere ſociorum volebat. ita evaſtata ſunt oppida, Phacium, Ireſiæ, Evhydrium, Eretria, (1) Palæphatus. Pheras cum peteret, excluſus, quia res egebat mora, ſi expugnare vellet, nec tempus erat: omiſſo incepto, in Macedoniam tranſcendit. nam etiam Ætolos appropinquare fama erat. qui audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evaſtatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comen, tranſgreſſi, inde in Theſſaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti ſunt. a Metropoli dum vaſtant agros, concurſu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulſi ſunt. Callithera inde aggreſſi, ſimilem impetum oppidanorum pertinacius ſuſtinuerunt: compulſiſque intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia ſpes nulla admodum expugnandi erat, abſceſſerunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant, diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ ſimili metu a cultoribus deſertæ ſunt. Hoc ſedibus ſuis extorre agmen in præſidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio eſſet ducebatur. incondita inermiſque multitudo, miſta imbelli turba, ab armatis cæſa eſt. Xyniæ deſertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportune Dolopiæ imminens caſtellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis geſta. Nec Aminander atque Athamanes poſt famam proſperæ pugnæ Romanorum quieverunt. Cæterum Aminander, quia ſuo militi parum fidebat, 14.
petito ab conſule modico præſidio, cum Gomphos peteret: oppidum protinus nomine Phecadum, ſitum inter Gomphos, fauceſque anguſtas, quæ ab Athamania Theſſaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies ſumma vi urbem tuentes, cum ſcalas ad mœnia erexiſſet, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorum ingentem terrorem Theſſalis intulit. dedidere deinceps ſe ſe, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Liſinas,

(1) *an* Palepharſalus?

ſinas, & Stimonem, & Lampſum habent, aliaque caſtella juxta ignobilia. Dum Athamanes Ætolique, ſummoto Macedonum metu, in (1) aliena victoria ſuam prædam faciunt: Theſſaliaque a tribus ſimul exercitibus, incerta quem hoſtem, quemve ſocium crederet, vaſtatur, conſul faucibus, quas fuga hoſtium aperuerat, in regionem Epiri tranſgreſſus, etſi probe ſcit cui parti Charope principe excepto, Epirotæ faviſſent: tamen quia (2) ab ſatisfaciendi quoque cura imperata enixe facere videt: ex præſenti eos potius, quam ex præterito æſtimat (3) habitu, & ipſa facilitate veniæ animos eorum in poſterum conciliat. Miſſis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariæ naves in ſinum venirent Ambracium, ipſe progreſſus modicis itineribns, quarto die in monte Cercetico poſuit caſtra, eodem Aminandro cum ſuis auxiliis accito, non tam virium ejus egens, quam ut duces in Theſſaliam haberet. ab (4) eodem conſilio & plerique Epiro-
25. tarum voluntarii inter auxilia accepti. Primam urbium Theſſaliæ Phaleram eſt aggreſſus. duo millia Macedonum in præſidio habebat: qui primo ſumma vi reſtiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. ſed oppugnatio continua, non die non nocte remiſſa, cum conſul in eo verti crederet cæterorum Theſſalorum animos, ſi primi vim Romanam non ſuſtinuiſſent: vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phalera, legati a Metropoli & a Phalera dedentes urbes venerunt. venia eiſdem petentibus datur. Pialia incenſa ac direpta eſt. Inde Æginium petit. quem locum cum vel modico præſidio tutum, ac prope inexpugnabilem vidiſſet, paucis in ſtationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digreſſuſque in campos Theſſaliæ, cum jam omnia exercitui deeſſent, quia Epirotarum pepercerat agris: explo-
rato

(1) *Romanorum*. (2) *ut hac cura conſuli ſatisfacerent*. (3) *propenſione*. (4) *ob eam rationem, quapropter captum eſt hoc conſilium*.

rato ante, utrum Leucadem, an ſinum Ambracium onerariæ tenuiſſent, frumentatum Ambraciam (1) invicem cohortes miſit. & eſt iter a Gomphis Ambraciam ſicut impeditum ac difficile, ita ſpatio perbrevi. intra paucos itaque dies transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copia ſunt caſtra. Inde ad * Rhagen eſt profectus. Decem ferme millia a Lariſſa abeſt: ex Perrhæbia oriundi ſunt: ſita eſt urbs ſuper Peneum amnem. Nihil trepidavere Theſſali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus ſicut in Theſſaliam ipſe progredi non audebat, ita intra (2) Tempe ſtativis poſitis, ut quiſque locus ab hoſte tentabatur, præſidia per occaſiones ſummittebat.

*a'. Attracem.

CAPUT XII.

L. Quintius Conſulis frater, Attalo rege, & Rhodiis adjuvantibus, duas Eubœæ urbes, Eretriam, Caryſtumque capit.

Sub idem fere tempus, quo conſul adverſus Philippum primum in Epiri faucibus caſtra poſuit: & L. Quintius, frater conſulis, cui claſſis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab ſenatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram tranſvectus, poſtquam profectam inde claſſem audivit, nihil morandum ratus, cum ad Samen inſulam aſſecutus eſſet, dimiſſo L. Apuſtio, cui ſucceſſerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu ſequebantur, pervenit. A Malea, juſſis cæteris, quantum maxime poſſent, maturate ſequi, ipſe tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitque naves ibi relictas ab L. Apuſtio legato ad præſidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Aſia claſſes profectæ, una cum 16.

(1) *alternis.* (2) *non urbs eſt, ſed locus Theſſaliæ amœnus. v. Plin.* 4. *c.* 4.

cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera XX. navium tectarum. Ageſimbrotus præerat. hæ circa Andrum inſulam claſſes conjunctæ, Eubœam inde exiguo diſtantem freto trajecerunt. Caryſtiorum primum agros vaſtarunt: deinde ubi Caryſtus præſidio a Chalcide raptim miſſo firma viſa eſt, ad Eretriam acceſſerunt. Eodem & L. Quintius cum iis navibus, quæ Piræei fuerant, Attali regis adventu audito venit, juſſitque, ut quæ ex ſua claſſe veniſſent naves, Eubœam peterent. Eretria ſumma vi oppugnabatur: nam & trium junctarum claſſium naves omnis generis tormenta machinaſque ad urbium excidia ſecum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebantur mœnia, deinde feſſi vulneratique aliquot, cum & muri partem everſam operibus hoſtium cernerent, ad deditionem inclinarunt: ſed præſidium erat Macedonum, quos non minus, quam Romanos, metuebant: & Philocles, regius præfectus, a Chalcide nuntios mittebat, ſe in tempore affuturum, ſi ſuſtinerent obſidionem. Hæc miſta metu ſpes, ultra, quam vellent, aut quam poſſent, trahere eos tempus cogebat. deinde poſteaquam Philoclem repulſum, trepidantemque refugiſſe Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum veniam fidemque ejus petentes miſerunt. Dum, in ſpem pacis intenti, ſegnius munera belli obeunt, & ea modo parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, ſtationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime ſuſpecta erat, impetu facto, ſcalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. pecuniæ, aurique & argenti haud ſane multum fuit: ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine
17. aut opibus cæteris, inventa. Caryſtus inde repetita. unde, priuſquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe deſerta, in arcem

cem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus trecenti (1) nummi in capita ſtatutum eſt pretium, & ut armis traditis abirent. hac ſumma redempti in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Euboeæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium, Atticę terrę promontorium, Cenchreas, Corinthiorum emporium, petierunt.

CAPUT XIII.

Coſ. T. Quintius, non ſuccedente in Theſſalia Atracis expugnatione, in Phocidem pergens, multa oppida expugnat.

Conſul interim omnium ſpe longiorem (2) atrocioremque oppugnationem habuit: & ea, qua minimum crediditſet, reſiſtebant hoſtes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. ſi aditum armatis in urbem patefeciſſet, fugam inde, cædemque hoſtium fore, qualis captis urbibus fieri ſolet. cæterum poſteaquam, parte muri arietibus decuſſa, per ipſas ruinas tranſcenderunt in urbem armati: illud principium velut novi atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui præſidio erant, & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius & virtute, quam mœnibus, urbem tuerentur, conferti pluribus introrſus ordinibus acie firmata, cum tranſcendere ruinas ſenſiſſent Romanos: per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id conſul ægre paſſus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, ſed ad ſummam univerſi belli pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat: turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato

(1) *Seſtertii*. (2) *alii*: Atracis. *al.* ad Atacem.

lato portantem, promovit : & cohortes invicem ſub ſignis , quæ cuneum Macedonum, (phalangem ipſi vocant) ſi poſſent , vi perrumperent, emittebat . Sed ad loca anguſta, haud late patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnæque hoſti aptius erat. ubi conferti haſtas ingentis longitudinis præ ſe Macedones objeciſſent ; velut in conſtructam denſitate clypeorum teſtudinem Romani pilis nequicquam emiſſis cum ſtrinxiſſent gladios, neque congredi propius, neque præcidere haſtas poterant : &, ſi quam incidiſſent, aut præfregiſſent, haſtile fragmento ipſo acuto inter ſpicula integrarum haſtarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra utraque tuta præſtabat latera : nec ex longo ſpatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat : quæ res turbare ordines ſolet . acceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota una (1) in altiorem orbitam depreſſa ita turrim inclinavit , ut ſpeciem ruentis hoſtibus , trepidationemque inſanam ſuperſtanti-
28. bus armatis præbuerit . Cum parum quicquam ſuccederet, conſul minime æquo animo (2) comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur : ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem, procul a mari, & in evaſtatis belli cladibus locis , hibernandi ullam cernebat. itaque relicta obſidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat , qui ſimul & omnes onerarias, quę commeatum exercitui portabant, caperet, & tecta ad hibernandum legionibus præberet : Anticyra in Phocide in Corinthium verſa ſinum , ad id opportuniſſime ſita viſa : quia nec procul Theſſalia , hoſtiumque locis abibant : & ex adverſo Peloponneſum exiguo maris ſpatio diviſam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant . Phocidis primo impetu Phanoteam ſine cer-

(1) *profundius veſtigium imprimens*.
(2) *Experimentum virtutis*.

certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit morę. Ambryſus inde Hyampoliſque receptę. Daulis, quia in tumulo exceſſo ſita eſt, nec ſcalis, nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos qui in pręſidio erant, cum ad excurſiones elicuiſſent: refugiendo invicem, inſequendoque, & levibus ſine effectu certaminibus, eo negligentię & contemptus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permiſti impetum Romani facerent. & alia ignobilia caſtella Phocidis terrore magis, quam armis, in poteſtatem venerunt. Elatia clauſit portas: nec, niſi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem aut exercitum Romanum.

CAPUT XIV.

In Achæorum concilio petentibus gentis ſocietatem legatis Romanorum, & Philippi, cum utrinque factis verbis, taciti neutro inclinarent, Ariſtænus Achæorum Prætor, cum Romanis potius, quam cum Philippo ſocietatem jungendam, ſuadet.

ELatiam obſidenti conſuli rei majoris ſpes affulſit, Achęorum gentem ab ſocietate regia 19.
ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadem, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Ariſtęnus, qui Romanis gentem jungi volebat, prętor erat. Claſſis Romana cum Attalo & Rhodiis (1) Cenchreis ſtabat, parabantque communi omnes conſilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem agrederentur, legatos ad gentem Achęorum mitti, pollicentes, ſi ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum iis contributuros in (2) antiquum gentis concilium. Auctore conſule legati a fratre ejus L. Quintio, & Attalo, & Rhodiis, & Athenienſibus ad Achæos miſſi. Sicyone datum iis eſt concilium. Erat autem (3) non admo-

(1) *in portu.* (2) *tanquam communis Reſp. fieret ex iis populis.* (3) *non una animorum propenſio.*

modum ſimplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, gravis & aſſiduus hoſtis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectum (1) habebant: pro ejus crudelitate perfidiaque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æſtimantes, graviorem poſt bellum dominum futurum cernebant; neque ſolum quid in ſenatu quiſque civitatis ſuæ, aut in (2) communibus conciliis gentis pro ſententia dicerent, ignorabant: ſed ne ipſis quidem ſecum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incertos introductis legatis poteſtas dicendi facta eſt. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, poſt eos Rhodii diſſeruerunt. Philippi deinde legatis dicendi poteſtas facta eſt. poſtremi Athenienſes, ut refellerent Macedonum dicta, auditi ſunt. ii fere atrociſſime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba paſſi erant, invecti ſunt. Et illa quidem concio ſub occaſum ſolis, tot legatorum perpetuis orationibus die

20. abſumpto, dimiſſa eſt. Poſtero die advocatur concilium: ubi cum per præconem, ſicut Græcis mos eſt, ſuadendi, ſi quis vellet, poteſtas a magiſtratibus facta eſſet: nec quiſquam prodiret: diu ſilentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, ſi quibus ſua ſponte volutantibus res inter ſe pugnantes obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque inſuper turbaverant, utrinque quæ difficilia eſſent, promendo admonendoque per totum diem habitę. Tandem Ariſtænus, prætor Achæorum, ne tacitum con-

(1) *alii*: habebant pro ejus crudelitate, perfidiaque: neque ex iis &c. *ut ſenſus ſit*, *Regem non ex ſimulata ad tempus benignitate* (*quædam enim oppida Achęis reſtituerat*) *ſed ex inſita crudelitate æſtimantes*, *ſi victor foret*, *nihil ab illo boni expectabant*.

(2) *Græci populi non ſolum proprium*, *ſed etiam commune concilium habebant*.

concilium dimitteret: *Ubi*, inquit, *illa certamina animorum, Achæi, ſunt, quibus in conviviis & circulis, cum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? nunc in concilio ad eam rem unam indicto, cum legatorum utrinque verba audieritis, cum referant magiſtratus, cum præco ad ſuadendum vocet, obmutuiſtis. ſi non cura communis ſalutis, ne ſtudia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos veſtros inclinarunt, vocem cuiquam poſſunt exprimere? cum præſertim nemo tam hebes ſit, qui ignorare poſſit, dicendi ac ſuadendi, quod quiſque aut velit, aut optimum putet, nunc occaſionem eſſe, priuſquam quicquam decernamus. ubi ſemel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante diſplicuerit, pro bono atque utili fœdere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris non modo quenquam unum elicuit ad ſuadendum: ſed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit. Tum Ariſtænus prætor rurſus. *Non magis con-* 21. *ſilium vobis, principes Achæorum, deeſt, quam lingua. ſed ſuo quiſque periculo in commune conſultum non vult. forſitan ego quoque tacerem, ſi privatus eſſem. nunc prætor video aut non dandum concilium legatis fuiſſe, aut inde ſine reſponſo eos dimittendos non eſſe. reſpondere autem niſi ex veſtro decreto qui poſſum? & quando nemo veſtrum, qui in hoc concilium advocati eſtis, pro ſententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum heſterno die dictas pro* (1) *ſententiis percenſeamus, perinde ac non poſtulaverint, quæ e re ſua eſſent, ſed ſuaſerint, quæ nobis cenſerent utilia eſſe. Romani Rhodiique & Attalus ſocietatem amicitiamque noſtram petunt: & in bello, quod adverſum Philippum gerunt, ſe a nobis adjuvari æquum cenſent. Philippus ſocietatis ſecum admonet, & jurisjurandi: & modo poſtulat, ut ſecum ſtemus: modo* (2) *ne interſimus armis, contentum ait ſe eſſe. Nulline ve-*

(1) *quaſi quot legati verba fecerunt, totidem Senatores ſententiam ſuam dixerint.*

(2) *pro neutra parte ut ſtemus.*

venit in mentem, cur qui nondum ſocii ſunt, plus petant, quam ſocius? Non ſit hoc neque modeſtia Philippi, neque impudentia Romanorum. Achæi (1) portus & dant fiduciam poſtulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana claſſis ad Cenchreas ſtat, urbium Eubœæ ſpolia præ ſe ferens: conſulem, legioneſque ejus exiguo maris ſpatio disjunctas Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon, legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adverſus Romanos, modo egerit? qui ſi ex eodem fœdere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat: non modo præſidium, quo nos tueatur, ſed ne quid reſpondeat quidem nobis, ſit inventurus: non hercle magis, quam ipſe Philippus priore anno: qui pollicendo ſe adverſus Nabidem bellum geſturum, cum tentaſſet noſtram juventutem hinc in Eubœam extrahere, poſteaquam nos neque decernere id ſibi præſidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus ſocietatis ejus, quam nunc jactat, vaſtandos depopulandoſque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minime conveniens inter ſe oratio Cleomedontis viſa eſt. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eundem fore, qui (2) prioris belli, quod cum Philippo geſſerint, dicebat. Cur igitur noſtrum ille auxilium abſens petit potius, quam præſens nos veteres ſocios ſimul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita paſſus eſt Eretriam Caryſtumque capi? quid ita tot Theſſaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur exceſſit faucibus Epiri, clauſtriſque illis inexpugnabilibus ſuper Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoque, quem inſidebat, ſaltu, penitus in regnum abiit?

(1) *in portubus Achæorum Romani victricem claſſem habebant, Philippus nullam. hinc Romanis fiducia, Philippo nulla.*

(2) *intelligendum eſt illud, quod Romani tempore belli Punici ſecundi cum Philippo geſſerunt.*

biit? Si ſua voluntate tot ſocios reliquit hoſtibus diripiendos, quid recuſare poteſt, quin & ſocii ſibi conſulant? ſi metu, nobis quoque ignoſcat timentibus. ſi victus armis ceſſit: Achæi nos arma Romana ſuſtinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non ſuſtinuiſtis? An tibi potius credamus, Romanos non majoribus copiis, nec viribus nunc bellum gerere, quam antea geſſerint: potius quam res ipſas intueamur? Ætolos tum claſſe adjuverunt. nec duce conſulari, nec exercitu bellum geſſerunt. ſociorum Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos, nequicquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per ſexdecim annos velut intra viſcera Italiæ toleraverunt, non præſidium Ætolis bellantibus miſerunt, ſed ipſi duces belli arma terra marique ſimul Macedoniæ intulerunt. tertius jam conſul ſumma vi gerit bellum. Sulpitius in ipſa Macedonia congreſſus fuit, fugavitque regem, partem opulentiſſimam regni ejus depopulatus. nunc Quintius tenentem clauſtra Epiri, natura loci, munimentis, exercituque fretum, caſtris exuit: fugientem in Theſſaliam perſecutus, præſidia regia, ſociaſque ejus urbes prope in conſpectu regis ipſius expugnavit. Ne ſint vera, quæ Athenienſes modo legati de crudelitate, avaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica ſcelera in ſuperos inferoſque deos ſint admiſſa: multo minus, quam quæ Ciani, Abydenique, qui procul a nobis abſunt, paſſi ſunt: noſtrorum ipſi vulnerum, ſi vultis, obliviſcamur: cædes, direptioneſque bonorum Meſſanæ in media Peloponneſo factas, & hoſpitem (1) Cypariſſiæ Garitenem contra jus omne ac fas inter epulas prope ipſas occiſum, & Aratum, patrem filiumque Sicyonios, cum ſenem infelicem parentem etiam appellare ſolitus eſſet, interfectos: filii etiam (2) uxorem libidinis cauſa in Macedoniam aſportatam: cætera ſtupra virginum matronarumque obli-

(1) *Garitenes Cypariſſius Civis. Cypariſſia Meſſeniæ oppidum.* (2) *Polycratiam, v. l. 27. c. 28.*

oblivioni dentur . ne ſint cum Philippo res , cujus crudelitatis metu obmutuiſtis omnes : (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium cauſa eſt ?) cum (1) *Antigono , mitiſſimo ac juſtiſſimo rege , & de nobis omnibus optime merito exiſtimemus diſceptationem eſſe : num id poſtularet facere nos , quod tum fieri non poſſet ? Peninſula eſt Peloponneſus anguſtis* (2) *Iſthmi faucibus continenti adhærens , nulli apertior atque opportunior , quam navali bello . ſi centum tectæ naves , & quinquaginta leviores apertæ , & triginta* (3) *Iſſaici lembi maritimam oram vaſtare , & expoſitas prope in ipſis litoribus urbes cœperint oppugnare , in mediterraneas ſcilicet nos urbes recipiemus ? tanquam non inteſtino , & hærente in ipſis viſceribus uramur bello . cum terra Nabis & Lacedæmonii , mari Romana claſſis urgebunt : unde regiam ſocietatem , & præſidia Macedonum implorem ? an ipſi noſtris armis ab hoſte Romano tutabimur urbes , quæ oppugnabuntur ? egregie enim Dymas* (4) *priore bello ſumus tutati . Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent , ne quæramus quemadmodum cæteris exemplo ſimus . nolite , quia ultro Romani petunt amicitiam , id quod optandum vobis ac ſumma ope petendum erat , faſtidire . metu enim videlicet compulſi , in aliena terra , quia ſub umbra auxilii veſtri latere volunt , in ſocietatem veſtram confugiunt , ut portubus veſtris recipiantur , ut commeatibus utantur . Mare in poteſtate habent : terras quaſcunque adeunt , extemplo ditionis ſuæ faciunt . quod rogant , cogere poſſunt . quia* (5) *pepercíſſe volunt , committere vos cur pereatis , non patiuntur . Nam quod Cleomedon* mo-

(1) *Philippo impubere Macedoniam Antigonus rexerat , qui pupillum ſuum optime inſtituendum curaverat .* (2) *Corinthiaci .*

(3) *num ab Iſſa Liburniæ inſula ? an ab Iſſo Ciliciæ oppido deſumptum nomen ? certe & Liburni , & Cilices piraticæ additi erant .*

(4) *tempore ſecundi belli Punici . eo autem bello* Dymas *a Romanis expugnatas eſſe Livius non memoravit ; quod hic data occaſione facit . ut etiam infra cap. ſeq.* (5) *abſtinere vi .*

*modo, tanquam mediam & tutiſſimam vobis viam conſilii, ut quieſceretis, abſtineretiſque armis, oſtendebat: ea non media, ſed nulla via eſt. etenim prȩterquam quod aut accipienda, aut aſpernanda vobis Romana ſocietas eſt: quid aliud quam nuſquam gratia ſtabili, velut qui eventum exſpectaverimus, ut fortunæ applicaremus noſtra conſilia, præda victoris erimus? Nolite, ſi quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, faſtidire. non quemadmodum hodie utrumque vobis licet, ſic ſemper liciturum eſt. nec ſæpe, nec diu eadem occaſio erit. Liberare vos a Philippo jamdiu magis * votis, quam armis, audetis. ſine veſtro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis claſſibus exercitibuſque mare trajecerunt. hos ſi ſocios aſpernamini, vix ſanæ mentis eſtis. ſed aut ſocios, aut hoſtes habeatis oportet.*

* al. *vultis, quam audetis.*

CAPUT XV.

Poſt ingentem Achæorum altercationem, quamvis multis populis inclinantibus ad Philippum, tamen cum Romanis amicitia jungitur. Achæis deinde auxilia ſuppeditantibus, L. Quintius cum Attalo Corinthum oppugnando tentat.

SEcundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum aſſenſu, aliorum inclementer aſſentientes increpantium. & jam non ſinguli tantum, ſed populi univerſi inter ſe altercabantur: tum inter magiſtratus gentis (1) (Demjurgos vocant: decem numero creantur:) certamen nihilo ſegnius, quam inter multitudinem eſſe. quinque relaturos ſe de ſocietate Romana ajebant, ſuffragiumque daturos. quinque lege cautum teſtabantur, ne quid, quod adverſus Philippi ſocietatem eſſet, aut referre magiſtratibus, aut decernere concilio jus eſſet. Hic quoque dies jur- 22.

(1) *qui populi negotia adminiſtrant. a* δῆμος, populus. ἐργάζομαι, operor. *decem autem Civitatum Demjurgis conſtabat Concilium Achæorum.*

giis eſt conſumptus. Supererat unus juſti concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarſere ſtudia, ut vix parentes a liberis temperaverint. Rhiſiaſus Pellenenſis erat, filium Demjurgum nomine Memnonem habebat, partis ejus quæ decretum recitari, perrogarique ſententias prohibebat. is diu obteſtatus filium, ut conſulere Achæos communi ſaluti pateretur, neu pertinacia ſua gentem univerſam perditum iret: poſteaquam parum proficiebant preces: juratus ſe eum ſua manu interempturum, nec pro filio, ſed pro hoſte habiturum: minis pervicit, ut poſtero die conjungeret iis ſe, qui referebant. qui cum plures facti referrent: omnibus fere populis haud dubie approbantibus relationem, ac præ ſe ferentibus quid decreturi eſſent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, prius, quam decretum fieret, conſurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neque mirante ullo, neque improbante. nam Megalopolitanos avorum memoria pulſos ab Lacedæmoniis reſtituerat in patriam Antigonus. & Dymæis captis nuper, direptiſque ab exercitu Romano, cum redimi eos, ubicunque ſervirent, Philippus juſſiſſet, non libertatem modo, ſed etiam patriam reddiderat. jam Argivi præterquam quod Macedonum reges ab ſe (1) oriundos credunt, privatis etiam hoſpitiis, familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam ſocietatem ineundam, exceſſerunt, veniaque iis hujus ſeceſſionis fuit, & magnis & recentibus obliga-
23. tis beneficiis. Cæteri populi Achæorum, cum ſententiæ perrogarentur, ſocietatem cum Attalo ac Rhodiis præſenti decreto confirmarunt. cum Romanis, quia injuſſu populi non poterat rata eſſe,

(1) *Caranus Macedonum primus Rex originem ducebat a Temeno ex Herculis poſteris, qui Argis regnaverat. & Antigonus Demetrii Polierceta pater, cujus pronepos hic Philippus, deſcendebat ex Temenidis.*

eſſe, in id tempus, quo Romam mitti legati poſſent, dilata eſt. in præſentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoveri, captis Cenchreis, jam urbem ipſam Quintio oppugnante. Et ii quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, poſuerunt caſtra. Romani ad Cenchreas verſam partem urbis, Attalus traducto per Iſthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant primo ſegnius, ſperantes ſeditionem intus fore inter oppidanos ac regium prẹſidium. poſteaquam uno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur: & Corinthii ducem præſidii Androſthenem, haud ſecus quam civem, & ſuffragio creatum ſuo imperio (1) juſto patiebantur: omnis inde ſpes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat: undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones concurriſſent: atrox prælium inter eos ac Romanos ortum eſt. ac primo multitudine facile expellebantur Romani: aſſumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcoſque facile loco pulſuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum ſecuti: pars navales ſocii, relictis nuper claſſibus, ad ſpem honoratioris militiæ tranſgreſſi. hos deſperata ſalus, ſi Romani viciſſent, ad rabiem magis, quam audaciam accendebat. Promontorium eſt adverſus Sicyonem Junonis, quam vocant Acræam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, ſeptem millia ferme paſſuum. Eo Philocles, regius & ipſe prẹfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præſto fuere a Corintho lembi, qui prẹſidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor

(1) *Æquo*.

erat Attalus incenſis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. pertinacius Quintius in incœpto perſtabat. is quoque, ut pro omnibus portis diſpoſita vidit præſidia regia, nec facile erumpentium impetus ſuſtineri poſſe: in Attali ſententiam conceſſit. ita irrito incœpto dimiſſis Achæis, reditum ad naves eſt. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

CAPUT XVI.

Elatia in Phocide a coſ. T. Quintio capitur: adventu in Achajam Philoclis præfecti regii Corinthus obſidione liberatur: Argi per proditionem ab eodem recipiuntur: dux præſidii Achæorum, quod ibi erat, Æneſidemus ad mortem uſque in fide perſtat.

24. DUm hæc a navali exercitu geruntur: COS. in Phocide ad Elatiam caſtris poſitis, primo colloquiis rem per principes Elatienſium tentavit: poſteaquam nihil eſſe in manu ſua, & plures validioreſque eſſe regios, quam oppidanos, reſpondebatur: tum ſimul ab omni parte operibus armiſque urbem eſt aggreſſus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat, prorutum, cum ingenti fragore ac ſtrepitu nudaſſet urbem: ſimul & cohors Romana per apertum recenti ſtrage iter invaſit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis ſuis quiſque ſtationibus, in eum, qui premebatur impetu hoſtium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri ſupervadebant: & ſcalas ad ſtantia mœnia inferebant. &, dum in unam partem oculos animoſque hoſtium certamen averterat: pluribus locis ſcalis capitur murus, armatique in urbem tranſcenderunt. quo tumultu audito territi hoſtes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque ſequente turba, confugerunt. ita urbe potitur COS. qua direpta, miſſis in arcem, qui vitam regiis, ſi abire vellent inermes, libertatem Elatienſibus pollicerentur, fideque in hæc data, poſt paucos dies ar-

cem

cem recipit. Cæterum adventu in Achajam Philoclis, regii præfecti, non Corinthus tantum liberata obſidione: ſed Argivorum quoque civitas per quoſdam principes Philocli prodita eſt, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis cauſa, prætores pronuntiare Jovem Apollinemque & Herculem. additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur. cujus nomen poſt pactam cum Romanis ſocietatem quia præco non adjecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor ſubjicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem uſurpare: donec cum ingenti aſſenſu nomen recitatum eſt. Hujus fiducia favoris Philocles arceſſitus nocte occupat collem imminentem urbi: (Lariſſam eam arcem vocant) poſitoque ibi præſidio, cum, lucis principio, ſignis infeſtis ad ſubjectum arci forum vaderet, inſtructa acies ex adverſo occurrit. præſidium erat Achæorum nuper impoſitum, quingenti fere juvenes delecti omnium civitatum. Æneſidemus Dymæus præerat. adhortator a præfecto regio miſſus, qui excedere urbe juberet: (neque enim pares eos oppidanis ſolis, qui idem quod Macedones ſentirent, nedum adjunctis Macedonibus eſſe: quos ne Romani quidem ad Corinthum ſuſtinuiſſent) primo nihil nec ducem, nec ipſos movit. poſt paulo ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt: certam perniciem cernentes, omnem tamen caſum, ſi pertinacior dux fuiſſet, videbantur ſubituri. Æneſidemus, ne flos Achęorum juventutis ſimul cum urbe amitteretur: pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipſe, quo loco ſteterat, armatus cum paucis clientibus non exceſſit. miſſus a Philocle, qui quæreret, quid ſibi vellet? nihil fatus, tantummodo cum projecto præ ſe clypeo ſtaret; in præſidio creditæ urbis moriturum ſe armatum reſpondit. tum juſſu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et poſt pactam inter Achæos & Romanos ſocietatem duæ nobiliſſimæ civitates, Argi & Corinthus, in poteſtate regis erant.

CAPUT XVII.

Conjuratio ſervorum facta de ſolvendis Carthaginienſium obſidibus, qui Setiæ aſſervabantur, opprimitur.

HÆc ab Romanis ea æſtate in Græcia terra marique geſta. In Gallia nihil ſane memorabile ab Sex. Ælio COS. geſtum. cum duos exercitus in provincia habuiſſet, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius procoſ. præfuerat; (ipſe ei C. Ælvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit: totum prope annum Cremonenſibus Placentiniſque cogendis redire in colonias, unde belli ca-
26. ſibus diſſipati erant, conſumpſit. Quemadmodum Gallia præter ſpem quieta eo anno fuit: ita circa urbem ſervilis prope tumultus excitatus eſt. Obſides Carthaginienſium Setiæ cuſtodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis ſervorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipſis Setinis captiva aliquot (1) nationis ejus ex præda empta mancipia. Cum conjurationem feciſſent: miſſis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circejos ſervitia ſolicitarent: ſatis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, ſpectaculo intentum populum aggredi ſtatuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam & Circejos occupare. Hujus rei tam fœdę indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urb. delatum eſt. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quę acta futuraque erant, expoſuerunt. quibus domi cuſtodiri juſſis, prętor, ſenatu vocato, edoctoque quę indices afferrent, proficiſci ad eam conjurationem quęrendam atque opprimendam juſſus. cum quinque legatis profectus, obvios in agris ſacramento rogatos arma

ca-

(1) *Africanæ:*

capere, & ſequi cogebat. Hoc tumultuario dele-
ctu duobus millibus ferme hominum armatis,
Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, venit.
ibi raptim principibus conjurationis comprehen-
ſis, fuga ſervorum ex oppido facta eſt. dimiſſi
deinde per agros qui veſtigarent. Egregia duo-
rum opera ſervorum indicum, & unius liberi
fuit. ei centum millia (1) gravis ęris dari Pa-
tres juſſerunt: ſervis vicenaquina millia ęris, &
libertatem. pretium eorum ex ęrario ſolutum eſt
dominis. Haud ita multo poſt ex ejuſdem con-
jurationis reliquiis nuntiatum eſt ſervitia Pręne-
ſte occupatura. Eo L. Cornelius pręor profe-
ctus, de quingentis fere hominibus, qui in ea
noxa erant, ſupplicium ſumpſit. In timore civi-
tas fuit, obſides captivoſque Pœnorum ea moli-
ri. itaque & Romę vigilię per vicos ſervatę:
juſſique circumire eas minores magiſtratus: &
triumviri carceris latomiarum intentiorem cuſto-
diam habere juſſi. & circa nomen Latinum a
pręore literę miſſę, ut & obſides in privato ſer-
varentur, neque in publicum prodeundi facultas
daretur: & captivi ne minus decem pondo com-
pedibus vincti, in nulla alia, quam carceris pu-
blici cuſtodia eſſent.

CAPUT XVIII.

Attali legati munificentiæ ergo coronam auream in Capitolio ponunt: rex quoque Maſaniſſa auxilium ad exercitum, qui erat in Græcia, mittit: M. Porcius Cato fœneratores acriter in Sardinia coercet.

EOdem anno legati ab rege Attalo coronam 27.
auream CCXLVI. pondo in Capitolio po-
Q 5 ſue-

(1) *vox* gravis *indicare videtur libras, non poſteriorum temporum aſſes. de hoc loco varie egerunt Salmaſ. de uſur. 19. p. 574. Kuſter. in Diatr. Antigronov. p. 67. & Periz. diſſert. de* Ære gravi. *c. 18. & 24.*

ſuerunt : gratiaſque ſenatui egerunt, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxiſſet. Eadem æſtate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium CC. millia ab rege Maſaniſſa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & veſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatique ex inſula fœneratores; & ſumptus, quos in cultum prætorum ſocii facere ſoliti erant, circumciſi, aut ſublati.

CAPUT XIX.

Habitis comitiis, fiunt Coſs. C. Cornelius Cethegus, & Q. Minutius Rufus: Prætores, aucto numero, ſex primum creantur: decreta utrique conſuli Italia provincia. T. Quintio, quia non videtur e Republica illi ſucceſſorem mitti, prorogatur in Macedonia imperium.

SEx. Ælius COS. ex Gallia comitiorum cauſa Romam cum rediſſet, creavit COSS. C. Cornelium Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo poſt prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati, creſcentibus jam provinciis, & latius pateſcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Vulſo, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Helvius
28. ex iis ædiles plebis erant. ædiles curules Q.
U.C. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus.
553. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati. C. Cornelio, & Q. Minutio COSS. omnium primum de provinciis conſulum prætorumque actum. prius de prætoribus tranſacta res, quæ tranſigi ſorte poterat. urbana Sergio, peregrina juriſdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hiſpaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem eſt ſortitus. Conſulibus Italiam Ma-

cedoniamque ſortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fulvius Tribb. pleb. impedimento erant, *quod longinqua provincia Macedonia eſſet: neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuiſſet, quam, quod vixdum inchoatis rebus, in ipſo conatu gerendi belli, prior COS. revocaretur. Quartum jam annum eſſe ab decreto Macedonico bello. quærendo regem & exercitum ejus, Sulpitium majorem partem anni abſumpſiſſe: Villium congredientem cum hoſte, re infecta revocatum: Quintium rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita geſſiſſe tamen res, ut, ſi aut maturius in provinciam veniſſet, aut hiems magis ſera fuiſſet, potuerit debellare. nunc* (1) *prope in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, niſi ſucceſſor impediat, perfecturus æſtate proxima videatur.* His orationibus pervicerunt, ut conſules in ſenatus auctoritate fore dicerent ſe, ſi idem tribuni facerent. Permittentibus utriſque liberam conſultationem, patres conſulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T. Quintio prorogarunt imperium, donec ſucceſſor ei veniſſet. Conſulibus binæ legiones decretæ, & ut bellum cum Gallis Ciſalpinis, qui defeciſſent a populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam ſupplementum decretum peditum quinque millia, & CCC. equites, & ſociorum navalium tria millia. Præeſſe idem, qui præerat, claſſi L. Quintius Flamininus juſſus. Prætoribus in Hiſpanias octona millia peditum ſocium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, ut dimitterent veterem ex Hiſpaniis militem. & (2) terminare juſſi, qua ulterior citeriorve provincia ſervaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villium, qui COSS. in ea provincia fuerant, adjecerunt.

Q 6 CA-

(1) *non ita pridem. alii:* quoque.
(2) *terminos ponere, quibus ulterior Hiſpania a citeriore divideretur.*

CAPUT XX.

Procuratis rebus divinis, atque humanis, Coſs. C. Cornelius Cethegus, & Q. Minutius Rufus ambo in Galliam proficiſcuntur: Cornelius Inſubres ingenti prælio cædit: Minutius populationibus Boios coercet.

29. PRius quam COSS. prætoreſque in provincias proficiſcerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani (1) Summanique Romæ, & quod Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Fruſinone inter noctem lux orta: & Aſculo agnus biceps cum quinque pedibus natus. & Formiis duo lupi oppidum ingreſſi obvios aliquot laniaverant: Romæ non in urbem ſolum, ſed in capitolium penetraverat lupus. C. Acilius Trib. pleb. tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad oſtia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad caſtrum Salerni. his Buxentum adjectum. tricenæ familiæ in ſingulas colonias jubebantur mitti. triumviri deducendis iis, qui per triennium magiſtratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minutius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu, rebuſque aliis divinis humaniſque, quæ per ipſos agendæ erant, perfectis, COSS. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Inſubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis (2) aſſumptis: Q. Minutius in læva Italiæ ad inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu obducto, ab (3) Liguribus orſus eſt bellum. Oppida Claſtidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis ejuſdem civitates, Celelates, Cerdiciateſque ſeſe dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Bojos,

(1) *Plutonis. eſt enim Pluto quaſi ſummus Manium.* (2) *adverſus Romanos.* (3) *qui inter Apenninum, & Padum poſiti ſunt. Genua autem in ora eſt, & Romanis parebat.*

Digitized by Google

jos, Iluates Ligurum, ſub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia eſſe dicebantur, quæ ſe dediderant. inde in agrum Bojorum legiones duxit. Bojorum exercitus haud 30.
ita multo ante trajecerat Padum, junxeratque ſe Inſubribus & Cęnomanis, quod ita acceperant, conjunctis legionibus COSS. rem geſturos, ut & ipſi collatas in unum vires firmarent. poſteaquam fama accidit, alterum coſ. Bojorum urere agros: ſeditio extemplo orta eſt. poſtulare Boji, ut laborantibus opem univerſi ferrent. Inſubres negare ſe ſua deſerturos. ita diviſæ copiæ: Bojiſque in agrum ſuum tutandum profectis, Inſubres cum Cęnomanis ſuper amnis Mincii ripas conſederunt. Infra eum locum quinque millia paſſuum & COS. Cornelius eidem flumini caſtra applicuit. inde mittendo in vicos Cęnomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, ut ſatis comperit non ex auctoritate ſeniorum juventutem in armis eſſe, nec publico conſilio Inſubrium defectioni Cęnomanos ſe adjunxiſſe: excitis ad ſe principibus, id agere ac moliri cępit, ut deſciſcerent ab Inſubribus Cęnomani, & ſignis ſublatis aut domos redirent, aut ad Romanos tranſirent. & id quidem impetrari nequiit. in id data fides COS. eſt, ut in acie aut quieſcerent, aut, ſi qua etiam occaſio fuiſſet, adjuvarent Romanos. Hæc ita conveniſſe Inſubres ignorabant: ſuberat tamen quædam ſuſpicio animis, labare fidem ſociorum. itaque eum in aciem eduxiſſent, neutrum iis cornu committere auſi, ne, ſi dolo ceſſiſſent, rem totam inclinarent: poſt ſigna in ſubſidiis eos locaverunt. COS. principio pugnæ vovit ædem Soſpitæ Junoni, ſi eo die hoſtes fuſi fugatique eſſent. a militibus clamor ſublatus, compotem voti COS. ſe facturos, & impetus in hoſtes eſt factus. non tulerunt Inſubres primum concurſum. Quidam, & a Cænomanis, terga repente in ipſo certamine aggreſſis, tumultum ancipitem injectum, auctores ſunt: cæſaque in medio V. & XXX. millia hoſtium, quinque millia & DCC. vivos captos;

ptos;

ptos; in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli cauſa fuiſſet: ſigna militaria CXXX. & carpenta ſupra CC. Oppida, quæ defectionem ſecuta erant, dediderunt ſe Romanis. Minutius
31. COS. primo effuſis populationibus peragraverat fines Bojorum: deinde, ut relictis Inſubribus ad ſua tuenda receperant ſeſe, caſtris ſe tenuit, acie dimicandum cum hoſte ratus. Nec Boji detrectaſſent pugnam, ni fama victos Inſubres allata animos fregiſſet. itaque, relicto duce caſtriſque, diſſipati per vicos, ſua ut quiſque defenderent, rationem gerendi belli hoſti mutarunt. omiſſa enim ſpe per unam dimicationem rei decernendæ, rurſus populari agros, & urere tecta, vicoſque expugnare cœpit. Per eoſdem dies Claſtidium incenſum. inde in Liguſtinos Iluates, qui ſoli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Inſubres acie victos, Bojos ita ut tentare ſpem certaminis non auderent, territos audivit, in deditionem venit. Literæ conſulum a Gallia de geſtis proſpere ſub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. urb. in ſenatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit. ſupplicatio in quatriduum decreta.

CAPUT XXI.

Philippus cum T. Quintio, ac ſociis colloquio pacis petendæ cauſa congreditur. fruſtra diu ultro citroque agitatis conditionibus, pace infecta, diſceditur.

32. HIems jam eo tempore erat. Cum T. Quintius, capta Elatia, in Phocide ac Locride hiberna diſpoſita haberet, (1) Opunte ſeditio orta eſt. Factio una Ætolos, qui propiores erant, altera Romanos arceſſebat. Ætoli priores venerunt. ſed opulentior factio, excluſis Ætolis, miſſoque ad imperatorem Romanum nuntio, uſ-

(1) Opus *Locrorum Opuntiorum caput*.

uſque ad adventum ejus tenuit urbem. arcem regium tenebat præſidium: neque ut diſcederent inde, aut Opuntiorum minis aut auctoritate imperantis COS. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat locum ac tempus petens colloquio. id gravate conceſſum regi eſt: non quin cuperet Quintius per ſe partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. necdum enim ſciebat, utrum ſucceſſor ſibi alter ex novis conſulibus mitteretur; an, quod ſumma vi ut tenderent, amicis & propinquis mandaverat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut ſibi liberum eſſet, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In ſinu Maliaco prope Nicæam litus elegere. eo rex ab Demetriade cum quinque lembis, & una nave roſtrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir inſignis Cycliades. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionyſodorus Attali legatus, & Ageſimbrotus præfectus Rhodiæ claſſis, & Phæneas princeps Ætolorum, & Achæi duo Ariſtænus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum litus progreſſus, cum rex in proram navis in anchoris ſtantis proceſſiſſet: *Commodius*, inquit, *ſi in terram egrediaris, ex propinquo dicemus invicem, audiemuſque*. Cum rex facturum ſe id negaret, *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille ſuperbo & regio animo: *Neminem equidem timeo præter deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minime Ætolis. Iſtud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum eſt, qui cum hoſte ad colloquium congrediuntur, ut* (1) *nulla fides ſit. Non tamen*, inquit rex, T. *Quinti, par perfidiæ premium eſt, ſi fraude agatur, Philippus, & Phæneas. neque enim æque difficulter Ætoli prætorem alium, ac* (2) *Macedones regem in*

(1) *alii;* ut in dubio fides ſit.
(2) *hi difficilius*.

33. *in meum locum ſubſtituant*. Secundum hæc ſilentium fuit. Cum Romanus eum æquum cenſeret priorem dicere, qui petiſſet colloquium; rex, ejus eſſe priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, *ſimplicem ſuam orationem eſſe. ea enim ſe dicturum, quæ ni fiant, nulla ſit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præſidia eſſe. captivos & transfugas ſociis populi Romani reddendos. reſtituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ poſt pacem in Epiro factam occupaſſet.* (1) *Ptolemęo regi Ægypti reddendas urbes, quas poſt Philopatoris Ptolemęi mortem occupaſſet.* (2) *Suas populique Romani conditiones has eſſe; cęterum & ſociorum audiri poſtulata æquum eſſe.* Attali regis legatus, *naves captivoſque, quæ ad Cium navali prælio capta eſſent, & Nicephorium, Veneriſque templum, quæ ſpoliaſſet evaſtaſſetque, pro incorruptis reſtitui*. Rhodii Peræam (regio eſt continentis adverſus inſulam, vetuſtæ eorum ditionis) repetebant: poſtulabantque præſidia deduci ab Iaſſo, & Bargyliis, & Euromenſium urbe, & in Helleſponto Seſto atque Abydo: & Perinthum Byzantiis in antiqui (3) formulam juris reſtitui: & liberari omnia Aſiæ emporia portuſque. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas cum eadem fere quæ Romani, ut Græcia decederetur, poſtulaſſet; redderenturque Ætolis urbes, quæ quondam juris aut ditionis eorum fuiſſent: excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir inter cæteros facundus. *Jamdudum ſe reticere*, ait, *non quo quicquam agi putet eo colloquio, ſed ne quem ſociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute unquam geſſiſſe. in colloquiis inſidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neque collatis ſignis dimicare, ſed refugientem incendere ac diripere urbes*,

(1) *Epiphani. huic, cum a patre quinquennis relictus eſſet, Alexandrini tutores Romanos advocaverant*. (2) *Quintii*. (3) *ſtatum*.

bes, & vincentium præmia victum corrumpere. Ac non ſic antiquos Macedonum reges, ſed acie bellare ſolitos, urbibus parcere, quantum poſſent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum poſſeſſione dimicetur, (1) tollentem, nihil ſibi præter bellum relinquere, quod conſilium eſſe? Plures priore anno ſociorum urbes in Theſſalia evaſtaſſe Philippum, quam omnes qui unquam hoſtes Theſſaliæ fuerint. ipſis quoque Ætolis eum plura ſocium, quam hoſtem ademiſſe. Lyſimachiam, pulſo prætore & præſidio Ætolorum, occupaſſe eum. Cium item ſuæ ditionis urbem funditus evertiſſe, ac deleſſe. eadem fraude habere eum Thebas, Phthias, Echinum, Lariſſam, & (2) Pharſalum. Motus oratione Ale- 34
xandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. (3) Orſum eum dicere in Ætolos maxime violenter, Phæneas interfatus, *non in verbis rem verti aut bello vincendum, aut melioribus parendum eſſe. Apparet id quidem*, inquit Philippus, *etiam cęco*, jocatus in valetudinem oculorum Phæneæ.. & erat dicacior natura, quam regem decet: & ne inter ſeria quidem riſu ſatis temperans. Indignari inde cœpit, Ætolos, tanquam Romanos, decedi Græcia jubere: qui, quibus finibus Græcia ſit, dicere non poſſint. Ipſius enim Ætoliæ Agræos, Apodotoſque, & Amphilochos, quæ permagna eorum pars ſit, (4) Græciam non eſſe. *An, quod a ſociis eorum non abſtinuerim, juſtam querelam habent? cum ipſi pro lege hunc morem antiquitus ſervent, ut adverſus ſocios ipſi ſuos, publica tantum auctoritate dempta, juventutem ſuam militare ſinant: & contra-*

riæ

(1) *tollendo ea, quorum cauſa bellum fiat. Polyb.* 17. 3. *hæc ſunt verba latine reddita*. tollentem autem ea de quibus bellum eſt, bellum ſibi relinquere, ſtultitiæ opus eſſe.

(2) *in ejus campis poſtremo prælio victus a Cæſare Pompejus*. (3) *cum cœpiſſet invehi maxime in Ætolos, interrupit eum Phęneas.*

(4) *ii extra Ætoliam quidem, nimirum in Epiro, ſed in ditione Ætolorum.*

riæ perſæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi: ſed Pruſiam ſocium & amicum oppugnantem adjuvi: & Lyſimachiam ab Thracibus vindicavi. ſed quia me neceſſitas ad hoc bellum a cuſtodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodiiſque nihil jure debeo. non enim a me, ſed ab illis principium belli ortum eſt. Romanorum autem honoris cauſa Peræam Rhodiis, & naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, reſtituam. nam quod ad Nicephorium, Veneriſque templi reſtitutionem attinet: quid ea reſtitui poſtulantibus reſpondeam? niſi quo uno modo luci ſilvæque cæſę reſtitui poſſunt, curam impenſamque ſationis me præſtaturum: quoniam hæc inter ſe (1) *reges poſtulare & reſpondere placet.* Extrema ejus oratio adverſus Achæos fuit: in qua orſus ab (2) Antigoni primum, ſuis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum juſſit, omnes divinos humanoſque honores complexa. atque ad ea adjecit (3) recens de exercitu, quo ab ſe deſciviſſent. invectuſque graviter in perfidiam eorum, Argos tamen ſe redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum eſſe, quæſiturumque ſimul ab eo, utrum iiſne urbibus decedere ſe æquum cenſeat, quas a ſeipſo captas jure belli habeat, an iis etiam, quas a majoribus

35. ſuis accepiſſet? Parantibus Achæis Ætoliſque ad ea reſpondere, cum prope occaſum ſol eſſet, dilato in poſterum diem colloquio, Philippus in ſtationem, ex qua profectus erat, Romani ſociique in caſtra redierunt. Quintius poſtero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad conſtitutum tempus venit. Philippi nullus uſquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat, & jam deſ-

(1) *duo Reges hic erant; Attalus, & Philippus.*
(2) *Antigonus Philippi tutor Achæos cum Ætolis conciliaverat. Philippus Achæis adverſus Ætolos fœdus violantes opem tulerat; reddiderat præterea Orchomenum, Heræam, & Triphyliam. ſupra hoc lib.* (3) *decretum. ſupra c. 15.*

deſperantibus venturum, repente apparuerunt naves. atque ipſe quidem, cum tam gravia & indigna imperarentur, inopem conſilii diem ſe conſumpſiſſe deliberando (1) ajebat. Vulgo credebatur de induſtria rem in ſerum tractam; ne tempus dari poſſet Achæis Ætoliſque ad reſpondendum. & eam opinionem ipſe affirmavit, petendo ut ſummotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi poſſet, cum ipſo imperatore Romano liceret ſibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur ſocii. deinde cum haud abſiſteret petere, ex omnium conſilio Romanus imperator cum Ap. Claudio Tr. mil. cæteris ſummotis, ad extremum litus proceſſit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram eſt egreſſus. Ibi cum aliquandiu ſecreto locuti eſſent, quæ acta ad ſuos Philippus retulerit, minus compertum eſt. Quintius hæc retulit ad ſocios. *Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac ſi qui eſſent captivi. Attalo naves, & cum iis captos navales ſocios; Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Jaſo & Bargylliis non ceſſurum. Ætolis Pharſalum Lariſſamque reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modo, ſed etiam Corintho ceſſurum*. Nulli omnium placere (2) partium, quibus ceſſurus aut non ceſſurus eſſet, deſtinatio: *plus enim amitti in iis quam acquiri: nec unquam, niſi tota deduxiſſet Græcia præſidia, cauſas certaminum* (3) *deponere*. Cum hæc toto 36.
ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul ſtantem vox eſt perlata. Itaque a Quintio petit, ut rem totam in poſterum diem differret. profecto aut perſuaſurum ſe, aut perſuaderi ſibi paſſurum. Litus ad Thronium colloquio deſtinatur. eo mature conventum eſt. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne ſpem pacis turbare vellent. poſtremo petere tempus, quo lega-

(1) *in excuſationem moræ*.
(2) *deſtinatio partium*. (3) *alii*: defore.

gatos Romam ad ſenatum mittere poſſet. *aut his conditionibus ſe pacem impetraturum, aut, quaſcunque ſenatus dediſſet, leges pacis accepturum.* Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quam moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius, *verum id futurum fuiſſe*, dicere, *ſi æſtas & tempus rerum gerendarum eſſet. nunc hieme inſtante, nihil amitti dato ſpatio ad legatos mittendos. nam neque ſine auctoritate ſenatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipſi pepigiſſent: & explorari, dum bello neceſſariam quietem ipſa hiems daret, ſenatus auctoritatem poſſe.* In hanc ſententiam & cæteri ſociorum principes conceſſerunt, induciiſque datis in duos menſes, & ipſos mittere ſingulos legatos ad edocendum ſenatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, ut regia præſidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipſe Quintius cum ſociorum legatis Aminandrum, Athamanum regem, utque ſpeciem legationis adjiceret, Q. Fabium (uxoris Quintii ſororis filius erat) & Q. Fulvium, & Ap. Claudium miſit. Ut ventum Romam eſt, prius ſociorum legati, quam regis, auditi ſunt. cætera eorum oratio conviciis regis conſumpta eſt. moverunt eo maxime ſenatum, demonſtrando maris terrarumque regionis ejus ſitum: ut omnibus appareret, ſi Demetriadem in Theſſalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaja rex teneret, non poſſe liberam Græciam eſſe, & ipſum Philippum non contumelioſius, quam verius, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromiſſi. quibus longiorem exorſis orationem, brevis interrogatio, ceſſuruſne iis tribus urbibus eſſet, ſermonem incidit, cum mandatum ſibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regii dimiſſi, Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permiſſum. Quod ut ſatis apparuit, non tædere belli ſenatum, & ipſe victoriæ, quam pacis avidior, neque colloquium poſtea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nuntiaret, admiſſurum dixit.

37.

CAPUT XXII.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, fraude Philoclis præfecti occupatis Argis, amicitiam cum T. Quinctio imperatore Romano jungit.

PHilippus cum acie decernendum videret, & 38.
undique ad ſe contrahendas vires, maxime de Achajæ urbibus, regionis ab ſe (1) diverſæ, & magis tamen de Argis, quam de Corintho ſolicitus, optimum ratus Nabidi eam, Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare, ut victori ſibi reſtitueret: ſi quid adverſi accidiſſet, ipſe haberet: Philocli, qui Corintho Argiſque præerat, ſcribit, ut tyrannum ipſe conveniret. Philocles, præterquam quod jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias ſuas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primo negare, aliter urbem eam ſe accepturum, niſi Argivorum ipſorum decreto arceſſitus ad auxilium urbis eſſet. deinde, ut frequenti concione non aſpernatos modo, ſed abominatos etiam nomen tyranni audivit, cauſam ſe ſpoliandi eos nactum ratus, tradere ubi vellet urbem, Philoclem juſſit. Nocte ignaris omnibus acceptus in urbem eſt tyrannus, prima luce occupat ſuperiora omnia loca: portæ (2) clauſæ, paucis principum tumultum inter primum elapſis, eorum abſentium direptæ fortunæ. præſentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, ſine contumelia & laceratione corporum ſunt dimiſſi. quos occulere aut retrahere aliquid ſuſpicio fuit, in ſervilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocata, rogationem promulgavit, unam de (3) tabulis novis, alteram de agro viri-

(1) *diſſitæ*. (2) *juſſu Nabidis*.
(3) *ut remiſſo gratis vetere ære alieno, novæ tabulæ conficerentur*.

ritium dividendo, duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam. Poſteaquam in poteſtate Nabidis Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, a quo eam civitatem, & quam in conditionem accepiſſet, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nuntiarent, Argos in poteſtate ſua eſſe. eo ſi veniret Quintius ad colloquium, non diffidere, ſibi omnia cum eo conventura. Quintius, ut eo quoque præſidio Philippum nudaret: cum annuiſſet ſe venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem ſibi occurreret. ipſe ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ipſis diebus L. Quintius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyræ, Sicyonem tranſmiſit. Jam ibi Attalus erat. qui quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret: in ſententiam ſuam Quintium traduxit, ne in urbem ipſam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur. in eo loco ut congrederentur, convenit. Quintius cum fratre & Trr. mil. paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicoſtratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copiis operientem invenerunt. progreſſus armatus cum ſatellitibus armatis eſt in medium fere interjacentis campi, inermis Quintius cum fratre & duobus Trr. militum, inermes item regi Pr. Achæorum, & unus ex purpuratis latus cingebant. initium ſermonis ab excuſatione tyranni ortum, *quod armatus ipſe, armatiſque ſeptus, cum inermes Romanum imperatorem, regemque cerneret, in colloquium veniſſet. neque enim ſe illos timere* dixit, *ſed exules Argivorum*. Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi eſt, Romanus duas poſtulare res: unam, ut bellum cum Achæis finiret: alteram, ut adverſus Philippum mitteret ſecum

40. auxilia. Auxilia ſe miſſurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoque diſceptatio ab Attalo rege eſt nata, cum fraude Philoclis pro-

proditam urbem, vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipſis Argivis, ut ſe defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex poſtulabat, ut id ſciri poſſet. nec tyrannus abnuere. ſed deductis ex urbe præſidiis, liberam concionem, non immiſtis Lacedæmoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, (1) præberi debere dicebat rex. tyrannus negavit deducturum. Hæc diſceptatio ſine exitu fuit. de colloquio diſceſſum, ſexcentis Cretenſibus ab tyranno datis Romano, induciiſque inter Nicoſtratum Pr. Achæorum, & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menſes factis. Inde Quintius Corinthum eſt profectus, & ad portam cum Cretenſium cohorte acceſſit, ut Philocli præfecto urbis appareret, tyrannum a Philippo deſciſſe. Philocles & ipſe ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantique ut extemplo tranſiret, urbemque traderet, ita reſpondit, ut diſtuliſſe rem magis, quam negaſſe, videretur. A Corintho Quintius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem miſit. Attalus ab Argis Sicyonem eſt profectus. Ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit: & rex ad id, quod ſacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoque, ne ſine aliqua munificentia præteriret civitatem ſociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnum frumenti. atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato præſidio Argis, Lacedæmonem regreſſus, cum ipſe viros ſpoliaſſet, ad feminas ſpoliandas (2) uxorem Argos remiſit. Ea nunc ſingulas illuſtres, nunc ſimul plures genere inter ſe junctas domum arceſſendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, ſed poſtremo veſtem quoque, mundumque omnem muliebrem ademit.

LI-

(1) dicebat rex, debere concionem liberam præberi.

(2) *nomine* Apega, *eo viro digna.*

LIBER XXXIII.

CAPUT I.

T. Quintius pro conſule in Bęotiam proficiſcitur : Thebas ingreditur : Attalus in Bęotorum concilio loquens, concidit : ſocietas cum Romanis decernitur.

A. U.C. 555. (1) HÆc per hiemem geſta. Initio autem veris Quintius Attalo Elatiam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis ſuæ facere cupiens, profectus per Phocidem quinque millia ab Thebis, quod caput eſt Bœotiæ, poſuit caſtra. Inde poſtero die cum unius (2) ſigni militibus, & Attalo, legationibuſque, quę frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, juſſis legionis haſtatis (ea duo millia militum erant) ſequi ſe, mille paſſuum intervallo diſtante. Ad medium ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cætera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regiſque pro ſpeculabatur. rara arma, paucique milites circa eos apparebant: haſtatos, ſequentes procul, anfractus viarum valleſque interjectæ occulebant. Quum jam appropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam ſalutaret, tardius incedebat. Cauſa erat moræ, ut haſtati conſequerentur. Oppidani, ante lictorem turba acta, inſecutum confeſtim agmen armatorum, non ante, quam ad hoſpitium imperatoris ventum eſt, conſpexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili Prætoris urbe, captaque, obſtupuerunt omnes

(1) *acephalus fuit liber hic uſque ad annum 1616. Incipiebat :* iis partibus cohærens Acarnaniæ. *infra c. 9. n. 17. poſtea quæ deerant ex cod. Bambergenſi Romę & alibi edita ſunt.*

mnes. Et apparebat nihil liberæ conſultationis concilio, quod in diem poſterum indictum erat, Bœotis relictum. Texerunt dolorem, quem & nequicquam, & non ſine periculo oſtendiſſent. In concilio Attalus primus verba fecit. Orſus a majorum ſuorum, ſuiſque, & communibus in 2. omnem Græciam, & propriis in Bœotorum gentem meritis; * ſegnior jam & infirmior, quam * al. fe- ut contentionem dicendi ſuſtineret, obmutuit, nior. & concidit. & dum regem auferunt, perferuntque, parte membrorum captum, pauliſper concio intermiſſa eſt. Ariſtænus inde, Achæorum prætor, eo cum majori auctoritate auditus, quod non alia, quam quæ Achæis ſuaſerat, Bœotis ſuadebat. Pauca ab ipſo Quinctio adjecta; fidem magis Romanam, quam arma, aut opes extollente verbis. Rogatio inde a Platæenſi Dicæarcho lata, recitataque de ſocietate cum Romanis jungenda, nullo contra dicere audente, omnium Bęotiæ civitatum ſuffragiis accipitur, jubeturque. Concilio dimiſſo, Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens caſus coegit, poſtquam non vitæ præſens periculum vis morbi attuliſſe, ſed membrorum debilitatem viſa eſt, relicto eo ad curationem neceſſariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit: Bęotis quoque, ſicut prius Achæis, ad ſocietatem adſcitis, quoniam tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, converſis.

(1) *manipuli.*

CAPUT II.

Philippus, depoſita ſpe pacis, bellum parat. In eum Quintius, acceptis ſociorum auxiliis, copias ducit. Rex hortatur ſuos. Ejus militum numerus.

3. PHilippus quoque primo vere, poſtquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere inſtituit, in magna inopia juniorum: abſumpſerant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas, ipſo quoque regnante: & navalibus bellis adverſus Rhodios, Attalumque, & terreſtribus adverſus Romanos ceciderat magnus numerus. ita & tirones ab decem & ſex annis milites ſcribebat, & emeritis quidam ſtipendiis, quibus modo quidquam reliqui roboris erat, ad ſigna revocabantur. Ita ſuppleto exercitu, ſecundum vernum æquinoctium omnes copias Dium contraxit, ibique ſtativis poſitis, exercendo quotidie milite, hoſtem opperiebatur. Et Quintius per eoſdem ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium & Scarpheam, ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, conſultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum ſequerentur, Cognitis ſociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progreſſus, in confinio Ænianum Theſſalorumque poſitis caſtris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli ſunt. Phænea duce, duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium eſſet quid exſpectaſſet, confeſtim Quintius movit caſtra. Tranſgreſſo in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretenſium, duce Cydate, & trecenti Apolloniatæ, haud diſpari armatu ſe conjunxere: nec ita multo poſt Aminander cum Athamanum peditum ducentis & mille. Philippus, cognita profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de ſumma rerum adeſſet certamen, adhortandos milites ratus, multa jam ſæpe memorata de majorum virtutibus, ſimul de militari laude

Ma-

Macedonum quum diſſeruiſſet , ad ea quæ tum
maxime animos terrebant, quibuſque erigi ad a-
liquam ſpem poterant, venit. (1) Acceptæ ad
Aoum flumen in anguſtiis cladi , territa Mace- 4.
donum phalange , ad (2) Atracem vi pulſos
Romanos opponebat: & illic tamen ubi inſeſſas
fauces Epiri non tenuiſſent, primam culpam fuiſ-
ſe eorum , qui negligenter cuſtodias ſervaſſent.
ſecundam , in ipſo certamine , levis armaturæ
mercenariorumque militum . Macedonum vero
phalangem, & tunc ſtetiſſe , & loco æquo, ju-
ſtaque pugna , ſemper manſuram invictam . De-
cem & ſex millia militum hæc fuere ; robur o-
mne virium, & regni. Ad hoc duo millia cetra-
torum, quos peltaſtas appellant , Thracumque ,
& Illyriorum , (Trallis nomen eſt genti) par
numerus bina millia erant, & miſti ex pluribus
gentibus mercede conducti auxiliares mille fer-
me, & duo millia equitum. Cum iis copiis Rex
hoſtem opperiebatur. Romanis ferme par nume-
rus erat , equitum copiis tantum , quod Ætoli
acceſſerant , ſuperabant.

CAPUT III.

Thebæ Phthioticæ fruſtra tentantur ab Romanis. Munitio caſtrorum tum his tum Græcis uſitata deſcribitur. Ad Pheras commiſſo equeſtri prælio Romani ſuperant. Scotuſſam petunt.

Quintius ad Thebas Phthioticas caſtra quum 5.
moviſſet , ſpem nactus per Timonem prin-
cipem civitatis prodi urbem , cum paucis
equitum, leviſque armaturæ ad muros ſucceſſit.
Ibi adeo fruſtrata ſpes eſt, ut non certamen mo-
do cum erumpentibus, ſed periculum quoque a-
trox ſubiret : ni caſtris exciti repente pedites e-
quiteſque in tempore ſubveniſſent . Et poſt-
quam nihil conceptæ temere ſpei ſuccedebat, ur-

(1) *v. lib. præc. c.* 11.
(2) *v. ibid. c.* 13.

bis quidem amplius tentandæ in præſentia conatu abſiſtit: cæterum ſatis gnarus, jam in Theſſalia regem eſſe, nondum comperto, quam in regionem veniſſet, milites per agros dimiſſos, vallum cædere & parare jubet. Vallo & Macedones, & Græci uſi ſunt, ſed uſum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipſius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores, & magis ramoſas arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles poſſet: & quum caſtra his ante objectis ſepſiſſent, facilis molitio eorum valli erat. nam & quia rari ſtipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami (1) præbebant quod recte manu caperetur, duo, aut ſummum tres juvenes connixi arborem unam evellebant. qua vulſa, portæ inſtar extemplo patebat, nec in promptu erat quod obmolirentur. Romanus leves, & bifurcos pleroſque, & trium, aut cum plurimum, quatuor ramorum vallos cædit, ut & ſuſpenſis ab tergo armis ferat plures ſimul apte miles; & ita denſos affigunt implicantque ramos, ut neque quæ cujuſque ſtipitis (2) palma ſit, pervideri poſſit; & adeo acuti, aliuſque per alium immiſſi radii locum ad inferendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, cum inter ſe innexi rami vinculum invicem præbeant, poſſit, & ſi evulſus forte eſt unus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile eſt.

6. Quintius poſtero die, vallum ſecum ferente milite, ut paratus omni loco caſtris ponendis eſſet, progreſſus modicum iter, ſex ferme millia a Pheris quum conſediſſet, ſpeculatum in qua parte Theſſaliæ hoſtis eſſet, quidve pararet, miſit. Circa Lariſſam erat rex, qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras moviſſe, defungi quamprimum & ipſe certamine cupiens, ducere ad hoſtem pergit, & quatuor millia fere a Pheris poſuit caſtra. Inde poſtero die quum ex-

(1) *intellige*, aliquid.
(2) *ramus major*.

expediti utrimque ad occupandos ſuper urbem tumulos proceſſiſſent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter ſe conſpecti eſſent, conſtiterunt; nuncios in caſtra remiſſos, qui quid ſibi, cum præter ſpem hoſtis occurriſſet, faciendum eſſet, conſulerent, quieti operientes. Et illo quidem die nullo inito certamine, in caſtra revocati ſunt. Poſtero die circa eoſdem tumulos equeſtre prælium fuit: in quo non minima Ætolorum opera regii fugati, atque in caſtra compulſi ſunt. Magnum utriſque impedimentum ad rem gerendam fuit ager conſitus crebris arboribus, hortique, ut in ſuburbanis locis, & coarctata itinera maceriis, & quibuſdam locis interclusa. Itaque pariter ducibus conſilium fuit excedendi ea regione, & velut ex prædicto, ambo Scotuſſam petierunt: Philippus ſpe frumentandi inde: Romanus ut prægreſſus corrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus ſuper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, cum Philippus ad Melambium, quod vocant Scotuſſæi agri; Quintius circa Thetidium Pharſaliæ terræ poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die primo nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit.

CAPUT IV.

Philippus ad Cynoſcephalas caſtra metatur. Levia certamina utrinque vario marte committuntur. Rex & Romanus copias in aciem educunt.

PHilippus maturandi itineris cauſſa, poſt imbrem (1) nubibus in terram demiſſis, nihil deterritus, ſigna ferri juſſit. ſed tam denſa caligo 7.

 ob-

(1) *nebula terræ incumbente.*

obcæcaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergreſſi tumulos, qui (1) Cynoſcephalæ vocantur, relicta ibi ſtatione firma peditum, equitumque, poſuerunt caſtra. Romanus eiſdem ad Thetidium caſtris quum ſe tenuiſſet, exploratum tamen ubi hoſtis eſſet, decem turmas equitum, & mille pedites miſit: monitos ut ab inſidiis, quas dies obſcurus apertis quoque locis tecturus eſſet, præcaverent. Ubi ventum ad inſeſſos tumulos eſt, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. dein nunciis retro in caſtra ad duces miſſis, ubi primus terror ab necopinato viſu conſedit; non diutius certamine abſtinuere. Principio a paucis procurrentibus laceſſita pugna eſt, deinde ſubſidiis (2) tuentum pulſos aucta: in qua quum haudquaqunm pares Romani, alios ſuper alios nuncios ad ducem mitterent, premi ſeſe, quingenti equites, & duo millia peditum, maxime Ætolorum, cum duobus tribunis militum propere miſſa, rem inclinatam reſtituerunt: verſaque fortuna Macedones laborantes, opem regis per nuncios implorabant. Sed ut qui nihil minus illo die propter offuſam caliginem quam prœlium exſpectaſſet, magna parte hominum omnis generis pabulatum miſſa, aliquamdiu inops conſilii trepidavit: deinde poſtquam nuncii inſtabant, & jam juga montium detexerat nebula, & in conſpectu erant Macedones, in tumulum maxime editum inter alios compulſi, loco ſe magis, quam armis tutantes; committendam rerum ſummam in diſcrimen utcunque ratus, ne partis indefenſæ jactura fieret; Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum, & Theſſalorum mittit. eorum adventu, depulſi ab jugo Romani, non ante reſtiterunt, quam in planiorem vallem perventum eſt. Ne effuſa detruderentur

(1) *ita dicti a ſimilitudine caninorum capitum.*
(2) *alii:* tuentium.

tur fuga, plurimum in Ætolis equitibus præſidii fuit. is longe tum optimus eques in Græcia erat: pedite inter finitimos vincebantur. Lætiores, quam pro ſucceſſu pugnæ nunciata, quum alii ſuper alios recurrentes ex prelio clamarent fugere pavidos Romanos, (1) invitum, & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum ſibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem & Romanus, magis neceſſitate, quam occaſione pugnæ inductus fecit. dextrum cornu, elephantis ante ſigna inſtructis, in ſubſidiis reliquit: lævo cum omni levi armatura in hoſtem vadit, ſimul admonens, *cum iiſdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibuſque ſeptos, victa naturali difficultate locorum, expuliſſent, acieque expugnaſſent: cum iis, quos P. Sulpicii prius ductu, obſidentes Eordææ aditum viciſſent. Fama ſtetiſſe, non viribus, Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem evanuiſſe.* Jam perventum ad ſuos in ima valle ſtantes erat, qui adventu exercitus imperatoriſque, pugnam renovant; impetuque facto, rurſus avertunt hoſtem. Philippus cum cetratis, & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero curſu ad hoſtem vadit. Nicanori ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confeſtim ſequatur, imperat. Primo ut in jugum evaſit, & jacentibus ibi paucis armis corporibuſque hoſtium, prelium eo loco fuiſſe, pulſoſque inde Romanos, & pugnari prope caſtra hoſtium vidit, ingenti gaudio eſt elatus: mox refugientibus ſuis, & terrore verſo, pauliſper, incertus an in caſtra reciperet copias, trepidavit: deinde ut adpropinquabat hoſtis, & præterquam quod cædebantur averſi, nec niſi defenderentur, ſervari poterant, ac ne ipſi quidem in tuto jam receptus erat; coactus (2) nondum adſecuta parte ſuorum, periculum ſummæ rerum facere, equites, 8.

(1) *Philippum.*
(2) *cum adhuc pars Macedonum abeſſet.*

levemque armaturam, qui in prelio fuerant, dextro in cornu locat. cetratos & Macedonum phalangem, haſtis poſitis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet. ſimul ne facile perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrſus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius, quam lata acies eſſet. ſimul & denſari ordines juſſit, ut vir viro, arma armis jungerentur.

CAPUT V.

Pugna committitur. Romani egregia victoria potiuntur.

9. QUnctius his, qui in prælio fuerant, inter ſigna & ordines acceptis, tuba dat ſignum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus. nam forte utraque acies ſimul conclamavere. nec ſolum qui pugnabant, ſed ſubſidia etiam, quique tum maxime in prelium (1) veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; ſiniſtro, (2) tum cum maxime adpropinquante phalangis parte, quæ noviſſimi agminis fuerat, ſine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quæ propior dextrum cornu erat, ſtabat ſpectaculo velut nihil ad ſe pertinentis pugnæ intenta: phalanx, quæ venerat, agmen magis quam acies, aptiorque itineri, quam pugnæ, vix dum in jugum evaſerat. In hos incompoſitos Quintius, quamquam pedem referentes in (3) dextro cornu ſuos cernebat, elephantis prius in hoſtem actis, impetum facit; ratus partem pro-ſli-

(1) *adveniebant.*

(2) *cum eo ipſo momento appropinquaret poſtrema pars phalangis, & nondum ordinata in aciem eſſet, trepidatio erat.*

(3) *Macedonum quidem dextro, at Romanorum lævo. ut habetur ex Polyb. 17. 21. & ſupra,* dextro cornu rex vincebat.

ſligatam cætera tracturam. Non dubia res fuit: extemplo terga vertere Macedones, terrore primo beſtiarum averſi. & cæteri quidem hos pulſos ſequebantur: unus e tribunis militum, extemplo capto conſilio, cum viginti (1) ſignorum militibus, relicta ea parte ſuorum, quæ haud dubie vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hoſtium averſum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbaſſet; cæterum ad communem omnium in tali re trepidationem acceſſit, quod phalanx Macedonum gravis atque (2) immobilis, nec circumagere ſe poterat, nec (3) hoc qui a fronte paulo ante pedem referentes, tunc ultro (4) territis inſtabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive (5) pulſos inſequuntur, (6) tradiderant hoſti ad terga ſua circumducto. Pauliſper in medio cæſi, deinde omiſſis plerique armis, capeſſunt fugam. Philippus cum paucis peditum equitumque, primo 10.
tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut ſpecularetur, quæ in læva parte ſuorum fortuna eſſet: deinde, poſtquam fugam effuſam animadvertit, & omnia circa juga ſignis atque armis fulgere, tum & ipſe acie exceſſit. Quinctius, quum cedentibus inſtitiſſet, repente quia erigentes haſtas Macedonas conſpexerat, quidnam pararent incertus, pauliſper novitate rei conſtituit ſigna: deinde, ut accepit hunc morem eſſe Macedonum tradentium ſeſe, parcere victis in (7) animum

R 5 ha-

(1) *manipulorum. quamquam manipulus quique duas habebat centurias, & centuria quæque habebat ſignum.*

(2) *quia denſis conſtabat ordinibus.*

(3) *neque circumagi phalangem ſinebant Romani, qui paulo quidem antea pedem referebant &c.*

(4) *impreſſione Tribuni militum a tergo urgentis.*

(5) *antea Romanos.*

(6) *reliquerant.*

(7) *pro* in animo. *Sic Plaut. Amphitr.* II. 25. numero mihi in mentem fuit.

habebat. Cæterum ab ignaris militibus omiſſam ab hoſte pugnam, & quid imperator vellet, impetus in eos factus, & primis cæſis, cæteri in fugam diſſipati ſunt. Rex effuſo curſu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum ſubſtitit, ad excipiendos ſi qui prælio ſupereſſent. Romani victores in caſtra hoſtium ſpe prædæ irruunt: verum ea magna jam ex parte direpta ab Ætolis inveniunt. Cæſa eo die octo hoſtium millia, quinque capta. Ex victoribus ſeptingenti ferme ceciderunt. Si Valerio quis credat, omnium rerum immodice numerum augenti, quadraginta millia hoſtium eo die ſunt cæſa: capta, ubi modeſtius mendacium eſt, quinque millia ſeptingenti, ſigna militaria ducenta unum & quadraginta. (1) Claudius quoque duo & triginta millia hoſtium cæſa ſcribit, capta quatuor millia & trecentos. Nos minimo potiſſimum numero credidimus, ſed Polybium ſecuti ſumus, non incertum auctorem, cum omnium Romanarum rerum, tum præcipue in Græcia geſtarum.

CAPUT VI.

Caduceatorem Philippus ad Romanos mittit. Proclivis ad veniam dandam Quintius. Ætolorum querelæ. Conſilia de pace.

11. PHilippus, collectis ex fuga, qui variis caſibus pugnæ diſſipati, veſtigia ejus ſecuti fuerant, miſſiſque Lariſſam ad commentarios regios comburendos, ne in hoſtium venirent poteſtatem, in Macedoniam ceſſit. Quintius, captivis prædaque venundatis, partim militi conceſſis, Lariſſam eſt profectus; haud dum ſatis gnarus quam regionem petiſſet rex, quidve pararet. Caduceator eo regius venit; ſpecie ut induciæ eſſent, donec tollerentur ad ſepulturam, qui in acie cecidiſſent; re vera ad petendam (2) veniam legatis

(1) *Quadrigarius.*
(2) *facultatem veniendi ad eum.*

gatis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. adjecta & illa vox, *bono animo eſſe regem ut juberet:* quæ maxime Ætolos offendit, (1) tumentes jam querenteſque, *mutatum victoria imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum ſociis ſolitum, nunc omnium expertes conſiliorum eſſe: ſuo ipſum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam gratiæ privatæ locum quærere; ut dura atque aſpera belli Ætoli exhauſerint, pacis gratiam, & fructum Romanus in ſe vertat.* Et haud dubie deceſſerat iis aliquantum honoris. ſed cur negligerentur, ignorabant. Donis regiis imminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum: ſed & ſuccenſebat non immerito Ætolis, ob inſatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in ſe rapientium, qua vanitate ſua omnium aures offendebant: & Philippo ſublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas cauſſas multa ſedulo, ut viliores levioreſque apud omnes eſſent & viderentur, faciebat. Induciæ quindecim dierum datæ hoſti erant, & cum ipſo rege conſtitutum colloquium: cujus priuſquam tempus veniret, in conſilium advocavit ſocios. Retulit quas leges pacis placeret dici. Aminander Athamanum rex paucis ſententiam abſolvit: *ita componendam pacem eſſe: ut Græcia, etiam abſentibus Romanis, ſatis potens tuendæ ſimul pacis libertatiſque eſſet.* Ætolorum aſperior oratio fuit, qui pauca præfati, *recte atque ordine imperatorem Romanum facere, quod quos belli ſocios habuiſſet, cum iis communicaret pacis conſilia. falli autem eum tota re, ſi aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem ſatis firmam ſe credat relicturum, niſi Philippo aut occiſo, aut regno pulſo: quę utraque proclivia eſſe, ſi fortuna uti vellet.* Ad hæc Quintius, *negare Ætolos, aut moris Romanorum memores, aut ſibi ipſis convenientem ſententiam dixiſſe; & illos prioribus omnibus conciliis colloquiiſque, de conditionibus pacis ſemper, non ut ad internecionem bellaretur,* 12.

R 6 *diſ-*

(1) *ira turgidos.*

diſſeruiſſe, & Romanos, præter vetuſtiſſimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dediſſe, pace Hannibali & Carthaginienſibus data. Omittere ſe Carthaginienſes. Cum Philippo ipſo quoties ventum in colloquium, nec unquam ut cederet regno, actum eſſe: an quia victus prœlio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoſte infeſtis animis concurri debere: adverſus victos, (1) mitiſſimum quemque, animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges. ſi regnum, genſque tollatur, Thracas, Illyrios, (2) Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam ſe, & in Græciam effuſuras. Ne proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribuſque aditum ad ſe facerent. Interfanti deinde Phæneæ prætori Ætolorum teſtificantique, ſi elapſus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, *Deſiſtite tumultuari*, inquit, *ubi conſultandum eſt. Non iis conditionibus illigabitur pax, ut movere bellum poſſit.*

CAPUT VII.

Colloquium ad Tempe cum Philippo. Romanorum, & Ætolorum diſceptatio. Pax a Quintio certis legibus Philippo datur.

13. HOc dimiſſo concilio, poſtero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe (is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac ſociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter iis ſine quibus pax impetrari non poterat, ſua potius voluntate omiſ-

(1) *an*, mitiſſimum quemque maximum haberi? *quid ſi* maximum quemque mitiſſimum animum habere? *certe tale quippiam dixit Quintius apud Polyb. legat. 6.*

(2) *qui ſint hi Galli, habes ex Livii epit. 63.* Livius Coſ. adverſus Scordiſcos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit. *Originem tradit Juſtin. l. 33. c. 3.*

miſſis, quam ut altercando extorquerentur, quæ priore colloquio aut imperata a Romanis, aut poſtulata ab ſociis eſſent, omnia ſe concedere, de cæteris ſenatui permiſſurum dixit. Quamquam vel inimiciſſimis omnibus præcluſiſſe vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, *Quid nobis*, inquit, *Philippe*, *reddiſne tandem Pharſalum*, *& Lariſſam Cremaſten*, *& Echinum*, *& Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quo minus reciperent; diſceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta eſt de (1) Thebis: nam eas populi Romani jure belli factas eſſe, Quintius dicebat, quod integris rebus, exercitu ab ſe admoto, vocati in amicitiam, quum poteſtas libera deſciſcendi ab rege eſſet, (2) regiam ſocietatem Romanæ præpoſuiſſent. Phæneas, & pro ſocietate belli, quæ ante bellum habuiſſent, reſtitui Ætolis æquum cenſebat; & ita in fœdera primo cautum eſſe, ut belli præda, rerumque quæ ferri agique poſſent, Romanos; ager, urbeſque captæ Ætolos ſequerentur. *Vos*, inquit, *ipſi*, Quintius, *ſocietatis iſtius leges rupiſtis*, *quo tempore relictis nobis cum Philippo pacem feciſtis: quæ ſi maneret*, *captarum tamen urbium illa lex foret*. *Theſſaliæ ci-*

---

(1) *dormitavit hic Livius. nam ex Polyb. &c. legat. 6. Quintius Thebas ut bello captas Ætolis reddendas concedebat. Pharſalum autem*, *Lariſſam*, *& Echinum pertinere ad Romanos contendebat: & hæ quidem erant* Theſſaliæ civitates, quæ ſua voluntate in ditionem Romanorum venerant. *Verba Polyb. ſunt hæc.* τῶν μὲν ἄλλων ὐκ ἔφη (*Quintius*) δεῖν ὐδεμίαν (*ſcil. Ætolos accipere*) Θήβας δὲ μόνον τὰς φθίας. *duas negationes*, *quæ apud Græcos magis negant*, ὐκ ὐδεμίαν, *pro affirmatione more Latinorum imprudenter Livius accepit; & priorem negationem* ὐ δεῖν, *ad ſequens membrum retulit*, *quaſi ſenſus ſit:* Aliarum quidem Urbium nullam non recipere Ætolos oportere: Thebas autem Phthias non oportere.

(2) *repete*, & quum.

civitates ſua voluntate in ditionem noſtram venerunt. Hæc cum omnium ſociorum adſenſu dicta, Ætolis non in præſentia modo gravia auditu, ſed mox belli etiam cauſſæ, magnarumque ex eo cladium iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium, & quoſdam ex amicorum numero obſides, & ducenta talenta daret: de cæteris Romam mitteret legatos. ad eam rem quatuor menſium induciæ eſſent. Si pax non impetrata ab ſenatu foret, obſides pecuniamque reddi Philippo (3) receptum eſt. Cauſſa Romano imperatori non alia major fuiſſe dicitur pacis maturandæ, quam quod Antiochum bellum tranſitumque in Europam moliri conſtabat.

CAPUT VIII.

Androſthenes dux regius ab Achæis ad Corinthum funditur.

14. EOdem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androſthenem juſto prelio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adverſus Greciæ civitates, & principes inde evocatos per ſpeciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum poſſent, retinuerat pro obſidibus, & præter quingentos Macedonas, miſtoſque ex omni genere auxiliorum octingentos, (1) quod jam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miſerat, & mille ac ducentos Illyrios, Thracaſque, & Cretenſes, qui in (2) utraque parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Theſſalique, & Acarnanes mille, ſcutati omnes, & ex ipſorum Corinthiorum juventute, impleta ut eſſent ſex millia armatorum, fiduciam Androſtheni

(3) *promiſſum eſt*.

(1) *intellige*, preſidium. *aut* quod *explica*, quantum militum.

(2) *in exercitu Philippi*, & *in exercitu Quintii Cretenſes erant*. *ſupra c*. 2.

ni fecerunt acie decernendi. Nicoſtratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus : ſed imparem ſe & numero, & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagæ, Pellenenſem, & Phliaſium, & Cleonæum agrum depopulabantur. Poſtremo exprobrantes metum hoſti, in fines Sicyoniorum tranſcendebant : navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vaſtabant. Quum id effuſius hoſtes, & ut fit ab nimia fiducia, negligentius etiam facerent, Nicoſtratus ſpem nactus nec opinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, & quot, ex quaque civitate armati, ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus eſt) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliaſiorum fines, nocte Cleonas, inſciis omnibus quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo quinque millia peditum, ex quibus (1) armaturæ levis, & trecenti equites, cum iis copiis dimiſſi, qui ſpecularentur, quam in partem hoſtes effunderent ſeſe, opperiebantur. Androſthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis eſt Corinthium & Sicyonium interfluens agrum) caſtra locat. Ibi 15. parte dimidia exercitus dimiſſa, dimidiam trifariam diviſit, & omnes equites diſcurrere ad depopulandos ſimul Pellenenſem Sicyoniumque agros, & Phliaſium, jubet. Hæc tria diverſa agmina diſceſſere. quod ubi Cleonas ad Nicoſtratum perlatum eſt, extemplo validam mercenariorum manum præmiſſam ad occupandum ſaltum, per quem tranſitus in Corinthium eſt agrum, ante ſigna equitibus ut prægrederentur locatis, ipſe confeſtim agmine duplici ſequitur.

Parte

(1) *alii ſuſpicantur deeſſe hic numerum militum levis armaturæ. & ita legunt ;* quinque millia peditum (*ex quibus* ..... armaturę levis) & trecenti equites. Cum iis copiis, dimiſſis *q. ſ. q. i. p. h. e. ſ.*, opperiebatur.

Parte una mercenarii milites ibant, cum levi armatura, altera clypeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat. Jam haud procul (2) caſtris aberant pedites equiteſque, & Thracum quidam in vagos palatoſque per agros hoſtes impetum fecerunt, quum repens terror caſtris infertur. Trepidare dux, ut qui hoſtes nuſquam, niſi raro, in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidiſſet; ad Cleonas quidem acceſſuros numquam credidiſſet. revocari tuba jubet vagos a caſtris dilapſos. Ipſe raptim capere arma juſſis militibus, infrequenti agmine porta egreſſus, ſuper flumen inſtruit aciem. Cæteræ copiæ vix colligi atque inſtrui cum potuiſſent, primum hoſtium impetum non tulerunt. Macedones, & maxime omnium frequentes ad ſigna fuerant, & diu ancipitem victoriæ ſpem fecerunt: poſtremo fuga cæterorum nudati, quum duæ jam acies hoſtium ex diverſo, levis armatura ab latere, clypeati cetratique a fronte urgerent; & ipſi, re inclinata, primo retulere pedem: deinde impulſi terga vertunt, & plerique abjectis armis, nulla ſpe caſtrorum tuendorum relicta, Corinthum petierunt. Nicoſtratus mercenariis militibus ad hos perſequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii miſſis, magnam ubique cædem edidit: majorem prope quam in prelio ipſo. Ex iis quoque, qui Pellenem Phliuntaque depopulati erant, incompoſiti partim, omniumque ignari, ad caſtra revertentes, in hoſtium ſtationes tanquam in ſuas illati ſunt; partim ex (1) diſcurſu id quod erat ſuſpicati, ita ſe in fugam paſſim ſparſerant, ut ab ipſis agreſtibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille & quingenti, capti trecenti. Achaja omnis magno liberata metu.

CA-

(1) *Androſthenis.*
(2) *ſuorum.*

CAPUT IX.

Acarnaniæ motus. De ſocietate Romana Acarnanes deliberant, eamque tandem reſpuunt. T. Quintius Legatus it Leucadem, quam per proditionem capit.

PRiuſquam dimicaretur ad Cynoſcephalas, L. 16.
Quintius Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ ſola Græciæ gentium in ſocietate Macedonum manſerat, initium quoddam ibi motus fecit. Duæ autem maxime cauſſæ eos tenuerant in amicitia regis; una fides inſita genti, altera metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum eſt. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipſis qui convenerant, idem placuit. ſed & principes, & magiſtratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanæ ſocietatis fieret. Id omnes, qui abfuerant, ægre paſſi, & in hoc fremitu gentis, a Philippo miſſi duo principes Acarnanum, Androcles & Echedemus, non ad tollendum modo decretum Romanæ ſocietatis valuerunt, ſed etiam ut Archelaus & Bianor, principes gentis ambo, quod auctores ejus ſententiæ fuiſſent, proditionis in concilio damnarentur, & Zeuxidæ prætori, quod de ea re retuliſſet, imperium abrogaretur. Rem temerariam, ſed eventu proſperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori, & Corcyram ad Romanos abirent; ſtatuerunt offerre ſe multitudini, & aut eo ipſo lenire iras, aut pati quod caſus tuliſſet. Quum ſe frequenti concilio intuliſſent, primo murmur ac fremitus admirantium, ſilentium mox a verecundia ſimul priſtinæ dignitatis, ac miſericordia præſentis fortunæ ortum eſt. poteſtate quoque dicendi facta, principio ſuppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum eſt, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, diſſeruerunt: poſtremo ultro aliquid etiam queri, & caſtigare iniquitatem ſimul in ſe

cru-

crudelitatemque auſi, ita affecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent; neque eo minus redeundum in ſocietatem Philippi, abnuendamque Romanorum a-
37. micitiam, cenſerent. Leucade hæc ſunt decreta: id caput Acarnaniæ erat, eoque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata eſſet, extemplo cum claſſe profectus Leucadem, ad Heræum quod vocant, naves applicuit. Inde cum omni genere tormentorum, machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros acceſſit; ad primum terrorem ratus inclinari animos poſſe. Poſtquam pacati nihil oſtendebatur; tum vineas, turreſque erigere, & arietem admovere muris cœpit. Acarnania univerſa, inter Ætoliam atque Epirum poſita, ſolem occidentem & mare Siculum ſpectat. Leucadia nunc inſula, & vadoſo freto, quod perfoſſum manu eſt, ab Acarnania diviſa, tum peninſula erat, occidentis regione (1) arctis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme paſſus longæ fauces erant: latæ haud amplius centum & viginti. in his anguſtiis Leucas poſita eſt, colli applicata verſo in orientem, & Acarnaniam. Ima urbis plana ſunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terra marique expugnabilis eſt. nam & vada ſunt ſtagno ſimiliora, quam mari: & campus (2) terrenus omnis, operique facilis. Itaque multis ſimul locis aut ſubruti, aut ariete decuſſi ruebant muri. Sed quam urbs ipſa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hoſtium animi. die ac nocte intenti reficere quaſſata muri, obſtruere quæ patefacta ruinis erant; prælia impigre inire, & armis magis muros, quam ſeipſos mœnibus tutari. diutiuſque ſpe Romanorum obſidionem eam extraxiſſent, ni exſules quidam Italici ge-

ne-

(1) *legebatur olim* iis partibus. *& hic incipiebat hic liber. Vide notam ad caput* 1.

(2) *culturæ idoneus*.

neris Leucade habitantes, ab arce milites acceſſiſſent. eos tamen ex ſuperiore loco, magno cum tumultu decurrentes, acie in foro inſtructa, juſto prelio aliquamdiu Leucadii ſuſtinuerunt. Interim & ſcalis capta multis locis mœnia, & per ſtragem lapidum ac ruinas tranſcenſum in urbem. jamque ipſe legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. pars in medio cæſi, pars, armis abjectis, dediderunt ſe victori. Et poſt dies paucos audito prœlio, quod ad Cynoſcephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt.

CAPUT X.

Rhodii in Peræa Macedones vincunt.

Iſdem diebus, omnia ſimul inclinante fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem (Peræam vocant) poſſeſſam a majoribus ſuis, Pauſiſtratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & nongentis fere armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miſerunt. (1) Galli, & Niſuetæ, & Piſuetæ, & Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Aſia erant. cum his copiis Pauſiſtratus (2) tendebat in Stratonicenſi agro. locum peropportunum, ignaris regiis qui tenuerant, occupavit. In tempore & ad idipſum excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus ſupervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi caſtelli cauſa primo caſtra ad (3) ipſa tendebat, movit inde ad alterum caſtellum, item Stratonicenſis agri. Aſtragon vocant. omnibuſque ex præſidiis, quæ multifariam (4) disjecta erant, de- 18.

vo-

(1) *Galatas fortaſſe intelligit.*
(2) *alii:* Tendeba. (*quod eſt oppidum Cariæ.*) in ſ. agro, locum o. i. r. qui Theræ erant, occupavit. Thera *Urbs Peræa, oppoſita Rhodo Inſulæ.* (3) *alii*: ad ipſa Tendeba movit; inde.
(4) *diviſa.*

vocatis, & ab ipſa Stratonicea Theſſalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hoſtes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. atque caſtris in propinquum collatis, extemplo in aciem deſcenſum eſt. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex caſtellorum (Cares maxime erant) præſidiis, equites cornibus circumdat, & Cretenſium auxiliares Thracumque. Achæos Rhodii dextro cornu, ſiniſtro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios miſta ex pluribus gentibus auxilia. equites, leviſque armaturæ quod erat, cornibus circumjectum. Eo die ſteterunt tantum acies utreque ſuper ripam, qui tenui aqua interfluebat, torrentis: pauciſque telis emiſſis, in caſtra receperunt ſeſe. Poſtero die eodem ordine inſtructi majus aliquanto prælium, quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, ſed animis quoque paribus, & æqua ſpe pugnarunt. Achæi primi torrente ſuperato in Agrianas impetum fecere. deinde tota prope curſu tranſgreſſa amnem acies eſt. diu anceps pugna ſtetit. (1) numero Achæi mille, & ipſi quadringentos loco expulere. inclinat dein (2) dextrum omne cornu. Macedones, uſquedum ordine & velut ſtipata phalanx conſiſtebat, moveri nequiverunt. poſtquam lævo latere nudato circumjacere haſtas in venientem ex tranſverſo hoſtem conati ſunt, turbati extemplo tumultum primo inter ſe fecerunt: terga deinde vertunt: poſtremo abjectis armis, in præcipitem fugam effuſi,

(1) *alii:* Agrianas Achæi mille & ipſos octingentos. *totidem enim erant Achæi, ut ex ſuperioribus patet.*

(2) *alii:* inclinata dein omnis media acies. Dextrum cornu, Macedones &c. *Macedones enim ſtabant in cornu dextro, & media acies protegebat lævum eorum latus.*

fuſi, Bargylias petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei ſuperfuit ſecuti, receperunt ſeſe ad caſtra. Satis conſtat, ſi confeſtim victores Stratoniceam petiſſent, recipi eam urbem ſine certamine potuiſſe. Prætermiſſa ejus rei occaſio eſt, dum in caſtellis viciſque Perę recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam prędidio obtinebant, confirmati ſunt. mox & Dinocrates cum iis, quę prelio ſupererant, copiis intravit muros. nequicquam inde obſeſſa oppugnataque urbs eſt. recipi niſi aliquanto poſt per Antiochum non potuit. Hęc in Theſſalia, hæc in Achaia, hæc in Aſia per eoſdem dies ferme geſta.

CAPUT XI.

Philippus, pulſis finibus Macedoniæ Dardanis, Theſſalonicam ſe recipit.

PHilippus, cum audiſſet, Dardanos, tranſgreſſos fines (1) regni, ſuperiora Macedonię evaſtare, quamvis toto prope orbe terrarum undique ſe ſuoſque profligante fortuna urgebatur, tamen morte triſtius ratus Macedonię etiam poſſeſſione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum ſex millibus peditum, & quingentis equitibus circa Stobos Pelagonię improviſo hoſtes oppreſſit. Magna multitudo hominum in prelio, major prędandi cupidine palata per agros cęſa eſt. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem caſu pugnę, in fines ſuos redierunt. Ea una expeditione non pro reliquo ſtatu (2) fortunę facta, refectis ſuorum animis, Theſſalonicam ſeſe recepit. 19.

CA-

(1) *alii addunt*, fines ab contemptu concuſſatum regni. (2) *ſed majore felicitate*.

CAPUT XII.

Poſt ſuperatum in Græcia Philippum in Hiſpania tumultus exoritur: in Aſia quoque Antiochus bellum molitur; huic Rhodii egregie reſiſtunt.

NOn tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne ſimul & cum Philippo foret bellandum, quam opportune, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus eſt ſuperatus. nam prçterquam quod facilius cum ſingulis, quam ſi in unum ambo ſimul contuliſſent vires, bellatum eſt: Hiſpania quoque ſub idem tempus magno tumultu ad bellum conſurrexit. (1) Antiochus cum priore æſtate omnibus quæ in Cœle Syria ſunt civitatibus Ptolemæi in ſuam poteſtatem redactis, in hiberna Antiochiam conceſſiſſet: nihilo quietiores poſtea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus cum ingentes copias terreſtres maritimaſque comparaſſet, principio veris præmiſſis terra cum exercitu filiis duobus Ardue ac Mithridate, juſſiſque Sardibus ſe opperiri, ipſe cum claſſe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercuriſque ac lembis ducentis proficiſcitur, ſimul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus urbes, quç in ditione Ptolemæi eſſent: ſimul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibuſque adjuturus. Multa egregia Rhodii pro fide
20. erga P. R. proque univerſo nomine Græcorum terra marique auſi ſunt: nihil magnificentius, quam quod ea tempeſtate non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miſerunt Nephelida (promontorium Ciliciæ eſt, inclytum (2) fœdere antiquo Athenienſium) ſi eo non con-

(1) *cognomento* Magnus, *Seleuci Callinici filius.*
(2) *fortaſſe intelligit fœdus, quo Cimon cavit, ne ultra Chelidonias inſulas navigare Perſis armatis liceret. de quo Diod. Sic. 12. 293. Nepos, & Plut. in Cimone.*

contineret copias ſuas, ſe obviam ituros: non ab odio ullo, ſed ne conjungi cum Philippo paterentur, & impedimento eſſe Romanis liberantibus Græciam. Coraceſium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & (1) Solis, & Aphrodiſiade, & Coryco, & ſuperato Anemurio (promontorium id quoque Cilicię eſt) Selinunte recepto, omnibus his aliiſque ejus orę caſtellis aut metu aut voluntate ſine certamine in deditionem acceptis, Coraceſium præter ſpem clauſis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam eà legatio erat, quæ accendere regium animum poſſet, temperavit irę, *& legatos ſe Rhodum miſſurum* reſpondit, *iiſque mandaturum, ut renovarent vetuſta jura cum ea civitate, ſua, majorumque ſuorum: & vetarent eos adventum pertimeſcere regis. nihil his aut ſociis eorum noxæ futurum, fraudi-ve, nam Romanorum amicitiam ſe non violaturum, argumento & ſuam recentem ad eos legationem eſſe, & ſenatus honorifica in ſe decreta reſponſaque.* Tum forte legati redierunt ab Roma, comiter auditi dimiſſique, ut tempus poſtulabat, incerto adhuc adverſus Philippum eventu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoſcephalas eſſe. Hoc nuntio accepto, Rhodiis, dempto metu a Philippo omni, erat conſilium obviam eundi claſſe Antiocho. illam alteram curam non omiſerunt tuendę libertatis civitatum ſociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hoſtis; cauſaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnaſſenſibus, Samiiſque. Non operæ eſt perſequi, ut quæque (2) acta in his locis ſint, cum ad ea, quæ proprie Romani belli ſunt, vix ſufficiam.

CA-

(1) *Ciliciæ Urbs eſt. eo Solon colonos Athenis miſit, qui ſermonis patrii nitorem brevi corruperunt. hinc* ſolœciſmus.

(2) *ea tamen petas licet a Polyb. l. 4. & 5. & Appian. in Syriacis.*

CAPUT XIII.

Attalus Rex ob ſubitam valetudinem Thebis Pergamum advectus moritur.

21. EOdem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum advectus moritur, altero & ſeptuageſimo anno, cum quatuor & quadraginta annos regnaſſet. Huic viro præter divitias (1) nihil ad ſpem regni fortuna dederat. his ſimul prudenter, ſimul magnifice utendo effecit, primum ut ſibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. victis deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recenti adventu terribilior Aſiæ erat, regium aſcivit nomen: cujus magnitudini ſemper animum æquavit. ſumma juſtitia ſuos rexit, (2) unicam fidem ſociis præſtitit. (3) uxorem ac liberos IIII ſuperſtites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeo ſtabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam ſtirpem poſſeſſio ejus deſcenderit.

CAPUT XIV.

De bello in Hiſpania ulteriore exorto M. Helvius certiorem ſenatum literis facit.

CUm is ſtatus rerum in Aſia Græciaque & Macedonia eſſet, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum (4) perpetrata, ingens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. is literis ſenatum certiorem fecit, Colcam & Luſcinum

(1) *nullum externum adminiculum.* ἄλλο οὐδὲν ἐφόδιον τῶν ἐκτὸς, *ait Polyb. Ab hoc Attalo veſtes, opeſque attalicæ.* (2) *eximiam.*

(3) *Apolloniadem Cyzicenam de plebe mulierem. Liberi, Eumenes Regni ſucceſſor, Attalus Junior, Philetærus, Athenæus.*

(4) *pater patratus feriebat fœdus.*

num regulos in armis eſſe, cum Colca (1) decem & ſeptem oppida, cum Luſcino validas urbes, Cardonem & Bardonem, & maritimam oram omnem, quæ nondum animos (2) nudaverat, ad finitimorum motus conſurrecturam. His literis a M. Sergio Pr. cujus juriſdictio inter cives & peregrinos erat, recitatis, decreverunt Patres, ut comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hiſpania obveniſſet, is primo quoque tempore de bello Hiſpaniæ ad ſenatum referret.

CAPUT XV.

Conſules Cornelius, & Minutius ob res in Gallia bene geſtas triumphum poſtulant: cum Cornelio decretus eſſet, Minutius de ſua ſententia in monte Albano triumphat. Habitis deinde comitiis, creantur coſs. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus.

SUb idem tempus Coſs. Romam venerunt. quibus in æde Bellonæ ſenatum habentibus, po- 22.
ſtulantibuſque triumphum ob res proſpere bello geſtas, C. Atinius Labeo, & C. Urſanius Trr. pl. ut ſeparatim de triumpho agerent COSS. poſtularunt. communem ſe relationem de ea re fieri non paſſuros: ne par honos in diſpari merito eſſet. Cumque Minutius utrique provinciam Italiam obtigiſſe diceret: communi animo conſilioque & collegam res geſſiſſe Cornelius adjiceret: Bojos adverſus ſe tranſgredientes Padum, ut Inſubribus Cęnomaniſque auxilio eſſent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad ſua tuenda averſos eſſe: tribuni *res tantas bello geſſiſſe Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quam de honore diis immortalibus habendo, dubitari poſſet: non tamen nec illum, nec quenquam alium civem, tantum gratia atque opibus valuiſſe, ut cum ſibimet triumphum impetraſſet, col-*

 legæ

(1) *alii:* viginti. (2) *patefecerat.*

legæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Liguribus levia prælia, vix digna dictu feciſſe, in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe. nominabant *etiam tribunos militum* T. *Juventium, & Cn. Labeonis fratrem, qui adverſa pugna cum multis aliis viris fortibus civibus ac ſociis cecidiſſent. oppidorum paucorum ac vicorum falſas, & in tempus ſimulatas,* (1) *ſine ullo pignore, deditiones factas eſſe.* Hæ inter conſules tribunoſque altercationes biduum tenuerunt. victique perſeverantia tribunorum conſules ſeparatim
23. retulerunt. Cn. Cornelio omnium conſenſu decretus triumphus. & Placentini Cremonenſeſque addiderunt favorem conſuli, gratias agentes, commemorranteſque, obſidione ſe eſſe ab eo liberatos, pleroſque etiam, cum apud hoſtes eſſent, ſervitute exemptos. Q. Minutius tentata tantum relatione, cum adverſum omnem ſenatum videret, in monte Albano ſe triumphaturum & jure imperii conſularis, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Inſubribus Cenomaniſque in magiſtratu triumphavit. multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captivis carpentis tranſvexit. multi nobiles Galli ante currum traducti. inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuiſſe auctores ſunt. cæterum magis in ſe convertit oculos Cremonenſium Placentinorumque colonorum turba (2) pileatorum currum ſequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta ſeptem millia quingentos æris, argenti bigati ſeptuagintanovem millia. ſeptuagenos æris (3) militibus diviſit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minutius COS. de Liguribus Bojiſque Gallis in monte Albano triumphavit. is triumphus ut loco, & fama rerum geſtarum, & quod, ſumptum non erogatum ex ærario, omnes ſciebant, inhonoratior fuit: ita ſignis carpentiſque, & ſpoliis ferme æquabat.

(1) *cum nec dati obſides, nec alia cautio.*
(2) *qui ſervitute exempti fuerant per impoſitionem pilei.* (3) *ſingulis.*

bat. pecuniæ etiam prope par ſumma fuit: æris tranſlata ducenta & quinquagintaquatuor millia, argenti bigati quinquagintatria millia, & ducenti. militibus centurionibuſque & equitibus item in ſingulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphum conſularia comitia habita. creati COSS. L. Furius Purpureo, & M. 24.
Claudius Marcellus. Prr. poſtero die facti Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minutius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apuſtius Fullo, C. Lælius.

CAPUT XVI.

Propter res contra Philippum feliciter a T. Quintio geſtas, ſupplicationes indicuntur: pacem in ſenatu petentibus Philippi legatis, decem legati decernuntur, ut ex eorum ſententia det T. Quintius regi leges pacis: Ludi Romani, & plebeii fiunt.

Exitu ejus anni literæ a T. Quintio venerunt, ſe ſignis collatis cum rege Philippo in Theſſalia pugnaſſe, hoſtium exercitum fuſum fugatumque. Hæ literæ prius in ſenatu a Sergio Pr. deinde ex auctoritate Patrum in concione ſunt recitatæ. Ob res proſpere geſtas, in dies quinque ſupplicationes decretæ. Brevi poſt legati & a T. Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ ſenatus eſt habitus. haud multa verba facta, cum Macedones quæcunque ſenatus cenſuiſſet, id regem facturum eſſe dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex conſilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpitius & P. Villius eſſent, qui COSS. provinciam Macedoniam obtinuiſſent. Coſſanis eo die poſtulantibus, ut ſibi colonorum numerus augeretur, mille adſcribi juſſi, dum ne quis in eorum numero eſſet, qui

poſt M. Cornelium & P. Sempronium COSS. hoſtis fuiſſet. Ludi Romani eo anno in circo ſcenaque ab ædilibus curulibus L. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Vulſone & magnificentius quam alias facti, & lætius propter res bello bene geſtas ſpectati, totique ter inſtaurati. Plebeii ſepties inſtaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. ex argento multatitio tria ſigna ænea Cereri, Liberoque & Liberæ poſuerunt.

CAPUT XVII.

Quamvis petant conſules, ut Macedonia provincia ad ſortem revocetur, nihilominus pacem Philippo dari populus jubet: C. Sempronius Tuditanus proconſ. a Celtiberis cum exercitu cæditur: facta provinciarum diviſione, decretaque conſulibus Italia, prætores Q. Fabius Buteo, & Q. Minutius, procuratis prodigiis, in Hiſpanias proficiſcuntur.

25. U.C. 554. L. Furius & M. Claudius Marcellus, conſulatu inito, cum de provinciis ageretur, & Italiam utrique provinciam ſenatus decerneret: ut Macedoniam cum Italia ſortirentur, petebant. Marcellus provinciæ cupidior, pacem ſimulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, ſi exercitus inde deportatus eſſet, regem, dubios ſententiæ Patres fecerat. & forſitan obtinuiſſent COSS. ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo Trr. pl. ſe interceſſuros dixiſſent: ni prius ipſi ad plebem tuliſſent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem eſſe. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt. omnes quinque & triginta tribus Uti rogas, juſſerunt. Et quo magis pacem ratam eſſe in Macedonia vulgo lætarentur, triſtis ex Hiſpania nuntius allatus effecit, vulgatæque literæ, *Cn. Sempronium Tuditanum prætorem in citeriore Hiſpania prælio victum, exercitum ejus fuſum fugatumque, & illuſtres viros in acie cecidiſſe. Tuditanum cum gravi vulnere latum ex prælio, haud ita multo poſt* ex-

exſpiraſſe; Coſſ. ambobus Italia provincia cum
his legionibus, quas ſuperiores COSS. habuiſ-
ſent, decreta, & ut quatuor legiones novas ſcri-
berent: duas, quæ, quo ſenatus cenſuiſſet, mit-
terentur. & T. Quintius Flamininus cum dua-
bus legionibus provinciam eodem exercitu obti-
nere juſſus: imperium ei prorogatum ſatis jam
(1) ante videri. Prætores deinde provincias 26.
ſortiti, L. Apuſtius Fullo urbanam juriſdictio-
nem, M. Acilius Glabrio inter cives & peregri-
nos, Q. Fabius Buteo Hiſpaniam ulteriorem,
Q. Minutius Thermus citeriorem, C. Lælius
Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam. Q.
Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hiſpa-
niæ provinciæ evenerunt, COSS. legiones ſin-
gulas ex quatuor ab ſe ſcriptis, quas (2) vi-
deretur, uti darent, decretum eſt, ſocium ac
nominis Latini quaterna millia peditum, trece-
nos equites. hique primo quoque tempore in
provincias ire juſſi. Bellum in Hiſpania quinto
poſt anno exortum eſt, quam ſecundum bellum
Punicum fuerat finitum. Priuſquam hi prætores
ad bellum prope novum, quia tum primum ſuo
nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad ar-
ma ierant, proficiſcerentur, aut ipſi COSS. ab
urbe moverent: procurare, ut aſſolet, prodigia,
quæ nuntiabantur, juſſi. L. Julius Sequeſtris in
Sabinos proficiſcens fulmine ipſe equuſque exa-
nimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de
cœlo tacta erat. ad Monetæ duarum haſtarum
ſpicula arſerant. lupus Eſquilina porta ingreſſus
frequentiſſima parte urbis cum in forum decur-
riſſet, Tuſco vico atque Æquimælio per portam
Capenam prope intactus evaſerat. Hæc prodigia
majoribus hoſtiis ſunt procurata. Iiſdem diebus 27.
Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium
Tuditanum citeriorem Hiſpaniam obtinuerat,
cum ex S. C. urbem ovans eſſet ingreſſus, tu-
lit præ ſe auri mille & quingenta quindecim

(1) *decreto ſuperioris anni*.
(2) *imperſonale*.

pondo, argenti viginti millia, (1) ſignati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta: L. Stertinius ex ulteriore Hiſpania, ne tentata quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, unum in maximo circo fecit, & his fornicibus ſigna aurata impoſuit. Hæc per hiemem ferme acta.

CAPUT XVIII.

T. Quintius propter infame ſcelus in Romanos bello perſecuturus Bœotos, illis, deprecantibus Achęis, pacem dat.

Hibernabat eo tempore Athenis Quintius. a quo cum multa ſocii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui ſuæ gentis militaſſent apud Philippum, ſibi reſtituerentur. id a Quintio facile impetratum, non quia ſatis dignos eos credebat, ſed quia, Antiocho rege jam ſuſpecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Reſtitutis, confeſtim apparuit, quam nulla inita apud Bęotos gratia eſſet. nam & ad Philippum, gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ab ipſo id, & non a Quintio & Romanis datum eſſet, miſerunt: & comitiis proximis (2) Bœotarchem nullam aliam ob cauſam Barchillam quendam, quam quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuiſſet, fecerunt, præteritis Zeuſippo & Piſiſtrato, aliiſque, qui Romanæ ſocietatis auctores fuerant. Id ægre & in præſentia hi paſſi, & in futurum etiam metum ceperunt, cum ad portas prope ſedente exercitu Ro-

(1) *intellige*, Æris. *Videtur autem dicendum*, ſignati trecenta quatuor millia, *&* quingentos quinquaginta denarios. *nam illa altera ſumma indigna eſt Ovatione.*

(2) *ſupremum Ducem Bœotorum.*

Romano , ea fierent . quidnam (1) ſe futurum eſſet , profectis in Italiam Romanis , Philippo ex propinquo ſocios adjuvante , & infeſto his qui partis adverſæ fuiſſent ? Dum Romana arma 28.
propinqua habebant, tollere Barchillam, principem fautorum regis ſtatuerunt . & tempore ad eam rem capto , cum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, proſequentibus mollibus viris , qui joci cauſa convivio celebri interfuerant : ab ſex armatis quorum tres Italici, tres Ætoli erant, circumventus occiditur. Fuga comitum , & quiritatio facta , & tumultus tota urbe diſcurrentium cum luminibus . percuſſores proxima porta evaſerunt. Luce prima concio frequens, velut exſtante indicio , ad vocem præconis convocata in (2) theatro erat . palam ab ſuo comitatu, & obſcœnis illis viris fremebant interfectum : animis autem Zeuſippum auctorem deſtinabant cædis. in præſentia placuit comprehendi eos , qui ſimul fuiſſent , quæſtionemque ex his haberi . Qui dum quæruntur , Zeuſippus conſimili animo , avertendi ab ſe criminis cauſa , in concionem progreſſus, *errare* ait *homines , qui tam atrocem cędem pertinere ad illos ſemiviros crederent*. multaque in eam partem probabiliter argumentatus: quibus fidem apud quoſdam fecit, nunquam , ſi conſcius eſſet , oblaturum ſe multitudini , mentionemve cædis nullo laceſſente facturum fuiſſe. alii non dubitare, obviam eundo impudenter , criminis ſuſpicionem averti . Torti poſt paulo inſontes , cum ſcirent ipſi opinionem omnium, ea pro indicio uſi, Zeuſippum & Piſiſtratum nominaverunt , nullo adjecto, cur ſcire quicquam viderentur , argumento . Zeuſippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, ſuam magis conſcien-

 tiam,

(1) *Terent. Phorm.* 1. 2. 86. o Geta , quid te futurum eſt ? *Heaut.* 3. 1. 53. quid te futurum cenſes? *h. e.* de te. *v. Manut. Cic.* 1. *in Ver.* 16. *Gronov. ad Livii* 27. 16.

(2) *ibi apud Græcos habebantur conciones.*

tiam, quam indicium hominum nullius rei conſciorum, metuens. Piſiſtratus, ſpretis indicibus, Thebis manſit. Servus erat Zeuſippo, totius internuntius & miniſter rei. quem indicem Piſiſtratus timens, eo ipſo timore ad indicium (1) protraxit. literas ad Zeuſippum mittit, ſervum conſcium tolleret. non tam idoneum ad celandam rem eum videri ſibi, quam ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, juſſit Zeuſippo dare quamprimum. is quia non ſibi conveniendi ejus copia fuit, ipſi illi ſervo, quem ex omnibus domino fidiſſimum credebat, tradidit, & adjecit a Piſiſtrato de re magnopere pertinente ad Zeuſippum eſſe. Conſcientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmaſſet, aperit. perlectis literis, pavidus Thebas refugit. Et Zeuſippus quidem fuga ſervi motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, conceſſit. De Piſiſtrato aliquæ quæſtiones tormentis habitæ, & ſumptum ſupplicium eſt. Efferavit ea (2) cædes Thebanos

29\. Bœotoſque omnes ad execrabile odium Romanorum, Zeuſippum principem gentis id facinus conſciſſe. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium verſi, alios hoſpites, alios vagos per hiberna milites ad varios commeantes uſus excipiebant. quidam in ipſis itineribus ad notas latebras inſidiantibus, pars in deſerta per fraudem diverſoria devecti deductique opprimebantur. poſtremo non tantum odio, ſed etiam aviditate prædæ ea facinora faciebant. quia negotiandi ferme cauſa argentum in zonis habentes in (3) commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures deſiderarentur, (4) infamis eſſe Bœotia omnis cœpit, & timidius, quam in hoſtico, egredi caſtris miles. tum Quintius legatos ad querendum

(1) *impulit ad crimen denuntiandum.*
(2) *alii :* res. *nim. Zeuſippum conſciſſe id facinus in principem gentis. h. e. Barchillam.*
(3) *commeabant huc illuc Ducum ſuorum permiſſu.* (4) *malæ famæ.*

dum de latrociniis per civitates mittit. plurimi pedites circa (1) Copaidem paludem inventi. ibi ex limo eruta, extractaque ex ſtagno cadavera, ſaxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inveniebantut, Quintius primo noxios tradi ſibi juſſit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, verbis tantum civitates excuſarent, nihil publico conſilio factum eſſe: miſſis Athenas & in Achajam legatis, qui teſtarentur ſociis, juſto pioque bello ſe perſecuturum Bœotos, & cum parte copiarum Ap. Claudio Acræphiam ire juſſo, cum parte Coroneam circumſedit, evaſtatis prius agris, qua ab Elatia duo diverſa agmina iere. Hac perculſi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga compleſſent, legatos mittunt. qui cum in caſtra non admitterentur, Achæi Athenienſeſque ſupervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac, ni impetraſſent pacem Bœotis, bellum ſimul gerere decreverunt. Per Achœos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta eſt, juſſiſque tradere noxios, & multæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione receſſum.

CAPUT XIX.

Leges, in quas Philippo pax datur.

POſt paucos dies decem legati ab Roma vene- 30.
runt quorum ex conſilio pax data Philippo in has leges eſt: *Omnes Grecorum civitates, quæ in Europa, quæque in Aſia eſſent, libertatem, ac ſuas leges haberent, quæ earum ſub ditione Philippi fuiſſent, preſidia ex his Philippus deduceret:* (2) *his*

 quæ

(1) Copæ *oppidum Bœotiæ*, κώπη, remus, *cujus uſus primum ibi inventus dicitur.*

(2) *alii:* deduceret, *&* euromo *&c. expunctis* his quæ, in Aſia eſſent. *cæterum hunc locum mendoſum eſſe apparebit cap. ſequenti.*

quę in Aſia eſſent, Euromo, Pedaſiſque, & Bargyliis, & Jaſo, & Myrina, & Abydo, & Thaſſo, & Perintho. eas quoque enim placere liberas eſſe. De Cianorum libertate, Quintius Pruſię Bithyniorum regi ſcriberet, quid ſenatui & decem legatis placuiſſet. captivos transfugaſque reddere Philippum Romanis, & naves omnes tectas tradere: quin & regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant. ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. bellum extra Macedonię fines ne injuſſu ſenatus gereret. mille talentum daret populo Romano, dimidium pręſens, dimidium penſionibus decem annorum. Valerius Antias (1) quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præſens viginti millia pondo: idem nominatim adjectum ſcribit, ne cum Eumene Attali filio, (novus iſtum rex erat) bellum gereret. In hæc obſides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo abſenti Æginam elephantoſque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes, quas Philippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

CAPUT XX.

Cum ſecundum eas leges, in quas Philippo pax data fuerat, non omnis Gręcia liberata videretur, T. Quintius alias conditiones addit.

31. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, ſoli Ætoli id decretum decem legatorum clam muſſantes carpebant. *literas inanes vana ſpecie libertatis adumbratas eſſe. cur enim alias Romanis* (2) *tradi urbes, nec nominari eas, alias*

(1) *hæc ſumma corrupta.*
(2) *horum nihil in conditionibus pacis ſuper cap. ſupplendus ille locus ex Polyb. Legat. 9. ubi docet,*

alias nominari, & ſine (1) *traditione jubere liberas eſſe? niſi ut quæ in Aſia ſint, liberentur, longinquitate ipſa tutiores: quę in Grȩcia ſint,* (2) *ne nominatȩ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade*. Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, de Chalcide, & Demetriade, quia in S. C. quo miſſi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ atque Aſiæ haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora Reipub. poſtulaſſent, (3) id e Repub. fideque ſua facere ſtatuere juſſi erant. Antiochus rex erat, quem tranſgreſſurum in Europam, cum primum ei res ſuæ placuiſſent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum parere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum (4) trajecit. ibi conſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius, (5) liberandam omnem Græciam, ſi Ætolorum linguas retundere, ſi veram caritatem, majeſtatem apud omnes nominis Romani vellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum a Philippo ad ſe imperium, ſe mare trajeciſſe. Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. cæterum ipſis tutius eſſe, manere paulisper ſub tutela præſidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi. Poſtremo ita decretum eſt: *Corinthus redderetur Achæis, ut*

S 6 *in*

cet, Philippum juſſum fuiſſe urbes Græcorum, in quibus præſidia habebat antequam celebrarentur iſthmia, Romanis tradere, nec tamen eas nominatas fuiſſe. lib. tamen præc. c. 21. n. 33. legitur, reſtituenda Romanis ex Illyrici loca, quȩ poſt pacem in Epiro factam occupaſſet, *& eod. cap. n. 35. id a Philippo promiſſum Quintius refert.* (1) *hoc conſequens. ſi enim liberæ eſſe debebant, eas tradi non oportebat.* (2) *alii:* non. (3) *ex veteri S. C. formula. I. V. E. E. R. P. F. S. V. h. e.* ita ut eis e Rep. fideque ſua videbitur. (4) *Quintius.*

(5) *hæc Legatis Romanis dicebat Quintius.*

in (1) *Acrocorintho tamen* (2) *præſidium eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet.*

CAPUT XXI.

Devicto Philippo, Græciæ civitatibus gentibuſque, quæ ſub imperio ejus fuerant, libertas datur.

32. (3) ISthmiorum ſtatum ludicrum aderat, ſemper quidem & alias frequens, cum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina (4) omnis generis artium viriumque ac pernicitatis viſuntur: tum quia propter opportunitatem loci per duo diverſa (5) maria omnium Græcorum undique conventus erat. (6) Sed exſpectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua fortuna eſſet: alii non taciti ſolum opinabantur, ſed ſermonibus etiam ferebant. (7) Romani ad ſpectaculum conſederunt. & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam, unde ſolenni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit: & turba ſilentio facto, ita pronuntiat. *Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibuſque devictis, liberos, immunes, ſuis legibus eſſe jubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſeſque omnes, & inſulam Eubœam, & Magnetas, Theſſalos, Perrhębos, Achęos, Phthiotas.* Percenſuit inde omnes gentes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, majus gaudium fuit, quam quod univerſum homines caperent. vix ſatis credere ſe quiſque audiſſe, alii alios intueri mirabundi, ve-

(1) *Corinthi arce.* (2) *Romanorum.*
(3) *eorum victores pinea corona donabantur.*
(4) *ſaltus, curſus, diſci, jactus, luctæ.*
(5) *Jonium, & Ægæum.*
(6) *videtur hic aliquid intercidiſſe, quod ſignificet. ſpectatores tum ſolito frequentiores eo conveniſſe. ita poſtulat quod antea dixerat,* ſemper quidem & alias frequens. (7) *Legati.*

velut ſomni vanam ſpeciem : quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus præco, cum unuſquiſque non audire, ſed videre libertatis ſuæ nuntium averet: iterum pronuntiaret eadem : tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totieſque repetitus, ut facile appareret, nihilo omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem, eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, ut nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeo unum gaudium præoccupaverat omnium aliarum ſenſum voluptatum. Ludis vero dimiſſis, 33.
curſu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniſcoſque jacientium, haud procul (1) periculo fuerit. ſed erat trium ferme & triginta annorum, & cum robur juventæ, tum gaudium ex tam inſigni gloriæ fructu vires ſuppeditabant. nec præſens. omnium modo effuſa lætitia eſt, ſed per multos dies gratia & cogitationibus & ſermonibus revocata. *Eſſe aliquam in terris gentem, quæ ſua impenſa, ſuo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinquę vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis preſtet. maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injuſtum imperium ſit; & ubique jus, fas, lex, potentiſſima ſint. una voce pręconis liberatas omnes Græciæ atque Aſiæ urbes. hoc ſpe concipere audacis animi fuiſſe: ad effectum adducere, virtutis, & fortunæ ingentis*. Secundum i- 34.
ſta jam Quintius, & decem legati legationes regum, gentium, civitatumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati ſunt. his eadem quæ fere Romæ erant, verba (2) ſine fide rerum jactata. Nihil jam perplexe, ut ante cum dubiæ res incolumi Philippo erant, ſed aperte pronuntiatum, ut excederet Aſiæ ur-

(1) *ne turba obrueretur*. (2) *jactata erant verba, non res, quibus fidendum eſſet*.

urbibus, quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuiſſent. (2) abſtineret liberas, omneſque Græcas. ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipſe tranſiret, aut copias trajiceret. Dimiſſis regis legatis, conventus gentium civitatumque eſt haberi cœptus. eoque maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum (3) civitates nominatim pronuntiabant. Oreſtis, (Macedonum ea gens eſt) quod primi ab rege defeciſſent, ſuæ leges redditæ. Magnetes, & Pœrrhœbi, & Dolopes liberi quoque pronuntiati. Theſſalorum genti præter libertatem conceſſam Achæi Phthiotæ (4) dati, Thebis Phthioticis & Pharſalo excepto. Ætolos de Pharſalo & Leucade poſtulantes, ut ex fœdere ſibi reſtituerentur, ad ſenatum rejecerunt. Phœenſes, Locrenſes, (5) & quæ ſicut ante fuerant adjecta decreti auctoritate, (6) his contribuerunt. Corinthius, & Triphylia, & Herea (Peloponneſi & ipſa urbs eſt) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant. diſſentiente Quintio, venit res in arbitrium ſenatus. ſenatus libertatem his civitatibus dedit, Cariſto adjecto. Pleurato Lycus & Parthini dati. Illyriorum utraque gens ſub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere juſſerunt caſtella, quæ per belli tempus Philippo
35. capta ademiſſet. Dimiſſo conventu, decem legati partiti munia inter ſe, ad liberandas ſuæ quiſque regionis civitates diſceſſerunt: P. Lentulus Bargylios: L. Titilius Hepęſtiam & Thaſſum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, ſi conſilium non utile ſolum, ſed

(2) *alii*; ſineret liberas omnes eſſe Græcas. (3) *alii*: in civitates n. pronuntiabantur. *ut ſenſus ſit, eo maturius rem peractam eſſe, quod ibi pronuntiabantur ſolummodo decreta jam a Legatis facta*. (4) *in idem concilium contributi*. (5) *alii demunt* & quæ. (6) *Ætolis*.

ſed etiam ſalutare admittere auribus poſſet: cum rex gratias quoque ſe acturum diceret, ſi quid, quod in rem ſuam eſſet, expromeret: magnopere ei ſuaſit, quoniam pacem impetraſſet, ad ſocietatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos: ne ſi quid Antiochus moveret, exſpectaſſe, & temporum opportunitates captaſse ad bellandum videri poſſet. Ad Tempe Theſſalica Philippus eſt conventus. qui cum ſe miſſurum extemplo legatos reſpondiſſet: Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ ſtatis diebus eſſe ſolet conventus, ((1) Pylaicum appellant) venit Ætolos præcipue monuit, ut conſtanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii interqueſti ſunt, quod non idem erga ſuam gentem Romanorum animus eſſet poſt victoriam, qui in bello fuiſſet: alii ferocius incuſarunt, exprobraruntque, non modo vinci ſine Ætolis Philippum, ſed ne tranſire quidem in Græciam Romanos potuiſſe. Adverſus ea reſpondere, ne in altercationem excederet res, cum ſuperſediſſet Romanus, omnia eos æqua impetraturos, ſi Romam miſiſſent, dixit. itaque ex auctoritate (2) ejus decreti legati ſunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

CAPUT XII.

M. Atilius prætor ad coercendos ſervorum tumultus in Etruriam mittitur: coſs. L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus Bojos, & Inſubres Gallos ſubigunt: Romam deinde veniens Marcellus triumphat.

CUm hæc in Græcia, Macedoniaque & Aſia gererentur, Etruriam infeſtam prope conjuratio ſervorum fecit. Ad quærendam opprimendam- 36.

(1) *nonnulli hic erroris Livium arguunt, contenduntque, conventum hunc fuiſſe* Panætolicum *ex Polyb. Leg. 9. quo Philippus ierit.*

(2) *eo auctore Ætoli decreverunt legatos.*

damque eam M. Acilius prætor, cui inter cives peregrinoſque juriſdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana miſſus, alios jam congregatos pugnando vicit: ex his multi occiſi, multi capti, alios verberatos crucibus affixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis reſtituit. Conſules in provincias profecti ſunt. Marcellum Bojorum ingreſſum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, caſtra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Bojorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit. & illuſtres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos præfecti ſocium T. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus, & tribuni militum de legione ſecunda A. Ogulnius & P. Claudius. caſtra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hoſtes (1) a proſpera pugna nequicquam oppugnaſſent. Stativis deinde eiſdem per dies aliquot ſeſe tenuit, dum & ſaucios curaret, & a tanto terrore animos militum reficeret. Boji, ut eſt gens minime ad moræ tædium patiens, in caſtella ſua vicoſque dilapſi ſunt. Marcellus, Pado confeſtim trajecto, in agrum Comenſem, ubi Inſubres Comenſibus ad arma excitis caſtra habebant, ducit. legiones in ipſo itinere prælium committunt. & primo adeo acriter (2) invaſerunt, ut anteſignanos impulerint. quod ubi animadvertit, veritus, ne moti ſemel pellerentur cohortem Marſorum oppoſuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hoſtem emiſit. quorum cum primus ſecunduſque impetus retudiſſet inferentem ſe ferociter hoſtem, confirmata & reliqua acies Romana reſtitit primo, deinde ſigna acriter intulit. nec ultra ſuſtinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuſe fugerent. In eo prælio ſupra quadraginta millia hominum cæſa, Valerius Antias ſcribit, & quingenta ſeptem ſigna militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex

(1) *poſt*. (2) *Romanos*.

ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Jovi donum in æde poſitum ſcribit. Caſtra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Comum oppidum intra dies paucos captum. caſtella inde duodetriginta ad conſulem defecerunt. Id quoque inter ſcriptores ambigitur, utrum in Bojos prius, an Inſubres conſul exercitum induxerit, adverſamque proſpera pugna obliteraverit: an victoria ad Comum parta, (1) deformata clade in Bojis accepta ſit. (2) Sub hæc tam varia 37.
fortuna geſta, L. Furius Purpureo alter conſul, per (3) tribum Sappiniam in Bojos venit. Jam caſtro Mutilo appropinquabat, cum veritus, ne intercluderetur ſimul a Bojis Liguribuſque, eadem via, qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta eaque tuta loca ad collegam pervenit. Dein junctis exercitibus, primum Bojorum agrum uſque ad Felſinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, cæteraque caſtella, & Boji fere omnes, præter juventutem, quę prędandi cauſa in armis erat, (tunc in devias ſilvas receſſerat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boji negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipſi procul abeſſe viderentur, improviſo aggreſſuros ſe rati, per occultos ſaltus ſecuti ſunt. quos non adepti, Pado repente navibus trajecto, Levos, Lebuoſque cum pervaſtaſſent: redeuntes inde Ligurum extremo fine, cum agreſti præda, in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriuſque commiſſum, quam ſi tempore locoque ad certamen deſtinatis, præparatis animis concurriſſent. Ibi, quantam vim ad ſtimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cędis magis quam victoriæ avidi pugnaverunt Romani, ut vix nuntium cladis hoſti relinquerent. Ob eas res geſtas, conſulum literis Romam allatis, ſupplicatio in triduum decreta eſt. Brevi poſt Marcellus

(1) *deformata ſit clade.*
(2) *poſtquam hæc geſta ſunt.*
(3) *Umbriam ſignificat; ubi* Sapis *fluvius.*

lus Romam venit, triumphuſque ei magno conſenſu patrum eſt decretus. Triumphavit in magiſtratu de Inſubribus Comenſibuſque. Bojorum triumphi ſpem collegæ reliquit; quia ipſi proprie adverſa pugna in ea gente evenerat, collegę ſecunda. Multa ſpolia hoſtium captivis carpentis traducta: multa militaria ſigna lata: ęris trecenta viginti millia: argenti bigati ducenta trigintaquatuor millia. in pedites ſingulos dati octingenti ęris: triplex equiti centurionique.

CAPUT XXIII.

Status rerum in Aſia ab Antiocho, conante occupare civitates, quas aut Philippus poſſederat, aut in ditione Ptolemæi regis erant, perturbatur.

38. EOdem anno Antiochus rex, cum hibernaſſet
Epheſi, omnes Aſię civitates in antiquam
imperii formulam redigere eſt conatus: reliquas
quidem, aut quia locis planis poſitę erant, aut
quia parum mœnibus armiſque ac juventuti fidebant,
haud difficulter jugum accepturas. Smyrna & Lampſacus libertatem uſurpabant. periculumque erat,
* al. quaſi lumque erat, ne, ſi conceſſum his foret, * quos
† abe. metuebat, Smyrnam in Æolide Joniaque, Lampſacum in Helleſponto, alię urbes ſequerentur.
Igitur & ipſe ab Epheſo ad Smyrnam obſidendam miſit: & quę Abydi copię erant, pręſidio
tantum modico relicto, duci ad Lampſacum oppugnandum juſſit. nec vi tantum terrebat: ſed
per legatos leniter loquendo, caſtigandoque temeritatem & pertinaciam, ſpem conabatur facere, brevi quę peterent habituros. (1) & tum
ſatis & ipſis, & omnibus aliis apparere, ab rege
impetratam eos libertatem, non per (2) occaſionem raptam habere. Adverſus quæ reſpondebant,
nihil neque mirari, neque ſuccenſere Antiochum de-

(1) *alii:* ſed cum ſatis &c. . . . appareret &c.
(2) *rebellione.*

debere, ſi ſpem libertatis differri non ſatis ęquo animo paterentur. Ipſe initio veris navibus ab Epheſo profectus Helleſpontum petit. terreſtres copias Madytum trajicit, Cherſoneſi urbem. terreſtri navalem exercitum junxit. & quia clauſerant portas, circumdedit mœnia armatis. & jam opera admoventi deditio eſt facta. Idem metus tum incolentes alias Cherſoneſi urbes in deditionem dedit. Lyſimachiam inde omnibus ſimul navalibus terreſtribuſque copiis venit. quam cum deſertam ac ſtratam prope ruinis inveniſſet: (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum reſtituendi nobilem urbem, & loco ſitam opportuno, cepit. itaque omni cura ſimul eſt aggreſſus & tecta muroſque reſtituere, & partim redimere ſervientes Lyſimachienſes, partim fuga ſparſos per Helleſpontum Cherſoneſumque conquirere contrahereque: partim novos colonos, ſpe commodorum propoſita, adſcribere, & omni modo frequentare. ſimul ut Thracum ſummoveretur metus, ipſe parte dimidia terreſtrium copiarum ad depopulandum proxima Thracię eſt profectus: partem, navaleſque ſocios omnes reliquit in operibus reficiendę urbis.

CAPUT XXIV.

Cum Antiochum convenientes legati Romani, acta ejus ſenatus nomine improbarent, ac æquum cenſerent, civitates ademptas Ptolemæo reddi, oritur diſceptatio.

SUb hoc tempus & L. Cornelius miſſus ab ſenatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ ſubſtitit; & decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius & L. Terentius a Thaſſo Lyſimachiam petierunt. eodem & a Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia poſt paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congreſſus cum legatis, deinceps invitatio benigna & hoſpitalis fuit. ut de man-

mandatis ſtatuque præſenti Aſiæ agi cœptum
eſt , animi exaſperati ſunt . Romani omnia a-
cta ejus , ex quo tempore e Syria claſſe ſolviſ-
ſet , diſplicere ſenatui non diſſimulabant : re-
ſtituique Ptolemæo civitates omnes , quæ ditio-
nis ejus fuiſſent , æquum cenſebant : *nam quod
ad eas civitates attineret*, *quas a Philippo poſſeſſas*,
Antiochus per occaſionem, *averſo Philippo in Roma-
num bellum* , *intercepiſſet* : *id vero ferendum non
eſſe* , *Romanos per tot annos terra marique tanta pe-
ricula ac labores exhauſiſſe*, *Antiochum belli præmia
habere* . *Sed* (1) *ut in Aſiam adventus ejus diſſi-
mulari ab Romanis* , *tanquam nihil ad eos perti-
nens*, *potuerit* : *quod jam etiam in Europam omni-
bus navalibus terreſtribuſque copiis tranſierit*, *quan-
tum a bello aperto cum Romanis abeſſe? illum qui-
dem* , *etiam ſi in Italiam trajiciat* , (2) *negatu-*
40. *rum* . Ad ea rex , *Satis jam ante videre ſe* , *Ro-
manos inquirere*, *quid regi Antiocho faciendum* : *at
quouſque terra marique progrediendum fuerit ipſis*,
non cogitare . *Aſiam nihil ad populum Romanum per-
tinere* : *nec magis illis inquirendum eſſe*, *quid An-
tiochus in Aſia*, *quam Antiocho*, *quid in Italia po-
pulus Romanus faciat* . *Quod ad Ptolemæum atti-
neat* , *cui ademptas civitates querantur* : *ſibi cum
Ptolemæo & amicitiam eſſe*, *& id agere ſe*, *ut bre-
vi etiam* (3) *affinitas jungatur* . *Nec ex Philippi
quidem adverſa fortuna ſpolia ulla ſe petiſſe* : *aut
adverſus Romanos in Europam trajeciſſe* . (4) * * *
fuerit, *quo victo omnia* , *quæ illius fuiſſent* , *jure
belli Seleuci facta ſint*, *exiſtimare ſuæ ditionis eſſe*,
occupatis majoribus ſuis rerum aliarum alia cura .
pri-

(1) *tametſi* . (2) *nim. ſe Romanis bellum inferre*
(3) *& quidem paulo poſt Cleopatra Antiochi filia
Ptolemæo Epiphani nupſit* .
(4) *hanc lacunam Crevier. ita ſupplet ex Polyb.*
17. 32. trajeciſſe, ſed ut Cherſoneſi urbes, &
loca recuperaret; quam, cum Lyſimachi fuerit
(quo victo o. q. i. f. j. b. ſ. f. ſ.) exiſtima-
re &c. *Ad intelligendum hunc locum faciunt*, *quæ
Hegeſianax ait infra l.* 34. *c.* 31. *n.* 58.

primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum uſurpando aliena poſſediſſe: ſicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lyſimachi fuerint. ad ea (1) *facienda in antiquum veniſſe: & Lyſimachiam deletam Thracum impetu, de integro condere: ut Seleucus filius eam ſedem regni habeat.*

CAPUT XXV.

Allato rumore de morte Ptolemæi regis, Antiochus in ſpem occupandi regnum in Ægyptum properat: in itinere cognito Ptolemæum vivere, dum tendit Cyprum, oborta tempeſtate, totam prope claſſem amittit.

HIs diſceptationibus per dies aliquot habitis, 42. rumor ſine ullo ſatis certo auctore allatus de morte Ptolemæi (2) regis: ut nullus exitus imponeretur (3) ſermonibus. nam diſſimulabat pars utraque ſe audiſſe. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges Antiochum, Ptolemæumque mandata erat, ſpatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat, ut, priuſquam moveretur aliquid in nova poſſeſſione regni, perveniret in Ægyptum. & Antiochus ſuam fore Ægyptum, ſi tum occaſio eſſet, cenſebat. itaque dimiſſis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terreſtribus copiis ad reſtituendam, ut inſtituerat, Lyſimachiam: ipſe omni claſſe navigans Epheſum, legatis ad Quintium miſſis, qui (4) ad fidem de ſocietate agerent: oram Aſię legens pervenit in Lyciam. Patariſque (5) cognito vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omiſſum conſilium eſt: Cyprum nihilo minus ten-

(1) *redigenda in antiquum jus.*
(2) *videtur addendum* effecit, ut &c.
(3) *inter Romanos & Antiochum.*
(4) *videtur deeſſe aliquid; ut ſenſus ſit, ad fidem faciendam Regem nihil adverſus Ægyptum tentaturum. alii legunt*, ibidem.
(5) *poſtquam cognitum eſt.*

tendens, cum Chelidonium promontorium ſuperaſſet, pauliſper ſeditione remigum eſt retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempeſtas oborta prope cum omni claſſe demerſit. multæ naves (1) ejectæ, multæ ita hauſtæ mari, ut nemo in terram enaverit. magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum, militumque ignotorum, ſed etiam inſignium amicorum. Collectis reliquiis naufragii, cum res non in eo eſſet, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, (2) Seleuciam redit. ibi ſubduci navibus juſſis, (jam enim hiems inſtabat) ipſe in hiberna An-
42. tiochiam proceſſit. In hoc ſtatu regum erant res.

CAPUT XXVI.

Triumviri epulones primum creantur: urbani quæſtores, poſt aliquod certamen, a ſacerdotibus aurum, quod per totum bellum non contuliſſent, exigunt. Habitis comitiis creantur coſſ. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius Cato.

ROmæ eo primum anno triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus, P. Manlius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Læca. His triumviris, item ut pontifici, lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus ſacerdotibus eo anno fuit quæſtoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat: quod ultimam penſionem pecuniæ in bellum (3) collatę perſolvere placuerat privatis. quæſtores ab auguribus, pontificibus, quod ſtipendium per bellum non contuliſſent, petebant. ab ſacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum, per quos

(1) *ad litus.* (2) *hæc eſt Seleucia Trachiotis. eo autem dicitur rediſſe Antiochus, non quod inde diſceſſerit, ſed quod retro navigans eo ſe contulerit.* (3) *ſecundo bello Punico.*

quos non dederant , exactum eſt . Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum ſuffecti : M. Marcellus conſul in locum C. Sempronii Tuditani , qui prætor in Hiſpania deceſſerat : & L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi . Et Q. Fabius Maximus augur mortuus eſt admodum adoleſcens, priuſquam ullum magiſtratum caperet : nec eo anno augur in ejus locum eſt ſuffectus . Comitia inde conſularia habita a M. Marcello conſule. creati COSS. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato . Prætores inde facti C. Fabricius Luſcinus , C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulſo , App. Claudius Nero , P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia (1) binis ęris populo diviſerunt. id C. Flaminii honoris cauſa , ipſius patriſque, advexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani & apparati magnifice ſunt, & ter toti inſtaurati . Ædiles pleb. Cn. Domitius Ænobarbus , & C. Scribonius, curio maximus, multos (2) pecuarios ad populi judicium adduxerunt . tres ex his condemnati ſunt. ex eorum multatitia pecunia ędem in inſula (3) Fauni fecerunt . Ludi plebeii per biduum inſtaurati, & epulum fuit ludorum cauſa.

CAPUT XXVII.

Provinciæ diſtribuuntur : conſules L. Valerius Flaccus , & M. Porcius , quorum alteri Italia , alteri Hiſpania evenit , antequam ab urbe proficiſcantur, ver ſacrum , a Cornelio Mammula Prætore ante votum , faciunt .

L. Valerius Flaccus, & M. Porcius , quo die 43.
magiſtratum inierunt , de provinciis cum ad

(1) *duobus aſſibus in ſingulos modios .*
(2) *qui pecorum negotiationem exercebant .*
(3) *ædem Fauno dicatam in Inſula Tiberina .*

ad ſenatum retuliſſent, Patres cenſuerunt, *cum in Hiſpania tantum gliſceret bellum, ut jam conſulari & duce & exercitu opus eſſet, placere, conſules Hiſpaniam citeriorem & Italiam provincias aut comparare inter ſe, aut ſortiri. utri Hiſpania provincia eveniſſet, eum duas legiones & quinque millia ſocium Latini nominis, & quingentos equites ſecum portare, & naves longas viginti ducere, alter COS. duas legiones ſcriberet. his Galliam provinciam obtineri ſatis eſſe, fractis proximo anno Inſubrium & Bojorum animis.* Cato Hiſpaniam, Valerius Italiam eſt ſortitus. Prętores deinde provincias ſortiti. C. Fabricius Luſcinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulſo Siciliam, Ap. Claudius Nero Hiſpaniam ulteriorem, P. Porcius Lęca Piſas, ut ab tergo Liguribus eſſet. P. Manlius in Hiſpaniam citeriorem adjutor conſuli datur. T. Quintio, ſuſpectis non ſolum Antiocho & Ætolis, ſed etiam Nabide, Lacedęmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium eſt, duas legiones ut haberet. in eas ſi quid ſupplementi opus eſſet, conſules ſcribere, & mittere in Macedoniam juſſi. Ap. Claudio pręter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites novos conſcribere permiſſum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hiſpaniam decretus, & legio eadem, quę fuerat ſub Minutio prętore, data. Et M. Porcio Lęcę ad Etruriam circa Piſas (1) ducenti peditum, & quingenti equites ex (2) Gallico exercitu decreti. In Sardinia proro-
41 gatum imperium Sempronio Longo. Provinciis ita diſtributis, conſules priuſquam ab urbe proficiſcerentur, vel ſacrum ex pontificum juſſu fecere, quod (3) C. Cornelius Mammula prętor vo-

(1) *hic peditum numerus nimis conciſus, ſi ad equites comparaveris. alii:* duo millia peditum.
(2) Gallicus *dicitur, quia adverſus Gallos pugnaverat.* (3) *hic explicat Livius, quod l.* 22. *c.* 7. *omi-*

voverat, de ſenatus ſententia, populique juſſu, Cn. Servilio, C. Flaminio COSS. annis poſt uno & viginti factum eſt, quam votum. Per eoſdem dies C. Claudius Appii filius, Pulcher, augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus, inauguratuſque eſt.

CAPUT XXVIII.

Imminuto terrore ab Hiſpania propter proſpere ibi commiſſam pugnam a Q. Minutio, omnes curæ convertuntur in Antiochum, & Nabin Lacedęmoniorum tyrannum, unde ingens belli moles videtur inſtare.

MIrantibus jam vulgo hominibus, quod Hiſpania moviſſet, bellum negligi, literę a Q. Minutio allatæ ſunt, *ſe ad* (1) *Turbam oppidum cum Budare & Beſaſide imperatoribus Hiſpanis ſignis collatis proſpere pugnaſſe, duodecim millia hoſtium cæſa, Budarem imperatorem captum, cæteros fuſos fugatoſque.* His literis lectis, minus terroris ab Hiſpanis erat, unde ingens bellum exſpectatum fuerat. Omnes curę poſt adventum utique decem legatorum in Antiochum regem converſæ. Hi, expoſitis prius quæ cum Philippo acta eſſent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem reſtare ab Antiocho docuerunt. *Ingenti claſſe, egregio terreſtri exercitu in Europam eum trajeciſſe. niſi avertiſſet vana ſpes ex vaniore* (2) *rumore orta Ægypti invadendæ, mox bello*

7. *omiſerat. nim. qui* ver Sacrum *voverit. hic fuit C. Corn. Mammula, quem eo loci non nominaverat. quod autem ibi mentio fit M. Æmilii Prætoris, id eo pertinet, ut intelligas, non Æmilium voviſſe* Ver Sacrum, *immo nec vovere juſſum, ſed tantum curare; ut omnia quæ Decemviri Patribus retulerunt, mature fierent, ex Pontificum ſententia.*

(1) *cujus populi hoc oppidum fuerit, non ſatis conſtat.* (2) *mortis Ptolemæi.*

bello Græciam arſuram ſuiſſe. neque enim ne Ætolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & aliud in viſceribus Græciæ ingens malum, Nabin nunc Lacedæmoniorum, mox, ſi liceat, univerſæ Græciæ futurum tyrannum, avaritia & crudelitate omnes fama celebratos tyrannos æquantem. cui ſi Argos velut arcem Peloponneſo impoſitam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam a Philippo Græciam fore: pro rege, (1) ſi nihil aliud, longinquo, vicinum tyrannum dominum habituram.

CAPUT XXIX.

Dilata conſultatione de Nabide tyranno, id, quod attinet ad Antiochum, attente animadvertitur: ad eum enim jam bellum contra Romanos parantem Annibal fruſtra in Africa bellum molitus, & ob id apud Romanos per epiſtolas adverſæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginienſium ſenatum de eo miſerant, profugus venit.

45. HÆc cum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per ſe ipſos explorata referrent, (2) audirent (3) majores: quod ad Antiochum attineret, maturanda his, cum rex quacunque de cauſa in Syriam conceſſiſſet, de tyranno conſultatio viſa eſt. Cum diu diſceptatum eſſet, utrum jam cauſę ſatis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret, quæ e republ. cenſeret eſſe, permiſerunt: eam rem eſſe morati, quæ maturata dilatave non tam magni momen-

(1) *quamvis nullum aliud diſcrimen eſſet.*
(2) *alii;* audirent majores; maturanda his (quod ad Antiochum attineret, quum rex quacunque de cauſa in Syriam conceſſiſſet, dilato) dę tyranno conſultatio viſa eſt.
(3) *Senatores ſeniores.*

menti ad ſummam rem populi Romani eſſet. magis id animadvertendum eſſe, quid Annibal & Carthaginienſes, ſi cum Antiocho ortum foret bellum, acturi eſſent. Adverſæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quiſque ſuis, identidem ſcribebant, *nuntios literaſque ab Annibale ad Antiochum miſſas, & ab rege ad eum clam legatos veniſſe. ut feras quaſdam nunquam miteſcere: ſic immitem implacabilemque ejus viri animum eſſe. marceſcere otio ſituque civitatem queri eum, & inertia * operis: nec ſine armorum ſonitu excitari poſſe.* Hæc probabilia memoria prioris belli per unum illum non magis geſti, quam moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos. (1) Judicum ordo Carthagine ea tempeſtate dominabatur, eo maxime, quod iidem perpetui judices erant. res, fama, vitaque omnium in illorum poteſtate erat. qui unum ejus ordinis, idem omnes adverſos habebat. nec accuſator apud judices infenſos deerat. Horum in tam impotenti regno (neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus Annibal, vocare ad ſe quæſtorem. (2) Idem pro nihilo habuit. nam & adverſæ factionis erat: & quia ex quæſtura in judices potentiſſimum ordinem referebatur, jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæſtorem miſit: ſubductumque in concionem non ipſum magis, quam ordinem judicum, præ quorum ſuperbia atque opibus nec leges quicquam eſſent, nec magiſtratus, accuſavit. & ut ſecundis auribus accipi orationem animadvertit, & infimorum quoque libertati gravem eſſe ſuperbiam eorum: legem extemplo promulgavit, pertulitque, ut in ſingulos annos judices legerentur, ne quis biennium continuum judex eſſet. Cæterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offen-

* al. *ſopiri.*

46.

(1) Suffetes *ii dicebantur.*
(2) *quæſtor juſſum contempſit.*

debat animos. Adjecit aliud, quod bono publico
ſibi proprias ſimultates irritavit. Vectigalia pu-
blica partim negligentia dilabebantur: partim
prædæ ac diviſui principum quibuſdam & magi-
ſtratibus erant. quin & pecunia quæ in ſtipen-
dium Romanis ſuo quoque anno penderetur, de-
erat: tributumque grave privatis imminere vi-
47. debatur. Annibal poſtquam vectigalia quanta ter-
reſtria maritimaque eſſent, & in quas res eroga-
rentur, animadvertit, & quid eorum ordinarii
Reipub. uſus conſumerent, quantum peculatus
averteret: omnibus reſiduis pecuniis exactis, tri-
buto privatis remiſſo, ſatis locupletem Rempub.
fore ad vectigal præſtandum Romanis pronuntia-
vit in concione, & præſtitit promiſſum. Tum
vero iſti, quos paverat per aliquot annos publi-
cus peculatus, velut bonis ereptis, non furto
eorum manibus extorto, infenſi & irati, Roma-
nos in Annibalem, & ipſos cauſam odii quæren-
tes, inſtigabant. Itaque diu repugnante Scipio-
ne Africano, quia parum ex pop. Rom. dignita-
te eſſe ducebat ſubſcribere odiis accuſationibuſ-
que Annibalis, & factionibus Carthaginienſium
inſerere publicam auctoritatem: nec ſatis habere
bello viciſſe Annibalem, niſi, velut accuſatores,
(1) calumniam in eum jurarent, ac nomen de-
ferrent: tandem (2) pervicerunt, ut legati Car-
thaginem mitterentur, qui apud ſenatum eorum
arguerent Annibalem cum Antiocho rege conſi-
lia belli faciendi inire. legati tres miſſi, C.
Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius
Culleo. qui cum veniſſent, ex conſilio inimico-
rum Annibalis, quærentibus cauſam adventus di-
ci juſſerunt, veniſſe ad controverſias, quæ cum
Maſaniſſa rege Numidarum Carthaginienſibus eſ-
ſent, dirimendas. id creditum vulgo. Anniba-
lem unum ſe peti ab Romanis non fallebat, &
ita pacem Carthaginienſibus datam eſſe, ut inex-
pia-

(1) *juramentum calumniæ præſtabant litigatores antequam litem inſtituerent; h. e. non calumniandi animo ſe litigare.* (2) *Annibalis inimici.*

piabile bellum adverſus ſe unum maneret . ita-
que cedere tempori & fortunæ ſtatuit . & præ-
paratis jam omnibus ante ad fugam , obverſatus
eo die in foro avertendæ ſuſpicionis cauſa, pri-
mis tenebris veſtitu (1) forenſi ad portam cum
duobus comitibus ignaris conſilii eſt egreſſus.
Cum equi, quo in loco juſſi erant, præſto fuiſ- 48.
ſent, nocte via cita regionem quandam agri (2)
Vocani tranſgreſſus , poſtero die mane inter A-
chollam & Thapſum ad ſuam turrim pervenit.
ibi eum parata inſtructaque remigio excepit na-
vis. ita Africa Annibal exceſſit, ſæpius patriæ,
quam (3) ſuorum eventus miſeratus. Eo die in
Cercinam inſulam trajecit. ubi cum in portu na-
ves aliquot Pœni onerarias cum mercibus (4)
inveniſſent , & ad egreſſum eum e nave concur-
ſus ſalutantium eſſet factus: percontantibus, (5)
legatum ſe Tyrum dici juſſit . veritus tamen,
ne qua earum navis nocte profecta Thapſum aut
Achollam nuntiaret ſe Cercinæ viſum: ſacrificio
apparari juſſo , magiſtros navium mercatoreſque
invitari juſſit, & vela cum antennis ex navibus
(6) corrogari , ut umbra (etenim media æſtas
forte erat) cœnantibus in litore fieret. quantum
res & tempus patiebatur, apparatæ celebratæque
ejus diei epulæ ſunt : multoque vino in ſerum
noctis convivium productum. Annibal, quam pri-
mum fallendi eos, qui in portu erant , tempus
habuit, navem ſolvit. cæteri ſopiti cum poſtero
die tandem ex ſomno pleni crapulæ ſurrexiſſent,
id quod (7) ſerum erat, aliquot horas remis in
naves collocandis & aptandis armamentis abſum-
pſerunt. Carthagine & multitudinis aſſuetæ do-
mum Annibalis frequentare concurſus ad veſtibu-
lum ædium eſt factus: & ut non comparere eum

 vul-

(1) *civico*. (2) *alii*: Volani . (3) *an* ſuos?
(4) *alii expuncto* τῷ Pœni, *legunt*, inveniſſet.
(5) *miſſum nomine publico*.
(6) *peti. eo ſcil. animo, ne qua navis nocte diſce-
deret*. (7) *h. e. ſero demum, & multa jam lu-
ce ſurrexerunt*.

vulgatum eſt, in forum turba convenit princi-
pem civitatis quærentium. & alii fugam conſciſ-
ſe, (id quod erat) alii fraude Romanorum in-
terfectum, idque (1) magis ferebant: varioſ-
que vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias
partes foventium factionibus. viſum deinde Cer-
49. cinæ eum, tandem allatum eſt. Romani legati
cum in ſenatu expoſuiſſent, *compertum Patribus
Romanis eſſe, & Philippum regem ante ab Anniba-
le maxime accenſum, bellum populo Rom. feciſſe:
& nunc literas nuntioſque ab eo ad Antiochum re-
gem profectos: haud quieturum ante, quam bellum
toto orbe terrarum conciſſet: ne his debere impune
eſſe, ſi ſatisfacere Carthaginienſes populo Rom. vel-
lent; nihil eorum ſua voluntate, nec publico conſi-
lio factum eſſe;* Carthaginienſes reſponderunt,
quicquid æquum cenſuiſſent Romani, facturos eſſe.
Annibal proſpero curſu Tyrum pervenit: exce-
ptuſque a (2) conditoribus Carthaginis, ut alia
patria, vir tam clarus omni genere honorum,
paucos moratus dies Antiochiam navigat. ibi
profectum jam regem cum audiſſet, (3) filium
ejus ſolenne ludorum ad (4) Daphnem celebran-
tem conveniſſet: comiter ab eo exceptus, nul-
lam moram navigandi fecit. Epheſi regem eſt
conſecutus, fluctuantem adhuc animo, incertum-
que de Romano bello. ſed haud parvum momen-
tum animo ejus ad (5) moliendum adventus An-
nibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore
alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quo-
niam legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſ-
dam alias civitates ex primo fœdere petentes ſe-
natus ad Quintium rejecit.

LI-

(1) *plures dicebant.*
(2) *quia Tyrii Carthaginem condiderant.*
(3) *intellige* & (4) *is vicus, ubi lucus ad* Oron-*tem fluvium.* (5) *bellum.*

LIBER XXXIV.

CAPUT I.

Cum ageretur ingenti contentione de abroganda lege Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de cohibendis matronarum cultibus tulerat, M. Porcius Cato Coſ. pro lege diſſerit.

INter bellorum magnorum aut vixdum finitorum aut imminentium curas interceſſit res parva dictu : ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis, ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio COSS. in medio ardore Punici belli : *ne qua mulier plus* (1) *ſemuncia auri haberet : neu veſtimento verſicolori uteretur* : *neu juncto* (2) *vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi* (3) *ſacrorum publicorum cauſa, veheretur*. M. & P. Junii Bruti, tribuni plebis, legem Oppiam tuebantur : nec eam ſe abrogari paſſuros ajebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adverſantiumque legi complebatur. matronæ nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias urbis, adituſque in forum obſidebant, viros deſcendentes ad forum orantes, ut florente republica, creſcente in dies privata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. augebatur hęc frequentia mulierum in dies: nam etiam ex oppidis conciliabuliſque convenerant. Jam & con- 2.
ſu-

1. (margin number beside the first line of the chapter)

(1) *v. l. 26. c. 28. n. 36.* (2) *fortaſſe lectica, aut ſella geſtatoria concedebatur.*
(3) *v. Spanh. de præſt. & uſu numiſm. diſſert.* 11.

ſules prętoreſque, & alios magiſtratus adire, & rogare audebant. cęterum minime exorabilem alterum utique conſulem M. Porcium Catonem habebant: qui pro lege, ne abrogaretur, ita diſſeruit: *Si in ſua quiſque noſtrum matre familias, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere inſtituiſſet, minus cum univerſis fœminis negotii haberemus. nunc domi victa libertas noſtra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, virorum omne genus in aliqua* (1) *inſula conjuratione muliebri a ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo genere non æque ſummum periculum eſt, ſi cœtus, & concilia, & ſecretas conſultationes eſſe ſinas. Atque ego vix ſtatuere apud animum meum poſſum, utrum pejor ipſa res, an pejore exemplo agatur. quorum alterum ad nos COSS. reliquoſque magiſtratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertinet. nam utrum e repub. ſit, nec ne, id quod ad vos fertur, veſtra exiſtimatio eſt, qui in ſuffragium ituri eſtis. Hæc conſternatio muliebris, ſive ſua ſponte, ſive auctoribus vobis, M. Fundani & L. Valeri, facta eſt, haud dubie ad culpam magiſtratuum pertinens, neſcio, vobis, tribuni, an COSS. magis ſit deformis. vobis, ſi fœminas ad concitandas tribunitias ſeditiones jam adduxiſtis: nobis, ſi ut plebis quondam, ſic nunc mulierum ſeceſſione leges accipiendæ ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. quod niſi me* (2) *verecundia ſingularum magis majeſtatis & pudoris, quam univerſarum, tenuiſſet, ne compellatæ a conſule viderentur: dixiſſem, qui hic mos eſt in publicum procurrendi, & obſidendi vias, & viros alienos appellandi? iſtud ipſum ſuos quæque domi rogare non potuiſtis? an blandiores in publico, quam in privato, & alienis, quam veſtris eſtis? quanquam ne domi quidem vos, ſi ſui juris fini-*

(1) *Lemno, inſula maris Ægei. Sola Hypſipyle Patrem Thoantem ſervavit.*

(2) *reſpectus majeſtatis, & pudoris ſingularum.*

nibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur, abrogarenturve, curare decuit. Majores noſtri nullam ne privatam quidem rem agere fœminas ſine auctore voluerunt: in manu eſſe parentum, fratrum, virorum. nos (ſi diis placet) jam etiam remp. capeſſere eas patimur: & foro quoque & concionibus & comitiis immiſceri. quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quam, quod aliæ rogationes tribunorum plebis ſuadent: aliæ legem abrogandam cenſent? (1) Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali: & (2) ſperate ipſas modum licentiæ facturas, niſi vos faciatis. Minimum hoc eorum eſt, quæ iniquo animo fœminæ ſibi aut moribus, aut legibus injuncta patiuntur. omnium rerum libertatem, imo licentiam, ſi vera dicere volumus, deſiderant. quid enim, ſi hoc expugnaverint, non tentabunt? Recenſete omnia muliebria jura, quibus 3.
licentiam earum alligaverint majores noſtri, per quæque ſubjecerint viris: quibus omnibus conſtrictas vix tamen continere poteſtis. quid ſi carpere ſingula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini: tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo ſimul pares eſſe cœperint, ſuperiores erunt. At hercule ne quid novum in eas rogetur, recuſant: non jus, ſed injuriam deprecantur. imo ut quam acceptiſtis, juſſiſtis ſuffragiis veſtris legem, quam uſu tot annorum & experiendo comprobaſtis, hanc ut abrogetis: id eſt, ut unam tollendo legem, cæteras infirmetis. Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt. id modo quæritur, ſi majori parti, & in ſumma prodeſt. ſi quod cuiquam privatim officiet jus, id deſtruet ac demolietur: quid attinebit univerſos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ ſunt, poſſint? Volo tamen audire, quid ſit, propter quod matronæ conſternatæ procurrant in publicum, ac vix foro ſe & concione abſtineant: ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? procul abeſt, abſitque ſemper talis fortuna reipub. ſed tamen cum fuit, negaſtis hoc piis precibus earum. At non pietas,

(1) *Laxate.*
(2) *ironia.*

tas, nec ſolicitudo pro ſuis, ſed (1) religio congregavit eas. matrem Idæam Peſſinunte ex Phrygia venientem acceptura ſunt. Quid honeſtum dictu ſaltem ſeditioni prætenditur muliebri? Ut auro & purpura fulgeamus, inquiunt: ut carpentis feſtis profeſtiſque diebus velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis ſuffragiis veſtris, per urbem vectemur: ne ullus modus ſumptibus, nec luxuriæ ſit.

4. *Sæpe me querentem de fœminarum, ſæpe de virorum, nec de privatorum modo, ſed etiam magiſtratuum ſumptibus audiſtis, diverſiſque duobus vitiis, avaritia & luxuria civitatem laborare: quæ peſtes omnia magna imperia everterunt. Hæc ego, quo melior lætiorque in dies fortuna reipub. eſt, quo magis imperium creſcit, & jam in Græciam Aſiamque tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas. Infeſta, mihi credite, ſigna ab (2) Syracuſis illata ſunt huic urbi. jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes miranteſque, & (3) antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes. ego hos malo propitios deos, & ita ſpero futuros, ſi in ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo, ſed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen (4) nulla accepit. quam cauſam fuiſſe cenſetis? eadem fuit, quæ majoribus noſtris nihil de hac re lege ſanciendi. nulla erat luxuria, quæ coerceretur. Sicut ante morbos neceſſe eſt cognitos eſſe, quam remedia eorum: ſic cupiditates prius natæ ſunt, quam leges, quæ iis modum facerent. Quid legem Li-*

---

(1) *ironia. nam id factum antea. v. l. 29. c. 8.*

(2) *Syracuſani delitiis diffluentes conveniebant Romam. v. Vellej. l. 1. & 2.* (3) antefixa, *unum vocabulum. ſimulacra quæ januis affigi ſolebant.*

(4) qua abſtinentia viri, mulieresque Romanę fuerint, apparet, quod a Rege munera eorum voluerit nemo accipere. *Varro de vita pop. R. 2. auctore Nonio.*

Liciniam excitavit de (1) quingentis jugeribus, niſi ingens cupido agros continuandi? quid legem (2) Cinciam de donis & muneribus, niſi quia vectigalis jam & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? Itaque minime mirum eſt, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem deſideratam eſſe, quæ modum ſumptibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis (3) Cyneas urbem circumiret: ſtantes in publico inveniſſet quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne cauſam quidem aut rationem inire poſſum. nam ut quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortaſſe naturalis aut pudoris aut indignationis habeat: ſic æquato omnium cultu, quid unaquæque veſtrum veretur, ne in ſe conſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt vel parſimoniæ vel paupertatis, ſed utrunque lex vobis demit, cum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipſam exæquationem non fero, illa locuples, cur non inſignis auro & purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet, ut quod habere non poſſunt, habituræ, ſi liceret, fuiſſe videantur? Vultis hoc certamen uxoribus veſtris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia poſſit? pauperes, ne ob hoc ipſum contemnantur, ſupra vires ſe extendant? Ne, ſimul pudere quod non oportet, (4) cœperit, quod oportet, non pudebit. Quæ de ſuo poterit, parabit; quæ non poterit, virum rogabit. Miſerum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit, cum quod ipſe non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, &

T 6 *quod*

(1) *v. l. 6. n. 35. cujus auctor ipſe poſtea ſua lege damnatus, l. 7. n. 16.*

(2) *ea lege cavebatur, ne cui liceret ob cauſam orandam munus accipere. præterea, ne plus ducentis aureis donare liceret, niſi ſi conjunctis perſonis donaretur. ea lex dicitur muneralis a Plauto.*

(3) *Pyrrhi legatus.*

(4) *ubi mulieres cœperint pudorem habere de eo quod non oportet, amittent pudorem in eo cujus pudere oportet.*

quod majus eſt, legem & ſuffragia rogant, & a quibuſdam impetrant, adverſus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. ſimul lex modum ſumptibus uxoris tuæ facere deſierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco exiſtimare, Quirites, futuram rem, quo fuit antequam lex de hoc ferretur. & hominem improbum non accuſari tutius eſt, quam abſolvi: & luxuria non mota tolerabilior eſſet, quam erit nunc ipſis vinculis, ſicut fera beſtia, irritata, deinde emiſſa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam cenſeo. vos quod ſaxitis, deos omnes fortunare velim.

CAPUT II.

L. Valerius tribunus plebis verba facit contra legem Oppiam, quæ tandem abrogatur.

5. POſt hæc tribuni quoque plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, cum pauca in eandem ſententiam adjeciſſent, tum L. Valerius pro rogatione ab ſe promulgata ita diſſeruit: *Si privati tantummodo ad ſuadendum diſſuadendumque id quod a nobis rogatur, proceſſiſſent, ego quoque, cum ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus ſuffragia veſtra exſpectaſſem. nunc cum vir graviſſimus COS. M. Porcius non auctoritate ſolum, quæ tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longa & accurata inſectatus ſit rogationem noſtram, neceſſe eſt paucis reſpondere, qui tamen plura verba in caſtigandis matronis, quam in rogatione noſtra diſſuadenda, conſumpſit: & quidem ut in dubio poneret, utrum id quod reprehenderet, matronæ ſua ſponte, an nobis auctoribus feciſſent. Rem defendam, non nos: in quos jecit magis hæc COS. verbo tenus, quam ut re inſimularet. Cœtum & ſeditiones, & interdum ſeceſſionem muliebrem appellavit, quod matronæ in publico vos rogaſſent, ut legem in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata repub. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ cauſa conquirantur, & hæc & alia eſſe ſcio, & M. Ca-*

tonem

tonem oratorem non ſolum gravem, ſed interdum etiam trucem eſſe ſcimus omnes, cum ingenio ſit mitis. Nam quid tandem novi matronæ ſecerunt, quod frequenter in cauſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas adverſus te (1) *Origines revolvam. accipe, quoties id fecerint, & quidem ſemper bono publico. Jam a principio regnante Romulo, cum* (2) *Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur: nonne intercurſu matronarum inter acies duas, prælium ſedatum eſt? Quid? regibus exactis, cum Coriolano Martio duce* (3) *legiones Volſcorum caſtra ad quintum lapidem poſuiſſent, nonne id agmen, quo obruta hæc urbs eſſet, matronæ averterunt? Jam urbe capta a* (4) *Gallis, aurum, quo urbs redempta eſt, nempe matronæ conſenſu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello* (*ne antiqua repetam*) *nonne & cum pecunia opus fuit, viduarum* (5) *pecuniæ adjuverunt ærarium? &, cum dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arceſſerentur, matronæ univerſæ ad mare profectæ ſunt ad matrem Idæam accipiendam? Diſſimiles, inquit, cauſæ ſunt. nec mihi cauſas æquare propoſitum eſt. nihil novi factum purgare ſatis eſt. Cæterum quod in rebus ad omnes pariter viros fœminaſque pertinentibus feciſſe eas nemo miratus eſt, in cauſa proprie ad ipſas pertinente miramur feciſſe? Quid autem fecerunt? ſuperbas mediusfidius aures habemus, ſi cum domini ſervorum non faſtidiant preces, nos rogari ab honeſtis fœminis indignamur. Venio nunc ad id, de* **6.** *quo agitur: in quo duplex conſulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari eſt indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coer-*

(1) *quibus res geſtæ populi Romani exponebantur. at eos libros multis poſt annis Catonem ſcripſiſſe, poſt Voſſium* 1. *de Hiſt. lat.* 5. *obſervarunt Reines.* 1. *Var. Lect.* 25. *& Noriſ. ad Cenotaph. Piſ. diſſert.* 1. *c.* 1.

(2) *Supra l.* 1. *n.* 13. (3) *l.* 2. *n.* 40.

(4) *l.* 5. *n.* 48. (5) *l.* 24. *n.* 18.

coercendæ cauſa lata eſſet. & illa communis pro legibus viſa conſularis oratio eſt, & hæc adverſus luxuriam ſeveriſſimis moribus conveniebat. Itaque periculum eſt, niſi, quid in utraque vani ſit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, ſed perpetuæ utilitatis cauſa in æternum latæ ſunt, nullam abrogari debere fateor, niſi quam aut uſus coarguit, aut ſtatus aliquis reipub. inutilem fecit: ſic quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe video. quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat: quæ in bello, pax: ut in navis adminiſtratione alia in ſecunda, alia in adverſa tempeſtate uſui ſunt. Hæc cum ita natura diſtincta ſint: ex utro tandem genere ea lex eſſe videtur, quam abrogamus? An vetus regia (1) lex, ſimul cum ipſa urbe nata? an (quod (2) ſecundum eſt) a decemviris ad condenda jura creatis in XII. tabulis ſcripta? ſine qua cum majores noſtri non exiſtimarint matronale decus ſervari poſſe, nobis quoque verendum ſit, ne cum ea pudorem ſanctitatemque fœminarum abrogemus? Quis igitur neſcit, novam iſtam legem eſſe, Q. Fabio, T. Sempronio conſulibus XX. annis ante latam? ſine qua cum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint: quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum eſt? nam ſi iſta lex ideo lata eſſet, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret. cur ſit autem lata, ipſum indicavit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant ſocii: non milites in ſupplemen-

(1) *Synecdoche. multas enim leges a Romulo latas Dionyſ. refert. quamquam intelligi poſſunt leges etiam a reliquis Regibus latæ. nam l. 6. c. 1.* leges (erant autem eę duodecim tabulæ, & quędam regię leges) conquiri juſſerunt.

(2) *ſecundum auctoritatis locum obtinuerunt leges 12. Tab. de his l. 3. n. 33.*

mentum, non ſocios navales ad claſſem tuendam, non pecuniam in ęrario habebamus: ſervi, quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis ſolveretur, emebantur; in eandem (1) *diem frumentum, & cætera, quæ belli uſus poſtulabant, præbenda publicani ſe conducturos profeſſi erant: ſervos ad remum, numero ex cenſu conſtituto, cum ſtipendio noſtro dabamus: aurum & argentum omne, a ſenatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias ſuas in ærarium deferebant: cautum erat,* (2) *quo ne plus auri & argenti facti: quo ne plus ſignati argenti & æris domi haberemus. Tali eo tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coercendam lex Oppia deſiderata* (3) *ſit: cum, quia Cereris ſacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermiſſum erat, ſenatus finiri luctum triginta diebus juſſit. Cui non apparet, ob inopiam & miſeriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in uſum publicum vertendæ erant, iſtam legem ſcriptam, tandiu manſuram, quandiu cauſa ſcribendæ legis manſiſſet? nam ſi quæ tunc temporis cauſa aut decrevit ſenatus, aut populus juſſit, in perpetuum ſervari oportet: cur pecunias reddimus privatis? cur publica præſenti pecunia locamus? cur ſervi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, ſicut tunc dedimus? Omnes alii ordines, omnes* 7. *homines mutationem in meliorem ſtatum reipub. ſentient: ad conjuges tantum noſtras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis: liberi noſtri prætextis purpura togis utentur: magiſtratibus in coloniis municipiiſque, hic Romæ infimo genere* (4) *magiſtris vicorum, togę prętextę habendæ*

(1) *alii:* diem pecunię. *dies autem pecuniæ, eſt, dies ſolutionis ex ærario faciendæ. Cic.* 10. *ad Att.* 5. diem pecunię idus Novembres eſſe.

(2) *definita erat quantitas, quam excedere non licebat.*

(3) *aut hæc interrogatio eſt, aut ironica oratio.*

(4) *per ſingulos vicos creabantur e plebe cujuſque vi-*

dę jus permittemus: nec id ut vivi ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam ut cum eo (1) crementur mortui: fœminis duntaxat purpurę uſum interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula uti, matremfamilias tuam purpureum amiculum habere non ſines? & equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quam uxor veſtita? Sed in purpura, quę teritur, abſumitur, injuſtam quidem, ſed aliquam tamen cauſam tenacitatis video: in auro vero, in quo pręter (2) manus pretium nihil intertrimenti fit, quę malignitas eſt? pręſidium potius in eo eſt & ad publicos, & ad privatos uſus, ſicuti experti eſtis. Nullam ęmulationem inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe ajebat. At hercule univerſis dolor & indignatio eſt, cum ſociorum Latini nominis uxoribus vident ea conceſſa ornamenta, quę ſibi adempta ſint: cum inſignes eas eſſe auro & purpura: cum illas vehi per urbem, ſe pedibus ſequi: tanquam in illarum civitatibus, non in ſua imperium ſit. Virorum hoc animos vulnerare poſſet: quid muliercularum cenſetis, quas etiam parva movent? Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec triumphi, nec inſignia, nec dona aut ſpolia bellica his contingere poſſunt: munditię, & ornatus, & cultus, hęc fœminarum inſignia ſunt: his gaudent & gloriantur: hunc mundum muliebrem appellarunt majores noſtris. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum, deponunt? quid, cum eluxerunt, ſumunt? quid in gratulationibus ſupplicationibuſque, niſi excellentiorem ornatum adjiciunt? Scilicet ſi legem Oppiam abrogaveritis: non veſtri arbitrii erit, ſi quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filię, uxores, ſorores etiam quibuſdam in manu erunt. Nunquam ſalvis ſuis exuitur ſervitus muliebris. & ipſæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quam in legis malunt eſſe. & vos in manu & tutela, non in ſervitio debetis habere eas, & malle patres vos, aut viros, quam do-

---

viciniæ quatuor Vico-Magiſtri, *qui eorum curam gererent ſub regionum curatoribus.*

(1) *v. Lipſ.* 1. *Elect.* 6. (2) *artificis.*

*dominos dici. Invidioſis nominibus utebatur modo
COS. ſeditionem muliebrem & ſeceſſionem appellan-
do. id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſi-
cut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant.* 8.
Patiendum huic (1) *infirmitati eſt quodcunque vos
cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatius imperio
uti debetis.* Hęc cum contra legem proque lege dicta
eſſent, aliquanto major frequentia mulierum poſtero
die ſeſe in publicum effudit: unoque agmine omnes
tribunorum jannas obſederunt, qui collegarum
rogationi intercedebant: nec ante abſtiterunt,
quam remiſſa interceſſio a tribunis eſſet. nulla
deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem
abrogarent. annis XX. poſt abrogata eſt, quam
lata.

CAPUT III.

*M. Porcius Cato Cos. in Hiſpaniam profectus copias
ad Emporias exponit: quæ earum poſitio, quique
coloni eſſent, narratur.*

M. Porcius COS. poſteaquam abrogata eſt
Oppia lex, extemplo XXV. navibus lon-
gis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ
(2) portum profectus, eodem exercitu conveni-
re juſſo, & edicto per oram maritimam miſſo
navibus omnis generis contractis, ab Luna pro-
ficiſcens edixit ut ad portum Pyrenæi ſequeren-
tur, inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum.
Prætervecti Liguſtinos montes, (3) ſinumque
Gallicum, ad diem, quam edixerat, convene-
runt. inde Rhodam ventum, & præſidium Hiſ-
panorum, quod in caſtello erat, vi dejectum.
ab Rhoda ſecundo vento Emporias perventum.
ibi copiæ omnes, præter ſocios navales, in ter-
ram expoſitæ. Jam tunc Emporiæ duo oppida 9.
erant muro diviſa. unum Græci habebant a Pho-
cæa, unde & Maſſilienſes oriundi, alterum Hiſ-
pa-

(1) *pro infirmitate ſua mulieres pati debent.*
(2) *In Etruria.* (3) *golfo di Lion.*

pani. ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minus quadringentos paſſus patentem habebat. Hiſpanis retractior a mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab divo Cæſare poſt devictos Pompeii liberos adjecti. nunc in corpus unum confuſi omnes, Hiſpanis prius, poſtremo & Græcis in civitatem Romanam adſcitis. Miraretur, qui tum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti (1) objectos, quæ res eos tutaretur. diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri verſam in agros, egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta impoſita: cujus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſa, ſed quanta ſi hoſtis ad portas eſſet, & ſervabant vigilias & circumibant cura. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant, ne ipſi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hiſpanorum oppidum verſa nunquam niſi frequentes, pars tertia fere, (2) cujus proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. cauſa exeundi hæc erat. commercio eorum Hiſpani imprudentes maris gaudebant; mercarique & ipſi ea quæ externa navibus inveherentur, & agrorum (3) exhibere fructus volebant. hujus mutui uſus deſiderium, ut Hiſpana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod ſub umbra Romanæ amicitiæ latebant, quam ſicut minoribus viribus quam Maſſilienſes, ita pari colebant fide. tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret ubi & quantæ hoſtium copiæ eſſent, ut ne mora quidem ſegnis eſ-

(1) *Græcos.*
(2) *ad quam tertiam partem civium vigiliæ pertinuerant.* (3) *alii;* exigere. *h. e. diſtrahere.*

eſſet, omne id tempus exercendis militibus conſumpſit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis Hiſpani haberent. itaque redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſſis, *Bellum*, inquit, *ſeipſum alet*. profectus ab Emporiis agros hoſtium urit vaſtatque: omnia fuga & terrore complet.

CAPUT IV.

M. Helvius, dum ex ulteriore Hiſpania decedit, Celtiberos cædit: Romam reverſus, urbem ovans ingreditur, ac magnam vim auri infert in ærarium.

EOdem tempore M. Helvio decedenti ex ulte- 10.
riore Hiſpania cum præſidio ſex millium dato ab App. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuiſſe Valerius ſcribit: duodecim millia ex iis cæſa: oppidum Iliturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad caſtra Catonis Helvius pervenit. & quia tuta jam ab hoſtibus regio erat; præſidio in ulteriorem Hiſpaniam remiſſo, Romam eſt profectus: & ob rem feliciter geſtam ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti (1) infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo ſeptingenta trigintaduo: & ſignati bigatorum XVII. millia XIII. & (2) Oſcenſis argenti CXX. millia CCCCXXXVIII. Cauſa triumphi negandi ſenatui fuit, quod alieno auſpicio & in aliena provincia pugnaſſet. Cæterum biennio poſt redierat, cum, provincia ſucceſſori Q. Minutio tradita, annum inſequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuiſſet. itaque duobus modo menſibus ante Helvius ovans urbem eſt ingreſſus, quam ſucceſſor ejus Q. Minutius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo trigintaquatuor mil-

(1) *infectum argentum, & ſignatum opponuntur.*
(2) *ab Oſca Ilergetum Civitate, quæ abundat fodinis.*

Digitized by Google

millia octingenta, bigatorum LXXVIII. millia, & Oſcenſis argenti CCLXXVIII. millia.

CAPUT V.

Legati Ilergetum opem a Catone contra hoſtes petentes, quia copiæ a conſule tuto dividi non poſſunt, oſtentata in ſpeciem ſpe auxilii, dimittuntur.

IN Hiſpania interim conſul haud procul Em-
11. poriis caſtra habebat. eo legati tres ab Iler-
getum regulo Biliſtage, in quibus unus filius
erat, venerunt, querentes caſtella ſua oppugna-
ri: nec ſpem ullam eſſe reſiſtendi, niſi præſidio
Romanus miles eſſet. V. millia militum ſatis
eſſe: nec hoſtes, ſi tanta manus veniſſet, man-
ſuros. Ad ea conſul, *moveri quidem ſe vel peri-
culo eorum, vel metu* dicere: *ſed ſibi nequaquam
tantum copiarum eſſe, ut, cum magna vis hoſtium
haud procul abſit, cum qua mox ſignis collatis di-
micandum ſibi in dies exſpectet; dividendo exerci-
tu, minuere tuto vires poſſet*. Legati ubi hæc au-
diverunt, flentes ad genua conſulis provolvun-
tur. Orant, *ne ſe in rebus tam trepidis deſerat.
quo enim ſe repulſos ab Romanis ituros? nullos ſe
ſocios, nihil uſquam in terris aliud ſpei habere.
potuiſſe ſe extra id periculum eſſe, ſi decedere fide,
ſi conjurare cum cæteris voluiſſent: nullis minis,
nullis terriculis ſe motos, ſperantes ſatis opis & au-
xilii ſibi in Romanis eſſe. id ſi nullum ſit, ſi ſibi
a conſule negetur: deos hominesque ſe teſtes facere,
invitos & coactos ſe, ne eadem, quæ Saguntini paſ-
ſi ſunt, patiantur, defecturos, & cum cæteris potius
12. Hiſpanis, quam ſolos perituros eſſe*. Et illo quidem
die ſic ſine reſponſo dimiſſi. Conſulem nocte,
quæ inſecuta eſt, anceps cura agitare. nolle de-
ſerere ſocios, nolle minuere exercitum, quod
aut moram ſibi ad dimicandum, aut in dimi-
cando periculum afferre poſſet. ſtat ſententia
non minuere copias, ne quid interim hoſtes in-
fe-

ferant ignominiæ: ſociis (1) ſpem pro re oſtentandam cenſet. *Sæpe vana pro veris, maxime in bello valuiſſe: & credentem ſe aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipſa fiducia & ſperando atque audendo ſervatum.* Poſtero die legatis reſpondit: *quanquam vereatur ne ſuas vires, aliis eas commodando, minuat, tamen illorum ſe temporis ac periculi magis, quam ſui rationem habere, denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, mature coquant:* naveſque in diem tertium expediri juſſit: duos ex legatis Biliſtagi atque Ilergetibus nuntiare ea jubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud ſe retinet. Legati non ante profecti, quam impoſitos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nuntiantes, non ſuos modo, ſed etiam hoſtes fama Romani auxilii adventantis impleverunt.

CAPUT VI.

Cato coſ. milites cohortationibus inflammatos contra hoſtes ducens, illos magna clade ſuperat, ac omnem citeriorem Hiſpaniam perdomat.

Conſul ubi ſatis, quod in ſpeciem fuit, oſtentatum eſt, revocari ex navibus milites
jubet. ipſe cum jam id tempus anni appeteret, 13.
quo geri res poſſent, caſtra hiberna mille paſſuum ab Emporiis poſuit: inde per occaſiones nunc hac parte, nunc illa, modico præſidio caſtris relicto, prædatum milites in hoſtium agros educebat. Nocte ferme proficiſcebantur, ut & quam longiſſime a caſtris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res novos milites, & hoſtium magna vis excipiebatur, nec jam egredi extra munimenta caſtellorum audebant. Ubi ſatis admodum & ſuorum & hoſtium animos eſt expertus, convocari tribunos præfectoſ-

(1) *bujus conſilii Catonis meminit Frontin. l.* 4. 7. 31.

Digitized by Google

ctoſque, & equites omnes & centuriones juſſit. *Tempus*, inquit, *quod ſæpe optaſtis, venit, quo vobis poteſtas fieret virtutem veſtram oſtendendi. adhuc prædonum magis, quam bellantium militaſtis more. nunc juſta pugna hoſtes cum hoſtibus conſeretis manus. non agros inde populari, ſed urbium opes haurire licebit. Patres noſtri, cum in Hiſpania* (1) *Carthaginienſium & imperatores ibi & exercitus eſſent;* (2) *ipſi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere voluerunt, ut imperii ſui Iberus fluvius eſſet finis. nunc cum duo prætores, cum COS. cum tres exercitus Romani Hiſpaniam obtineant; Carthaginienſium jam prope X. annis nemo in his provinciis ſit: imperium nobis circa Iberum amiſſum eſt. hoc armis & virtute recuperetis oportet; & nationem rebellantem magis temere, quam conſtanter bellantem, jugum, quo ſe exuit, accipere rurſus cogatis.* In hunc modum maxime adhortatus, pronuntiat ſe nocte ad caſtra hoſtium ducturum. ita ad corpora

14\. curanda dimiſſi. Nocte media, cum auſpicio operam dediſſet, profectus, ut locum, quem vellet, priuſquam hoſtes ſentirent, caperet, præter caſtra hoſtium circumducit: & prima luce acie inſtructa ſub ipſum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari a tergo apparuiſſe Romanos, diſcurrere ipſi ad arma. interim conſul apud ſuos: *Nuſquam niſi in virtute ſpes eſt, milites*, inquit, *& ego ſedulo,* (3) *ne eſſet, feci. inter caſtra noſtra & nos medii hoſtes: ab tergo hoſtium ager eſt. quod pulcherrimum, idem tutiſſimum eſt, in virtute ſpem poſitam habere.* Sub hæc (4) cohortes recipi jubet, ut barbaros ſimulatione fugæ eliceret. id quod crediderat, evenit. pertimuiſſe & cedere rati Romanos, porta erumpunt, & quantum inter caſtra ſua & hoſtium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie inſtruenda, conſul, jam paratis ordinatiſque omnibus, incompoſitos aggreditur. equites

(1) *in poteſtate.* (2) *Patres noſtri.*
(3) *alibi, niſi in virtute.* (4) *tres.*

quites primos ab utroque cornu in pugnam indu-
xit. ſed in dextro extemplo pulſi, cedenteſque
trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod
ubi vidit COS., duas cohortes delectas ab dextro
latere hoſtium circumduci jubet: & ab tergo ſe
oſtendere prius, quam concurrerent peditum a-
cies. Is terror objectus hoſti, rem metu Roma-
norum equitum inclinatam æquavit. tamen adeo
turbati erant dextræ alæ equites pediteſque, ut
quoſdam COS. manu ipſe reprehenderit, & ad-
verſos in hoſtem verterit. ita & quandiu miſſi-
libus pugnatum eſt, anceps pugna erat: & jam
ab dextera parte, unde terror & fuga cœperat,
ægre Romanus reſiſtebat. a ſiniſtro cornu & ab
fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo
inſtantes pavidi reſpiciebant. Ut emiſſis ſolifer-
reis falaricisque gladios ſtrinxerunt, tum velut
redintegrata eſt pugna. non cæcis ictibus procul
ex improviſo vulnerabantur: ſed pede collato,
tota in virtute ac viribus ſpes erat. Feſſos jam 15.
ſuos COS. ex ſecunda acie ſubſidiariis cohorti-
bus in pugnam inductis, accendit: nova acies
facta: integri recentibus telis fatigatos adorti
hoſtes, primum acri impetu velut cuneo percu-
lerunt: deinde diſſipatos in fugam adverterunt:
effuſoque per agros curſu caſtra repetebantur. Ubi
omnia fuga completa vidit Cato: ipſe ad ſecun-
dam legionem, quæ in ſubſidio poſita erat, equo
revehitur: & ſigna præ ſe ferri, plenoque gra-
du ad caſtra hoſtium oppugnanda ſuccedere jubet.
ſi quis extra ordinem avidius procurrit, & ipſe
interequitans ſparo percutit, & tribunos centu-
rioneſque caſtigare jubet. Jam caſtra hoſtium op-
pugnabantur: ſaxiſque & ſudibus & omni gene-
re telorum ſummovebantur a vallo Romani. ubi
recens admota legio eſt, tum & oppugnantibus
animus crevit, & infenſius hoſtes pro vallo pu-
gnabant. COS. omnia oculis perluſtrat; ut, qua
minima vi reſiſtatur, ea parte irrumpat. ad ſi-
niſtram portam infrequentes videt: eo ſecundæ
legionis principes haſtatoſque inducit. Non ſu-
ſtinuit impetum eorum ſtatio quæ portæ appoſi-

ta

ta erat. & cæteri poſteaquam intra vallum hoſtes vident, ipſis caſtris exuti ſigna armaque abjiciunt. cæduntur in portis ſuomet ipſi agmine in arcto hærentes, ſecundani terga hoſtium cædunt, cæteri caſtra diripiunt. Valerius Antias ſupra XL. millia hoſtium cæſa eo die ſcribit. Cato ipſe haud ſane detrectator laudum ſuarum
26. multos cæſos ait, numerum non adſcribit. Tria eo die laudabilia feciſſe putatur: unum, quod circumducto exercitu procul navibus ſuis caſtriſque, ubi ſpem niſi in virtute haberent, inter medios hoſtes prælium commiſit: alterum, quod cohortes ab tergo hoſtibus objecit: tertium, quod ſecundam legionem, cæteris omnibus effuſis ad ſequendos hoſtes, pleno gradu ſub ſignis compoſitam inſtructamque ſubire ad portam caſtrorum juſſit. Nihil deinde a victoria ceſſatum. cum, receptui ſigno dato, ſuos ſpoliis onuſtos in caſtra reduxiſſet, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit: effuſius, ut ſparſis hoſtibus fuga, prædati ſunt. quæ res non minus, quam pugna pridie adverſa Emporitanos Hiſpanos accolaſque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum civitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt ſe, quos omnes appellatos benigne, vinoque & cibo curatos, domos dimiſit. Confeſtim inde caſtra movit. & quacunque incedebat agmen, legati dedentium civitates ſuas occurrebant. & cum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hiſpania perdomita erat. captivique & Romani & ſocium ac Latini nominis variis caſibus in Hiſpania oppreſſi, domum COS. a barbaris reducebantur.

CA-

CAPUT VII.

Conſul Cato Bergiſtanos in citeriore Hiſpania deficientes iterum ſubigit : P. quoque Manlius prætor in ulteriore Hiſpania contra Turdetanos proſpere pugnat.

FAma deinde vulgatur, COS. in Turdetaniam exercitum ducturum : & ad devios montanos profecturum etiam, falſo perlatum eſt. Ad hunc vanum & ſine auctore ullo rumorem Bergiſtanorum (1) civitatis ſeptem caſtella defecerunt. eos deducto exercitu COS. ſine memorando prælio in poteſtatem redegit. Haud ita multo poſt iidem, regreſſo Tarraconem COS. priuſquam, inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti. ſed non eadem venia victis fuit. ſub corona veniere omnes, ne ſæpius pacem ſolicitarent. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minutio, cui ſucceſſerat, accepto, ad- 17.
juncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine ſua, obviam ierunt agmini Romano. Eques immiſſus turbavit extemplo aciem eorum. pedeſtre prælium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hoſtium bellique haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum eſt. X millia Celtiberum mercede Turdetani conducunt, alieniſque armis parabant bellum.

(1) *gentis.*

CAPUT VIII.

Cato coſ. omnibus cis Iberum Hiſpanis, ne poſſint rebellare, adimit arma: dirutis uno die omnium muris, arma contra nondum parentes circumferens, egregium ſe imperatorem gerit.

COS. interim rebellione Bergiſtanorum ictus, cæteras quoque civitates ratus per occaſionem idem facturas, arma omnibus, cis Iberum Hiſpanis ademit. quam rem adeo ægre paſſi, ut multi mortem ſibimet ipſi conſciſcerent: ferox gens, nullam vitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi COS. renuntiatum eſt, ſenatores omnium civitatum ad ſe vocari juſſit. atque iis, *Non noſtra*, inquit, *magis, quam veſtra refert, vos non bellare. ſiquidem id majore Hiſpanorum malo, quam exercitus Romani labore, ſemper adhuc factum eſt. id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri poſſe, ſi effectum erit, ne poſſitis rebellare. volo id quam molliſſima via conſequi. vos quoque in ea re conſilio me adjuvate. nullum libentius ſequar, quam quod voſmetipſi attuleritis.* Tacentibus, ſpatium ſe ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum revocati ſecundo quoque concilio tacuiſſent: uno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, ut in quanque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segeſticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis ce-
18. pit. Eo majorem habebat difficultatem in ſubigendis hoſtibus, quam qui primi venerant in Hiſpaniam, quod ad illos, tædio imperii Carthaginienſium, Hiſpani deficiebant: huic ex uſurpata libertate in ſervitutem velut aſſerendi erant. & ita mota omnia accepit, ut alii in armis eſſent: alii obſidione ad defectionem (1) cogerentur. nec, niſi in tempore ſubventum foret, ultra ſu-
ſten-

(1) *cogerentur ab ipſis Hiſpanis ad defectionem a Romanis.*

ſtentaturi fuerint. Sed in COS. ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per ſe adiret atque ageret; nec cogitaret modo imperaretque quæ in rem eſſent, ſed pleraque ipſe per ſe tranſigeret: nec in quenquam omnium gravius ſeveriuſque, quam in ſemetipſum, imperium exerceret: parſimonia & vigiliis & labore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu ſuo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet.

CAPUT IX.

Conſul Cato in Turdetaniam, ubi propter auxilia Celtiberorum difficulter bellum a Manlio prætore gerebatur, proficiſcitur: cum ad pugnam Celtiberos elicere non poſſet, in citeriorem Hiſpaniam regreditur: ibi vi ſubactis populis, qui perſtarent in armis, provinciam pacat. Alter quoque coſ. Valerius Flaccus in Gallia cum Bojis proſpere confligit.

DIfficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab (1) 19.
hoſtibus, ſicut ante dictum eſt, faciebant. itaque eo COS. arceſſitus literis prætoris, legiones duxit. Ubi eo venit (caſtra ſeparatim Celtiberi, & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prælia incurſantes in ſtationes eorum Romani facere: ſemperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire COS. atque iis trium conditionum electionem ferre jubet. primam, ſi tranſire ad Romanos velint, & duplex ſtipendium accipere, quam quantum a Turdetanis pepigiſſent. alteram, ſi domos abire, publica fide accepta: nihil eam rem noxæ futuram, quod hoſtibus ſe Romanorum junxiſſent. tertiam, ſi utique bellum placeat, diem locumque conſtituant, ubi ſecum armis decernant. A Celtiberis

(1) *Turdetanis.*

(1) dies ad conſultandum petita. concilium im-
miſtis Turdetanis habitum magno cum tumultu:
eo minus decerni quicquam potuit. Cum incer-
tum bellum an pax cum Celtiberis eſſet, com-
meatus tamen haud ſecus, quam in pace, ex a-
gris caſtelliſque hoſtium Romani portabant: pe-
rinde ſæpe munimenta eorum, velut communi pa-
cto commercio, privatis induciis ingredientes.
COS. ubi hoſtes ad pugnam elicere nequit, pri-
mum prædatum ſub ſignis aliquot expeditas co-
hortes in agrum (2) integræ regionis ducit:
deinde audito, Seguntiæ Celtiberum omnes ſar-
cinas impedimentaque relicta, eo pergit ducere
ad oppugnandum. Poſteaquam nulla moventur re,
perſoluto ſtipendio non ſuis modo, ſed etiam præ-
toris militibus, relictoque omni exercitu in ca-
ſtris prætoriis, ipſe cum ſeptem cohortibus ad I-
20. berum eſt regreſſus. Ea tam exigua manu oppida
aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Auſe-
tani, Sueſſetani. Lacetanos, deviam & ſilveſtrem
gentem, cum inſita feritas continebat in armis:
tum conſcientia, dum conſul exercituſque Tur-
dulo bello eſt occupatus, depopulatorum ſubitis
incurſionibus (3) ſociorum. igitur ad oppidum
eorum oppugnandum conſul ducit non Romanas
modo cohortes, ſed juventutem etiam merito in-
fenſorum iis ſociorum. Oppidum longum, in la-
titudinem haudquaquam tantundem patens habe-
bant. quadringentos inde ferme paſſus conſtituit
ſigna. ibi delectarum cohortium ſtationem relin-
quens, præcepit eis, ne ſe ex eo loco ante mo-
verent, quam ipſe ad eos veniſſet. cæteras co-
pias ad ulteriorem partem urbis circumducit. ma-
ximum ex omnibus auxiliis numerum Sueſſetanæ
juventutis habebat. eos ad murum oppugnan-
dum ſubire jubet. Quorum ubi arma ſignaque
Lacetani cognovere: memores, quam ſæpe in a-
gro eorum impune perſultaſſent, quoties ipſos ſi-
gnis collatis fudiſſent fugaſſentque: patefacta re-
pen-

(1) *tempus*. (2) *populationibus non vexatæ*.
(3) *populi Romani*.

pente porta, univerſi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Sueſſetani tulere. quod poſteaquam, ſicut futurum ratus erat, COS. fieri etiam vidit, equo citato ſubter murum hoſtium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effuſis omnibus ad ſequendos Sueſſetanos, qua ſilentium ac ſolitudo erat, in urbem inducit: priuſque omnia cepit, quam ſe reciperent Lacetani. mox ipſos nihil præter arma habentes
in deditionem accepit. Confeſtim inde victor ad 21.
Vergium caſtrum ducit. Receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incurſiones in agros pacatos provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad COS. princeps Vergiſtanus: & purgare ſe ac populares cœpit, non eſſe in manu ipſis rempublicam. prædones receptos totum ſuæ poteſtatis id caſtrum feciſſe. COS. eum domum redire, cum ficta aliqua probabili, cur abfuiſſet, cauſa, juſſit. cum ſe muros ſubiſſe cerneret, intentoſque prædones ad tuenda mœnia eſſe: tum uti cum ſuæ factionis hominibus meminiſſet arcem occupare. Id, uti præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros aſcendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvaſit. Hujus potitus loci COS. eos qui arcem tenuerant, liberos eſſe cum cognatis, ſuaque habere juſſit: Vergiſtanos cæteros quæſtori ut venderet, imperavit: de prædonibus ſupplicium ſumpſit. Pacata provincia, vectigalia magna inſtituit ex ferrariis argentariiſque, quibus tum inſtitutis locupletior in dies provincia fuit. Ob eas res geſtas in Hiſpania, ſupplicationem in triduum Patres
decreverunt. Eadem æſtate alter COS. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Bojorum exercitu propter Litanam ſilvam ſignis collatis ſecundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæſa traduntur. cæteri omiſſo bello in vicos ſuos atque agros dilapſi. COS. reliquum æſtatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, reſtituitque quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. 22.

CAPUT X.

T. Quintius, accepto ab Roma ſenatuſconſulto de bello inferendo Nabidi Lacedæmoniorum tyranno, qui Argos fraude occupatos tenebat, rem ipſe Corinthi in conventu ſociarum urbium refert: cum, diſſentientibus Ætolis, omnes bellum decreviſſent, contractas copias & auxilia Argos ducere pergit.

Cum hic ſtatus rerum in Italia Hiſpaniaque eſſet, T. Quintio, in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro ſpe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, univerſa Græcia ſimul pacis libertatiſque perfruens bonis, egregie ſtatu ſuo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam, juſtitiamque, & moderationem miraretur: ſenatuſconſultum, quo bellum adverſus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. quo lecto Quintius, conventu Corinthum omnium ſociarum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abeſſent, tali oratione eſt uſus: *Bellum adverſus Philippum non magis communi animo conſilioque Romani & Græci geſſerunt, quam utrique ſuas cauſas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienſes hoſtes eorum juvando, nunc hic ſaciis noſtris oppugnandis violaverat: & in vos talis fuit, ut nobis, etiam ſi noſtrarum obliviſceremur injuriarum, veſtræ injuriæ ſatis digna cauſa belli fuerint. Hodierna conſultatio tota ex vobis pendet. refero enim ad vos, utrum Argos, ſicut ſcitis ipſi, ab Nabide (1) occupatos, pati velitis ſub ditione ejus eſſe: an ęquum cenſeatis, nobiliſſimam vetuſtiſſimamque civitatem, in media Græcia ſitam, repeti in libertatem: & eodem ſtatu, quo cæteras urbes Peloponneſi & Græciæ eſſe. Hęc conſultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos eſt: Roma-*

nos

(1) *v. l.* 32. *c.* 22.

nos nihil contingit, niſi quatenus liberatę Græciæ unius civitatis ſervitus non plenam nec integram gloriam eſſe ſinit. Cæterum ſi vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne ſerpat latius contagio ejus mali: nos æqui bonique facimus. de hac re vos conſulo, ſtaturus eo quod plures cenſueritis. Poſt orationem Romani imperatoris 23.
percenſeri aliorum ſententiæ cœptæ ſunt. Cum legatus Athenienſium, quantum poterat, gratiis agendis Romanorum in Græciam merita extuliſſet, imploratos auxilium adverſus Philippum tuliſſe opem, non rogatos ultro adverſus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatuſque eſſet, hæc tanta merita ſermonibus tamen aliquorum carpi, (1) futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat inceſſi Ætolos. Igitur Alexander, princeps gentis, invectus primum in Athenienſes, qui libertatis quondam duces & auctores, aſſentationis propriæ gratia communem cauſam proderent: queſtus deinde, *Achæos Philippi quondam milites, poſtremum ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepiſſe, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos, primos hoſtes Philippi, ſemper ſocios Romanorum, pactos in fœdere ſuas urbes agroſque fore devicto Philippo, fraudari Echino & Pharſalo:* inſimulavit fraudis Romanos, *quod vano titulo libertatis oſtentato, Chalcidem & Demetriadem pręſidiis tenerent; qui Philippo cunctanti deducere inde præſidia, objicere ſemper ſoliti ſunt, nunquam, donec Demetrias Chalciſque & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: poſtremo, manendi in Græcia, retinendique exercitus Argos & Nabin* (2) *cauſam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate ſua Nabin præſidium Argis deducturum, aut vi atquę armis* (3) *coacturos in poteſtate conſentientis Græciæ eſſe.* Hac vaniloquentia 24.
primum Ariſtænum prætorem Achæorum excitavit.

(1) *quaſi jugum Græciæ Romani impoſituri ſint.*
(2) *prætextum.*
(3) *effecturos, ut Nabis ſit in poteſtate.*

vit. *Nec iſtuc*, inquit, *Jupiter Opt. Max. ſiverit, Junoque regina, cujus in tutela Argi ſunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium, & latrones Ætolos præmium ſit poſita in eo diſcrimine, ut miſerius a nobis recipiatur, quam ab illo capta eſt. Mare interjectum ab iſtis prędonibus non tuetur nos, T. Quinti: quid ſi in media Peloponneſo arcem ſibi fecerint, futurum nobis eſt? Linguam tantum Græcorum habent, ſicut ſpeciem hominum: moribus ritibuſque efferatioribus, quam ulli barbari, imo, quam rapaciſſimæ belluæ, utuntur. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ conſtituatis, ut a latrocinio quoque Ætolorum ſatis pacata hęc relinquatis*. Romanus, cunctis undique increpantibus Ætolos, *reſponſurum ſe fuiſſe iis* dixit, *niſi ita infenſos omnes in eos videret, ut ſedandi potius, quam irritandi, eſſent. contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis Ætoliſque eſſet, referre ſe* dixit, *quid de Nabidis bello placeret, niſi redderet Achæis Argos*. Cum omnes bellum decreſſent, auxilia ut pro viribus ſuis quæque civitates mitterent, eſt hortatus. Ad Ætolos legatum etiam miſit, magis ut (1) nudaret animos, id quod evenit, quam ſpe im-
25. petrari poſſe. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arceſſerent, imperavit. Per eoſdem dies & Antiochi legatis de ſocietate agentibus reſpondit, nihil ſe abſentibus decem legatis ſententiæ habere, Romam eundum ad ſenatum iis eſſe. Ipſe copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atque ei circa Cleonas Ariſtænus prætor cum X. millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde junctis exercitibus poſuerunt caſtra. Poſtero die in campum Argivorum deſcenderunt: & quatuor fere millia ab Argis locum caſtris capiunt.

CA-

(1) *detegeret*.

CAPUT XI.

Facta ſpe T. Quintio Argos per inteſtinam ſeditionem recipiendi, propius urbem caſtra movet: re non ſuccedente, advocat concilium de oppugnandis Argis: cum horum oppugnationem omitti placeret, caput belli Lacedæmonem, & tyrannum Nabin ingenti apparatu petit.

PRæfectus præſidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris ejus frater. qui ſub adventum Romanorum, & utraſque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna aut ſuſpecta erant, validis præſidiis firmavit. ſed inter agenda hæc pavorem injectum adventu Romanorum diſſimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem inteſtina etiam ſeditio acceſſit. Damocles erat Argivus, adoleſcens majoris animi, quam conſilii: qui primo jurejurando interpoſito, de præſidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi ſtudet, incautior fidei (1) æſtimator fuit. colloquentem eum cum ſuis, ſatelles a præfecto miſſus cum arceſſeret, ſenſit proditum conſilium eſſe: hortatuſque conjuratos qui aderant, ut potius, quam (2) extorti morerentur, arma ſecum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut qui ſalvam remp. vellent, auctorem & ducem ſe libertatis ſequerentur. Haud ſane movit quenquam quia nihil uſquam ſpei propinquæ, nedum ſatis firmi præſidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii circumventum cum ſuis interfecerunt. comprehenſi deinde quidam & alii: ex iis occiſi plures, pauci in cuſtodiam conjecti. multi proxima nocte funibus per murum demiſſi,
ad Romanos transfugerunt. Quintius, affirman- 26.
tibus iis, ſi ad portas Romanus exercitus fuiſſet,

(1) *nimis credidit alienæ fidei.*
(2) *inter tormenta.*

non ſine effectu futurum eum motum fuiſſe, & ſi propius caſtra admoverentur, non quieturos Argivos: miſit expeditos pedites equiteſque, qui circa Cylarabin (gymnaſium id eſt minus trecentos paſſus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prælium commiſerunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & caſtra eo ipſo loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus poſuit. Diem (1) inde unum in ſpeculis fuit, ſi quid novi motus oriretur. poſteaquam oppreſſam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter (2) Ariſtænum, eadem ſententia erat, cum cauſa belli non alia eſſet, inde potiſſimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, ſed Ariſtænum contra omnium conſenſum differentem cum haud dubia approbatione audivit: & ipſe adjecit: *cum pro Argivis adverſus tyrannum bellum ſuſceptum ſit, quid minus conveniens eſſe, quam omiſſo hoſte Argos oppugnari? ſe vero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et dimiſſo concilio, frumentatum expeditas cohortes miſit. quod maturi erat circa demeſſum & convectum eſt. viride, ne hoſtes mox haberent, protritum & corruptum. caſtra deinde movit, & Parthenio monte ſuperato, præter Tegeam tertio die ad Caryas poſuit caſtra. ibi priuſquam hoſtium intraret agrum, ſociorum auxilia exſpectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, & Theſſalorum equites quadringenti. nec jam auxilia, quorum affatim erat, ſed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. jam ab Leucade L. Quintius cum XL. navibus venerat: jam Rhodiæ X. & octo tectæ naves: jam Eumenes circa Cycladas inſulas erat cum X. tectis navibus, triginta lembis, miſtiſque aliis minoris formæ navigiis. ipſorum quoque Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum injuria pulſi, ſpe

(1) *ſpeculando expectavit.* (2) *Ætolum.*

ſpe recuperandæ patriæ in caſtra Romana convenerant. (1) Multi autem erant jam per (2) aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis pulſi. princeps erat exulum Ageſipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat: pulſus infans ab Lycurgo tyranno poſt mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

CAPUT XII.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, quamvis circumſtanti bello impar, nihilominus & ipſe bellum parat: urbe communita, ne quid contra ſe inteſtini motus oriatur, necat quos ſuſpectos habet.

CUm terra marique tantum belli circumſtaret 27.
tyrannum, & prope nulla ſpes eſſet vires ſuas hoſtiumque æſtimanti, non tamen omiſit bellum: ſed & a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, cum mille jam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X. millia popularium cum caſtellanis agreſtibus in armis habuit: & foſſa valloque urbem communivit. & ne quid inteſtini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam ut ſalvum vellent tyrannum, ſperare non poterat, cum ſuſpectos quoſdam civium haberet: eductis in campum omnibus copiis, (Dromon ipſi vocant) poſitis armis, ad concionem vocari juſſit Lacedæmonios, atque eorum concioni ſatellites armatos circundedit: & pauca præfatus, cur ſibi omnia timenti caventique ignoſcendum in tali tempore foret: *& ipſorum referre, ſi quos ſuſpectos ſtatus præſens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri poſ-*

 ſint,

(1) *exules.* (2) *at infra Cleomenes dicitur primus Tyrannus. hic vix* 40. *annis ante hoc tempus regnum inierat. non igitur ætas hic accipienda eſt pro ſpatio* 30. *annorum ſed pro vita ſingulorum Tyrannorum. fuerunt autem Cleomenes, Lycurgus, Machanidas, Nabis.*

ſint, quam puniri molientes. itaque quoſdam ſe in cuſtodia habiturum, donec ea quæ inſtet tempeſtas prætereat. hoſtibus repulſis, a quibus, ſi modo proditio inteſtina ſatis caveatur, minus periculi eſſe, extemplo eos emiſſurum. Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis juſſit: atque eos, ut quiſque ad nomen reſponderat, in cuſtodiam tradidit: & nocte inſequenti omnes interfecit. Elotarum deinde quidam (hi ſunt jam inde antiquitus caſtellani, agreſte genus) tranſfugere voluiſſe inſimulati per omnes vicos ſub verberibus acti necantur. Hoc terrore obſtupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum conſiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem ſe ratus, ſi dimicare acie vellet, & urbem relinquere tam ſuſpenſis & incertis omnium animis metuens.

CAPUT XIII.

T. Quintius ab ſtativis Lacedæmonem profectus, ad Eurotam caſtra ponit: prægreſſum ipſum cum equitibus, atque expeditis ſubita eruptione turbant Nabidis auxiliares; qui mox, ſupervenientibus Romanis legionibus, in urbem compelluntur: poſtero die, denuo eruptione ex urbe facta, Nabidis milites fugantur, & cæduntur.

28. QUintius, ſatis jam omnibus paratis, profectus ab ſtativis, die altero ad Sellaſiam ſuper Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno ſignis collatis dimicaſſe dicebatur. inde, cum audiſſet aſcenſum difficilis & arctæ viæ eſſe, brevi per montes circuitu, præmiſſis qui munirent viam, lato ſatis & patenti limite ad Eurotam amnem ſub ipſis prope fluentem mœnibus, pervenit. ubi caſtra metantes Romanos, Quintiumque ipſum cum equitibus atque expeditis prægreſſum (1) auxiliares tyranni adorti,

(1) Cretenſes.

orti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale exſpectantes: quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro tranſierant. Aliquandiu, peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, cum in ſe cuique minimum fiduciæ eſſet, trepidatum eſt. tandem ſigna legionum ſupervenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium eſſent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulſi ſunt. Romani cum tantum a muro receſſiſſent, ut extra ictum teli eſſent, acie directa pauliſper ſteterunt. poſteaquam nemo hoſtium contra exibat, redierunt in caſtra. Poſtero die Quintius prope flumen præter urbem ſub ipſas Menelaii montis radices ducere copias inſtructas pergit. primæ (1) legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratoſque ſub ſignis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hoſtem aggrederetur. poſteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem, quo pridie eruperant, tumultu pluribus ſimul locis erumpunt. App. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis ſuorum animis, ſigna extemplo convertit, totumque in hoſtem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurriſſent, juſtum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus (2) infida ac trepida fuiſſet, ni Achæi locorum prudentes inſtitiſſent. hi & cædem ingentem ediderunt, & diſperſos paſſim fuga pleroſque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas poſuit caſtra. inde cum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca eſſet, nullo jam hoſtium porta excedente, movit caſtra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto ſubjectam, agroſque ad mare pertinentes evaſtat.

C A-

(1) *legiones diviſæ in cohortes.*
(2) infida *fuga dicitur, quia minus ſalutis invenerunt, quam fidebant.*

CAPUT XIV.

Gytheum oppidum Lacedæmoniorum, omnium oræ maritimæ opportuniſſimum, terra marique oppugnantibus Romanis traditur.

29. EOdem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum eſſe, nec procul a mari caſtra Romana abeſſe, omnibus id copiis aggredi conſtituit. Erat eo tempore valida urbs & multitudine civium incolarumque, & omni bellico apparatu inſtructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes, & claſſis Rhodiorum ſupervenerunt. ingens multitudo navalium ſociorum e tribus contracta claſſibus, intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Jam teſtudinibus admotis murus ſubruebatur: jam arietibus quatiebatur. itaque una crebris ictibus everſa eſt turris, quodque circa muri erat, caſu ejus proſtratum. & Romani ſimul a portu, unde aditus planior erat, ut (1) diſtenderent ab apertiore loco hoſtes, ſimul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant, penetrarent: ſed tardavit impetum eorum ſpes objecta dedendæ urbis mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miſerat nuntium ad legatum Romanum, traditurum ſe urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conveniſſet, a Gorgopa proditor interficitur: intentiuſque ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum ſuperveniſſet. Is cum (2) ſupercilio haud

(1) *diſtraherent a defendenda ruina, qua aperti muri erant.* (2) *in vertice.*

haud procul diſtantis tumuli ab urbe inſtructam aciem oſtendiſſet, & ex altera parte L. Quintius ab operibus ſuis terra marique inſtaret: tum vero deſperatio Gorgopam quoque coegit id conſilii, quod in altero morte vindicaverat, capere. & pactus, ut abducere inde milites, quos pręſidii cauſa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem.

CAPUT XV.

Nabis tyrannus viribus ſuis jam diffidens colloquium ab Quintio Romano Imperatore petit: cum id, advocato concilio, impetraſſet, verba pro ſe facit; atque invicem Romanus Imperator reſpondet.

PRiusquam Gytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita cuſtodia urbis Timocrati Pellenenſi, cum mille mercenariis militibus, duobus millibus Argivorum Lacedæmonem ab Nabin venit. Nabis ſicut primo ad- 30.
ventu Romanæ claſſis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: ſic parva ſpe cum acquieviſſet, Gytheo ab ſuis retento: poſteaquam id quoque traditum Romanis audivit eſſe: cum ab terra omnibus circa * hoſtibus, nihil ſpei eſſet: a mari quoque toto ſe interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in caſtra miſit ad explorandum ſi paterentur legatos ad ſe mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio advocato, cum omnes dandum colloquium cenſuiſſent: dies locuſque conſtituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis ſequentibus cum veniſſent: relictis ibi in ſtatione conſpecta utrinque cohortibus, Nabis cum delectis cuſtodibus corporis, Quintius cum fratre, & Eumene rege, & Soſilao Rhodio, & Ariſtæno Achæorum prætore, tribuniſque militum paucis deſcendit. Ibi permiſſo ut ſeu dicere prius, ſeu 31.
audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipſe per me,*

* al. hoſtibus.

me, T. Quinti, voſque qui adeſtis, cauſam excogitare, cur mihi aut indixiſſetis bellum, aut inferretis, poſſem: tacitus eventum fortunæ meæ exſpectaſſem: nunc imperare animo nequivi, quin priuſquam perirem, cur periturus eſſem ſcirem. & hercule ſi tales eſſetis, quales eſſe Carthaginienſes fama eſt, apud quos (1) *nihil ſocietatis fides ſancti haberet: in me quoque vobis quid faceretis, minus penſi eſſe non mirarer. nunc cum vos intueor, Romanos eſſe video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem ſocialem ſanctiſſimam habeatis: cum me ipſe reſpexi, eum eſſe ſpero, cui & publice, ſicut cæteris Lacedæmoniis, vobiſcum vetuſtiſſimum fœdus ſit, & meo nomine privatim amicitia ac ſocietas nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defenſionem præbet. nam & ipſis vocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupavi: & accepi, cum Philippi partium, non in veſtra ſocietate eſſet. Tempus autem eo me liberat, quod cum jam Argos haberem, ſocietas mihi vobiſcum convenit: & ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præſidium deducerem, pepigiſtis. At hercle in ea controverſia, quæ de Argis eſt, ſuperior ſum, & æquitate rei, quod non veſtram urbem, ſed hoſtium; quod volentem, non vi coactam accepi: & veſtra confeſſione, quod in conditionibus ſocietatis mihi Argos reliquiſtis. Cæterum nomen tyranni & facta me premunt, quod ſervos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc reſpondere poſſum: me qualiſcunque ſum, eundem eſſe, qui fui, cum tu ipſe mecum T. Quinti, ſocietatem pepigiſti. tum me regem appellari a vobis memini: nunc tyrannum vocari video. itaque ſi ego nomen imperii mutaſſem, mihi meæ inconſtantiæ: cum vos mutetis, vobis veſtræ reddenda ratio eſt. Quod ad multitudinem ſervis liberatis auctam, & egentibus diviſum agrum attinet: poſſum quidem & in hoc me jure temporis tutari. jam feceram hæc, qualiacunque ſunt,*

(1) *fides ſocietatis non haberet quidquam ſancti.*

ſunt, cum ſocietatem mecum pepigiſtis, & auxilia in bello adverſus Philippum accepiſtis. ſed ſi nunc ea feciſſem, non dico, quid in eo vos læſiſſem, aut veſtram amicitiam violaſſem, ſed illud, me more atque inſtituto majorum feciſſe. Nolite ad veſtras leges atque inſtituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare ſingula neceſſe eſt. vos a cenſu equitem, a cenſu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem ſubjectam eſſe illis vultis. noſter (1) *legumlator non in paucorum manu rempub. eſſe voluit, quem vos ſenatum appellatis: nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: ſed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi eſſent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipſe egiſſe, quam pro* (2) *patriæ ſermone brevitatis, fateor. & breviter peroratum eſſe potuit, nihil me, poſteaquam vobiſcum amicitiam inſtitui, cur ejus vos pœniteret, commiſiſſe.* Ad hæc imperator Roma- 32.
nus. *Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cum* (3) *Pelope rege Lacedæmoniorum juſto ac legitimo facta eſt. cujus jus tyranni quoque, qui poſtea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant, uſurparunt, ſicut tu quoque hoc Macedonico bello feciſti. nam quid minus conveniret, quam nos, qui pro libertate Græciæ adverſus Philippum gereremus bellum, cum tyranno inſtituere amicitiam? & eo tyranno, quam qui unquam fuit, ſæviſſimo & violentiſſimo in ſuos? Nobis vero, etiamſi Argos nec cepiſſes per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges ſuas: quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem feciſti. An ut ab Iaſo & Bargyliis præſidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos, & Lacedæmonem, duas clariſſimas urbes, lumina quondam Græciæ, ſub pedi-*
bus

(1) *Lycurgus. is Charilai fratris filii tutelam gerens, Laconibus leges ſine ſcripto tulit.*

(2) *alii*, pro patrii ſermonis brevitate. *innuitur hic* laconiſmus, *preſſum dicendi genus.*

(3) *incertum quis hic Pelops.*

bus tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ ſervientes deforment? At enim cum Philippo Argivi ſenſerunt. (1) *Remittimus hoc tibi, ne noſtram vicem iraſcaris. ſatis compertum habemus, duorum, aut ſummum trium in ea re, non civitatis, culpam eſſe: tam hercle, quam in te tuoque præſidio arceſſendo accipiendoque in arcem, nihil ſit publico conſilio actum. Theſſalos & Phocenſes & Locrenſes conſenſu omnium ſcimus partium Philippi fuiſſe. tamen cum cæteram liberaverimus Gręciam, quid tandem cenſes in Argivis, qui inſontes publici conſilii ſint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri diviſi crimina tibi objici dicebas: non quidem nec ipſa mediocria: ſed quid iſta ſunt, præ iis, quæ a te tuiſque quotidie alia ſuper alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, ſi audire juvat vera dominationis impotentiſſimæ crimina. Ut omnia alia vetuſtiora omittam: quam cædem Argis Pythagoras iſte, gener tuus, pęne in oculis meis edidit? quam tu ipſe, cum jam prope in finibus Lacedæmoniorum eſſem? Agedum, quos in concione comprehenſos, omnibus audientibus civibus tuis, in cuſtodia te habiturum eſſe pronuntiaſti, jube vinctos produci, ut miſeri parentes, quos falſo lugent, vivere ſciant. At enim ut jam ita ſint hæc, quid ad vos Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare poſſent, mare trajecerunt, terra marique geſſerunt bellum: Vos tamen, inquis, veſtramque amicitiam ac ſocietatem proprie non violavi. Quoties vis te id arguam feciſſe? ſed nolo pluribus: ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas, ſi cum hoſtibus te conjungas. Utrunque a te factum eſt. nam & Meſſenem uno atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam noſtram acceptam, ſocius ipſe ſociam nobis urbem vi atque armis cepiſti: & cum Philippo hoſte noſtro non ſocietatem ſolum, ſed ſi diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigiſti:* &

(1) *liberamus te hoc onere.*

& bellum adverſus nos gerens, mare circa Maleam infeſtum navibus piraticis feciſti: & plures prope cives Romanos, quam Philippus, cepiſti atque occidiſti: tutiorque Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ, commeatus ad exercitus noſtros portantibus navibus fuit. Proinde parce ſis fidem ac jura ſocietatis jactare: & omiſſa populari oratione, tanquam tyrannus & hoſtis loquere. Sub hæc Ariſtænus nunc 33.
monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occaſio eſſet, ſibi ac fortunis ſuis conſuleret. referre deinde nominatim tyrannos civitatum finitimarum cœpit, qui depoſito imperio, reſtitutaque libertate ſuis, non tutam modo, ſed etiam honoratam inter cives ſenectutem egiſſent. His dictis invicem, auditiſque, nox prope diremit colloquium.

CAPUT XVI.

Cum Nabis pacis habendæ cauſa & Argos ſe reſtituturum diceret, & conditiones, ſi quæ ab Romanis præſcriberentur, non abnueret; ſociorum primum in concilio ſententia eſt, bellum non omittendum: deinde cum Spartæ obſidionem, quæ una reſtabat, admodum difficilem oſtenderet Imperator Quintius, huic permittitur, ut conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, conſcribat.

POſtero die Nabis Argis ſe cedere, ac deducere præſidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum dixit. aliud ſi quid poſtularent, ſcriptum ut ederent petiit: ut deliberare cum amicis poſſet. Ita & tyranno ad conſultandum tempus datum eſt: & Quintius, ſociorum etiam principibus adhibitis, habuit conſilium. Maximæ partis ſententia erat, *perſeverandum in bello eſſe, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. ſatius multo fuiſſe, non moveri bellum adverſus eum, quam omitti motum. & ipſum velut comprobata dominatione firmiorem futurum, auctore injuſti imperii aſſumpta P. R. & exemplo multos in aliis civitatibus*

ad

ad inſidiandum libertati civium ſuorum incitaturum. Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim compulſo intra mœnia hoſte, nihil præter obſidionem reſtare: eam autem fore diuturnam. *non enim Gytheum, quod ipſum tamen traditum, non expugnatum eſſet: ſed Lacedæmonem, validiſſimam urbem, viris armiſque oppugnaturos, unam ſpem fuiſſe, ſi qua, admoventibus exercitum, diſſenſio inter ipſos ac ſeditio excitari poſſet: cum ſigna portis prope inferri cernerent, neminem ſe moviſſe.* Adjiciebat, *& cum Antiocho infidam pacem Vilium legatum inde redeuntem nuntiare. multo majoribus, quam ante terreſtribus navalibuſque copiis in Europam eum tranſiſſe. ſi occupaſſet obſidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adverſus regem tam validum ac potentem bellum geſturos?* Hæc propalam dicebat. illa tacita ſuberat cura, ne novus COS. Græciam provinciam ſortiretur, & inchoati belli victoria ſucceſſori tradenda eſſet. Cum adverſus tendendo nihil moveret ſocios, ſimulando ſe tranſire in eorum ſententiam, omnes in aſſenſum conſilii ſui traduxit. *Bene vertat*, inquit, *obſideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterum cum res tam lenta, quam ipſi ſcitis, oppugnatio urbium ſit, & obſidentibus prius ſæpe, quam obſeſſis, tædium afferat: jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia eſſe. quæ mora ſi laborem tantum, ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos. nunc impenſa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda eſt, in commeatus nobis vobiſque in hiemem expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter deſtituatis, ſcribendum ante veſtris civitatibus cenſeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum ſatis ſuperque habeo. ſed quo plures ſumus, pluribus rebus egebimus. nihil jam præter nudum ſolum ager hoſtium habet: ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Hæc oratio primum animos omnium ad reſpicienda cuique domeſtica

ma-

mala convertit : ſegnitiem, invidiam & obtre-
ctationem domi manentium adverſus militantes,
libertatem (1) difficilem ad conſenſum, inopiam
publicam, (2) malignitatem conferendi ex pri-
vato. verſis itaque ſubito voluntatibus, facere
quod e republica populi Romani, ſociorumque
eſſe crederet, imperatori permiſerunt. Inde Quin- 35
tius adhibitis legatis tantum, tribuniſque mili-
tum, conditiones, in quas cum tyranno pax fie-
ret, has conſcripſit. *Sex menſium induciæ ut eſ-
ſent Nabidi, Romaniſque, & Eumeni regi, & Rho-
diis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quin-
tius, & Nabis, ut pax ex auctoritate ſenatus con-
firmaretur. Ex qua die ſcriptæ conditiones pacis edi-
tæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium
eſſet, & ut ex ea die intra decimum diem ab Ar-
gis cæteriſque oppidis, quæ in Argivorum agris eſ-
ſent, præſidia omnia deducerentur, vacuaque & li-
bera traderentur Romanis, & ne quod inde manci-
pium regium, publicumve, aut privatum educere-
tur: & ſi quæ ante educta forent, dominis recte re-
ſtituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ade-
miſſet, redderet : neve ipſe navem ullam, præter
duos lembos, qui non plus, quam ſexdecim remis a-
gerentur, haberet. Perfugas & captivos omnibus ſo-
ciis populi Romani civitatibus redderet, & Meſſe-
niis omnia quæ comparerent, quæque domini cogno-
ſcerent. Exulibus quoque Lacedæmoniis liberos &
conjuges reſtitueret, quæ earum viros ſequi voluiſ-
ſent. invita nequa exulis comes eſſet. Mercenario-
rum militum Nabidis, qui aut in civitates ſuas,
aut ad Romanos tranſiſſent, iis res ſuæ omnes recte
redderentur. In Creta inſula ne quam urbem habe-
ret: quas habuiſſet, redderet Romanis. ne quam ſo-
cietatem cum ullo Cretenſium aut quoquam alio in-
ſtitueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus,
quas ipſe reſtituiſſet, quæque ſe ſuaque in fidem ac
ditionem populi Romani tradidiſſent, omnia præſidia
deduceret, ſeque ipſe ſuoſque ab his abſtineret. Ne
quod*

(1) *difficilius conſentiunt in unum homines, qui ſunt ſuæ poteſtatis.* (2) *tenacitatem, avaritiam.*

quod oppidum, ne quod caſtellum in ſuo alienove agro conderet. Obſides ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuiſſet: filium in his ſuum: & talenta centum argenti in præſenti, & quinquaginta talenta in ſingulos annos per annos octo.

CAPUT XVII.

Cum conſcriptæ ab imperatore Quintio pacis leges neque Nabidi, neque Lacedæmoniis, tanquam nimis graves, placerent; tyrannus irritatam ſua ſponte multitudinem, indigniora falſo affingens, magis accendit: poſita pacis mentione, capiuntur arma: congreſſi cum Romanis Lacedæmonii in urbem trepide compelluntur.

36. HÆc conſcripta, caſtris propius urbem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec ſane quicquam eorum ſatis placebat tyranno, niſi quod præter ſpem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quod & naves & maritimæ civitates ademptæ erant. fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram a Malea prædatoriis navibus infeſtam habenti. juventutem præterea civitatum earum ad ſupplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipſe in ſecreto volutaverat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis ut ad cæteram fidem, ſic ad ſecreta tegenda ſatellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia univerſi, quam ea, quæ ad quenque pertinerent, ſinguli carpebant. qui exulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid poſſederant, tanquam amiſſuri, non redditurí, indignabantur. ſervis liberatis a tyranno, non irrita modo futura libertas, ſed multo fœdior, quam fuiſſet ante, ſervitus, redeuntibus in iratorum dominorum poteſtatem, ante oculos obverſabatur. mercenarii milites & pretia militiæ caſura in pace ægre ferebant, & reditum ſibi nullum eſſe in civitates vide-

videbant infenſas non tyrannis magis, quam ſa-
tellitibus eorum. Hæc inter ſe primo in circu- 37.
lis ferentes fremere: deinde ad arma ſubito di-
ſcurrerunt. quo tumultu cum per ſe ſatis irrita-
tam multitudinem cerneret tyrannus, concionem
advocari juſſit. ibi cum ea, quæ imperarentur a
Romanis, expoſuiſſet: & graviora atque indi-
gniora quædam falſo affinxiſſet, & ad ſingula
nunc ab univerſis, nunc a partibus concionis
acclamaretur, interrogavit, *quid ſe reſpondere ad
ea, aut quid facere vellent?* prope una voce omnes
nihil reſpondere, bellum geri juſſerunt: & pro ſe
quiſque, qualia multitudo ſolet, bonum animum
habere, & bene ſperare jubentes, *fortes fortunam
adjuvare* ajebant. His vocibus incitatus tyran-
nus, & Antiochum Ætoloſque adjuturos pronun-
tiat, & ſibi ad obſidionem ſuſtinendam copia-
rum affatim eſſe. Exciderat pacis mentio ex o-
mnium animis: & ſtationes non ultra quieturi
diſcurrunt. Paucorum laceſſentium excurſio, &
emiſſa jacula extemplo Romanis dubitationem,
quin bellandum eſſet, exemerunt. levia inde
prælia per quatriduum primum ſine ullo ſatis cer-
to eventu commiſſa. quinto die prope juſta pu-
gna adeo paventes in oppidum Lacedæmonii com-
pulſi ſunt, ut quidam milites Romani terga fu-
gientium cædentes, per (1) intermiſſa, ut tunc
erant, mœnia urbem intrarint.

CA-

(1) *inter cæteras Lycurgi leges hæc erat, ne urbs mœnibus, ſed civium animis, atque pectoribus muniretur. lege paulo poſt.*

CAPUT XVIII.

Omni apparatu, omnique vi oppugnantes Spartam Romani a Lacedæmoniis repelluntur: terrores tamen non intermittens imperator Quintius tandem ad deditionem cogit; & Nabidi tyranno iis conditionibus, quibus is antea accipere recuſaverat, dat pacem.

ET tunc quidem Quintius ſatis eo terrore coercitis excurſionibus hoſtium, nihil præter ipſius oppugnationem urbis ſupereſſe ratus, miſſis qui omnes navales ſocios a Gytheo arceſſerent, ipſe interim cum tribunis militum ad viſendum urbis ſitum mœnia circumvehitur. Fuerat quondam ſine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planiſque objecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, ſtationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Ubi ſatis omnia inſpexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum ſociorumque, ſimul peditum equitumque, ſimul terreſtriumque ac navalium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii ſcalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modo, ſed etiam terrerent, portabant, juſſi clamore ſublato ſubire undique omnes, ut, qua primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia ſimul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diviſum, parte una a Phœbeo, altera a Dictynneo, tertia ab eo loco quem (1) Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta ſine muro loca ſunt) aggredi jubet. Cum tantus undique terror urbem circumvaſiſſet: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, ut quiſque maxime laboraret locus, aut ipſe occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuſo undique pavore ita obtorpuit, ut nec dice-

(1) *a ſeptem angulis.*

dicere quod in rem eſſet, nec audire poſſet; nec
inops modo conſilii, ſed vix mentis compos eſ-
ſet. Romanos primo ſuſtinebant in anguſtiis La- 39.
cedęmonii, ternæque acies tempore uno locis di-
verſis pugnabant. deinde creſcente certamine,
nequaquam erat prælium par. miſſilibus enim La-
cedæmonii pugnabant, a quibus ſe & magnitu-
dine ſcuti perfacile Romanus tuebatur miles, &
quod alii vani, alii leves admodum ictus erant.
nam propter anguſtias loci, confertamque tur-
bam, non modo ad emittenda cum procurſu,
quo plurimum concitantur tela, ſpatium habe-
bant: ſed ne ut de gradu quidem libero ac ſta-
bili conarentur. itaque ex adverſo miſſa tela nul-
la in corporibus, rara in ſcutis hærebant. a cir-
cumſtantibus ex ſuperioribus locis quidam vul-
nerati ſunt: mox progreſſos jam etiam ex tectis
non tela modo, ſed tegulæ quoque inopinantes
perculerunt. ſublatis deinde ſupra capita ſcutis,
continuatiſque ita inter ſe, ut non modo ad
(1) cæcos ictus, ſed ne ad inferendum quidem
ex propinquo telum loci quicquam eſſet, teſtu-
dine facta ſubibant. & primo anguſtiæ pauliſper
ſua hoſtiumque refertæ turba tenuerunt. poſtea-
quam in patentiorem viam urbis, paulatim ur-
gentes hoſtem, proceſſere, non ultra vis eorum
atque impetus ſuſtineri poterant. Cum terga ver-
tiſſent Lacedæmonii, & effuſa fuga ſuperiora pe-
terent loca: Nabis quidem, ut capta urbe tre-
pidans, quanam ipſe evaderet, circunſpectabat.
Pythagoras cum ad cætera animo officioque du-
cis fungebatur: tum vero unus, ne caperetur
urbs, cauſa fuit. ſuccendi enim ædificia proxi-
mo muro juſſit, quæ cum momento temporis ar-
ſiſſent, (2) ut adjuvantibus ignem, qui alias
ad extinguendum opem ferre ſolent, ruere in
Romanos tecta, nec tegularum modo fragmenta,
ſed etiam ambuſta tigna ad armatos pervenire,

(1) *e longinquo miſſilibus in incertum libratis.*

(2) *hæc fuit cauſa, cur momento temporis arſe-rint; quippe adjuvabant ignem qui &c.*

& flamma late fundi, fumus terrorem etiam majorem, quam periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime impetus facientes receſſere a muro: & qui jam intraverant, ne incendio a tergo oriente intercluderentur a ſuis, receperunt ſeſe. & Quintius poſteaquam quid rei eſſet, vidit, receptui canere juſſit. ita jam a capta prope urbe revocati redie-
40. runt in caſtra. Quintius plus ex timore hoſtium, quam ex re ipſa, ſpei nactus, per triduum inſequens territavit eos, nunc præliis laceſſendo, nunc operibus interſepiendo quædam, ne exitus ad fugam eſſet. His comminationibus compulſus tyrannus Pythagoram rurſus oratorem miſit. quem Quintius primo aſpernatus excedere caſtris juſſit: deinde ſuppliciter orantem, advolutumque genibus tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea velut vana & ſine effectu nihil proficerent, eo deducta res eſt, ut his conditionibus, quæ ex ſcripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniæque & obſides accepti.

CAPUT XIX.

Argi, qui ſub ditione Nabidis tyranni fuerant, liberantur: lætæ civitati ſuperveniente, poſt pacem tyranno datam, Quintio, Nemeorum nobile ludicrum, ut in ingenti, & multiplici gaudio celebratur.

DUm oppugnatur tyrannus, Argivi, nuntiis aliis prope ſuper alios afferentibus (1) tantum non jam captam Lacedæmonem eſſe, erecti & ipſi, ſimul eo, quod Pythagoras cum parte validiſſima præſidii exceſſerat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præſidium expulerunt. Timocratem Pellenenſem, quia clementer præfuerat, vivum fide data

(1) *parum abeſſe, quin capta eſſet Lacedæmon.*

data emiſerunt. Huic lætitiæ Quintius ſupervenit, pace data tyranno, dimiſſiſque ab Lacedæmone Eumene & Rhodiis & L. Quintio fratre ad claſſem. Læta civitas celeberrimum feſtorum 41.
dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die ſtata propter belli mala prætermiſſum, in adventum Romani exercitus duciſque indixerunt, (1) præfeceruntque ludis ipſum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quoſque ante Nabis abduxerant. redierant, qui poſt compertam a Pythagora conjurationem, & cæde jam cœpta effugerant. libertatem ex longo intervallo, libertatiſque auctores Romanos, quibus cauſa bellandi cum tyranno ipſi fuiſſent, cernebant. teſtata quoque ipſo Nemeorum die voce præconis libertas eſt Argivorum.

CAPUT XX.

Lacedæmonem non vindicatam ab Romanis in antiquam libertatem, ſed tyranno Nabidi relictam eſſe, ægre ferunt Achæi.

Achæis quantum reſtituti Argi in commune Achajæ concilium lætitiæ afferebant: tantum ſerva Lacedæmon relicta, & lateri (2) adhærens tyrannus, non ſincerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non ante deſitum bellari, quam omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam Lacedæmonem:* (3) *regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat caſtris, cæteroſque nobiliſſimos cives in exilio victuros. Nabidis dominantis* (4) *ſatellitem factam populum Romanum.* Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum pro-

 ſe-

(1) *Agonothetam inſtituerunt.*
(2) *quippe vicinus aliis Græcis. alii*: relicta, lateri adhęrens tyranni. *h. e. ſerviens Tyranno.*
(3) *is eſt Ageſipolis; cujus mentio ſupra c. 11. fin.*
(4) *Miniſtrum, & adjutorem.*

ſectus erat, copias reduxit. Sunt qui non ex oppido proficiſcentem bellum geſſiſſe tyrannum tradant, ſed caſtris adverſus Romana caſtra poſitis: diuque cunctatum, cum Ætolorum auxilia exſpectaſſet, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores ſuos ab Romanis facto. eo prælio victum, caſtriſque exutum, pacem petiſſe, cum cecidiſſent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia eſſent.

CAPUT XXI.

Propter res bene geſtas & ad Lacedæmonem a T. Quintio, & in Hiſpania a Catone coſ. ſupplicatio Romæ decernitur. Habitis comitiis per L. Valerium coſ., P. Cornelius Scipio Africanus, & Tib. Semp. Longus novi coſſ. creantur.

42. EOdem fere tempore & a T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem geſtis, & ab M. Portio COS. ex Hiſpania literæ allatæ. utriuſque nomine ternos in dies ſupplicatio a ſenatu decreta eſt. L. Valerius COS. cum poſt fuſos circa Litanam ſilvam Bojos quietam provinciam habuiſſet, comitiorum cauſa Romam rediit: & creavit COSS. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno ſecundi Punici belli COSS. fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blaſio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Juventius Thalna. Comitiis perfectis COS. in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, (1) cives Romani eſſent. Puteolos Salernum-

(1) *h. e. uterentur etiam jure privato Romanorum. nam habebant tantum jus Latii, h. e. ſuffragiorum poteſtatem, permittente Romano Magiſtratu. v. Sigon. l. 2. de antiq. jure Italiæ. c. 3.*

numque & Buxentum adſcripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id ſe pro civibus Romanis ferrent, ſenatus judicavit, non eſſe eos cives Romanos.

CAPUT XXII.

Pacem datam a T. Quintio Lacedæmoniorum tyranno Nabidi, ſenatus ratam eſſe decernit: cum de provinciis relatum eſſet, utrique conſuli Italia provincia datur.

PRincipio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & Ti. Sempronius Longus COSS. fue- 43.
runt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt. U.C. 557.
his extra urbem in æde Apollinis ſenatus datus eſt. pax quæ cum T. Quintio conveniſſet, ut rata eſſet, petierunt, impetraveruntque. De provinciis cum relatum eſſet, ſenatus frequens in eam ſententiam ibat, ut quoniam in Hiſpania & Macedonia debellatum foret, conſulibus ambobus Italia provincia eſſet. Scipio ſatis eſſe Italiæ unum conſulem cenſebat, alteri decernendam Macedoniam eſſe. *bellum grave ab Antiocho imminere. jam ipſum ſua ſponte in Europam tranſgreſſum: quid deinde facturum cenſerent, cum hinc Ætoli haud dubie hoſtes vocarent ad bellum, illinc Annibal, Romanis cladibus inſignis imperator, ſtimularet?* Dum de provinciis conſulum diſceptatur, prætores ſortiti ſunt. Cn. Domitio urbana juriſdictio, T. Juventio peregrina evenit: P. Cornelio Hiſpania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blaſioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum tranſportari non placuit: eum, qui eſſet ibi, reduci in Italiam a Quintio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Portio Catone in Hiſpania eſſet. conſulibus ambobus Italiam provinciam eſſe, & duas urbanas eo legiones ſcribere, ut dimiſſis quos ſenatus cenſuiſſet exercitibus, VIII. omnino Romanæ legiones eſſent.

CAPUT XXIII.

Ver ſacrum, quod priore anno male factum fuerat, deintegro fit: creati cenſores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus inter cætera auctores ſunt, ut ſenatus non ut antea in promiſcuo, ſed ſecretus a populo ludos ſpectet: Q. Pleminius, qui in carcerem propter ſcelera Locris admiſſa conjectus, homines ad excitanda in Urbe incendia comparaverat, re comperta, necatur.

44. VEr ſacrum factum erat priore anno, M. Portio, & L. Valerio COSS. Id cum P. Licinius pontifex non eſſe recte factum collegio primum, deinde ex auctoritate collegii Patribus renuntiaſſet: *deintegro faciendum arbitratu pontificum* cenſuerunt, *ludoſque magnos, qui una voti eſſent, tanta pecunia, quanta aſſoleret, faciendos. Ver ſacrum videri* (1) *pecus, quod natum eſſet inter Kal. Martias, & pridie Kal. Majas, P. Cornelio Scipione, & Ti. Sempronio Longo COSS.* Cenſorum inde comitia habita ſunt. creati cenſores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus; principem ſenatus P. Scipionem COS. quem & priores cenſores legerant, legerunt. tres omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, prætereierunt. gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, ut loca ſenatoria (2) ſecernerent a populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem ſævitum. atrium Libertatis, & villa publica ab eiſdem refecta, amplificataque. Ver ſacrum, ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpitius Galba COS. facti. Cum ſpectaculo eorum occupati animi omnium eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos homineſque ſcelera Locris admiſſa in carcerem conjectus

(1) *pertinere ad ver Sacrum.*
(2) *ut ex orcheſtra ludos ſcenicos ſpectarent.*

ctus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerent, ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet. ea res indicio conſciorum palam facta delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt, necatuſque.

CAPUT XXIV.

Multæ coloniæ deducuntur; prodigia viſa, & nuntiata procurantur: Valerius Flaccus procoſ. in Gallia proſpere pugnat: Cato ex Hiſpania triumphat.

Coloniæ civium Romanorum eo anno deductę 45.
ſunt Puteolos, Vulturnum, (1) Liternum, treceni homines in ſingulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ ſunt. deduxere triumviri, Ti. Sempronius Longus, qui tum COS. erat, M. Servilius, Q. Minutius Thermus. Ager diviſus eſt, qui Campanorum fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bebius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempſanus ager de Bruttiis captus erat. Bruttii Græcos expulerant, Crotonem Græci habebant. Triumviri, Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia viſa eo anno Romę ſunt, alia nuntiata. In foro & comitio & Capitolio ſanguinis guttæ viſæ ſunt. & terra aliquoties pluit. & caput Vulcani arſit. nuntiatum eſt, Interamnæ lac fluxiſſe, pueros ingenuos Arimini ſine oculis ac naſo, & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodi- 46.
gia ex pontificum decreto procurata: & ſacrifi-

X 4 cium

(1) *huc tandem ſeceſſit Scipio Africanus urbis pertæſus, ibique interiit.*

cium novendiale factum, quod Adriani nuntiaverant, in agro ſuo lapidibus pluviſſe. In Gallia L. Valerius Flaccus procoſ. circa Mediolanum cum Gallis Inſubribus, & Bojis, qui Dorulaco duce ad concitandos Inſubres Padum tranſgreſſi erant, ſignis collatis depugnavit. X. millia hoſtium ſunt cæſa. Per eos dies collega ejus M. Portius Cato ex Hiſpania triumphavit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV. millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oſcenſis quingenta (1) quadraginta, auri pondo mille quadringenta. militibus ex præda diviſit in ſingulos ducenos ſeptuagenos æris, triplex equiti.

CAPUT XXV.

Coſ. Ti. Sempronius in provinciam profectus, vario eventu, majore tamen illata, quam accepta clade, cum Gallis pugnat.

TI. Sempronius COS. in provinciam profectus, in Bojorum primum agrum legiones duxit. Bojorix tum regulus eorum cum duobus fratribus, tota gente concitata ad rebellandum, caſtra locis idoneis poſuit, ut appareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet. COS. ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia eſſet hoſti, ſenſit: nuntium ad collegam mittit, ut ſi videretur ei, maturaret venire, ſe tergiverſando in adventum ejus rem extracturum. Quæ cauſa COS. cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hoſtium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priuſquam conjungerentur conſulum copiæ, rem tranſigerent. per biduum tamen nihil aliud, quam ſteterunt parati ad pugnam, ſi quis contra egrederetur. tertio ſubiere ad vallum, caſtraque ab omni ſimul parte aggreſſi ſunt. COS. extemplo arma capere milites juſſit. armatos inde pauliſper continuit, ut & ſtolidam fiduciam hoſti auge-

(1) *intellige, millia pondo.*

geret, & diſponeret copias, quibus quæque por-
tis erumperent. duæ legiones duabus (1) prin-
cipalibus portis ſigna efferre juſſæ, ſed in ipſo e-
xitu ita conferti obſtitere Galli, ut clauderent
viam. Diu in anguſtiis pugnatum eſt, nec dextris
magis gladiiſque gerebatur res, quam ſcutis cor-
poribuſque ipſis obnixi urgebant: Romani, ut ſi-
gna foras efferrent: Galli, ut aut ipſi in caſtra
penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec
ante in hanc aut illam partem moveri acies po-
tuerunt, quam Q. Victorius primipili centurio,
& C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille ſecundæ
legionis (rem in aſperis præliis ſæpe tentatam)
ſigna adempta ſigniferis in hoſtes injecerunt. dum
repetunt enixe ſignum, priores ſecundani ſe por-
ta ejecere. Jam hi extra vallum pugnabant, quar- 47.
ta legione in porta hærente, cum alius tumultus
ab adverſa parte caſtrorum eſt exortus. in por-
tam quæſtoriam irruperant Galli: (2) reſiſten-
teſque pertinacius occiderant L. Poſtumium quę-
ſtorem, cui Tympano fuit cognomen, & M. A-
tinium, & P. Sempronium præfectos ſocium, &
ducentos ferme milites. Capta ab ea parte caſtra
erant, donec cohors (3) extraordinaria miſſa a
COS. ad tuendam quæſtoriam portam, & eos qui
intra vallum erant, partim occidit, partim expu-
lit caſtris, & irrumpentibus obſtitit. Eodem fe-
re tempore & quarta legio cum duabus extraordi-
nariis cohortibus porta erupit. ita ſimul tria prę-
lia circa caſtra locis diſtantibus erant, clamoreſ-
que diſſoni ad incertos ſuorum eventus a (4)
præſenti certamine animos pugnantium averte-
bant. Uſque ad meridiem æquis viribus, ac pro-
pe pari ſpe pugnatum eſt. labor & æſtus mollia
& fluida corpora Gallorum, & minime patientia
ſitis, cum decedere pugna coegiſſet: in paucos
reſtantes impetum Romani fecerunt, fuſoſque

(1) *quæ ad latera caſtrorum erant.*
(2) *eſt accuſandi caſus.*
(3) *Sociorum delectorum.*
(4) *quod ipſorum proprium erat.*

compulerunt in caſtra. Signum inde receptui a COS. datum eſt. ad quod pars major receperunt ſeſe, pars certaminis ſtudio, & ſpe potiundi caſtris hoſtium, perſtitit ad vallum eorum paucitate contempta, Galli univerſi ex caſtris erumpunt. fuſi inde Romani, quæ imperio COS. noluerant, ſuo pavore ac terrore caſtra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI. millia, Ro-
48. manorum V. millia ſunt occiſa. Galli recepere in intima finium ſeſe. Conſul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii conjuncto exercitu cum collega, Bojorum Ligurumque agros populatum iſſe, quoad progredi ſilvę paludeſque paſſę ſint, ſcribunt: alii, nulla memorabili re geſta, comitiorum cauſa rediiſſe Romam.

CAPUT XXVI.

T. Quintius, qui, devicto Philippo, Græciam liberaverat, Corinthi legationes omnium Græcarum urbium alloquitur: commemorato redditæ libertatis beneficio, & ad concordiam inter ſe tuendam, & ad amicitiam populi Romani conſervandam hortatur: profectus inde in Theſſaliam, cum res ibi diſſipatas reſtituiſſet, deportato in Italiam exercitu, Romam revertitur: acto præ ſe longo captarum rerum agmine, triduo triumphat.

EOdem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo conſumpſit, mutandiſque iis, quæ aut ipſius Philippi, aut præfectorum ejus licentia in civitatibus facta erant, cum ſuæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfuſas eſt allocutus, orſus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & (1) im-

(1) *& rebus geſtis Imperatorum.*

imperatorum, qui ante ſe in Macedonia fuiſſent, ſuiſque rebus geſtis. Omnia cum approbatione ingenti ſunt audita, præterquam cum ad mentionem Nabidis ventum eſſet. id minime conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquiſſe, non ſuæ ſolum patriæ gravem, ſed omnibus circa civitatibus metuendum, hærentem viſceribus nobiliſſimæ civitatis. Nec ignarus 49.
hujus habitus animorum Quintius, *ſi ſine excidio Lacedæmonis fieri potuiſſet*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuiſſe. nunc cum aliter, quam ruina graviſſimæ civitatis, opprimi non poſſet, ſatius viſum eſſe, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui, quam intermori vehementioribus, quam quæ pati poſſet, remediis civitatem ſinere, in ipſa vindicta libertatis perituram*. Præteritorum commemorationi ſubjecit, *proficiſci ſibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo eſſe: Demetriadis Chalcidiſque præſidia intra decimum diem audituros deducta. Acrocorinthum, ipſis extemplo videntibus, vacuam Achæis traditurum: ut omnes ſcirent, utrum Romanis, an Ætolis mentiri mos eſſet, qui male commiſſam libertatem populo Romano ſermonibus diſtulerint: & mutatos pro Macedonibus* Romanos *dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam penſi fuiſſe.* Reliquas civitates monere, *ut ex factis, non ex dictis, amicos penſent, intelligantque, quibus credendum, & a quibus cavendum ſit. libertate modice utantur. temperatam eam, ſalubrem & ſingulis & civitatibus eſſe: nimiam, & aliis gravem, & ipſis, qui habeant, effrenatam & præcipitem eſſe. concordiæ in civitatibus principes & ordines inter ſe, & in commune omnes civitates conſulerent. adverſus conſentientes nec regem quenquam ſatis validum, nec tyrannum fore. diſcordiam & ſeditionem omnia opportuna inſidiantibus facere, cum pars, quæ domeſtico certamine inferior ſit, externo potius ſe applicet, quam civi cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem, ſua cura cuſtodirent ſervarentque: ut populus* Romanus *dignis*

datam libertatem, ac munus ſuum bene poſitum ſciret. Has velut parentis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo ut ipſum quoque confunderent dicentem. Pauliſper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces velut oraculo miſſas in pectora animoſque demitterent. ſilentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, ſi qui apud eos in ſervitute eſſent, conquiſitos intra duos menſes mitterent ad ſe in Theſſaliam. *ne ipſis quidem honeſtum eſſe, in liberata terra liberatores ejus ſervire*. Omnes acclamarunt, *gratias ſe inter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti eſſent, ut tam pio ac neceſſario officio fungerentur*. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, cum a ſuis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum eſt, quod Polybius ſcribit, centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe. cum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, ſtatuiſſent. mille enim ducentos ea ratione Achaja habuit. adjice nunc pro portione, quot veriſimile ſit totam Græciam habuiſſe. Nondum conventus dimiſſus erat, cum reſpiciunt præſidium ab Acrocorintho deſcendens protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator ſecutus, proſequentibus cunctis, ſervatorem liberatoremque acclamantibus, ſalutatis dimiſſiſque eis, eadem qua venerat via Elatiam rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. per Theſſaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi ſe opperiri. inde nanque in animo eſſe exercitum in Italiam trajicere. & L. Quintio fratri legato & præfecto claſſis ſcribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret.

51\. Ipſe Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide ſolum, ſed etiam ab Oreo atque Eretria præſidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit; commonitoſque in quo ſtatu rerum accepiſſet eos, & in quo relinqueret, dimiſit. Demetriadem inde proficiſcitur; deductoque præſidio, proſequentibus cunctis, ſicut Co-

rin-

rinthi & Chalcide, pergit ire in Theſſaliam, ubi
non liberandæ modo civitates erant, ſed ex omni
colluvione & confuſione in aliquam tolerabilem
formam redigendæ. Nec enim temporum modo
vitiis ac violentia, & licentia regia turbati e-
rant, ſed inquieto etiam ingenio gentis, nec co-
mitia, nec conventum, nec concilium ullum,
(1) non per ſeditionem ac tumultum, jam in-
de a principio ad noſtram uſque ætatem tradu-
centes. A cenſu maxime & ſenatum & judices
legit; potentioremque eam partem civitatum fe-
cit, cui ſalva, tranquillaque omnia magis eſſe ex-
pediebat. Ita cum percenſuiſſet Theſſaliam, per 524
Epirum, Oricum, unde erat trajecturus, venit.
Ab Orico copiæ omnes Brunduſium tranſportatæ
inde per totam Italiam ad urbem prope trium-
phantes, non minore agmine rerum captarum,
quam ſuo præ ſe acto venerunt. Poſteaquam Ro-
mam ventum eſt, ſenatus extra urbem Quintio ad
res geſtas ediſſerendas datus eſt: triumphuſque
meritus ab lubentibus decretus. Triduum trium-
phavit. die primo arma, tela, ſignaque ærea &
marmorea tranſtulit, plura Philippo adempta,
quam quæ ex civitatibus ceperat. ſecundo aurum
argentumque, (2) factum, infectumque, & ſigna-
tum. infecti argenti fuit decem & octo millia
pondo, & ducenta LXX. facti. vaſa multa omnis
generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis:
& ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argen-
tea X. ſignati argenti octoginta quatuor millia fue-
re Atticorum, (3) tetradrachmum vocant, (4)
trium fere denariorum in ſingulis argenti eſt pon-
dus. auri pondo fuit tria millia ſeptingenta qua-
tuordecim, & clypeum unum ex auro totum: &
Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quin-
genti XIIII. tertio die coronæ aureæ, dona civita-
tum, translatæ CXIIII. & hoſtiæ ductæ, & ante
currum multi nobiles captivi obſideſque, inter
quos

(1) *alii:* niſi. (2) *Elaboratum. puta vaſa &c.*
(3) *quatuor drachmarum pondus.*
(4) *alii: quatuor.*

quos Demetrius, regis Philippi filius, fuit, & Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipſe deinde Quintius in urbem eſt invectus, milites ſecuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diviſi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt ſpeciem triumpho capitibus (1) raſis ſecuti, qui ſervitute exempti fuerant.

CAPUT XXVII.

Latinæ duæ coloniæ deducuntur: aliquot Ædes Romæ dedicantur.

53. EXitu hujus anni Q. Ælius Tubero trib. pleb. ex S. C. tulit ad plebem, plebeſque ſcivit, ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium eſſet: in Bruttios Q. Nævius, M. Minutius Rufus, M. Furius Craſſipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Ælius, L. Apuſtius. ea bina comitia Cn. Domitius, prætor urbanus, in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ ſunt. una Junonis Soſpitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio conſule Gallico bello. cenſor idem dedicavit. altera (2) Fauni. Ædiles eam biennio ante ex multatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor urbanus eam dedicavit. & ædem Fortunæ (3) Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Martius Ralla, duumvir ad idipſum creatus. voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius conſul: locaverat idem cenſor. & in inſula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat ſex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore: ab eo-

(1) *ut quaſi novi homines viderentur.*
(2) *in inſula Tiberina.* (3) *ita dicta eſt, quia urbi ortus ſui initia ſuggeſſit.*

eodem poſtea conſule locata. Hæc eo anno a- 54.
cta.

CAPUT XXVIII.

Habitis comitiis, novi coſſ. creantur L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus: factos Romanos ludos cum ſenatus a populo ſecretus primum ſpectaret, ex re nova oritur indignatio.

P. Scipio ex provincia Gallia ad conſules (1) ſubrogandos rediit. Comitia COSS. fuere, quibus creati ſunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Poſtero die creati ſunt Pretores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Meſſala, L. Porcius Licinus, & C. Flaminius. Megaleſia, ludos ſcenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules (2) primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum ſenatus a populo ſecretus ſpectavit: præbuitque ſermones, (ſicut omnis novitas ſolet) aliis *tandem quod multo ante debuerit tributum* cenſentibus *ampliſſimo ordini*: aliis *demptum ex dignitate populi, quicquid majeſtati Patrum adjectum eſſet*, interpretantibus: & *omnia diſcrimina talia, quibus ordines diſcernerentur, & concordiæ, & libertatis æque minuendæ eſſe. Ad D. quinquageſimum ſextum annum in promiſcuo ſpectatum eſſe. quid repente factum, cur immiſceri ſibi in* (3) *cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem conſeſſorem faſtidiret? novam & ſuperbam libidinem ab nullius ante gentis ſenatu neque deſideratam, neque inſtitutam*. Poſtremo ipſum quoque Africanum, quod

(1) *creandos per rogationem, in locum eorum, quorum annus exibat.*

(2) *non quidem primi* Megaleſia *fecerunt: jam enim antea facta fuerant. v. l. 29. n. 14. ſed primi fecerunt* Megaleſia, ludos ſcenicos. *h. e. addiderunt* Megaleſia *ludis ſcenicis, ſine quibus illa antea agebantur.*

(3) *area Theatri.*

quod conſul auctor ejus rei fuiſſet, pœnituiſſe ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo (2) probabile eſt. veteribus, niſi quæ uſus evidenter arguit, ſtari malunt.

CAPUT XXIX.

Propter nuntiatos terræ motus expiationes adhibentur. facta a coſſ. provinciarum ſortitione, Cornelio Gallia, Minutio Ligures eveniunt.

An. U.C. 558. PRincipio anni quo L. Cornelius, Q. Minutius COSS. fuerunt, terrę motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipſius, ſed feriarum quoque ob id indictarum homines tęderet. nam neque ſenatus haberi, neque Reſpub. adminiſtrari poterat, ſacrificando expiandoque occupatis conſulibus. poſtremo decemviris adire libros juſſis, ex reſponſo eorum ſupplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria ſupplicaverunt. edictumque eſt, ut omnes, qui ex una familia eſſent, pariter ſupplicarent. item ex auctoritate ſenatus conſules edixerunt, ne quis quo die terrę motu nuntiato ferię indictę eſſent, eo die alium terrę motum nuntiaret. Provincias deinde conſules prius, tum prętores ſortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures ſortiti ſunt, C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hiſpaniam citeriorem, M. Fulvius Hiſpaniam ulteriorem.

CAPUT XXX.

Contra Ligures, & Bojos rebellantes expeditio.

NIhil belli eo anno exſpectantibus conſulibus literę M. Cincii (pręfectus is Piſis erat) allatę: *Ligurum XX. millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula univerſæ gentis facta, Lunenſem*

(2) *placet.*

ſem primum agrum depopulatos, Piſanum deinde finem tranſgreſſos, omnem oram maris peragraſſe. Itaque Minutius COS. cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in roſtra aſcendit: & edixit, ut legiones duę urbanę, quę ſuperiore anno conſcriptę eſſent, poſt diem decimum Arretii adeſſent. in earum locum ſe duas legiones urbanas ſcripturum. item ſociis, & Latini nominis magiſtratibus, legatiſque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio ſe adirent. ex iis XV. millia peditum, & quingentos equites pro numero cujuſque juniorum deſcripſit: & inde e Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res, proficiſci ad delectum juſſit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in ſupplementum, & quina millia ſocium Latini nominis, & duceni equites decreti: mandatumque prętoribus, ut veteres dimitterent milites, cum in provinciam veniſſent. Cum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adiſſent, uti cauſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita ſtipendia, aut morbus cauſæ eſſent, quominus militarent: eam rem literæ Ti. Sempronii diſcuſſerunt, in quibus ſcriptum erat, *Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum veniſſe: & eum uſque ad ipſa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos eſſe. Bojorum quoque gentem ad rebellionem ſpectare*. ob eas res tumultum eſſe decrevit ſenatus, tribunos plebis non placere cauſas militares cognoſcere, quominus ad edictum conveniretur. adjecerunt etiam, ut ſocii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuiſſent, & dimiſſi ab iis conſulibus eſſent, ad quam diem L. Cornelius COS. edixiſſet, & in quem locum edixiſſet Etrurię, convenirent: & uti L. Cornelius COS. in provinciam proficiſcens, in oppidis agriſque, qua iturus eſſet, ſi quos ei (1) videretur, milites ſcriberet

(1) *notata eſt alibi hæc dicendi forma. pro,* ſi qui viderentur.

beret armaretque, & duceret ſecum, dimittendique ei quos eorum, quandoque vellet, jus eſſet.

CAPUT XXXI.

Poſtulante T. Quintio, ut quæ ipſe ſtatuiſſet, ſenatus confirmaret, audiuntur legati, qui ex Græcia, Aſia, atque ab regibus venerant: cum benigne omnibus aliis reſponſum eſſet, diſceptatio cum Antiochi legatis, quia longior, delegatur T. Quintio: cum de conditionibus fœderis non conveniretur, re integra dilata, legati ab Roma ad regem mittuntur.

57. POſteaquam conſules delectu habito profecti ſunt in provincias, tum T. Quintius poſtulavit, ut de his, quæ cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audiret: eaque, ſi videretur, auctoritate ſua confirmaret. id eos facilius facturos, ſi legatorum verba, qui ex univerſa Græcia & magna parte Aſiæ, quique ab regibus veniſſent, audiſſent. Hæ legationes a C. Scribonio prætore urbano in ſenatum introductæ ſunt, benigneque omnibus reſponſum. cum Antiocho quia longior diſceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia, aut Lyſimachiæ apud regem fuerant, delegata eſt. Quintio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret, reſponderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani reſponderi poſſent. Menippus & Hegeſianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus *ignorare ſe dixit, quidnam perplexi ſua legatio haberet, cum ſimpliciter ad amicitiam petendam, jungendamque ſocietatem veniſſent: eſſe autem tria genera fœderum, quibus inter ſe paciſcerentur amicitias civitates regeſque. unum, cum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus poſſet, dedita eſſent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipſius jus atque arbitrium eſſe. alterum, cum pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam*

ve-

venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem
res: & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut
ex formula juris antiqui, aut ex partis utriuſque
commodo componi. tertium eſſe genus, cum qui hoſtes
nunquam fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe
jungendam coeant. eos neque dicere, neque accipere le-
ges: id enim victoris & victi eſſe. ex eo genere
cum Antiochus eſſet, mirari ſe, quod Romani æ-
quum cenſeant ei leges dicere, quas Aſiæ urbium li-
beras & immunes, quas ſtipendiarias eſſe velint,
quas intrare præſidia regia regemque vetent. cum
Philippo enim hoſte pacem, non cum Antiocho ami-
co ſocietatis fœdus ita ſanciendum eſſe. Ad ea 58.
Quintius: Quoniam vobis diſtincte agere libet, &
genera jungendarum amicitiarum enumerare: ego
quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam
eſſe regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano jun-
gendæ. unam, ſi nos nihil, quod ad urbes Aſiæ at-
tinet, curare velit, ut & ipſe omni Europa abſti-
neat. alteram, ſi ſe ille Aſiæ finibus non contineat,
& in Europam tranſcendat, ut & Romanis jus ſit
Aſiæ civitatum amicitias & tueri quas habeant, &
novas complecti. Enimvero id auditu etiam dicere
indignum eſſe Hegeſianax, Thraciæ & Cherſoneſi
urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus, proavus
ejus, Lyſimacho rege bello victo, & in acie cæſo,
per ſummum decus parta reliquerit: pari cum laude
eadem ab Thracibus poſſeſſa, partim armis receperit
Antiochus, partim deſerta, ſicut ipſam Lyſimachiam,
& revocatis cultoribus frequentaverit, & quæ ſtrata
ruinis atque incendiis erant, ingentibus impenſis æ-
dificaverit. Quid igitur ſimile eſſe, ex ea poſſeſſio-
ne ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, &
Romanos abſtinere Aſia, quæ nunquam eorum fue-
rit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum,
ſed quæ impetrata gloriæ ſibi, non pudori ſit. Ad
hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honeſta
penſamus: ſic, ut aut ſola, aut prima certe penſari
decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi:
utrum tandem videtur honeſtius, liberas velle omnes,
quæ ubique ſunt Græciæ urbes, an ſervas & vecti-
gales facere? Si ſibi Antiochus pulchrum eſſe cenſet,

quas

quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam uſurpaverint, pro ſuis eas repetere in ſervitutem: & populus Romanus ſuſceptum patrocinium libertatis Græcorum non deſerere, fidei conſtantiæque ſuæ ducit eſſe. ſicut a Philippo Græciam liberavit: ita & ab Antiocho Aſiæ urbes, quæ Graji nominis ſint, liberare in animo habet. neque enim in Æolidem Joniamque (1) *coloniæ in ſervitutem regiam miſſæ ſunt, ſed ſtirpis augendæ cauſa, gentiſque vetuſtiſſimæ per orbem terrarum propagandæ.*

59\. Cum hæſitaret Hegeſianax, nec inficiari poſſet honeſtiorem cauſam libertatis, quam ſervitutis, prætexi titulo: *Quin mittimus ambages?* inquit P. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *alteram ex duabus conditionibus, quæ modo diſerte a Quintio datæ ſunt, legite, aut ſuperſedete de amicitia agere. Nos vero*, inquit Menippus, *nec volumus, nec poſſumus paciſci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur*. Poſtero die Quintius legationes univerſas Græciæ Aſiæque cum in ſenatum introduxiſſet, ut ſcirent, quali animo populus Romanus, qualique Antiochus erga civitates Græciæ eſſent, poſtulata & ſua & regis expoſuit. Renuntiarent civitatibus ſuis, *populum Romanum, qua virtute quaque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, niſi decedat Europa, vindicaturum*. Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres inſtitit, *ne feſtinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum eſſent. tempus & ſibi ſumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, cum renuntiatæ conditiones eſſent, & impetraturum aliquid, aut pacis cauſa conſenſurum*. Ita integra dilata res eſt. Legatos mitti ad regem eoſdem qui Lyſimachiæ apud eum fuerant, placuit, P. Sulpitium, P. Villium, P. Ælium.

CA-

(1) *Æoles, & Jones Græci in Aſiam migrarunt.*

CAPUT XXXII.

Legati Carthaginienſium nuntiant, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri: tentaverat autem Annibal per Ariſtonem Tyrium ſine literis Carthaginem miſſum ad rebellandum Pœnos concitare.

VIx dum ii profecti erant, cum a Carthagine
legati, bellum haud dubie parare Antio- 60.
chum, Annibale miniſtro, attulerunt: injece-
runtque curam, ne ſimul & Punicum bellum ex-
citaretur. Annibal patria profugus pervenerat
ad Antiochum, ſicut ante dictum eſt: & erat
apud regem in magno honore, nulla alia arte,
niſi quod volutanti diu conſilia de Romano bel-
lo, nemo aptior ſuper tali re particeps ſermonis
eſſe poterat. Sententia ejus una atque eadem
ſemper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Ita-
liam & commeatus & militem præbituram externo
hoſti. ſi nihil ibi moveatur, liceatque populo Roma-
no viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum ge-
rere, neque regem neque gentem ullam parem Ro-
manis eſſe*. Sibi centum tectas naves, XVI. mil-
lia peditum, mille equites depoſcebat. *ea ſe claſ-
ſe primum Africam petiturum. magnopere confidere
& Carthaginienſes ad rebellandum ab ſe compelli
poſſe. ſi illi cunctentur, ſe aliqua parte Italiæ bel-
lum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris o-
mnibus tranſire in Europam debere, & in aliqua
parte Græciæ copias continere, neque* (1) *trajicien-
tem,* (2) *&, quod in ſpeciem famamque belli ſa-
tis ſit, paratum trajicere*. In hanc ſententiam cum 61.
adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id popu-
larium animos ratus, literas, ne quo caſu inter-
ceptæ palam facerent conata, ſcribere non eſt
auſus. Ariſtonem quendam Tyrium nactus Ephe-
ſi, expertuſque ſolertiam levioribus miniſteriis,
partim donis, partim ſpe premiorum oneratum,
qui-

(1) *ultra.* (2) *ſed.*

quibus etiam ipſe rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conventis opus eſſet. inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubie agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obverſantem non prius amici, quam inimici Annibalis, qua de cauſa veniſſet, cognoverunt. Et primo in circulis conviviiſque celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam *nihil actum eſſe* dicere *exilio Annibalis, ſi abſens quoque novas moliri res, ſolicitandoque animos hominum, turbare ſtatum civitatis poſſet. Ariſtonem quendam Tyrium advenam, inſtructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege veniſſe: certos homines quotidie eum eo ſecreta colloquia ſerere, & in occulto loqui, quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet.* Conclamavere omnes, *vocari Ariſtonem debere, & quæri quid veniſſet: & niſi exprometet, cum legatis Romam mitti. ſatis pro temeritate unius hominis ſuppliciorum penſum eſſe. privatos ſuo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, ſed etiam extra famam noxæ conſervandam eſſe.* Vocatus Ariſto purgare ſeſe, & firmiſſimo propugnaculo uti, quod nihil literarum ad quenquam attuliſſet: cæterum nec cauſam adventus ſatis expediebat; & in eo maxime hæſitabat, quod cum Barchinæ ſolum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, aliis pro ſpeculatore comprehendi jam & cuſtodiri jubentibus, aliis negantibus tumultuandi cauſam eſſe *mali rem exempli eſſe, de nihilo hoſpites corripi. idem Carthaginienſibus & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum.* Dilata eo die res eſt. Ariſto Punico ingenio, inter Pœnos uſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magiſtratus prima veſpera ſuſpendit. ipſe deinde tertia vigilia navem conſcendit, & profugit. Poſtero die cum Suffetes ad jus dicendum conſediſſent: conſpectæ tabellæ, demptæque & lectæ. ſcriptum erat, *Ariſtonem privatim ad neminem, publice ad ſeniores* (ita ſe-

ſenatum vocabant) *mandata habuiſſe*. (1) Publicato crimine, minus intenta de (2) paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad COSS. & ſenatum deferrent, placuit, ſimul qui de injuriis Maſaniſſæ quererentur.

CAPUT XXXIII.

Cum Maſaniſſa agrum maritimum Carthaginienſium populatus, urbes quoque vectigales ſibi feciſſet, legati ab Carthagine conqueſtum de injuria Romam veniunt: cum ad factum purgandum legati Maſaniſſæ quoque veniſſent, mittuntur ab Roma in Africam, qui in re præſenti diſceptationem finiant: hi, quia aptum tempori videtur eſſe, rem in ſuſpenſo relinquunt.

MAſaniſſa poſteaquam & (3) infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium ejuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum injuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes vectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri uberis. una civitas ejus Leptis: ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de jure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienſes curam injecere Patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis 62.

(1) *cum in commune verſa fuerit culpa.*
(2) *privatis.*
(3) *laborare fama, quaſi aliquid novi moliri adverſus Romanos vellent.*

nis bellandum eſſet. maxime ea ſuſpicio crimen urgebat, quod quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum, nec navem ejus cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginienſes jure finium cauſam tutabantur: *quod intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris eſſet Carthaginienſium, finiſſet, & confeſſione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur, precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubie Carthaginienſium juris, petiſſet*. Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant, *& ſi quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe? advenis, quantum ſecto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque injuria partum habere. Neque enim de quo* (1) *agatur, probare eos poſſe, non modo ſemper ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos* (2) *poſſediſſe. per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum uſurpaſſe jus. ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cujus conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes, ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet, ejus ſinerent eſſe, nec ſe interponerent, quominus qui poſſent, tenerent*. Reſponderi legatis utriuſque partis placuit. miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Carthaginienſem & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus. audita inſpectaque re, ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententiis, reliquere. Id utrum ſua ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quam videtur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinqui. nam ni ita eſſet, unus Scipio vel notitia rei, vel auctoritate ita de utriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

LI-

(1) *in præſens*. (2) *id de quo agatur*.

LIBER XXXV.

CAPUT I.

In Hiſpania rem gerit infeliciter Sex. Digitius prætor; feliciter alter prætor Cornelius Scipio: ab hoc, præter alia ſecunda prælia, magna clade Luſitani cæduntur.

PRincipio anni, quo hæc geſta ſunt, Sex. Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum civitatibus iis, quę poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quam digna dictu, prælia fecit: & adeo pleraque adverſa, ut vix dimidium militum, quam quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem pro prætore Luſitanos, pervaſtata ulteriori provincia, cum ingenti præda domum redeuntes in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum impar, ſuperior aliis. nam & acie (1) frequenti armatis adverſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite adverſus feſſos longo itinere concurrerat. tertia namque vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant: nec ulla quiete data, laborem viæ prælium exceperat. itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſque fuit. & turbaverant primo Romanos. deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Jovi, ſi fudiſſet cecidiſſetque hoſtes, prætor vovit. tan- 1.

 dem

(1) *conferta, ad pugnandum inſtructa. nam numero erat impar.*

dem gradum acrius intulere Romani, ceſſitque Luſitanus: deinde prorſus terga dedit. & cum inſtitiſſent fugientibus victores, ad XII. millia hoſtium ſunt cæſa; capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & ſigna militaria capta centum trigintaquatuor. De exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe eſt. eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit: ea omnis ante urbem expoſita eſt: poteſtaſque dominis ſuas res cognoſcendi facta. cætera vendenda quæſtori data. quod inde effectum eſt, militi diviſum.

CAPUT II.

C. Flaminius prætor, cui Hiſpania provincia evenit, ad famam rei ab Sex. Digitio ibi malæ geſtæ, tentat, ut ſibi urbana legio decernatur: hoc a Patribus, quia nondum ratus nuntius ex provincia habetur, non impetrat.

2. NOndum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, cum hæc in Hiſpania gerebantur. itaque tam adverſæ, quam ſecundæ res per ipſum amicoſque ejus magnis ſermonibus celebrabantur. & tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pavoris ac fugæ accepturus eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatuſconſulto adjeciſſet; eligeret ex omni numero ſex millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea ſe legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſturum. Seniores negare, *ad rumores a privatis temere in gratiam magiſtratuum confictos, ſenatuſconſulta facienda eſſe. niſi quod aut prætores ex provinciis ſcriberent, aut legati renuntiarent, nihil* (1) *ratum haberi debere: ſi tumultus in Hiſpania eſſet, placere tumultuarios* mi-

(1) *pro vero.*

milites extra Italiam ſcribi a prætore. Mens ea ſenatus fuit, ut in Hiſpania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigaſſe delectus cauſa C. Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hiſpania adjeciſſe.

CAPUT III.

Res non omnino e ſententia cum Liguribus ad Piſas geritur a Minutio coſ.

NEc in Italia ſegnius Ligurum bellum creſcebat. Piſas jam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli ſpemque prædæ, circumſedebant. Minutius COS. Arretium die, quem edixerat ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit. & cum hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluvium moviſſent caſtra, conſul urbem haud dubie ſervatam adventu ſuo eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluvium quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde levibus præliis a populationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, novo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum noto ſatis inter ſe, ut fidere alii aliis poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero, paſſim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pecorum prædæque eſſet, paratum erat (1) præſidium, per quod in caſtella eorum vicoſque ageretur. 3.

Y 2 CA-

(1) *manus militum, per quos præda ageretur.*

CAPUT IV.

Coſ. Cornelius bellum cum Bojis, non incruenta tamen victoria, profligat.

4. CUm bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit. ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus erat. conſul in aciem exibat: hoſtes pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviam exiret, diſcurrebant Romani: Boji diripi ſua impune, quam tuendo ea conſerere certamen, malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis evaſtata erant, conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boji, ubi egreſſum e finibus ſuis hoſtem ſenſere: ſequebantur ſilenti agmine, locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, qua tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id cum parum occulte feciſſent, conſul, qui multa nocte ſolitus erat movere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem exſpectavit. & cum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt quantæ copiæ & in quo loco eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conjici juſſit, & triarios (1) vallum circumjicere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac juſto prælio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora ſecun-
5. da ferme concurſum eſt. ſiniſtra ſociorum equitum ala, & (2) extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni conſul.

---

(1) *ſarcinas in medium conjectas vallo cingere.*

(2) *ſelecti ex ſociis veterani, & voluntarii milites, qui ante prætorium tendebant, in certamine circa Imperatorem pugnare ſoliti.*

ſul. Novus COS. nunc ad prima ſigna erat: nunc legiones continebat in ſubſidiis, ne certaminis ſtudio prius procurrerent, quam datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere juſſit: inde cum ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuntius venit a T. Sempronio Longo, *non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæſos permultos eſſe: & qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem pugnæ. Legionem alteram ex duabus, ſi videretur, ſummitteret, priuſquam ignominia acciperetur.* Secunda legio miſſa eſt, & extraordinarii (1) recepti. tum redintegrata eſt pugna: cum & recens miles, & frequens ordinibus legio ſucceſſiſſet: & ſiniſtra ala ex prælio ſubducta eſt, dextera in primam aciem ſubiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia ęſtus corpora Gallorum. denſis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in ſcuta incumbentes ſuſtinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit COS., ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat (2) alariis equitibus, quam concitatiſſimos equos immittere jubet: & (3) legionarios equites in ſubſidiis eſſe. Hæc procella equeſtris primo confudit & turbavit, deinde diſſipavit aciem Gallorum, non tamen ut terga darent. obſtabant duces, haſtilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: ſed interequitantes alarii non (4) patiebantur. Conſul obteſtabatur milites, *ut paulum adniterentur. victoriam in manibus eſſe. dum perturbatos & trepidantes viderent, inſtarent. ſi reſtitui ordines ſiviſſent, integro rurſus eos prælio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios juſſit ſigna. omnes connixi tandem averterunt hoſtem. poſtquam terga dabant, & in fugam paſſim effundebantur: tum ad perſequen-

 dos

(1) *in medium, ne ab hoſtibus urgerentur.*
(2) *qui erant ex ſociis.*
(3) *Romanos.*
(4) *impediebant, ne Boii in ordines redirent.*

dos eos legionarii equites immiſſi. Quatuordecim millia Bojorum eo die cæſa ſunt, vivi capti mille nonagintaduo, equites ducenti vigintiunus, tres duces eorum, ſigna militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta victoria fuit. ſupra quinque millia militum ipſorum aut ſociorum ſunt amiſſa, centuriones tres & XX. præfecti ſocium quatuor, & M. Genutius & M. Martius, tribb. militum ſecundæ legionis.

CAPUT V.

Cum propter difficultatem Liguſtini belli non eſſet e repub. revocari ad habenda comitia Q. Minutium coſ., cujus ſors erat; tranſigitur cum L. Cornelio collega, ut ad id ipſe Romam veniat.

6. EOdem fere tempore duorum conſulum literæ allatæ ſunt: L. Cornelii de prælio ad Mutinam cum Bojis facto, & Q. Minutii a Piſis, *Comitia ſuæ* (1) *ſortis eſſe. ceterum adeo ſuſpenſa omnia in Liguribus ſe habere, ut abſcedi inde ſine pernicie ſociorum, & damno reip. non poſſit. ſi ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret, ſi id facere gravaretur, quod non ſuæ ſortis id negotium eſſet, ſe quidem facturum quodcunque ſenatus cenſuiſſet: ſed etiam atque etiam viderent, ſi magis e repub. eſſet interregnum iniri, quam ab ſe in eo ſtatu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine ſenatorio mitteret ad L. Cornelium conſulem, qui literas collegæ ad ſenatum miſſas deferrent ad eum: & nuntiarent, ſenatum, ni is ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Minutius a bello integro avocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renuntiarunt, L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam venturum.

(1) *ſcribebat Minutius, ſibi ſorte obtigiſſe, ut comitiis Conſularibus præeſſet.*

CAPUT VI.

Quamvis L. Cornelius coſ. de ſecundo prælio adverſus Bojos ad ſenatum ſcripſerit, tamen quia privatis M. Claudii legati literis conſtat, non probe ab ipſo coſ. navatam imperatoris operam, nihil decernitur. Civitas ære alieno, fraude contracto, oppreſſa, levatur.

De literis L. Cornelii, quas ſcripſerat, ſecundum prælium cum Bojis factum, diſceptatio in ſenatu fuit, quia privatim pleriſque ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, *fortunæ populi Rom. & militum virtuti gratiam habendam, quod res bene geſta eſſet. conſulis opera & militum aliquantum amiſſum, & hoſtium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerat, elapſum. milites eo plures periiſſe, quod tardius ex ſubſidiis qui laborantibus opem ferrent, ſucceſſiſſent. hoſtes e manibus emiſſos, quod equitibus legionariis & tardius datum ſignum eſſet, & perſequi fugientes non licuiſſet.* De 7. ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores conſultatio delata eſt. inſtabat enim cura alia, quod civitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus conſtricta avaritia eſſet, via fraudis inita erat, ut in ſocios, qui non tenerentur iis legibus, (1) nomina tranſcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cujus (2) cernendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit, * Fœneralia quæ proxime fuiſſent: ut qui poſt (3) eam diem ſocii civibus Romanis credidiſſent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet (4) legibus, jus cre-

* al. Feralia.

(1) *ut ſocii viderentur creditores.*

(2) *diſcernendi veros creditores.*

(3) *ab eo tempore, quo cautum erat, ne civis civem fœnore opprimeret, uſque poſt hanc diem modo finitam. nempe ad feſtum manibus ſacrum, ſi* Feralia, *legas.*

(4) *num legibus civium, an legibus ſociorum?*

creditori diceretur. Deinde poſteaquam profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus pleb. ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebeſque ſcivit, ut cum ſociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem quod cum civibus Romanis eſſet. Hæc in Italia domi militiæque acta.

CAPUT VII.

Res in Hiſpania C. Flaminii, & M. Fulvii prætorum.

IN Hiſpania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hiſpania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit: & per hiemem prælia aliquot nulla memoria digna adverſus latronum magis, quam hoſtium excurſiones, vario tamen eventu, nec ſine militum jactura, ſunt facta. Majores res geſtæ a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibuſque & Celtiberis ſignis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

CAPUT VIII.

Cornelius coſ. Romam ad habenda comitia veniens, præſens poſtulat, ut ſibi propter res contra Bojos proſpere geſtas ſupplicatio, & triumphus decernatur: quia, abſente M. Claudio legato, veritas rerum geſtarum ad liquidum explorari non poteſt, non fit de poſtulatis ejus ſenatuſconſultum.

1. DUm hæc in Hiſpania gerebantur, comitiorum jam appetebat dies. itaque L. Cornelius COS., relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in ſenatu cum de rebus a ſe geſtis differuiſſet, quoque in ſtatu provincia eſſet; queſtus eſt cum Patribus conſcriptis, quod tanto bello una ſecunda pugna tam felici-

ter

ter perfecto, non eſſet habitus diis immortalibus honos. poſtulavit deinde, ut ſupplicationem ſimul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui conſul dictatorque fuerat, *literas eodem tempore* dixit *& conſulis L. Cornelii ad ſenatum, & M. Marcelli ad magnam partem ſenatorum allatas eſſe inter ſe pugnantes: eoque dilatam eſſe conſultationem, ut præſentibus auctoribus earum literarum diſceptaretur. itaque exſpectaſſe ſeſe, ut conſul, qui ſciret ab legato ſuo adverſus ſe ſcriptum aliquid, cum ipſi veniendum eſſet, duceret eum ſecum Romam; cum etiam* (1) *verius eſſet, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato: nunc videri eſſe amotum de induſtria, ne ea, quæ ſcripſiſſet, præſens diceret, aut argueret coram: & ſi quid vani afferret, argui poſſet, donec ad liquidum veritas explorata eſſet. itaque nihil eorum quę poſtularet COS. decernendum in pręſentia cenſere.* Cum pergeret nihilo ſegnius referre, ut ſupplicatio decerneretur, triumphantique ſibi in urbem invehi liceret, M. & C. Titinii tribuni plebis ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret ſenatuſconſultum, dixerunt.

CAPUT IX.

Luſtrum a cenſoribus conditur: prodigia procurantur: colonia Latina in agrum Thurinum deducitur.

CEnſores erant priore anno creati Sex. Ælius
Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. Corne- 9.
lius luſtrum condidit. cenſa ſunt civium capita CXLIII. millia ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundavit. circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt. & porta Cœlimontana fulmine icta eſt, muruſque circa multis locis de cœlo tactus. & Ariciæ & Lanuvii & in Aventino lapidibus pluit. & a Capua nuntiatum eſt, examen veſparum ingens in forum advolaſſe,

1) *æquius.*

& in Martis æde conſediſſe. eas collectas cum cura, & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum cauſa decemviri libros adire juſſi, & novendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Portius Cato dedicavit, biennio poſtquam vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Thurinum triumviri deduxerunt, Cn. Manlius Vulſo, L. Apuſtius Fullo, Q. Ælius Tubero, cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, CCC. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars agri dempta eſt: quo poſtea ſi vellent, novos colonos adſcribere poſſent. vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

CAPUT X.

Conſulatum ingenti ambitione petentibus duobus patriciis P. Cornelio Scipione, Cn. filio, & L. Quintio fratre T. Quintii, præfertur L. Quintius; atque cum eo plebejus coſ. creatur Cn. Domitius Ænobarbus: Prætores quoque ædileſque creantur.

20. IN exitu jam annus erat, & ambitio magis, quam unquam alias, exarſerat conſularibus comitiis. multi & potentes petebant patricii, plebeiique, P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hiſpania provincia nuper deceſſerat magnis rebus geſtis, & L. Quintius Flamininus, qui claſſi in Græcia præfuerat, & Cn. Manlius Vulſo: hi patricii. plebeii autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M. Acilius. ſed omnium oculi in Quintium Corneliumque conjecti. nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clariſſimi ætatis ſuæ imperatores. major gloria Scipionis, & quo major, eo propior invidiæ: Quintii recentior, ut qui eo anno triumphaſſet. Accedebat quod alter decimum

jam

Digitized by Google

jam prope annum aſſiduus in oculis hominum fuerat. quæ res minus verendos magnos homines ipſa ſatietate facit: conſul iterum poſt devictum Annibalem, cenſorque fuerat. in Quintio nova & recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat a populo poſt triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non (1) patruele, ſe petere ajebat, pro legato & participe adminiſtrandi belli, ſe terra, fratrem mari rem geſſiſſe. * Is obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus, (2) fraterque ducebant: quem Cornelia gens, Cornelio conſule comitia habente: quem tantum (3) præjudicium ſenatus virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Peſſinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ahenobarbus COSS. facti. adeo ne in plebeio quidem conſule, cum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Poſtero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas inſignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Jovis ædis poſuerunt. porticum unam extra portam Trigeminam, (4) emporio ad Tiberim adjecto: alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter eſſet, produxerunt.

* al. His.

(1) *P. Scipio patruelis frater erat Africani.*
(2) *Lucius; qui poſtea Aſiaticus dictus.*
(3) *intellige*, ducebat. *h. e. pro eo ſtabat.*
(4) *de hoc v. Donat.* 3. *Urb. Rom.* 13. *& Nardin.* 7. *Rom. Vet.* 9.

CAPUT XI.

Conſul Minutius, a Liguribus intra ſaltus anguſtias obſeſſus, virtute Numidarum, quos inter auxilia habebat, liberatur.

22. Diu nihil in Liguribus dignum memoria geſtum erat. extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta eſt. nam & caſtra conſulis oppugnata, ægre ſunt defenſa: & non ita multo poſt per ſaltum anguſtum cum duceretur agmen Romanum, ipſas fauces exercitus Ligurum inſedit, qua cum exitus non pateret, converſo agmine redire inſtitit conſul. & a tergo fauces ſaltus occupatæ a parte hoſtium erant: Caudinæque cladis memoria non animis modo, ſed prope oculis obverſabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus conſuli pollicetur, ſe parte utra vellet cum ſuis erupturum. tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis eſſet. in eos ſe impetum facturum, & nihil prius, quam flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere ſaltu, quem obſiderent, & diſcurrere ad opem ferendam ſuis. Collaudatum eum conſul ſpe præmiorum onerat. Numidæ equos conſcendunt, & obequitare ſtationibus hoſtium neminem laceſſentes cœperunt. Nihil primo aſpectu contemptius. equi homineſque paululi & graciles: diſcinctus & inermis eques, præterquam quod jacula ſecum portat: equi ſine frenis, deformis ipſe curſus rigida cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de induſtria augentes, labi ex equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe. Itaque qui primo intenti paratique, ſi laceſſerentur, in ſtationibus fuerant, jam inermes, ſedenteſque pars maxima ſpectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, ſed propius ſaltum paulatim evehi: velut quos, impotentes regendi equi, vicinos efferrent. poſtremo ſubditis calcaribus per medias ſtationes hoſtium erupere, & in agrum latiorem evecti, omnia propin-

qua

qua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem: ferro flammaque omnia pervaſtant. Fumus primo conſpectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, poſtremo ſeniores puerique refugientes tumultum in caſtris fecerunt, itaque ſine conſilio, ſine imperio pro ſe quiſque currere ad ſua tutanda: momentoque temporis caſtra relicta erant, & obſidione liberatus COS. quo intenderat, pervenit.

CAPUT XII.

Ætoli Nabin, Philippum, & Antiochum ad bellum contra Romanos per legatos accendunt; extemplo concitatus Nabis pacem cum Romanis factam turbat.

Sed neque Boji, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infeſtique erant Romanis, quam Ætolorum gens. Ii poſt deportatos ex Græcia exercitus primo in ſpe fuerant, & Antiochum in vacuam Europæ poſſeſſionem venturum: nec Philippum, aut Nabin quieturos. ubi nihil uſquam moveri viderunt, agitandum aliquid miſcendumque rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conqueſtus injurias Romanorum, ſtatumque Ætoliæ, quod omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratiſſimi poſt eam victoriam eſſent, cujus cauſá ipſi fuiſſent, legatos cenſuit circa reges mittendos, qui non ſolum tentarent animos eorum, ſed ſuis quemque ſtimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem* dicere: *inde militem, inde naves, navaleſque ſocios habuiſſe: incluſum ſuis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneſo. nunquam habiturum recuperandi ſua occaſionem, ſi eam, quæ tum eſſet, prætermiſiſſet. nullum exercitum Romanum in Græ-* 12.

tia eſſe: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam cauſam exiſtimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rurſum tranſmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: ut, cum in Græciam Antiochus trajeciſſet, conſcientia violatæ per ſociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret ſe cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud diſſimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore faſtigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademptæ res. ad hoc *vetuſta regum Macedoniæ fama, peragratuſque orbis terrarum victoriis ejus gentis* referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu ſe conſilium afferre. nam neque, ut ante ſe moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu tranſierit in Græciam, ſuadere: & qui ſine Antiocho adverſus Romanos Ætoloſque tamdiu ſuſtinuerit bellum, ei adjuncto Antiocho, ſociis Ætolis, qui tum graviores hoſtes, quam Romani fuerint, quibus tandem viribus reſiſtere Romanos poſſe?* Adjiciebat *de duce Annibale, nato adverſus Romanos hoſte, qui plures & duces & milites eorum occidiſſet, quam quot ſupereſſent.* Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primum *prædam de Philippo Romanorum eſſe* dicere, (1) *victoriam Ætolorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Ætolos, dediſſe: & ad vincendum vires eoſdem præbuiſſe. deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum eſſent: quæ loca terreſtribus copiis, quos portus maritimis.* Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrumque ad rebellandum eſſe, & primam quamque occaſionem recuperandi ea, quæ bello amiſiſſent, arrepturos. Ita per totum ſimul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti ſunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimiſit ad ſeditiones in iis miſcendas: & alios principum donis ad ſuam cauſam perduxit: alios pertinaciter in ſocietate Romana

23\. (margin, beside "ti, aut tardius moti ſunt")

(1) *Ætoli vicerunt Philippum, & tamen Romani prædam ſibi retinuerunt.*

mana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miſerunt, qui admonerent fœderis cum Romani, denuntiarentque, ne pacem, quam tantopere petiſſet, turbaret: & auxilia ad Gytheum, quod jam oppugnabatur a tyranno, & Romam, qui ea nuntiarent, legatos miſerunt. Antiochus rex ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium (1) data, cum Antiochiam ſe recepiſſet, per Ciliciam Tauro monte ſuperato, extremo jam hiemis Epheſum pervenit. inde principio veris, Antiocho filio miſſo in Syriam ad cuſtodiam ultimarum partium regni, ne quid abſente ſe a tergo moveretur: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis ad Piſidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos eſt profectus.

CAPUT XIII.

Legati Romani P. Sulpitius, P. Villius miſſi ad Antiochum, prius Eumenem Pergamum adeunt: hic cupidus belli adverſus Antiochum, Romanos in illum concitat: Sulpitio Pergami ægrotante, Villius Epheſum veniens cum Annibale, qui ſe Antiocho junxerat, colloquitur.

EO tempore legati Romani P. Sulpitius, & P. Villius, qui ad Antiochum (ſicut ante dictum eſt) miſſi erant, juſſi prius Eumenem adire, Eleam venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) aſcenderunt. Cupidus belli adverſus Antiochum Eumenes erat: *gravem, ſi pax eſſet, accolam tanto potentiorem regem* credens: *eundem, ſi motum bellum eſſet, non magis parem Romanis fore, quam Philippus fuiſſet: & aut funditus ſublatum iri: aut ſi pax victo daretur, multa illi detracta, ſibi acceſſura: ut facile deinde ſe ab eo ſine ullo Romano auxilio tueri poſſet. etiam ſi quid adverſi caſurum foret, ſatius eſſe*

(1) *Cœleſyria, Phœnice, & Judæa redditis, velut in dotem.*

ſe Romanis ſociis quamcunque fortunam ſubire, quam ſolum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, quantum conſilio valebat, incitabat Romanos
14. ad bellum. Sulpitius æger Pergami ſubſtitit. Villius cum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet, Epheſum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi forte erat, ſæpe congrederetur, ut animum ejus & tentaret, ſi qua poſſet, & metum demeret, periculi ei quicquam ab Romanis eſſe. His colloquiis aliud quidem actum nihil eſt: ſecutum tamen ſua ſponte eſt, velut conſilio petitum eſſet, ut vilior ob ea regi Annibal, & ſuſpectior ad omnia fieret.

CAPUT XIV.

Sermo, quem qui tradunt in legatione ad Antiochum fuiſſe P. Africanum, referunt, eum cum Annibale Epheſi habuiſſe.

(1) CLaudius ſecutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuiſſe legatione tradit, eumque Epheſi collocutum cum Annibale. & ſermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet*, reſpondiſſe, *Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus fudiſſet; quodque ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet*. quærenti deinde, *quem ſecundum poneret*, *Pyrrhum* dixiſſe. *caſtra metari primum docuiſſe: ad hoc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe; artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani tandiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent*. exſequenti, *quem tertium duceret*, *haud dubie ſemetipſum* dixiſſe: tum riſum obortum Scipioni, & ſubjeciſſe, *quidnam tu*

---

(1) *Quadrigarius, qui latine reddidit* C. *Acilii Annales.*

tu diceres, ſi me viciſſes? tum me vero inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores eſſe*. & perplexum Punico aſtu reſponſum, & aſſentationis genus Scipionem moviſſe, quod e grege ſe imperatorum velut inæſtimabilem ſecreviſſet.

CAPUT XV.

Dum Villius Rom. legatus cum Antiocho congreditur, mors nuntiata Antiochi filii colloquium dirimit: interim rex, cum ſecreta conſilia cum Minione amicorum principe agitaſſet, eidem dat negotium diſceptandi cum Romanis legatis: cum altercando nihil profectum eſſet, re ſuſpenſa diſceditur.

VIllius ab Epheſo Apameam proceſſit. eo & 151
Antiochus audito Romanorum legatorum adventu occurrit. Apameæ congreſſis diſceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nuntiata Antiochi filii regis, quem miſſum paulo ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis deſiderium. id enim jam ſpecimen ſui dederat, ut ſi vita longior contigiſſet, magni juſtique regis in eo indolem fuiſſe appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus ſuſpectior fuit: gravem ſucceſſorem eum inſtare ſenectuti ſuæ patrem credentem, per ſpadones quoſdam, talium miniſteriis facinorum acceptos regibus, veneno ſuſtuliſſe. Eam quoque cauſam clandeſtino facinori adjiciebant, quod cum Seleuco filio Lyſimachiam dediſſet; Antiocho quam ſimilem daret ſedem, ut procul ab ſe per * honorem eum quoque ablegaret, non habuiſſet. Magni tamen luctus ſpecies per aliquot dies regiam tenuit: legatuſque Romanus, ne alieno tempore incommodus obverſaretur, Pergamum conceſſit. rex Epheſum, omiſſo quod inchoaverat bello, rediit. ibi per luctum regia clauſa, cum Minione quodam, qui prin-

* al. honore.

princeps amicorum ejus erat, ſecreta conſilia agitavit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æſtimans regis ex rebus in Syria aut Aſia geſtis, non cauſa modo ſuperiorem eſſe Antiochum, quod nihil æqui poſtularent Romani, ſed bello quoque ſuperaturum credebat. Fugienti regi diſceptationem cum legatis, ſeu jam experto eam minus proſperam, ſeu mœrore recenti confuſo, profeſſus Minio, ſe quæ pro cauſa eſſent dicturum, perſuaſit ut a Pergamo arceſſerentur

26. legati. Jam convaluerat Sulpitius. itaque ambo Epheſum venerunt. rex a Minione excuſatus: & abſente eo res agi cœpta eſt. Ibi præparata oratione Minio *Specioſo titulo*, inquit, *uti vos Romani Græcarum civitatum liberandarum video. ſed facta veſtra orationi non conveniunt: & aliud Antiocho juris ſtatuiſtis, alio ipſi utimini. Qui enim magis Smyrnæi, Lampſacenique Græci ſunt, quam Neapolitani, & Rhegini, & Tarentini, a quibus ſtipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracuſas, atque in alias Siciliæ Gręcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & ſecuribus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis ſuperatis vos iis has leges impoſuiſſe. Eandem de Smyrna, & Lampſaco, civitatibuſque quæ Ioniæ, aut Æolidis ſunt, cauſam ab Antiocho accipite. bello ſuperatas a majoribus, & ſtipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei reſponderi velint, ſi ex ęquo diſceptatur, & non belli cauſa quæritur.* Ad ea Sulpitius: *Fecit verecunde*, inquit, *Antiochus, qui ſi alia pro cauſa ejus non erant quæ dicerentur, quemlibet iſta, quam ſe, dicere maluit. Quid enim ſimile habet civitatum earum, quas comparaſti, cauſa? Ab Rheginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem, uno & perpetuo tenore juris ſemper uſurpato, nunquam intermiſſo, quę ex fœdere debent, exigimus. Poteſne tandem dicere, ut ii populi non per ſe, non per alium quenquam fœdus mutaverint: ſic Aſiæ civitates, ut ſemel venerunt in majorum Antiochi poteſtatem, in perpetua poſſeſſione regni veſtri permanſiſſe? & non*

alias

alias earum in Philippi, alias in Ptolemai fuiſſe poteſtate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem uſurpaſſe? Nam ſi, quod aliquando ſervierunt temporum iniquitate preſſi, jus poſt tot ſecula aſſerendi eos in ſervitutem facit; quid abeſt, quin actum nobis nihil ſit, quod a Philippo liberavimus Graeciam? & repetant poſteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Theſſalorum totam gentem? Sed quid ego cauſam civitatum ago, quam ipſis agentibus & nos, & regem ipſum cognoſcere aequius eſt? Vocari deinde civitatum legationes juſſit, præparatas jam ante & inſtructas ab Eumene, qui, quantumcunque virium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat. Admiſſi plures, dum ſuas quiſque nunc querelas, nunc poſtulationes inſerit, æqua iniquis miſcentes, e diſceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remiſſa ulla re, neque impetrata, æque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. 17.

CAPUT XVI.

Poſt irritam cum Romanis legatis diſceptationem habito ab Antiocho conſilio, omnes bellum contra Romanos decernunt. Annibal quoque, a quo propter habita cum Villio colloquia rex alienatus fuerat, purgata ſuſpicione, ut id geratur, ſuadet.

REx dimiſſis iis conſilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quiſque aſperius adverſus Romanos locutus eſſet, eo ſpes gratiæ major erat, alius *ſuperbiam poſtulatorum* increpare, *tanquam Nabidi victo, ſic Antiocho, maximo Aſiae regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam ſuam, & patriam* (1) *Lacedaemonem remiſſam: Antiocho, ſi Smyrna, & Lampſacus imperata faciant, indignum videri.* alii *parvas, & vix dictu dignas belli cauſas tanto regi eas civitates eſſe, ſed ini-*

(1) *adeo libertatis ſtudioſam.*

* al. *initium ſemper* * *per jus injuſta imperandi fieri. ni-*
a par- ſi crederent, *Perſas*, *cum* (1) *aquam terramque*
vis. ab Lacedæmoniis petierunt, *gleba terræ*, *& hauſtu aquæ eguiſſe. perſimilem tentationem Romanis de duabus civitatibus agi. & alias civitates*, *ſimul duas jugum exuiſſe vidiſſent*, *ad liberatorem populum defecturas. ſi non libertas ſervitute potior ſit: tamen omni præſenti ſtatu ſpem cuique novandi res*
18. *ſuas blandiorem eſſe*. Alexander Acarnan in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo ſecutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut conſiliis quoque arcanis intereſſet, acceptus erat. Is tanquam non utrum bellandum eſſet, nec ne, conſuleretur: ſed ubi, & qua ratione bellum gereretur, *victoriam ſe haud dubiam proponere animo* affirmabat, *ſi in Europam tranſiſſet rex*, *& in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Jam primum Ætolos*, *qui umbilicum Græciæ incolerent*, *in armis eum inventurum*, *anteſignanos ad aſperrima quæque belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ*, *Nabin a Peloponneſo concitaturum omnia*, *repetentem Argivorum urbem*, *repetentem maritimas civitates*, *quibus eum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent*: *a Macedonia Philippum*, *ubi primum bellicum cani audiſſet*, *arma capturum. noſſe ſe ſpiritus ejus*, *noſſe animum*: *ſcire ferarum modo*, *quæ clauſtris aut vinculis teneantur*, *ingentes jamdiu iras eum in pectore volvere. meminiſſe etiam ſe*, *quoties in bello precari omnes deos ſolitus ſit*, *ut Antiochum ſibi darent adjutorem. cujus voti ſi compos nunc fiat*, *nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum neque ceſſandum eſſe. in eo enim victoriam verti*, *ſi & loca opportuna*, *& ſocii præoccuparentur. Annibalem quoque ſine mora mittendum in Africam eſſe ad diſtringendos Roma-*
19. *nos*. Annibal non adhibitus in conſilium, propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi, & in nul-

(1) *hoc ſymbolo ſubjectionem ſignificabant v. Briſſ. 3. de Regn. Perſ.*

nullo poſtea honore habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus, & percunctari cauſam repentinæ alienationis, & purgare ſe tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſa, auditaque: *Pater Amilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, cum ſacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. ſub hoc ſacramento ſex & XXX. annos militavi: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, ſi tu ſpem meam deſtitueris, ubicunque vires, ubi arma eſſe ſciam, huc veniam, toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hoſtes. itaque ſi quibus tuorum meis criminibus apud te creſcere libet, aliam materiam creſcendi ex me quærant. odi, odioque ſum Romanis. id me verum dicere, pater Amilcar, & dii teſtes ſunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos Annibalem habeto. ſi qua res te ad pacem compellet, in id conſilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modo talis oratio regem, ſed etiam reconciliavit Annibali. Ex conſilio ita diſceſſum eſt, ut bellum gereretur.

CAPUT XVII.

Provinciarum, & exercituum diſtributio.

ROmæ deſtinabant quidem ſermonibus hoſtem Antiochum, ſed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Conſulibus ambobus Italia provincia decreta eſt: ita ut inter ſe compararent, ſortirenturve, uter comitiis ejus anni præeſſet: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus eſſet, ſi quo eum extra Italiam opus eſſet ducere legiones. Huic conſuli permiſſum, ut duas legiones ſcriberet novas, & ſocium ac Latini nominis XX. millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius COS. ſuperioris anni habuiſſet, & ſocium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV. millia, & equites quingenti. Q. Minutio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum 20. U.C. 558.

tum imperium. additum in ſupplementum, ut IIII. millia peditum Romanorum ſcriberentur, & CL. equites: & ſociis (1) eodem V. millia peditum imperarentur, CCL. equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo ſenatus cenſuiſſet, provincia evenit, L. Quintio Gallia, & comitia habenda. Prætores deinde provincias ſortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hiſpaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum S. C. deinde plebis etiam ſcito permutatæ provinciæ ſunt. Atilio claſſis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hiſpaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuiſſent: ut & ſociis eodem millia peditum XV. imperarentur, & quingenti equites. A. Atilius triginta naves quinqueremes facere juſſus, & ex navalibus veteres deducere, ſi quæ utiles eſſent, & ſcribere navales ſocios. Et conſulibus imperatum, ut ei duo millia ſocium ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terreſtris navaliſque, adverſus Nabin aperte jam oppugnantem ſocios P. R. dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum miſſi exſpectabantur, & prinſquam ii rediſſent, vetuerat Cn. Domitium COS. ſenatus ab urbe diſcedere. Prr. Fulvio & Scribonio, quibus ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut præter eam claſſem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent.

CAPUT XVIII.

Prodigia procurantur.

PRiuſquam COS. prætoreſque in provincias proficiſcerentur, ſupplicatio fuit prodigiorum cau-

(1) *in Ligures.*

cauſa. Capram ſex hœdos uno fœtu edidiſſe, ex Piceno nuntiatum eſt, & Arretii puerum natum unimanum, Amiterni terra pluiſſe, Formiis portam murumque de cœlo tacta, & (quod maxime terrebat COS. Cn. Domitium) bovem locutum, *Roma cave tibi*. Ceterorum prodigiorum 21.
cauſa ſupplicatum eſt. bovem cum cura ſervari aliqui aruſpices juſſerunt. Tiberis infeſtiore, quam (1) priore impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam evertit. ſaxum ingens, ſive imbribus, ſive motu terræ leniore, quam ut alioqui ſentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procedit, & multos oppreſſit. in agris paſſim inundatis pecua ablata: villarum ſtrages facta eſt.

CAPUT XIX.

Q. Minutius contra Ligures rem bene gerit.

PRiuſquam L. Quintius COS. in provinciam perveniret, Q. Minutius in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis pugnavit: novem millia hoſtium occidit, cæteros fuſos fugatoſque in caſtra compulit. ea uſque in noctem magno certamine oppugnata defenſaque ſunt. nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua caſtra invaſit. prædæ minus inventum eſt, quod ſubinde ſpolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti hoſtibus dedit. ex agro Piſano in Ligures profectus, caſtella vicoſque eorum igni ferroque pervaſtavit. ibi præda Etruſca, quæ miſſa a populatoribus fuerat, repletus eſt miles Romanus.

CA-

(1) *anno præterito.*

CAPUT XX.

Ad tuendos ſocios, a Nabide Lacedæmoniorum tyranno oppugnatos, mittitur in Græciam cum claſſe Atilius prætor: conſules ambo in Bojos proficiſcuntur.

22. SUb idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. qui cum nihil, quod ſatis maturam cauſam belli haberet, niſi adverſus Lacedæmonium tyrannum attuliſſent, quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Atilius Pr. cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. COSS. quando nihil ab Antiocho inſtaret, proficiſci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit: Quintius per Ligures in Bojos venit. Duo conſulum agmina diverſa late agrum hoſtium pervaſtarunt. Primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad COSS. tranſfugerunt.

CAPUT XXI.

Res ſecundę C. Flaminii, & M. Fulvii in Hiſpania.

ET in utraque Hiſpania eo anno res proſpere geſtæ. nam & C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumque vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: & M. Fulvius procoſ. cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prælia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam, Hollonemque, & caſtella multa expugnavit. alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munita. eam cum oppugnaret,

Vę-

Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. cum his ſignis collatis proſpere pugnavit: & fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

CAPUT XXII.

Allatis rumoribus de motu Antiochi, ad omnes conatus ejus ſe populus Rom. preparat: miſſo in Græciam cum aliis legatis T. Quintio ad tuendos auctoritate ſociorum animos, in Urbe comitia maturantur: Coſſ. creantur P. Cornelius Scipio, & Manius Acilius Glabrio.

CÆterum eo tempore minus ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quam exſpectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam 23. etſi per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere ſine ullis auctoribus orti, multa falſa veris miſcebant. inter quæ allatum erat, cum in Ætoliam veniſſet Antiochus, extemplo claſſem eum in Siciliam miſſurum. Itaque ſenatus etſi Pr. Atilium cum claſſe miſerat in Græciam: tamen quia non copiis modo, ſed etiam auctoritate opus erat ad tuendos ſociorum animos, T. Quintium & Cn. Octavium & Cn. Servilium & P. Villium legatos in Græciam miſit: & ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brunduſium promoveret legiones, decrevit: ut inde, ſi res poſceret, in Macedoniam trajiceret: & ut M. Fulvius Pr. claſſem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram, & ut cum imperio eſſet, qui claſſem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem Præt. L. Valerio collegæ ſcriberet, *periculum eſſe, ne claſſis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret. itaque placere ſenatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII. millia pedites, & quadringentos equites ſcribere eum, quibus oram maritimam provinciæ qua vergeret in Græciam, tueri poſſet.* Eum delectum Pr. non ex Sicilia ipſa tantum, ſed etiam ex circumjacentibus inſulis habuit:

buit : oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam verſa erant, præſidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris : qui nuntiavit, Antiochum regem Helleſpontum cum exercitu tranſiſſe, Ætolos ita ſe parare, ut ſub adventum ejus in armis eſſent. Et Eumeni abſenti, & præſenti Attalo gratiæ actæ, & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equeſtria arma, & vaſa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo.

24. Cum alii atque alii nuntii bellum inſtare afferrent, ad rem pertinere viſum eſt, COSS. primo quoque tempore creari. itaque S. C. factum eſt, ut M. Fulvius Pr. literas extemplo ad COS. mitteret, quibus certior fieret, ſenatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, & ex itinere præmittere edictum, quo comitia COSS. creandis ediceret. Paruit his literis COS., & præmiſſo edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod Patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulſam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulſo. (1) P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, conſulatus datus eſt. additus ei de plebe collega, Man. Acilius Glabrio. Poſtero die Prr. creati L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius. utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui claſſem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magiſtratus ſortirentur provincias, M. Bæbius a Brunduſio cum omnibus copiis tranſire in Epirum eſt juſſus, & circa Apolloniam copias continere : & M. Fulvio, prætori urbano, negotium datum eſt, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret. Et popu-
25. lus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi præparabat.

C A-

(1) *qui Naſica dictus.*

CAPUT XXIII.

Achæi, duce Prætore Philopœmene, non exſpectata Romana claſſe, ferentes opem Gytheo obſeſſo a Nabide tyranno, infeliciter navali certamine cum Laconibus congrediuntur.

NAbis jam non differebat bellum, ſed ſumma vi Gytheum oppugnabat: & infeſtus Achæis, quod miſerant obſeſſis præſidium, agros eorum vaſtabat. Achæi non antea auſi capeſſere bellum, quam ab Roma revertiſſent legati, ut, quid ſenatui placeret, ſcirent: poſt reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miſerunt, qui conſilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatæ ſententiæ erant. literæ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem claſſemque Romanam exſpectandi. Cum principum alii in ſententia permanerent, alii utendum ejus, quem ipſi conſuluiſſent, conſilio cenſerent, multitudo Philopœmenis ſententiam exſpectabat. Præt. is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, *bene comparatum apud* (1) *Ætolos eſse, ne Pr., cum de bello conſuluiſset, ipſe ſententiam diceret; ſtatuere quamprimum ipſos quid vellent*, juſſit. *prætorem decreta eorum cum fide & cura exſecuturum, annixurumque, ut, quantum in conſilio humano poſitum eſset, nec pacis eos pœniteret, nec belli*. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam ſi aperte ſuadendo, cupiditatem res gerendi oſtendiſſet. itaque ingenti conſenſu bellum decretum eſt: tempus & ratio adminiſtrandi ejus libera prætori permiſſa ſunt. Philopœmen, præterquam quod ita Quintio placeret, & ipſe exiſtimabat claſſem Romanam expectandam, quæ a mari Gytheum tueri poſ-

(1) *alii:* Achæos. *ut apud omnes liberos fere populos.*

poſſet. ſed metuens ne dilationem res non pateretur, & non Gytheum ſolum, ſed præſidium quoque miſſum ad tuendam urbem amitteretur,
26. naves Achæorum deduxit. Comparaverat & tyrannus modicam claſſem ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſummitterentur præſidia, tres tectas naves, & lembos priſteſque, tradita vetere claſſe ex fœdere Romanis, harum novarum navium agilitatem ut experiretur, ſimul ut omnia ſatis apta ad certamen eſſent, provectos in altum quotidie remigem militemque ſimulacris navalis pugnæ exercebat: in eo ratus verti ſpem obſidionis, ſi præſidia maritima incluſiſſet. Prætor Achæorum, ſicut terreſtrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat: Arcas mediterraneus homo, externorum etiam omnium, niſi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis quadraginta ante, cum Crateri uxorem Nicæam a Naupacto Corinthum veheret. hujus fama motus (fuerat enim nobile in claſſe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum, & vetuſtate dilabentem juſſit. Hac tum prætoria nave præcedente claſſem, cum in ea Patrenſis Tiſo præfectus claſſis veheretur, occurrerunt a Gytheo Laconum naves: & primo ſtatim incurſu ad novam & firmam navem vetus, quæ per ſe ipſa omnibus compagibus aquam acciperet, divulſa eſt: captique omnes qui in navi erant. cætera claſſis, prætoria nave amiſſa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipſe Philopœmen in levi piſcatoria nave fugit: nec ante fugæ finem, quam Patras ventum ſit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti caſus imminuit: quin contra, ſi in re navali, cujus eſſet ignarus, offendiſſet; eo plus in ea, quorum uſu calleret, ſpei nactus, breve id tyranno gaudium ſe effecturum affirmabat.

CA-

CAPUT XXIV.

Nabis tyrannus poſt proſpere commiſſum cum Philopœmene Prætore Achæorum navale prælium, ut terreſtres aditus claudat, ad Eliam caſtra ponit: clam adveniens Philopœmen, caſtrorum caſas temere conſtructas incendit: fugato inde cum terrore hoſte, Laconicum agrum populatur: dum Lacedæmonem, ut tyrannum a Gythei obſidione avertat, ducit exercitum, Gytheum expugnatur.

NAbis cum proſpera elatus re, tum ſpem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, & terreſtres aditus claudere opportune poſitis præſidiis voluit. tertia parte copiarum ab obſidione Gythei abducta, ad Eliam poſuit caſtra. Imminet is locus & Leucis & (1) Acris: qua videbantur hoſtes exercitum admoturi. Cum ibi ſtativa eſſent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia caſas ex arundinibus textas, fronde, quæ umbram modo præberet, texiſſent; priuſquam in conſpectum hoſtium veniret Philopœmen, nec (2) opinantem eum improviſo genere belli aggredi ſtatuit. Navigia parva in ſtationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos pleroſque, cum fundis & jaculis & alio levi genere armaturæ impoſuit. inde litora legens, cum ad propinquum caſtris hoſtium promontorium veniſſet, egreſſus callibus notis nocte Eliam pervenit: & ſopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem caſis ab omni parte caſtrorum injecit. Multi prius incendio abſumpti ſunt, quam hoſtium adventum ſentirent: & qui ſenſerant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaque omnia abſumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peſte ad Gytheum in majora caſtra perfugerunt. 27.

(1) *alii:* Acriis. *Acriæ enim una e ſeptemdecim urbibus Eleutherolaconum, ad ſinum Laconicum.*
(2) *Nabin.*

runt. Ita perculſis hoſtibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum eſt, duxit: & magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priuſquam a Gytheo tyrannus præſidium agris mitteret, diſceſſit. Idem Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & ſociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, ſtatuit, quoniam ſatis & ſuorum a pudore maritimæ ignominiæ reſtituti animi, & hoſtium conterriti eſſent, ad Lacedæmonem ducere, eo modo uno ratus ab obſidione Gythei hoſtem abduci poſſe. ad Caryas primum in hoſtium terra poſuit caſtra. Eo ipſo die Gytheum expugnatum eſt. cujus rei ignarus Philopœmen caſtra ad Barboſthenem (mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone) promovit.

CAPUT XXV.

Philopœmen Prætor Achæorum, propter ſingularem terreſtrium certaminum artem, Nabin Lacedæmoniorum tyrannum inſigni prælio ſuperat.

ET Nabis recepto Gytheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxiſſet, Pyrrhi (quę vocant) caſtra occupavit: quem peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hoſtibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter anguſtias viæ prope quinque millia paſſuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maxime a parte auxiliorum, quod exiſtimabat Philopœmen tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, a tergo ſuos aggreſſurum. Duæ res ſimul inopinatæ perculerunt (1) eum: una, præoccupatus quem petebat locus: altera, quod (2) primo agmini occurriſſe hoſtem cernebat. ubi cum per loca confragoſa iter eſſet, ſine levis armaturæ præſidio ſigna

(1) *Philopœmenem.* (2) *a fronte, non ut putabat a tergo.*

ſigna ferri non videbat poſſe. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis ſolertiæ atque uſus: nec belli tantum temporibus, ſed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, & ad difficilem tranſitu ſaltum veniſſet, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum ſolus iret, ſecum ipſe agitabat animo: cum comites haberet, ab iis quærebat: *ſi hoſtis eo loco apparuiſſet? quid ſi a fronte, quid ſi ab latere, hoc, aut illo, quid ſi a tergo adoriretur, capiendum conſilii foret? poſſe inſtructos recta acie, poſſe inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. quem locum ipſe capturus eſſet, cogitando aut quærendo exſequebatur, aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim intereſſe) uſurus: quo impedimenta, quo ſarcinas, quo turbam inermem rejiceret: quanto ea, aut quali præſidio cuſtodiret: & utrum pergere qua cœpiſſet ire, via, an eam, qua veniſſet, repetere melius eſſet. caſtris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci: qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia eſſet: qua poſtero die caſtra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibuſque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio eſſet. Et tum omnium primum agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites, binos ſecum trahentes equos ad prima ſigna miſit: & juſſis equitibus ſubſequi, ſuper torrentem, unde aquari poſſent, rupem occupavit, eo impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circundedit, & pro natura loci caſtra communivit. tabernacula ſtatuere in aſpretis, & inæquabili ſolo, difficile erat. Hoſtes quingentos paſſus aberant. ex eodem rivo utrinque cum præſidio levis armaturæ aquati ſunt: & priuſquam, qualia in propinquis caſtris ſolent, contraheretur certamen, nox intervenit. poſtero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum eſſe. nocte in valle a conſpectu hoſtium averſa, quantam

multitudinem locus occulere poterat, condidit
29. cetratorum. Luce orta Cretenſium levis armatura, & Tarentini equites ſuper torrentem prælium commiſerunt. Letemnaſtus Cretenſis popularibus ſuis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenſes, & hoſtium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini præſidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus: procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares & quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prælio in fugam inclinarent, hoſtemque ad inſidiarum locum pertraherent; effuſe ſecuti fugientes per convallem plerique & vulnerati & interfecti ſunt, priuſquam occultum hoſtem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, inſtructi ſederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes ſuos acciperent. conſurgunt deinde ipſi integri, recentes, inſtructi, & in hoſtes inordinatos, effuſos, labore etiam & vulneribus feſſos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles, & haud paulo concitatiore curſu, quam ſecutus erat, fugiens in caſtra eſt compulſus. multi cæſi captique in fuga ſunt. & in caſtris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani juſſiſſet: loca magis confragoſa, & quacunque temere proceſſiſſet, iniqua, quam hoſtem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore eſſet, unum ex auxiliaribus ſpecie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos ſtatuiſſe poſtero die ad Eurotam amnem, qui prope ipſis affluit (1) mœnibus, progredi: ut intercluderent iter, ne aut tyrannus, cum vellet, receptum ad urbem haberet, aut commeatus ab urbe in caſtra portarentur: ſimul etiam * tentaturos, ſi quorum animi ſolicitari ad defectionem a tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit,

* al. tentaturus.

(1) *Spartæ*.

fecit, quam perculſo metu relinquendi caſtra cau-
ſam probabilem præbuit. Poſtero die Pythago- 30.
ram cum auxiliaribus & equitatu ſtationem age-
re pro vallo juſſit. ipſe tanquam in aciem cum
robore exercitus egreſſus, ſigna ocyus ferri ad ur-
bem juſſit. Philopœmen poſteaquam citatum ag-
men per anguſtam & proclivem viam duci raptim
vidit: equitatum omnem, & Cretenſium auxi-
liares in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris e-
rat, emittit. Illi ubi hoſtes adeſſe, & a ſuis ſe
deſertos viderunt, primo in caſtra recipere ſe co-
nati ſunt: deinde poſteaquam inſtructa acies to-
ta Achœorum admovebatur, metu ne cum ipſis
caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquan-
tum prægreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati A-
chæorum in caſtra impetum faciunt, & diripiunt:
cæteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat
iter tale, per quod vix tranquillum ab hoſtili me-
tu agmen expediri poſſet. Ut vero ad poſtremos
prælium ortum eſt, clamorque terribilis a tergo
paventium ad prima ſigna eſt perlatus, pro ſe
quiſque armis abjectis in circumjectas itineri ſil-
vas diffugiunt: momentoque temporis ſtrage ar-
morum ſepta via eſt, maxime haſtis, quæ pleræ-
que adverſæ cadentes, velut vallo objecto iter
impediebant. Philopœmen, utcunque poſſent, in-
ſtare & perſequi auxiliaribus juſſis (utique enim
equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe gra-
vius agmen via patentiore ad Eurotam amnem
deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, le-
vem armaturam, quam ad perſequendum reliqua-
rat hoſtem, opperiebatur. qui ubi prima vigilia
venerunt, nuntiantes tyrannum cum paucis ad ur-
bem penetraſſe, cæteram multitudinem inermem
toto ſparſam vagari ſaltu, corpora curare eos ju-
bet. ipſe ex cætera copia militum, qui, quia
priores in caſtra venerant, refecti & cibo ſumpto
& modica quiete erant, delectos nihil præter gla-
dios ſecum ferentes extemplo ducit, & duarum
portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbo-
ſthenem ferunt, eos inſtruxit, qua ex fuga rece-
pturos ſeſe hoſtes credebat. Nec eum opinio fe-

ſellit. nam Lacedæmonii, quoad lucis ſuperfuit quicquam, deviis callibus medio ſaltu ſe recipiebant. primo veſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere, e regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt. ubi prætergreſſi ea ſunt, jam tutum rati, in patentes vias deſcenderunt. ibi excepti ab inſidente hoſte, paſſim ita multi cæſi captique ſunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaſerit. Philopœmen, incluſo tyranno in urbem, inſequentes dies prope triginta vaſtandis agris Laconum abſumpſit: debilitatiſque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

CAPUT XXVI.

T. Quintius cum ceteris legatis, dum ſocias Græciæ civitates circumit, Demetriadem venit: ibi in concilio allocutus Magnetas, quorum principes nonnulli ab Romanis alienati erant, in ſocietate retinet: inde Ætolos ad Antiochum deficientes nequicquam conatus per legatos Athenienſes a fœdere violando revocare, ipſe in Ætoliam proficiſcitur: ne ejus quidem auctoritate moti Ætoli, de revocando in Græciam Antiocho decretum faciunt.

31. DUm inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire ſociorum urbes; ſoliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertiſſent. minimum operæ in Achæis adeundis conſumpſerunt: quos, quia Nabidi infeſti erant, ad cetera quoque ſatis fidos cenſebant eſſe. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Theſſaliam iere, allocutique concilio frequenti Theſſalos, Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum eſt. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia cum reddi (1) filium obſidem

(1) *Demetrium. de quo l. 33. n. 30.*

dem Philippo allatum eſſet, ſtipendiumque impoſitum remitti: inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos eſſe. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factioniſque ejus quidam omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adverſus eos ita differendum erat, ne timorem vanum iis demendo, ſpes (1) inciſa Philippum abalienaret, in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus eſſet. Illa tantum commemorata, *cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis eſſe, tum (2) eam civitatem præcipue. ibi enim non præſidium modo Macedonum fuiſſe, ſed regiam exædificatam, ut præſens ſemper in oculis habendus eſſet dominus. cæterum nequicquam ea facta, ſi Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex eſſet*. Magnetarchen ſummum magiſtratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac poteſtate ea fretus negavit diſſimulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus eſſe. & inter dicendi contentionem inconſultius evectus projecit: *tum quoque ſpecie liberam Demetriadem eſſe, re vera omnia ad nutum Romanorum fieri*. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim aſſentientium, partim indignantium, dicere id auſum eum. Quintius quidem adeo exarſit ira, ut manus ad cœlum tendens, deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus magnæ tum cum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod ſemper Romanórum haud dubie partis fuerat, ab Quintio legatiſque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati aſſignarent. ſuo quenque periculo furere. Magnetas non libertatem modo, ſed omnia, quæ hominibus ſancta caraque ſint*, T. *Quintio & populo Romano debere. nihil*

Z 6 *quen-*

(1) *ſcil. non fore, ut urbs redderetur*.
(2) *Magnetas*.

quenquam a diis immortalibus precari poſse, quod non Magnetes ab illis haberent. & in corpora ſua citius per furorem ſævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent. Hujus orationem ſubſecutæ
32. multitudinis preces ſunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies Ætoli defectionem nudabant, eoque ipſo forte tempore Thoas princeps legationis, quam miſerant ad Antiochum, redierat: indeque Menippum ſecum adduxerat, regis legatum: qui, priuſquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures, terreſtres navaleſque copias commemorando, ingentem vim peditum equitumque venire, ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maxime moveri credebant multitudinis animos, tantum advehi auri, ut ipſos emere Romanos poſſit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura eſſet. nam & veniſſe eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam prope abſciſſa res erat, tamen non abre eſſe Quintio viſum eſt, ſociorum aliquos legatos intereſſe ei concilio qui admonerent Romanæ ſocietatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adverſus regis legatum auderent. Athenienſes maxime in eam rem idonei viſi ſunt, propter & civitatis dignitatem, & vetuſtam ſocietatem cum Ætolis. ab iis Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio (1) renuntiavit legationem. Menippus poſt eum intromiſſus, *optimum fuiſse omnibus, qui Græciam Aſiamque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi, potuiſse intervenire Antiochum. ſua quenque habiturum fuiſse, neque omnia ſub nutum ditionemque Romanam perventura. nunc quoque*, inquit: (*Si modo vos quæ inchoaſtis, conſilia conſtantes perducitis ad exitum*) *poterit diis juvantibus, & Ætolis ſociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res reſtituere in priſtinam dignitatem. ea autem in libertate poſita eſt, quæ ſuis ſtat vi-*

(1) *retulit quæ geſta ſunt in Legatione.*

viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienſes, quibus primis poſt regiam legationem dicendi quæ vellent poteſtas facta eſt, mentione omni regis prætermiſſa, Romanæ ſocietatis Ætolos, meritorumque in univerſam Græciam T. Quintii admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia conſiliorum everterent. Conſilia calida & audacia prima ſpecie læta, tractatu dura, eventu triſtia eſſe. legatos Romanos, & in iis T. Quintium haud procul inde abeſſe. dum integra omnia eſsent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, diſceptarent, quam Aſiam, Europamque ad funeſtum armarent bellum.*
33. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos cenſebant. principum maxime ſeniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienſes cum retuliſſent, eundum in Ætoliam Quintio viſum eſt. aut enim moturum aliquid, aut omnes homines teſtes fore, penes Ætolos belli culpam eſſe, Romanos juſta ac prope neceſſaria ſumpturos arma. Poſteaquam ventum eſt eo, Quintius in concilio orſus a principio ſocietatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis eſſet, pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur diſſeruit. *Si quid tamen æqui ſe habere arbitrarentur, quanto eſse ſatius, Romam mittere legatos, ſeu diſceptare, ſeu rogare ſenatum mallent, quam populum Romanum cum Antiocho, * admiſtis Ætolis, non ſine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli ſenſuros, quam qui moviſsent.* Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique factionis ejuſdem cum aſſenſu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, (1) & abſentibus Romanis decretum fieret, quo arceſſeretur Antiochus ad liberandam Græciam, diſceptandumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam ſuperbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cum

* al. laniſtis.

(1) *repete*, ne.

cum idipſum decretum poſceret eum Quintius,
non veritus majeſtatem viri, *aliud in præſentia,
quod magis inſtaret, prævertendum ſibi eſſe* dixit:
*decretum reſponſumque brevi in Italia, caſtris ſu-
per ripam Tiberis poſitis daturum*. tantus furor
illo tempore gentem Ætolorum, tantuſque magi-
34. ſtratus eorum cepit. Quintius (1) legatique Co-
rinthum redierunt. Inde, ut (2) quæque de
Antiocho, nihil per ſe ipſi moti, & ſedentes
exſpectare adventum viderentur regis, concilium
quidem univerſæ gentis poſt dimiſſos Romanos
non habuerunt, per (3) apocletos autem (ita
vocant ſanctius concilium: ex delectis conſtat vi-
ris) id agitabant, quonam modo res in Græcia
novarentur. Inter omnes conſtabat, in civitati-
bus principes & optimum quenque Romanæ ſo-
cietatis eſſe, & præſenti ſtatu gaudere: multitu-
dinem, & quorum res non ex ſententia ipſorum
eſſent, omnia novari velle.

CAPUT XXVII.

Ætoli Demetriadem per Dioclem adjuvante Eurylocho inde exule, ſuam faciunt.

ÆToli conſilium uno die ſpei quoque non audacis modo, ſed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in ſingulas miſſi ſunt principes, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedęmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cujus fuga, cauſaque fugæ ante dictum eſt, quia reditus in patriam nulla ſpes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejuſdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum ſordida veſte tenentes velamenta ſupplicum concionem frequentem adire jubent, ſingulos univerſoſque obteſtantes, ne inſon-

(1) *ceteri*. (2) *omnia viderentur provenire ab Antiocho, tanquam ipſi Ætoli auctores non eſſent*. (3) *Conſultores. ab ἀποκλέω*.

ſontem indemnatum conſeneſcere in exilio ſinerent. Et ſimplices homines miſericordia, & improbos ſeditioſoſque immiſcendi res tumultu Ætolico ſpes movit. pro ſe quiſque revocare jubebant. His præparatis, Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) ſpecie reducentis exulem hoſpitem profectus die ac nocte ingens iter emenſus, cum millia ſex ab urbe abeſſet, luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum ſubſequi juſſa, præceſſit. poſteaquam portę appropinquabat, deſilire omnes ex equis juſſit, & loris ducere equos, itineris maxime modo ſolutis ordinibus, ut comitatus magis pręfecti videretur, quam præſidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi ſubſequens equitatus poſſet, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibuſque domum deduxit. mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos miſſi, qui principes adverſæ factionis interficerent.

CAPUT XXVIII.

Miſſus ab Ætolis Lacedæmonem Alexamenus cum copiis, ut in ſpeciem ferat auxilium Nabidi contra Achæos, revera, ut, illo occiſo, urbem occupet; tyrannum, obſervato tempore, interficit: cum Ætoli ad prædam verſi eſſent, indignitate permoti Lacedæmonii impetum in illos faciunt: obtruncato Alexameno duce, cæteros quoque cædunt: ſuperveniens Philopœmen, ſocietati Achæorum Lacedæmonios adjungit.

ITa Demetrias Ætolorum facta eſt. Lacedæmone non urbi vis afferenda, ſed tyrannus dolo capiendus erat: quem ſpoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulſum, qui occupaſſet occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Cauſam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia ſibi, 35.

cum

cum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati ſunt, & triginta delecti ex juventute equites. Iis a Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum eſt, denuntiatum, *ne ſe ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam ſua quiſque opinione pręcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. quicquid Alexamenum res moviſſet ſubiti conſilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exſequendum parati eſſent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum miſſos a domo ſe ſcirent.* Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo ſpei implevit. *Antiochum jam in Europam tranſiſſe: mox in Græcia fore, terras, maria armis, viris, completurum. non cum Philippo rem eſſe credituros Romanos. numerum iniri peditum, equitum, naviumque non poſſe: elephantorum aciem conſpectu ipſo debellaturam. Ætolos toto ſuo exercitu paratos eſſe venire Lacedæmonem, cum res poſcat: ſed frequentes armatos oſtendere advenienti regi voluiſſe. Nabidi quoque & ipſi faciendum eſſe, ut quas haberet copias, non ſineret ſub tectis marceſcere otio: ſed educeret, & in armis* (1) *decurrere cogeret, ſimul animos acueret, & corpora exerceret. conſuetudine leviorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri poſſe.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media fere in acie conſiſtebant. tyrannus cum tribus ſummum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante ſigna vectabatur, cornua extrema inviſens. in dextero cornu Ætoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat ſibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem eſſe videbantur: nunc in dextrum cornu ad ſuos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res popoſciſſet, recipiendi ſe ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori ſtatuerat, eo pauliſper

cum

(1) *Exercendi cauſa.*

cum tyranno vectatus, cum ad ſuos conceſſiſſet: tum equitibus a domo ſecum miſſis, *Agenda*, inquit, *res eſt, juvenes, audendaque, quam me duce impigre exſequi juſſi eſtis. parate animos dextraſque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, ceſſet. qui cunctatus fuerit, & ſuum conſilium in eo interponet, ſciat ſibi reditum ad penates non eſſe*. Horror cunctos cepit: & meminerant cum quibus mandatis exiſſent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. (1) Ponere haſtas equites Alexamenus jubet, & ſe intueri. colligit & ipſe animum confuſum tantæ cogitatione rei. poſteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo tyrannum deturbat. jacentem equites confodiunt. multis fruſtra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt, & priuſquam a media acie ſuccurreretur, exſpiravit. Alexamenus cum omnibus 361
Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis cuſtodes, cum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde poſteaquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus. & ſpectatorum turba, ex cuſtodibus vitæ, mortiſque ultoribus, eſt facta. nec moviſſet ſe quiſquam, ſi extemplo poſitis armis vocata in concionem multitudo fuiſſet, & oratio habita tempori conveniens. Frequentes inde retenti in armis Ætoli, ſine injuria cujuſquam. ſed, ut oportuit in conſilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, ſunt acta. Dux regia incluſus diem ac noctem in ſcrutandis theſauris tyranni conſumpſit. Ætoli, velut capta urbe, quam liberaſſe videri volebant, in prædam verſi. Simul indignitas rei, ſimul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coeundum fecit. alii dicere, ex-

(1) *demittere, reclinare; ne erectæ conſpectum Alexameni quem videre milites debebant, eriperent. ſic vice verſa l. 1. n. 27.* Tullus Hoſtilius ſuos erigere haſtas juſſit, ne ſocios Albanos fugientes viderent.

exturbandos Ætolos, & libertatem, cum reſtitui videretur, interceptam repetendam. alii, ut caput agendæ rei eſſet, regii generis aliquem in ſpeciem aſſumendum. Laconicus ejus ſtirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Ætolos vagos per urbem cædunt. tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis reſiſtentem obtruncant. Ætoli circa (1) Chalciœcon (Minervæ eſt templum æreum) congregati cæduntur. pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi comprehenſi a magiſtratibus, ſub corona venierunt. Philopœmen audita cæde tyranni profectus Lacedæmonem,
37. cum omnia turbata metu inveniſſet, evocatis principibus, & oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, ſocietati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gytheum acceſſit.

CAPUT XXIX.

Tentantibus Ætolis, duce Thoante, Chalcidem occupare, res non ſuccedit.

IIſdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem, pulſum opibus eorum, qui Romanæ ſocietatis erant, poſt T. Quintii legatorumque adventum, & Herodorum Cianum mercatorem, ſed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis qui Euthymidę factionis erant, nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata fuerat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea proceſſit. Herodorus ad Thronium, inde

haud

(1) *Minerva ita dicta eſt vel quod* οἶκον χαλκοῦν *habitaret, h. e.* domum æream : *vel quod Chalcidenſes Eubœa profugi Ædem illi extruxerant.*

haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum, & Thoas ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. eas cum ſexcentis peditibus Herodorus trajicere in inſulam Atalantam juſſus: ut inde, cum pedeſtres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem trajiceret. (1) ipſi cæteras copias nocturnis maxime itineribus, quanta poterant celeritate, Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, pe- 38.
nes quos tum ſumma rerum, pulſo Euthymida, Chalcide erat, ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicata re, primo pavidi, nihil uſquam ſpei, niſi in fuga ponebant: deinde poſteaquam reſedit terror, & prodi & deſeri non patriam modo, ſed etiam Romanorum ſocietatem cernebant, conſilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniverſarium eo forte tempore Eretriæ (2) Amarynthidis Dianæ erat, quod non popularium modo, ſed Caryſtiorum etiam cœtu celebrabatur. Eo miſerunt qui orarent Eretrienſes, Caryſtioſque, *ut &* (3) *ſuarum fortunarum in eadem inſula geniti miſererentur, & Romanam ſocietatem reſpicerent, ne ſinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, ſi Chalcidem habuiſſent. graves fuiſſe Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maxime reſpectus civitates movit, & virtutem nuper in bello, & in victoria juſtitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit, miſitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidiſſent, ipſi omnibus copiis tranſgreſſi Euripum ad Salganea poſuerunt caſtra. inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos miſſi percunctatum, *quo ſuo dicto factove ſocii atque amici ad ſe oppugnandos venirent*. Reſpondit Thoas dux Ætolorum, *non ad oppugnandos, ſed ad liberandos ab Romanis venire ſe-*

(1) *Thoas, & Euthymidas. aut legendum* ipſe *h. e. Thoas* ... poterat ... ducebat.
(2) *ab Amaryntho vico apud Eretriam.*
(3) *Chalcidenſium.*

ſeſe. ſplendidiore nunc eos catena, ſed. multo graviore vinctos eſſe, quam cum præſidium Macedonum in arce habuiſſent. Se vero negare Chalcidenſes aut ſervire ulli, aut præſidio cujuſquam egere. Ita digreſſi ex colloquio legati ad ſuos. Thoas & Ætoli, ut qui ſpem omnem in eo, ut improviſo opprimerent, habuiſſent, ad juſtum bellum oppugnationemque urbis, mari ac terra munitæ, haudquaquam pares domum rediere. Euthymidas poſteaquam caſtra popularium ad Salganea eſſe, profectoſque Ætolos audivit, & ipſe Thebis Athenas rediit. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta ſignum nequicquam exſpectaſſet: miſſa ſpeculatoria nave, ut, quid moræ eſſet, ſciret, poſteaquam rem omiſſam a ſociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

CAPUT XXX.

Quintius, relicto Chalcide præſidio, Demetriadem, ab Ætolis opera Eurylochi exulis occupatam, contendit. cum tentaſſet Magnetas ad populi Romani ſocietatem repetendam pertrahere, irrito incœpto diſcedit.

39. QUintius quoque his auditis a Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. placuit quingentos milites præſidii cauſa relinqui Chalcide ab Eumene rege, ipſum Athenas ire. Quintius quo profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam facturam. & ut præſidii aliquid eſſet ſuæ partis hominibus, Eunomo Pr. Theſſalorum ſcripſit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmiſit ad tentandos animos: non aliter, niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinæ ſocietatis, rem aggreſſurus. Villius quinqueremi nave oſtium portus eſt invectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum ſe effudiſſet, quæſivit Villius, *utrum ad amicos, an ad hoſtes ſeſe veniſſe*

ma-

mallent? Reſpondit (1) Magnetarches Eurylochus, *ad amicos veniſse eum : ſed abſtineret portu, & ſineret Magnetas in concordia & libertate eſse: nec per colloquii ſpeciem multitudinem ſolicitaret*. Altercatio inde, non ſermo fuit, cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminenteſque prædiceret clades : multitudo obſtreperet, nunc ſenatum, nunc Quintium accuſando. Ita irrito incœpto Villius ad Quintium ſeſe recepit. At Quintius, nuntio ad Pr. miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe navibus Corinthum rediit.

CAPUT XXXI.

Conſulum alter Domitius cum Bojis, alter Quintius cum Liguribus e ſententia rem gerunt : Vibonem colonia deducitur : ingens terræmotus, & incendium Romæ exoritur.

ABſtulerunt me velut de ſpatio Græciæ res immiſtæ Romanis, non quia ipſas operæ pre- 40.
tium eſſet perſcribere : ſed quia cauſæ fuerunt cum Antiocho belli. COSS. deſignatis (inde namque diverteram) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in provincias profecti ſunt. Quintius in (2) Ligures, Domitius adverſus Bojos. Boji quieverunt, atque etiam ſenatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (ſumma omnium mille & quingenti) COS. dediderunt ſeſe. Ab altero COS. ager Ligurum late eſt vaſtatus, caſtellaque aliquot capta : unde non præda modo omnis generis cum captivis parta, ſed recepti quoque aliquot cives ſociique, qui in hoſtium poteſtate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta eſt ex S. C. plebiſque ſcito.

(1) *Magnetum prætor. ab* ἄρχω, impero.
(2) *etiam Quintius in Bojos pervenit; v. ſupra c. 20. ſed potiſſimum rem geſſit in Liguria, quam adeo penetravit, ut ad collegam pervenerit; cui Boii provincia evenerat.*

ſcito. tria millia & ſeptingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minutius, M. Furius Craſſipes. quinadena jugera agri data in ſingulos pedites ſunt: duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager. Bruttii ceperant de (1) Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutior alter, ſed ſegnior. terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in ſolicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei cauſa ſupplicatio habita eſt. alter non pavor vanus, ſed vera multorum clades fuit. incendio a foro Boario orto diem noctemque ædificia in Tiberim verſa arſere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

CAPUT XXXII.

Creſcente in dies fama, ſimulque Patribus cura de Antiochi bello, provinciæ novis magiſtratibus decernuntur: duæ ædes Jovi in Capitolio dedicantur: multi fœneratores damnati multantur.

41. JAm fere in exitu annus erat, & in dies magis fama de Antiochi bello & cura Patribus creſcebat. itaque de provinciis magiſtratuum deſignatorum, quo intentiores eſſent omnes, agitari cœptum eſt. Decrevere, ut COSS. Italia, & quo ſenatus cenſuiſſet, (jam eſſe bellum adverſus Antiochum regem omnes ſciebant) provinciæ eſſent. cujus ea ſors eſſet, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, ſex millia ſocium Latini nominis, cum quadringentis equitibus ſunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius COS. juſſus, ne quid moraretur, quominus COS. novus, quo ſenatus cenſuiſſet, extemplo proficiſci poſſet. Item de provinciis prætorum decretum eſt, prima ut ſors

(1) *Locri enim Hipponem condiderant. deinde capta a Brutiis dicta eſt* Vibo.

(1) duæ, urbana peregrinaque juriſdictio eſſet: ſecunda Bruttii: tertia claſſis, ut navigaret quo ſenatus cenſuiſſet: quarta Sicilia: quinta Sardinia: ſexta Hiſpania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. eſt, ut duas legiones civium Romanorum novas conſcriberet, & ſocium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prętori, cui Bruttii provincia eveniſſet, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Voverat L. Furius Purpureo Prætor Gallico bello unam, alteram COS. Dedicavit Q. Martius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa ſevere ſunt facta, accuſantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Junio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio poſitæ in cella Jovis ſupra faſtigium ædiculæ, & XII. clypea inaurata. & iidem porticum extra portam Tergeminam inter lignarios fecerunt.

CAPUT XXXIII.

Antiochus ratus propter Demetriadis defectionem ab Romanis, maturandam in Græciam profectionem; rejecto, ſuadente Thoante Ætolo, conſilio de mittendo in Africam Annibale ad ſollicitandos Carthaginienſes ad rebellandum, ex Aſia ſolvit, & claſſe Demetriadem venit.

INtentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem ceſſabatur. Tres eum 42.
civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampſacus: quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere: neque a tergo relinquere, trajiciens ipſe in Europam, volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naves apertæ, quas cum eo miſſurus in Africam fuerat, mo-

(1) *cui prætori prima ſors obtigiſſet, is duas haberet intra urbem juriſdictiones.*

moratæ ſunt: deinde an omnino mittendus eſſet, conſultatio mota eſt, maxime a Thoante Ætolo: qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in poteſtate eſſe: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iiſdem & regis ſpem inflabat. omnium votis eum
* al. arceſſiri. concurſum ad litora futurum, * unde
ubi. claſſem regiam proſpexiſſent. Hic idem auſus de Annibale eſt (1) movere ſententiam prope jam certam regis. nam *neque dimittendam partem navium a claſſe regia* cenſebat, *neque ſi mittendæ naves forent, minus* (2) *quemquam ei claſſi, quam Annibalem, præficiendum. Exulem illum, & Pœnum eſſe, cui mille in dies nova conſilia vel fortuna ſua, vel ingenium poſſit facere. & ipſam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio eſſe. regem conſpici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si claſſem, ſi exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac ſi per alium ducem amittantur. ſi quid proſpere eveniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si vero univerſo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam ſpem eſſe, ſub rege victurum Annibalem uni ſubjectum, qui patriam prope non tulerit? non ita ſe a juventa eum geſſiſſe, ſpe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in ſenectute dominum laturus videatur. Nihil opus eſſe regi Annibale duce, comite & conſiliario eodem ad bellum uti poſſe. modicum fructum ex ingenio tali neque gravem neque inutilem fore, ſi ſumma petantur, &* (3) *dantem & accipientem prægravatura.* (4) Nulla ingenia tam
43. prona ad invidiam ſunt, quam eorum qui genus ac fortunam ſuam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo con-

(1) *dimovere Regem a conſilio.*
(2) *potius quemvis alium præficiendum claſſi.*
(3) *periculum enim, ne dantis auctoritas minuatur, mens autem accipientis a recto ſtatu moveatur.* (4) *cadit hoc in Antiochum.*

conſilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum eſt. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam conſtituit. Priuſquam ſolveret naves, Ilium a mari aſcendit, ut Minervæ ſacrificaret. Inde ad claſſem regreſſus, proficiſcitur XL. tectis navibus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu ſequebantur. Imbrum primo inſulam tenuit, inde Scyathum trajecit, ubi collectis in alto quæ diſſipatæ erant navibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principeſque Magnetum ab Demetriade occurrerunt, quorum frequentia lætus, die poſtero in urbis portum navibus eſt invectus. Copias haud procul inde expoſuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, ſex elephanti, vix ad Græciam nudam occupandam ſatis copiarum, nedum ad ſuſtinendum Romanum bellum.

CAPUT XXXIV.

Antiochus Lamiam ad Ætolorum concilium veniens, excuſata paucitate copiarum, quas in Græciam ſecum adduxit, magna in ſpem jactat.

Ætoli poſteaquam Demetriadem veniſſe Antiochum allatum eſt, concilio indicto, decretum, quo arceſſerent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos ſciebat, Phalaram in ſinum Maliacum proceſſerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis cum plauſibus clamoribuſque, & quibus aliis lætitia effuſa vulgi ſignificatur. In concilium ut ventum eſt, a Phanea prætore principibuſque aliis introductus, facto ſilentio rex dicere orſus. Prima ejus oratio fuit excuſantis *quod tanto minoribus ſpe atque opinione omnium copiis veniſſet. Id ſuæ impenſæ erga eos voluntatis maximum de-* 44.

bere indicium eſſe, quod nec paratus ſatis ulla re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud gravate obſecutus eſſet, credidiſſetque, cum ſe vidiſſent Ætoli, omnia vel in ſe uno poſita præſidia exiſtimaturos eſſe. Cæterum eorum quoque ſe, quorum exſpectatio deſtituta in præſentia videatur, ſpem abunde expleturum. nam ſimul primum anni tempus navigabile præbuiſſet mare, omnem Græciam ſe armis, viris, equis, omnem oram maritimam claſſibus completurum, nec impenſæ, nec labori, nec periculo parſurum, donec depulſo cervicibus eorum imperio Romano, liberam vere Græciam, atque in ea principes Ætolos feciſſet. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Aſia venturos. in præſentia curæ eſſe Ætolis debere, ut copia frumenti ſuis, & annona
45. *tolerabilis rerum aliarum ſuppeditetur.* In hanc ſententiam rex cum magno omnium aſſenſu locutus diſceſſit.

CAPUT XXXV.

Poſt diſceſſum Antiochi e concilio Ætolorum, oritur contentio inter Phaneam, & Thoantem gentis principes, quorum alter conciliatore pacis cum Romanis, alter belli duce potius utendum Antiocho cenſet: tandem rex Imperator dictus, ad Chalcidem tentandam proficiſcitur: fruſtra ſolicitatis per Ætolorum colloquium Chalcidenſibus, non recipitur.

POſt diſceſſum regis, inter duos principes Ætolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas *reconciliatore pacis, & diſceptatore de iis, quæ in controverſia cum populo Romano eſſent, utendum potius Antiocho* cenſebat, *quam duce belli. Adventum ejus & majeſtatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare neceſſe ſit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non poſſint.* Thoas negare, *paci ſtudere Phaneam: ſed diſcutere apparatum belli velle, ut tædio & impetus*

tus elangueſcat regis , & Romani tempus ad (1) *comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari poſſe , toties legationibus miſſis Romam, toties cum ipſo Quintio diſceptando, ſatis expertum eſſe. nec niſi abſciſſa omni ſpe , auxilium Antiochi imploraturos fuiſſe : quo celerius ſpe omnium oblato, non eſſe elangueſcendum : ſed orandum potius regem, ut quoniam , quod maximum fuerit , ipſe vindex Græciæ venerit, copias quoque terreſtres navaleſque arceſſat. armatum regem aliquid impetraturum , inermem non pro Ætolis modo , ſed ne pro ſe quidem ipſo momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit ſententia , imperatoremque regem appellandum cenſuerunt , & XXX. principes, cum quibus , ſi qua vellet, conſultaret , delegerunt . Ita dimiſſo concilio , multitudo o- 46.
mnis in ſuas civitates dilapſa eſt . Rex poſtero die cum apocletis eorum , unde bellum ordiretur , conſultabat . optimum viſum eſt , Chalcidem fruſtra nuper ab Ætolis tentatam primum aggredi , & celeritate in eam rem magis, quam magno conatu & apparatu opus eſſe. Itaque cum mille peditibus rex , qui ab Demetriade ſecuti erant, profectus per Phocidem eſt . & alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Cheroneam occurrerunt, & X. (2) conſtratis navibus ſecuti ſunt. Rex ad Salganea caſtris poſitis, navibus ipſe cum principibus Ætolorum Euripum trajecit. & cum haud procul portu egreſſus eſſet, magiſtratus quoque Chalcidenſium, & principes ante portam proceſſerunt. pauci utrinque ad colloquium congreſſi ſunt. Ætoli magnopere ſuadere, *ut ſalva Romanorum amicitia , regem quoque aſſumerent ſocium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, ſed liberandæ Græciæ cauſa in Europam trajeciſſe , & re liberandæ, non verbis & ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus eſſe , quam utran-*

(1) *bellum.*

(2) *tectis. de conſtractis navibus v. Scheffer. 2. de milit. nav. 2. & Dionyſ. Voſſ. ad Cæſ. 3. B. Civ.*

que complecti amicitiam. ita enim ab utriuſque injuria tutam alterius ſemper præſidio, & fiducia fore. nam ſi non recepiſſent regem, viderent quid patiendum iis extemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hoſtis Antiochus, cui reſiſtere viribus ſuis non poſſent, ante portas eſſet. Ad hæc Mictio unus ex principibus, *mirari ſe* dixit, *ad quos liberandos Antiochus relicto regno ſuo in Europam trajeciſſet. nullam enim civitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſtipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit leges patiatur. itaque Chalcidenſes neque vindice libertatis ullo egere, cum liberi ſint: neque præſidio, cum pacem ejuſdem P. R. beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aſpernari, neque ipſorum Ætolorum. id primum eos pro amicis facturos, ſi inſula excedant atque abeant, nam ipſis certum eſſe, non modo non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatem quidem ullam paciſci, niſi ex auctoritate Romanorum.*

CAPUT XXXVI.

Antiochus, & Ætoli, fruſtra tentatis Chalcidenſibus, alias Græciæ gentes conantur ab Romanis avertere: pertracto in ſuam ſocietatem Aminandro rege Athamanum, Achæos quoque ſolicitant per legatos; adverſus quos coram reſpondente T. Quintio, Achæi in fide erga Romanos perſtant.

47. HÆc renuntiata regi ad naves, ubi reſtiterat, cum eſſent: in præſentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam poſſet) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane incœptum evaſiſſet, conſultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit Achæos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem averſam ab Romanis jam inde a Brachyllæ morte, & quæ ſecuta eam fuerant, cenſebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infeſtum inviſumque eſſe Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam filiam Alexandri cujuſdam Megalopolitani

habebat, qui ſe oriundum a Magno Alexandro
ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum,
& filiæ Apamiam nomina impoſuerat,
quam regiis inclytam nuptiis major ex fratribus
Philippus ſecutus in Athamaniam fuerat. Hunc
forte ingenio vanum Ætoli, & Antiochus impulerant
in ſpem, quod is vere regum ſtirpis eſſet,
regni Macedoniæ, ſi Aminandrum, Athamaneſque
Antiocho conjunxiſſet. & ea vanitas promiſſorum
non apud Philippum modo, ſed etiam
apud Aminandrum valuit. in Achaia legatis Antiochi,
Ætolorumque coram T. Quintio Ægii datum
eſt concilium. Antiochi legatus prior, quam 48.
Ætoli, eſt auditus. Is, ut plerique quos opes regiæ
alunt, vaniloquus, maria terraſque inani ſonitu
verborum complevit. *Equitum innumerabilem
vim trajici Helleſponto in Europam, partim loricatos,
quos cataphractos vocant: partim ſagittis ex
equo utentes, &* (1) *a quo nihil ſatis tecti ſit, averſos
refugiente equo certius figentes*. His equeſtribus
copiis quanquam vel totius Europæ exercitus
in unum coacti obrui poſſent, adjiciebat multiplices
copias peditum, & nominibus quoque
gentium vix fando auditis terrebat: *Dahas, Medos,
Elymæoſque & Cadduſios* appellans. *Navalium
vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia
poſſent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, ſiniſtrum
Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere, quas gentes
nullæ unquam nec arte, nec virtute navali æquaſſent.
Jam pecuniam, jam alios belli apparatus
referre ſupervacaneum eſſe. ſcire ipſos, abundaſſe
ſemper auro regna Aſiæ. Itaque non cum Philippo,
nec Annibale rem futuram Romanis, principe altero
civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluſo,
ſed cum magno Aſiæ totius, partiſque Europæ
rege. Eum tamen, quanquam ab ultimis orientis
terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil poſtulare
ab Achæis, in quo fides eorum adverſus Romanos
priores ſocios atque amicos lædatur. non enim ut
ſecum adverſus eos arma capiant, ſed ut neutri parti*

A a 3 ſe-

(1) *a quo genere pugnæ nihil ſit tutum.*

ſeſe conjungant, petere: pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello ſe non interponant. Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, *ut quæ facillima & tutiſſima eſſet, quietem præſtarent, ſpectatoreſque belli, fortunarum alienarum eventum ſine ullo diſcrimine rerum ſuarum opperirentur.* Provectus deinde eſt intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipſius Quintii, ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, ſed etiam ſalutem: ipſumque & exercitum ſua opera ſervatos. *Quo enim illum unquam imperatoris functum officio eſſe? auſpicantem immolantemque, & vota nuncupantem ſacrificuli vatis modo in acie vidiſſe, cum ipſe corpus ſuum pro eo telis hoſtium objiceret.*

49\. Ad ea Quintius: (1) *Coram quibus magis, quam apud quos verba faceret*, dicere, *Archidamum rationem habuiſſe. Achæos enim probe ſcire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis eſſe, & in conciliis magis concionibuſque, quam in acie, apparere. itaque parvi Achæorum exiſtimationem, quibus notos eſſe ſe ſcirent, feciſſe; legatis regis, & per eos abſenti regi eum ſe jactaſſe. Quod ſi quis antea ignoraſſet, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxiſſet, ex legatorum ſermone potuiſſe apparere. mentiendo invicem, jactandoque vires, quas non haberent, inflaſſe vana ſpe, atque inflatos eſſe, dum ii ab ſe Philippum victum, ſua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos, cæteraſque civitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos; rex contra peditum equitumque nubes jactat, & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis & boni, & ſciti convivatoris. apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti, cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo non, quam iſti ſunt, glorioſus, (2) renidens, condimentis ait varietatem illam, & ſpeciem ferinæ carnis ex manſue-*

(1) *aderant enim Legati Antiochi, quibus Archidamus oratione ſua placere ſtudebat.* (2) *ſubridens.*

ſueto ſue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante jactatæ ſint, poſſe: varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadduſios, & Elymæos, Syros omnes eſſe: haud paulo mancipiorum melius, propter ſervilia ingenia, quam militum, genus. Et utinam ſubjicere oculis veſtris, Achæi, poſſem concurſationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem. videretis vix duarum male plenarum legiuncularum inſtar in caſtris regis. videretis regem nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in ſtipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis ſtantem: & mox inde excluſum, nihil aliud, quam Aulide atque Euripo ſpectatis, in Ætoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati. quo minus vos decipi debetis, ſed expertæ * potius ſpectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicant, non * interponi vos bello, nihil tam vanum, imo tam alienum rebus veſtris eſt. quippe ſine gratia, ſine dignitate præmium victoris eritis. Nec abſurde adverſus utroſque reſpondiſſe viſus eſt: & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. 50. nulla enim nec diſceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eoſdem genti Achæorum hoſtes & amicos, quos populus Rom. cenſuiſſet, judicarent: bellumque & Antiocho & Ætolis nuntiari juberent. Auxilia etiam quo cenſuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miſerunt. Erat enim haud procul ſeditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibuſdam ſpe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quintius eſt accitus, & accuſante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium eſt ejectus. Et ab Achæis quidem cum triſti reſponſo legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi reſponderunt. Cum Antiochus in Bœotiam veniſſet, tum quid ſibi faciundum eſſet, ſe deliberaturos eſſe.

* al. toties.

* al. interponendi.

CA-

CAPUT XXXVII.

Antiochus, Chalcide, & Euripo potitus, totam deinde Eubœam in ſuam poteſtatem redigit.

ANtiochus cum ad Chalcidis præſidium & Achæos & Eumenem regem (1) miſiſſe audiſſet: maturandum ratus, ut & prævenirent ſui, & venientes, ſi poſſent, exciperent: Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni claſſe Polyxenidam mittit. ipſe paucos poſt dies ſex millia ſuorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium miſſum, duce Xenoclide Chalcidenſi nondum obſeſſis itineribus tuto tranſgreſſi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme & ipſi, cum jam Menippus caſtra ante Salganea ad Hermeum, qua tranſitus ex Bœotia in Eubœam inſulam eſt, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis legatus a Chalcide ad Quintium ad id ipſum præſidium petendum miſſus, qui poſteaquam obſeſſas ab hoſtibus fauces vidit, omiſſo ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam tranſmiſ-
51. ſurus. Templum eſt Apollinis Delium imminens mari. quinque millia paſſuum a Tanagra abeſt. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ eſt mari trajectus. Ubi & in fano lucoque ea religione, & eo jure ſancto, quo ſunt templa quæ (2) aſyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo, ut ſtrictos gladios, aut ſanguinem uſquam factum audiſſent, cum per magnum otium (3) milites, alii ad ſpectaculum templi lucique verſi, alii in litore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum

(1) *intellige*, copias.
(2) *de iis Spanhem. de præſt. & uſu numiſm. diſſ. 9. ſect. 5. ubi hic Livii locus profertur, & illuſtratur.* (3) *Romani.*

tum pabulatumque dilapſa eſſet: repente Menippus palatos paſſim aggreſſus eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quintio Romaniſque ſicuti jactura militum moleſta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjeciſſe aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rurſus oratores partim ex ſuis, partim Ætolos Chalcidem miſiſſet, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ ſibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, ſub adventum regis urbe exceſſerunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo caſtellum Romani milites pauci cuſtodiæ cauſa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipſe caſtellum Euripi oppugnare eſt adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut ſine fraude liceret abire, præſidio exceſſerunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen cum terra marique obſiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obſidionem. Cum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem ejus inſulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio ſibi orſus bellum videbatur, quod tanta inſula, & tot opportunæ urbes in ſuam ditionem veniſſent.

Finis Tomi Tertii.

B.N.C.F.
B.5.5.581.
CF002568425